

Ankara Üniversitesi Yayın No: 742

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayın No:635

**V. MÜLKİYE
ULUSLARARASI
İLİŞKİLER
KONGRESİ**

**ULUSLARARASI
SİSTEMİN YENİ
KRİZİ: COVID-19
PANDEMİSİ**

BİLDİRİ ÖZET KİTABI

Ankara, 2022

ISBN: 978-605-136-560-2

ISBN: 978-605-136-560-2

© Copyright: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi 2022

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI NO:732
A.Ü. SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ YAYINLARI NO:635

ULUSLARARASI SİSTEMİN YENİ KRİZİ: COVID-19 PANDEMİSİ
BİLDİRİ ÖZET KİTABI

14-15-16 EKİM 2021
AÜ SBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Cebeci Kampüsü, Ankara

DÜZENLEME KURULU / ORGANIZATION COMMITTEE

Funda Keskin Ata	Eylül Renin Tutu
Erdem Denk	Haldun Osman Yürümez
Abdullah Pekel	Hüseyin Kaylı
Ahmet Akçam	Orhan Gafarlı
Alper Torun	Özlem Pınar Oran
Ayşe Cebecioğlu Haldız	Selim Öterbülbul
Bihter Çelikdemir	Tuğba Yürük
Dilek Çelik Keskinoglu	Tuğçe Kelleci
Esra Eroğuz	Uğur Pektaş
Esra Altınova Telatar	

HAKEM KURULU / PEER REVIEWERS

Atay Akdevelioğlu	Klevis Kolasi
Çınar Özen	Melek Fırat
Erdem Denk	Nuri Yeşilyurt
Erel Tellal	Özge Özkoç
Funda Keskin Ata	Özlem Kaygusuz
Gökhan Erdem	Sertaç Hami Başeren

BİLİM KURULU / SCIENTIFIC COMMITTEE

Atay Akdevelioğlu, Ankara Üniversitesi	Melek Fırat, Ankara Üniversitesi
Birgül Demirtaş, Türk-Alman Üniversitesi	Murat Tezcür, University of Central California
Chong Jin Oh, Hankuk University of Foreign Studies	Natalya Ulchenko, Rusya Bilimler Akademisi
Çınar Özen, Ankara Üniversitesi	Nazım Caferov, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Erdem Denk, Ankara Üniversitesi	Nuri Yeşilyurt, Ankara Üniversitesi
Erel Tellal, Ankara Üniversitesi	Oktay Tanrıseven, Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Funda Keskin Ata, Ankara Üniversitesi	Özge Özkoç, Ankara Üniversitesi
Gencer Özcan, İstanbul Bilgi Üniversitesi	Özlem Kaygusuz, Ankara Üniversitesi
Gökhan Erdem, Ankara Üniversitesi	Pınar Gözen Ercan, Hacettepe Üniversitesi
Klevis Kolasi, Ankara Üniversitesi	Sertaç Başeren, Ankara Üniversitesi
Li Lifan, Şanghay Sosyal Bilimler Akademisi	Sheharyar Khan, Iqra University
Marella Bodur Ün, Çukurova Üniversitesi	

ULUSLARARASI SİSTEMİN YENİ KRİZİ: COVID-19 PANDEMİSİ
V. MÜLKİYE ULUSLARARASI İLİŞKİLER KONGRESİ
14-16 EKİM 2021
ANKARA

Kongre Programı
14 Ekim 2021/ Perşembe

9:30-10:00	Açılış Konuşmaları
------------	---------------------------

Necdet ÜNÜVAR
Ankara Üniversitesi Rektörü
Orhan ÇELİK
Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı
Funda KESKİN ATA
Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı

Katılım Linki: <https://us02web.zoom.us/j/89764333721> Meeting ID: 897 6433 3721

10:00-11:15	Açılış Oturumu
-------------	-----------------------

Oturum Başkanı: Funda Keskin Ata

Alpay Azap: Sağlık Bakış Açısıyla Pandemi ve Toplumsal Hayat

Erdem Denk: Pandemiden Sonrası: Bir Retrospektif Fütürizm Denemesi

Katılım Linki: <https://us02web.zoom.us/j/88671171851> Meeting ID: 886 7117 1851

11:30-13:00	Oturum I	COVID-19 VE TARİHTE SALGINLAR
-------------	-----------------	--------------------------------------

Oturum Başkanı: Erel Tellal

Samet Zenginoğlu: Avrupa Tarihinde Vebanın Öyküsü ve COVID-19 Sürecinde Öykünün Hakikati

Gökhan Erdem: 14. Yüzyıl Avrupası'nda Veba Salgını'nın Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Etkileri

Evrin Yılmaz: Agro-Emperyalizm ve Salgın Hastalıklar

Özge Özkoç: Birinci Dünya Savaşı Tarihyazımını 1918-1919 Pandemisi Bağlamında Yeniden
Düşünmek

Katılım Linki: <https://us02web.zoom.us/j/81792174117> Meeting ID: 817 9217 4117

13:00-14:30	Oturum II	KÜRESEL SALGIN YEREL MÜCADELE
-------------	------------------	--------------------------------------

Oturum Başkanı: Erel Tellal

Fırat Yıldız: Küresel Salgınla Bölgesel Mücadele: Türk Konseyi Sağlık Eşgüdüm Komitesi

Sinan Baran: Güney Afrika Cumhuriyeti'nin COVID-19 ile Mücadelesinde BRICS Üyeliğinin Rolü:
Avantaj mı Dezavantaj mı?

Onur Kaplan: Hukuki Boyutuyla Küresel Salgınla Mücadele Açısından Akıllı Kentlerin
Oluşturulmasında Yerel Yönetimlerin Rolü

Zeynep Selçuk: National Enough to Combat, International Enough to Defeat: The COVID-19 World
Order

Katılım Linki: <https://us02web.zoom.us/j/86329176313> Meeting ID: 863 2917 6313

**ULUSLARARASI SİSTEMİN YENİ KRİZİ: COVID-19 PANDEMİSİ
V. MÜLKİYE ULUSLARARASI İLİŞKİLER KONGRESİ
14-16 EKİM 2021
ANKARA**

**Kongre Programı
14 Ekim 2021/ Perşembe**

14:45-16:15	Oturum III	ULUSLARARASI GÜVENLİK VE YENİ TEHDİTLER
-------------	------------	---

Oturum Başkanı: Çınar Özen

Arif Bağbaşlıoğlu: COVID-19 ve NATO: Yük Paylaşımı Sorunu ve NATO 2030 Raporu Çerçevesinde Bir Değerlendirme

Kadri Kaan Renda: COVID-19 Küresel Salgını Süresince Amerika Birleşik Devletleri ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin Güvenikleştirme Pratikleri Üzerine Bir Değerlendirme

Fulya Köksoy: Geleneksel Güvenlikten Yeni Güvenliğe: Siber Güvenliğe COVID-19 Pandemi Süreci Ekseninde Yaklaşmak

Orhun Kaan Kahraman: COVID-19, Zenofobi ve Küresel Duygu Politikası: "Korkulan" Bedenlerin İnşasında Popüler Kültürün Rolü

Katılım Linki: <https://us02web.zoom.us/j/81601938750> Meeting ID: 816 0193 8750

16:30-18:00	Oturum IV	SALGIN SOSYOLOJİSİ: TOPLUMSAL ETKİLER
-------------	-----------	---------------------------------------

Oturum Başkanı: Atay Akdevelioğlu

Özlem Avcı Aksoy: Pandemi Sürecinde Gündelik Hayatı Yeniden Düşünmek

Yeliz Kendir Gök: COVID-19'u Yenen Ama Patriyarkaya Takılan Kadınlar

Barış Esen: COVID-19 Döneminde Toplumsal Kaygı ve Terörizm

Funda Çoban: COVID-19 Kısıt ve Tedbirlerine Dönük Toplumsal Muhalefeti Haritalandırmak

Katılım Linki: <https://us02web.zoom.us/j/86747123918> Meeting ID: 867 4712 3918

18:00-19:30	Oturum V	KÜRESEL SİYASETİN TARİHİ VE GÜNCEL SORUNLARI EKSENİNDE COVID-19
-------------	----------	--

Oturum Başkanı: Çağlar Ezikoğlu

Çağlar Ezikoğlu: COVID-19'un Getirdiği Seçim Zaferi: Yeni Zelanda

Sezai Özçelik: COVID-19 Pandemisinin Uluslararası Çatışmalar ve İnsani Güvenlik Bağlamında Analizi

Ayşe Güneş: Salgın İçinde Salgın: Covid-19 ve Aile İçi Şiddet

Ali Samir Merdan: COVID-19 Salgını ve Güney Kafkasya

Cem Karakılıç: Hanede Kimse Yok: Türk Siyasi Tarihinde Koruyucu Tıp Hizmetlerine Gösterilen Tepkiler

Katılım Linki: <https://us02web.zoom.us/j/84621341178> Meeting ID: 846 2134 1178

**ULUSLARARASI SİSTEMİN YENİ KRİZİ: COVID-19 PANDEMİSİ
V. MÜLKİYE ULUSLARARASI İLİŞKİLER KONGRESİ
14-16 EKİM 2021
ANKARA**

**Kongre Programı
15 Ekim 2021/Cuma**

10:00-11:30	Oturum VI	PANDEMİ SÜRECİNDE DİPLOMASİ
-------------	-----------	-----------------------------

Oturum Başkanı: Gökhan Erdem

Ali Engin Oba: COVID-19 Salgınının Diploması Üzerindeki Etkileri

Mehmet Bardakçı: Ortadoğu’da Aşı Diplomasisi: Yeni Bir Yumuşak Güç Unsuru

Kürşad Güç: Ulusal Prestij ve Küresel Etki Elde Etmenin Bir Aracı Olarak Aşı-Politik:
Rusya ve Sputnik V Örneği

Yavuz Yıldırım: Karantina-Karşıtı Gösterilerde Küresel Sisteme Muhafazakar Eleştiriler

Katılım Linki: <https://us02web.zoom.us/j/84141682435> Meeting ID: 841 4168 2435

11:30-13:00	Oturum VII	PANDEMİ SÜRECİNDE AVRUPA BİRLİĞİ
-------------	------------	----------------------------------

Oturum Başkanı: Çınar Özen

Altuğ Günar: Krizlerin Avrupa Birliği’ni İnşası Üzerine: COVID-19 ve 2008 Krizinin AB Üzerindeki Etkileri

Pırl Akın Ocak: COVID-19 Salgınının AB Dayanışma İlkesine Etkisi: Ayrışma mı, Birleşme mi?

Esengül Ayaz Avan: COVID-19 Salgını: AB için Bir Dayanışma Testi

Aslıgül Sarıkamış Kaya: AB’nin Koronavirüs Salgın Sınavı: “Daha Az” Birlik,
“Daha Çok” Bölünme mi?

Katılım Linki: <https://us02web.zoom.us/j/82168770767> Meeting ID: 821 6877 0767

13:15-14:45	Oturum VIII	DOĞU ASYA’NIN COVID-19 MÜCADELESİ
-------------	-------------	-----------------------------------

Oturum Başkanı: Melek Fırat

Kerem Kılıçdaroğlu: COVID-19 Pandemisinin Güneydoğu Asya’ya Etkileri

Hatice Çelik: Güney Kore’nin COVID-19 ile Mücadelesi: Fırsatlar ve Zorluklar

Emre Demir: Çin Komünist Partisi’nin COVID-19 ile Mücadelesi ve COVID-19 Diplomasisi

Bahadır Pehlivan Türk: COVID-19 Salgınının Japonya İç ve Dış Politikasındaki Yansımaları

Katılım Linki: <https://us02web.zoom.us/j/83945855263> Meeting ID: 839 4585 5263

14:45-16:30	Oturum IX	PANDEMİ, ULUSLARARASI HUKUK VE SİYASET
-------------	-----------	--

Oturum Başkanı: Erdem Denk

Ceren Gürseler: İşgal Günlerinde COVID-19 ve Uluslararası Hukuk: Filistin-İsrail Sorunu için
Nasıl Okunabilir?

**ULUSLARARASI SİSTEMİN YENİ KRİZİ: COVID-19 PANDEMİSİ
V. MÜLKİYE ULUSLARARASI İLİŞKİLER KONGRESİ
14-16 EKİM 2021
ANKARA**

**Kongre Programı
15 Ekim 2021/Cuma**

14:45-16:30	Oturum IX	PANDEMİ, ULUSLARARASI HUKUK VE SİYASET
-------------	-----------	--

(Devamı)

Tural İsmayilzada: Unrecognized States and the COVID-19 Pandemic: Order, Justice and the International Society

İskender Karakaya: COVID-19 Pandemisinin Küresel Terör Örgütlerine (El-Kaide ve IŞİD) Etkileri: Küresel Terörizmin Pandemi Sürecinde “Varolma, Gerileme ve Yeniden Doğuşu”

Fırat Yıldız: Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Barış ve Güvenlik Kavramının Sınırları: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ve COVID-19 Salgını

Katılım Linki: <https://us02web.zoom.us/j/89561751216> Meeting ID: 895 6175 1216

16:30-18:00	Oturum X	PANDEMİDE ULUSLARARASI İŞBİRLİĞİ
-------------	----------	----------------------------------

Oturum Başkanı: Özlem Kaygusuz

Ömer Faruk Sarı: COVID-19 Pandemisi Bağlamında Dünya Sağlık Örgütüne Yönelik Eleştiriler ve Pandemi Antlaşması Çağrısı

Harun Koçak ve Zehra Çelik: Küresel Salgın ile Mücadelede Uluslararası Örgütler ve Egemenlik İlişkisi: Eleştirel Bir Değerlendirme

Pınar Akgül: Uluslararası Alanda Salgınla Mücadelede İşbirliği Sorunsalı: COVAX Örneğinde Aşı Rejimi Kurma Çabaları

İsmail Erkam Sula ve Mustafa Onur Yalçın: COVID-19 Crisis and Limitations of Global Governance: A data based analysis of Global Risks

Katılım Linki: <https://us02web.zoom.us/j/87411033165> Meeting ID: 874 1103 3165

18:00-19:30	Oturum XI	PANDEMİ VE ULUSLARARASI GÖÇ
-------------	-----------	-----------------------------

Oturum Başkanı: Funda Keskin Ata

Buket Ökten Sipahioğlu: Küresel Salgın Döneminde Derinleşen Avrupa Birliği'nin Göç Krizi: Mülteci ve Sığınmacıların Durumu

Hikmet Mengüaslan ve Yusuf Fidan: Covid Sürecinde Avrupa Birliği Göç Politikalarının Sürdürülebilirliği: TR-AB Mutabakatının Aşındırıcı Sonuçları

Arda Özkan: Pandemi Sürecinde Çevresel Göç Sorunsalı

Katılım Linki: <https://us02web.zoom.us/j/81543798490> Meeting ID: 815 4379 8490

**ULUSLARARASI SİSTEMİN YENİ KRİZİ: COVID-19 PANDEMİSİ
V. MÜLKİYE ULUSLARARASI İLİŞKİLER KONGRESİ
14-16 EKİM 2021
ANKARA**

**Kongre Programı
16 Ekim 2021/Cumartesi**

10:00-11:30	Oturum XII	KÜRESEL SALGININ EKONOMİ POLİTİĞİ
-------------	------------	--

Oturum Başkanı: Nuri Yeşilyurt

Elif Hatun Kılıçbeyli: COVID-19, Küresel Resesyon ve Türkiye: ‘*Le péril jaune?*’ den ‘*A Global Perfect Storm*’a. (Mart.2020-Nisan.2021)

Merter Mert: Salgının Etkileri ve Genişleyen Yeniden Üretim

Anıl Akçağlayan: COVID-19 ve Finansal Piyasalar

Kürşat Korkmaz: Çin’in Aşı Diplomasisinin Ekonomi Politik Açıdan Değerlendirilmesi

Katılım Linki: <https://us02web.zoom.us/j/85673485348> Meeting ID: 856 7348 5348

11:30-13:00	Oturum XIII	PANDEMİ VE ÇEVRESEL SORUNLAR
-------------	-------------	-------------------------------------

Oturum Başkanı: Özge Özkoç

Yasemin Konukcu ve Hüdayi Sayın: COVID-19’un Siyasi Ekolojisi: Sürdürülebilir Bir Uygarlık ve Doğal Kaynaklar Arasında Düalizm

Yelda Erçandırılı: COVID-19, Ekoloji ve Uluslararası İlişkiler

Feza Sencer Çörtoğlu: Tek Sağlık Yaklaşımında İhtiyatlılık Prensibinin Önemi

Zerrin Toprak Karaman: COVID Pandemi ve Gıda Güvenliği Yönetimi

Katılım Linki: <https://us02web.zoom.us/j/87320505082> Meeting ID: 873 2050 5082

13:15-14:45	Oturum XIV	COVID-19 TEDBİRLERİNDE VERİ GÜVENİLİRLİĞİ VE TOPLUMSAL MUHALEFET
-------------	------------	---

Oturum Başkanı: Klevis Kolasi

Mert Moral ve Evgeny Sedashov: Pandemi Önlemlerinin Kaldırılması Kararlarının Işığında COVID-19 Verilerinin Güvenilirliği Sorunu

Gürhan Ünal: “Salgından Korunmak” Kimin Normu? COVID-19 Önlemlerinin Oluşturulması Sürecinde Katılım, Sahiplik ve Meşruluk Sorunu

Halil Yasin Tamer: Kriz Yönetiminde Veri Merkezli Yaklaşım: COVID-19 Krizi Örneği

Katılım Linki: <https://us02web.zoom.us/j/82898617458> Meeting ID: 828 9861 7458

**ULUSLARARASI SİSTEMİN YENİ KRİZİ: COVID-19 PANDEMİSİ
V. MÜLKİYE ULUSLARARASI İLİŞKİLER KONGRESİ
14-16 EKİM 2021
ANKARA**

**Kongre Programı
16 Ekim 2021/Cumartesi**

14:45-16:30	Oturum XV	KÜRESEL SALGIN, AŞI VE EŞİTSİZLİK
-------------	-----------	-----------------------------------

Oturum Başkanı: Klevis Kolasi

Betül Yavuz: Aşıya Erişim Hakkı ile İlgili Cebri Karar Olasılığının TRIPS Çerçevesinde Yorumlanması

Ece Zeynep Gerçek: COVID-19 Pandemisinde Aşı Karşıtlığı ve Sosyal Medya: Benzer Argümanlar, Benzer Çözümler

Tülin Yanıkdağ: COVID-19 Pandemi Sürecinde Beliren Yeni Eşitsizlikler: Aşı Milliyetçiliği

Cem Savaş: All for Vaccines or Vaccines for all? Impact of Vaccine Nationalism in the Global South

Katılım Linki: <https://us02web.zoom.us/j/82128910162> Meeting ID: 821 2891 0162

16:30-18:00	Oturum XVI	PANDEMİDE İNSAN HAKLARI, DEMOKRASİ VE SİYASET
-------------	------------	---

Oturum Başkanı: Melek Fırat

Dikran M. Zenginkuzucu: COVID-19 Pandemisi, Devlet ve Yaşam Hakkı

Mustafa Atatorun: Uluslararası Bir Etik Sorun Olarak COVID-19: Hayvan Hakları ve İnsan Hakları Nasıl Kesişiyor?

Yusuf Gökhan Atak: Avrupa Birliği'nin Koronavirüs Sınavı: İnsan Hakları Ekseninde Bir İnceleme

Volkan İpek: Sahraaltı Afrika'da Seçim Temelindeki Pandemokrasi

Atay Akdevelioğlu: COVID-19 Sürecinin İran İç Politikasına Etkisi

Katılım Linki: <https://us02web.zoom.us/j/84449077564> Meeting ID: 844 4907 7564

18:00-19:30	Oturum XVII	PANDEMİ SONRASI DÜNYA: DEVLET VE OTORİTERLİK TARTIŞMALARI
-------------	-------------	--

Oturum Başkanı: Erdem Denk

Nurcan Ceyhan ve Vildan Meydan: COVID-19 Pandemi Sürecinde Modern Otoriteryan

Eğilimlerin Tarihsel ve Kurumsal Bir Perspektiften Karşılaştırmalı Analizi

Esra Akgemci: COVID-19 Pandemisi ve Otoriter Popülizmin Çıkmazları: ABD ve Brezilya Örnekleri

Klevis Kolasi: Romantik Anti-Kapitalizmden Romantik Anti-Liberalizme: COVID-19 ile İlgili Komple Teorileri, Bilim Karşıtlığı ve Aşırı Sağ

İlhan Aras: Xi Jinping Liderliğinde Çin'in COVID-19 Sınavı

Katılım Linki: <https://us02web.zoom.us/j/84112056704> Meeting ID: 841 1205 6704

KATILIMCI LİSTESİ

1. Ali Engin OBA, Emekli Büyükelçi Prof. Dr., *Çağ Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
2. Ali Samir MERDAN, Dr. Öğr. Üyesi, *Çankırı Karatekin Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
3. Alpay AZAP, Prof. Dr., *Ankara Üniversitesi, Enfeksiyon Hastalıkları ve Klinik Mikrobiyoloji Anabilim Dalı*
4. Altuğ GÜNAR, Dr. Öğr. Üyesi, *Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
5. Anıl AKÇAĞLAYAN, Doç. Dr., *Ankara Üniversitesi, İktisat Bölümü*
6. Arda ÖZKAN, Dr. Öğr. Üyesi, *Ankara Üniversitesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü*
7. Arif BAĞBAŞLIOĞLU, Doç. Dr., *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
8. Aslıgül SARIKAMIŞ KAYA, Dr. Öğr. Üyesi, *Selçuk Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
9. Atay AKDEVELİOĞLU, Dr. Öğr. Üyesi, *Ankara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
10. Ayşe GÜNEŞ, Öğr. Gör. Dr., *Bartın Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü*
11. Bahadır PEHLİVANTÜRK, Doç. Dr., *TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü*
12. Barış ESEN, Dr. Öğr. Üyesi, *Beykent Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü*
13. Betül YAVUZ, Arş. Gör., *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
14. Buket ÖKTEN SİPAHİOĞLU, Öğr. Gör. Dr., *Ankara Üniversitesi, ATAUM*
15. Cem KARAKILIÇ, Dr. Öğr. Üyesi, *Çankırı Karatekin Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü*
16. Cem SAVAŞ, Dr. Öğr. Üyesi, *Yeditepe Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü*
17. Ceren GÜRSELER, Dr. Öğr. Üyesi, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*

18. Çağlar EZİKOĞLU, Dr. Öğr. Üyesi, *Çankırı Karatekin Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü*
19. Dikran M. ZENGİNKUZUCU, Doç. Dr., *İstanbul Esenyurt Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü*
20. Elif Hatun KILIÇBEYLİ, Doç. Dr., *Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
21. Emre DEMİR, Dr. Öğr. Üyesi, *TED Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü*
22. Erdem DENK, Prof. Dr., *Ankara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
23. Esengül AYAZ AVAN, Dr. Öğr. Üyesi, *Hacettepe Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
24. Esra AKGEMCİ, Arş. Gör. Dr., *Selçuk Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
25. Evrim YILMAZ, Arş. Gör. Dr., *Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü*
26. Feza Sencer ÇÖRTOĞLU, Öğr. Gör. Dr., *Ankara Üniversitesi, ATAUM*
27. Fırat YALDIZ, Doç. Dr., *Kastamonu Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
28. Fulya KÖKSOY, Doç. Dr., *Batman Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
29. Funda ÇOBAN, Doç. Dr., *İzmir Demokrasi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
30. Gökhan ERDEM, Dr. Öğr. Üyesi, *Ankara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
31. Gürhan ÜNAL, Doktora Öğrencisi, *İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı*
32. Halil Yasin TAMER, Doktora Öğrencisi, *Ankara Üniversitesi, Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı*
33. Harun KOÇAK, Arş. Gör., *İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü*
34. Hatice ÇELİK, Dr. Öğr. Üyesi, *Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Asya Çalışmaları Anabilim Dalı*
35. Hikmet MENGÜASLAN, Arş. Gör. Dr., *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
36. Hüdayi SAYIN, Dr. Öğr. Üyesi, *İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü*
37. İlhan ARAS, Doç. Dr., *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*

38. İskender KARAKAYA, Dr. Öğr. Üyesi, *Yozgat Bozok Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
39. Kadri Kaan RENDA, Dr. Öğr. Üyesi, *Hacettepe Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
40. Kerem KILIÇDAROĞLU, Dr. Öğr. Üyesi, *TED Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü*
41. Klevis KOLASI, Doç. Dr., *Ankara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
42. Kürşad GÜÇ, Öğr. Gör. Dr., *Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, Güvenlik Bilimleri Bölümü*
43. Kürşat KORKMAZ, Dr. Öğr. Üyesi, *Kırıkkale Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
44. Mert MORAL, Dr. Öğr. Üyesi, *Sabancı Üniversitesi, Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi*
45. Mustafa ATATORUN, Dr. Öğr. Üyesi, *Süleyman Demirel Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
46. Mustafa Onur YALÇIN, Arş. Gör., *Sakarya Üniversitesi, Ortadoğu Enstitüsü*
47. Nurcan CEYHAN, Arş. Gör., *Batman Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
48. Onur KAPLAN, Dr. Öğr. Üyesi, *Yaşar Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
49. Orhun Kaan KAHRAMAN, Doktora Öğrencisi, *İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı*
50. Ömer Faruk SARI, Doktora Öğrencisi, *Ankara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler(AB) Anabilim Dalı*
51. Özge ÖZKOÇ, Dr. Öğr. Üyesi, *Ankara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
52. Özlem AVCI AKSOY, Dr. Öğr. Üyesi, *Uşak Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü*
53. Pınar AKGÜL, Öğr. Gör. Dr., *Giresun Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
54. Pırıl AKIN OCAK, Öğr. Gör., *Ankara Üniversitesi, ATAUM*
55. Samet ZENGİNOĞLU, Dr. Öğr. Üyesi, *Adıyaman Üniversitesi, Dış Ticaret Bölümü*
56. Sezai ÖZÇELİK, Prof. Dr., *Çankırı Karatekin Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
57. Sinan BARAN, Öğr. Gör. Dr., *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
58. Tural İSMAYİLZADA, Doktora Öğrencisi, *Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı*
59. Tülin YANIKDAĞ, Dr., *İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü*

60. Vildan MEYDAN, Arş. Gör., *İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü*
61. Volkan İPEK, Dr. Öğr. Üyesi, *Yeditepe Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü*
62. Yasemin KONUKCU, Dr. Öğr. Üyesi, *İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü*
63. Yavuz YILDIRIM, Doç. Dr., *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı*
64. Yelda ERÇANDIRLI, Dr. Öğr. Üyesi, *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
65. Yeliz KENDİR GÖK, Arş. Gör., *Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü*
66. Yusuf FİDAN, Arş. Gör., *Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
67. Yusuf Gökhan ATAĞ, Arş. Gör., *Galatasaray Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
68. Zehra ÇELİK, Arş. Gör., *İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü*
69. Zeynep SELÇUK, Doç. Dr., *Fenerbahçe Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü*

İÇİNDEKİLER

SAĞLIK BAKIŞ AÇISIYLA PANDEMİ VE TOPLUMSAL HAYAT	1
PANDEMİDEN SONRASI: BİR RETROSPEKTİF FÜTÜRİZM DENEMESİ	9
AVRUPA TARİHİNDE VEBANIN ÖYKÜSÜ VE COVID-19 SÜRECİNDE ÖYKÜNÜN HAKİKATİ	18
14. YÜZYIL AVRUPASI'NDA VEBA SALGINI'NIN SOSYO-EKONOMİK VE SİYASAL ETKİLERİ.....	21
AGRO-EMPERYALİZM VE SALGIN HASTALIKLAR	25
BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI TARİHYAZIMINI 1918-1919 PANDEMİSİ BAĞLAMINDA YENİDEN DÜŞÜNMEK	28
KÜRESEL SALGINLA BÖLGESEL MÜCADELE: TÜRK KONSEYİ SAĞLIK EŞGÜDÜM KOMİTESİ.....	31
GÜNEY AFRİKA CUMHURİYETİ'NİN COVID-19 İLE MÜCADELESİNDE BRICS ÜYELİĞİNİN ROLÜ: AVANTAJ MI DEZAVANTAJ MI?	33
HUKUKİ BOYUTUYLA KÜRESEL SALGINLA MÜCADELE AÇISINDAN AKILLI KENTLERİN OLUŞTURULMASINDA YEREL YÖNETİMLERİN ROLÜ	36
NATIONAL ENOUGH TO COMBAT, INTERNATIONAL ENOUGH TO DEFEAT: THE COVID-19 WORLD ORDER.....	39
COVID-19 VE NATO: YÜK PAYLAŞIMI SORUNU VE NATO 2030 RAPORU ÇERÇEVESİNDE BİR DEĞERLENDİRME	41

COVID-19 KÜRESEL SALGINI SÜRESİNCE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ VE ÇİN HALK CUMHURİYETİ’NİN GÜVENLİKLEŞTİRME PRATİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME.....	44
GELENEKSEL GÜVENLİKTEN YENİ GÜVENLİĞE: SİBER GÜVENLİĞE COVID-19 PANDEMİ SÜRECİ EKSENİNDE YAKLAŞMAK	48
COVID-19, ZENOFOBİ VE KÜRESEL DUYGU POLİTİKASI: “KORKULAN” BEDENLERİN İNŞASINDA POPÜLER KÜLTÜRÜN ROLÜ.....	51
PANDEMİ SÜRECİNDE GÜNDELİK HAYATI YENİDEN DÜŞÜNMEK.....	54
COVID-19’U YENEN AMA PATRİYARKAYA TAKILAN KADINLAR.....	59
COVID-19 DÖNEMİNDE TOPLUMSAL KAYGI VE TERÖRİZM.....	63
COVID-19 KISIT VE TEDBİRLERİNE DÖNÜK TOPLUMSAL MUHALEFETİ HARİTALANDIRMAK	66
COVID-19’UN GETİRDİĞİ SEÇİM ZAFERİ: YENİ ZELANDA.....	70
COVID-19 PANDEMİSİNİN ULUSLARARASI ÇATIŞMALAR VE İNSANİ GÜVENLİK BAĞLAMINDA ANALİZİ	72
SALGIN İÇİNDE SALGIN: COVID-19 VE AİLE İÇİ ŞİDDET.....	75
COVID-19 SALGINI VE GÜNEY KAFKASYA.....	77
HANEDE KİMSE YOK: TÜRK SİYASİ TARİHİNDE KORUYUCU TIP HİZMETLERİNE GÖSTERİLEN TEPKİLER	81
COVID-19 SALGINININ DİPLOMASİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	84
ULUSAL PRESTİJ VE KÜRESEL ETKİ ELDE ETMENİN BİR ARACI OLARAK AŞI-POLİTİK: RUSYA VE SPUTNİK V ÖRNEĞİ	87

KARANTİNA-KARŞITI GÖSTERİLERDE KÜRESEL SİSTEME MUHAFAZAKAR ELEŞTİRİLER.....	90
KRİZLERİN AVRUPA BİRLİĞİ'Nİ İNŞASI ÜZERİNE: COVID-19 VE 2008 KRİZİNİN AB ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	94
COVID-19 SALGINININ AB DAYANIŞMA İLKESİNE ETKİSİ: AYRIŞMA MI, BİRLEŞME Mİ?	97
COVID-19 SALGINI: AB İÇİN BİR DAYANIŞMA TESTİ.....	101
AB'NİN KORONAVİRÜS SALGIN SINAVI: “DAHA AZ” BİRLİK, “DAHA ÇOK” BÖLÜNME Mİ?	104
COVID-19 PANDEMİSİNİN GÜNEYDOĞU ASYA'YA ETKİLERİ	107
GÜNEY KORE'NİN COVID-19 İLE MÜCADELESİ: FIRSATLAR VE ZORLUKLAR.....	110
ÇİN KOMÜNİST PARTİSİ'NİN COVID-19 İLE MÜCADELESİ VE COVID-19 DİPLOMASİSİ.....	112
COVID-19 SALGINININ JAPONYA İÇ VE DIŞ POLİTİKASINDAKİ YANSIMALARI.....	115
İŞGAL GÜNLERİNDE COVID-19 VE ULUSLARARASI HUKUK: FİLİSTİN-İSRAİL SORUNU İÇİN NASIL OKUNABİLİR?.....	118
UNRECOGNIZED STATES AND THE COVID-19 PANDEMIC: ORDER, JUSTICE AND THE INTERNATIONAL SOCIETY	122
COVID-19 PANDEMİSİNİN KÜRESEL TERÖR ÖRGÜTLERİNE (EL-KAİDE VE İŞİD) ETKİLERİ: KÜRESEL TERÖRİZMİN PANDEMİ SÜRECİNDE “VAROLMA, GERİLEME VE YENİDEN DOĞUŞU”	124

ULUSLARARASI HUKUK VE ULUSLARARASI BARIŞ VE GÜVENLİK KAVRAMININ SINIRLARI: BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GÜVENLİK KONSEYİ VE COVID-19 SALGINI.....	127
COVID-19 PANDEMİSİ BAĞLAMINDA DÜNYA SAĞLIK ÖRGÜTÜNE YÖNELİK ELEŞTİRİLER VE PANDEMİ ANTLAŞMASI ÇAĞRISI.....	130
KÜRESEL SALGIN İLE MÜCADELEDE ULUSLARARASI ÖRGÜTLER VE EGEMENLİK İLİŞKİSİ: ELEŞTİREL BİR DEĞERLENDİRME.....	133
ULUSLARARASI ALANDA SALGINLA MÜCADELEDE İŞBİRLİĞİ SORUNSALI: COVAX ÖRNEĞİNDE AŞI REJİMİ KURMA ÇABALARI.....	136
COVID-19 CRISIS AND LIMITATIONS OF GLOBAL GOVERNANCE: A DATA BASED ANALYSIS OF GLOBAL RISKS	141
KÜRESEL SALGIN DÖNEMİNDE DERİNLEŞEN AVRUPA BİRLİĞİ’NİN GÖÇ KRİZİ: MÜLTECİ VE SİĞİNMACILARIN DURUMU.....	143
COVID SÜRECİNDE AVRUPA BİRLİĞİ GÖÇ POLİTİKALARININ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ: TR-AB MUTABAKATININ AŞINDIRICI SONUÇLARI.....	146
PANDEMİ SÜRECİNDE ÇEVRESEL GÖÇ SORUNSALI	150
COVID-19, KÜRESEL RESESYON VE TÜRKİYE: ‘ <i>LE PÉRİL JAUNE?</i> ’ DEN ‘ <i>A GLOBAL PERFECT STORM</i> ’A. (MART.2020-NİSAN.2021).....	153
COVID-19 VE FİNANSAL PİYASALAR	156
ÇİN’İN AŞI DİPLOMASİSİNİN EKONOMİ POLİTİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	159
COVID-19’UN SİYASİ EKOLOJİSİ: SÜRDÜRÜLEBİLİR BİR UYGARLIK VE DOĞAL KAYNAKLAR ARASINDA DÜALİZM	162

COVID-19, EKOLOJİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER.....	165
TEK SAĞLIK YAKLAŞIMINDA İHTİYATLILIK PRENSİBİNİN ÖNEMİ.....	168
PANDEMİ ÖNLEMLERİNİN KALDIRILMASI KARARLARININ IŞIĞINDA COVID-19 VERİLERİNİN GÜVENİLİRLİĞİ SORUNU	171
“SALGINDAN KORUNMAK” KİMİN NORMU? COVID-19 ÖNLEMLERİNİN OLUŞTURULMASI SÜRECİNDE KATILIM, SAHİPLİK VE MEŞRULUK SORUNU	174
KRİZ YÖNETİMİNDE VERİ MERKEZLİ YAKLAŞIM: COVID-19 KRİZİ ÖRNEĞİ.....	178
AŞIYA ERİŞİM HAKKI İLE İLGİLİ CEBRİ KARAR OLASILIĞININ TRIPS ÇERÇEVESİNDE YORUMLANMASI.....	181
COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE BELİREN YENİ EŞİTSİZLİKLER: AŞI MİLLİYETÇİLİĞİ.....	184
ALL FOR VACCINES OR VACCINES FOR ALL? IMPACT OF VACCINE NATIONALISM IN THE GLOBAL SOUTH.....	187
COVID-19 PANDEMİSİ, DEVLET VE YAŞAM HAKKI.....	189
ULUSLARARASI BİR ETİK SORUN OLARAK COVID-19: HAYVAN HAKLARI VE İNSAN HAKLARI NASIL KESİŞİYOR?	193
AVRUPA BİRLİĞİ’NİN KORONAVİRÜS SINAVI: İNSAN HAKLARI EKSENİNDE BİR İNCELEME.....	196
SAHRAALTI AFRİKA’DA SEÇİM TEMELİNDEKİ PANDEMOKRASİ	199
COVID-19 SÜRECİNİN İRAN İÇ POLİTİKASINA ETKİSİ	201

COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE MODERN OTORİTERYAN EĞİMLERİN TARİHSEL VE KURUMSALCI BİR PERSPEKTİFTEN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ.....	205
COVID-19 PANDEMİSİ VE OTORİTER POPÜLİZMİN ÇIKMAZLARI: ABD VE BREZİLYA ÖRNEKLER.....	208
ROMANTİK ANTI-KAPİTALİZMDEN ROMANTİK ANTI-LİBERALİZME: COVID-19 İLE İLGİLİ KOMPLO TEORİLERİ, BİLİM KARŞITLIĞI VE AŞIRI SAĞ.....	212
Xİ JİNPİNG LİDERLİĞİNDE ÇİN'İN COVID-19 SINAVI.....	217

SAĞLIK BAKIŞ AÇISIYLA PANDEMİ VE TOPLUMSAL HAYAT

Alpay AZAP*

Konumuz pandeminin toplumsal hayata etkisi olmakla birlikte, aslında toplumsal hayatın, insanın yaşama biçiminin doğaya etkisi sonucunda ortaya çıkmış bir hastalıkla uğraşıyoruz. COVID-19 virüsü için henüz ara konak belli değildir ve bu da çeşitli spekülasyonlara sebep olmaktadır. Laboratuvarda üretildiği, dünyaya laboratuvarından yayıldığı gibi bazı spekülasyonlar hala olmakla beraber şu ana kadarki bilimsel veriler bu virüsün doğal bir şekilde doğadan kaynaklandığını göstermektedir. Söz konusu virüs zaten yarasaların bir virüsüdür ve yarasalardan çok sayıda hayvana bulaşabilir ve o hayvanlar aracılığıyla da insana bulaştığı düşünülmektedir. Sadece insana bulaşmadan sorumlu olan ara konak henüz bilinmemektedir. Ancak bu ara konağın ortaya çıkartılması yıllarca sürebilir. Çünkü örneğin bir önceki SARS-CoV-1 için ara konağın tespiti 10 yıldan fazla sürmüştü ve daha sonra bunun Misk kedisi denilen yabancı kedi türünden insana bulaştığı belirlenmişti.

Burada ilginç bazı verilerle karşılaşıyoruz. Örneğin önümüzdeki yıllar içerisinde doğrulanabilecek olan şöyle bir hipotez var: Çin’de kalabalık nüfusun protein ihtiyacı önemli ölçüde domuzlardan karşılanmaktadır. Domuzlar grip virüsü için bir rezervuar olduğundan grip salgınları daha çok Çin ve Güneydoğu Asya’dan çıkmaktadır. 2018 ve 2019 yıllarında domuzlar arasında Afrika Domuz Ateşi adı verilen bir hastalığın ortaya çıkması, domuz varlığının yaklaşık %40 ila %50’sinin telef olmasıyla sonuçlanmıştır. Bu durum beslenme açısından ciddi bir protein sıkıntısına yol açınca, Çin hükümeti vatandaşlarına Bambu Sıçanı isimli kayvanı önermiştir. Ara konağın, protein ihtiyacını karşılamak için bu hayvanların tüketilmesinden kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir. Bilimsel çalışmalar SARS-CoV-2’ye çok benzeyen, bizim *Sarbecovirus* dediğimiz yarasa kaynaklı koronavirüslerin Çin ve Doğu Asya ülkelerinde çok yakın akrabaları olduğunu göstermekte, dolayısıyla doğal evrim süreciyle insana adapte olmuş bir koronavirüsten bahsedilmektedir.

Şu an salgında ne durumda olduğumuzu bazı verilerle açıklamaya geçebiliriz. Aşıların etkisiz olduğu spekülasyonuna temel de oluşturabilen verilerdir bunlar. Şu anda dünya 4. dalgayı yaşamaktadır. Günlük vaka sayılarında 2. dalga ile 4. dalgayı karşılaştıracak olursak çok değişmemiş olduğu görülmektedir. İkinci dalganın yaşandığı 2020 kışında henüz aşıların olmayışı nedeniyle, günümüzde aşı olmasına rağmen yakın vaka sayılarına dayanarak bazı

---

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Enfeksiyon Hastalıkları ve Klinik Mikrobiyoloji Anabilim Dalı

çevreler aşuların faydasız olduğunu ileri sürmektedir. Ancak günlük ölüm vakalarına bakıldığı zaman aşuların faydası ortaya çıkacaktır. Günlük ölüm sayıları 2. ve 4. dalga arasında dramatik olarak azalmış durumdadır. Bizim aşladığımız yaşı ileri olup ikinci dalgada en çok etkilenmiş kişilerin ölüm oranındaki düşüş, aşuların ne kadar önemli olduğunu bir kez daha göstermektedir. Dolayısıyla dünyadaki günlük ölüm sayısı 15 binlerden 10 binlere düştü. En kötü olasılıkla aşının böyle bir etkisi vardır ama bundan çok daha fazla bir fayda sağladığını gösteren çok fazla da yayın bulunmaktadır.

16 Ekim 2021 itibariyle dünyadaki kesin tanı almış olgu sayısı 240 milyona ulaşmış durumdadır. Ancak salgının başlangıcında, özellikle PCR testi de çok yaygın değilken, tanı konmuş bir hastaya karşılık tanı konulmamış 8 ila 9 hasta olduğu söyleniyordu. Şu an rakam biraz daha düşmüş durumda, fakat yine de 5-6 civarında olduğunu söyleyen yeni yayınlar vardır. Dolayısıyla bunun 5 katı olduğunu varsayarsak dünya nüfusunun yaklaşık bir buçuk milyarı enfekte olmuş durumda gibi görünüyor. Ölüm sayıları ise şu an 5 milyona yaklaşmıştır. Burada da tespit ettiğiniz her bir ölüme karşılık tespit edemediğiniz bir ölüm daha vardır. Bu da ölüm sayılarının 10 milyonu bulduğunu göstermektedir.

Türkiye son zamanlarda günlük vaka sayısı açısından dünyada Amerika ve İngiltere'nin ardından üçüncü sırada yer almaktadır. Vaka sayılarında ülkemiz ne yazık ki Hindistan ve Rusya'nın bile önündedir. Ancak aşağıda da değinileceği gibi aşılama oranları nispeten yüksek olduğu için ölüm sayıları korkunç düzeyde değil; oldukça yüksek fakat yine de korkunç düzeyde değil. Salgının en başından itibaren dünyadaki toplam vaka sayıları incelendiğinde, toplam vaka sayısının yarısı 5 ülkede görülmektedir. Yani hastalığın en başından itibaren ABD, Hindistan, Brezilya İngiltere ve Rusya'da çok etkili olduğu görünmektedir. Bu 5 ülkenin hemen peşinden Türkiye geliyor. Hatta artık o yarının bir kısmı da Türkiye'den kaynaklanmaktadır. Tüm tanı konulmuş vakaların %3'den fazlası ülkemizden bildirilmiş durumdadır.

Peki, nereye gidiyoruz? Aslında bununla ilgili çeşitli senaryolar, bilimsel tahminler mevcuttur. Öncelikle belirtilmelidir ki, bitmeyen salgın yoktur, salgın bitecektir. Salgının sona erecek olması, virüsün kaybolması demek değil, virüs varlığını devam ettirecek ancak bizim endemik hastalık dediğimiz türe dönüşecek, yani belli sıklıkta hep olacaktır. Gribe benzetilebilir. Nasıl ki grip bir solunum yolu enfeksiyonu olarak kış aylarında artıyor, yaz aylarında çok azalıyor ise bu hastalık da öyle olacaktır. Bu hastalık da kışın artan, yazın sayısı azalan vakalarla hayatımızda olmaya devam edecektir. Fakat aşısı olacak ki aşuları artık elimizde bulunmaktadır. Bu senenin sonuna doğru etkili tedavi yöntemlerinin de kullanıma girmesini bekliyoruz. Aşı ve tedavi sayesinde sosyal hayattaki etkileri azalacak. Yani pandemik olmaktan çıkacak. Peki, salgının endemik hale gelmesi ne zaman gerçekleşecek? Burada

iyimser tahmin 6 ila 9 ay gibi bir süre içerisinde bunun gerçekleşebileceği yönünde ki ben bu iyimser tahminin gerçekleşme olasılığının yüksek olduğunu düşünüyorum. Kötümser tahminler ise bunun için bir buçuk yıl ve belki 2 yıllık bir süre olduğunu söylemektedir. Bu tahminleri etkileyen şey ne dersiniz, bu tahminleri etkileyen şey varyantlardır.

Bu varyantlar da beklenenden daha hızlı olmasına rağmen aslında doğal bir sonuçtur. Koronavirüsler grip virüsleri kadar hızlı değişebilen virüsler değildi. Ancak dünya üzerinde o kadar yayıldı ve o kadar çok insanı hasta etti ki virüs değişmek için fırsat yakalamış oldu ve değişimi çok hızlandı. Aslında doğal evrim sürecinin bir sonucu olarak da bu değişim sırasında avantaj kazanan virüs varyantları daha yaygın hale geldi. Aslında insanda çoğaldığı için virüsün değişime uğraması neticesinde mutasyon dediğimiz şey ortaya çıkmaktadır. Bu tamamen çoğalma esnasında ortaya çıkan bir durum ve her gün çok sayıda mutasyona uğramış virüs ortaya çıkmaktadır. Fakat mutasyonlar virüse bir avantaj sağlamadığı için kalıcı hale gelmemektedir. Virüse avantaj sağlayan mutasyonlar biriktiği zaman, avantajlı ve güçlü bir virüs haline geldiği zaman, varyant diğer varyantları silip süpürüyor. İlk İngiltere varyantı, ki Alfa diyoruz biz, ortaya çıktı ve kendisinden önceki varyanta göre bulaşıcılığı daha fazla yani yaklaşık % 25 daha bulaşıcı olduğu için toplumlarda bu yayıldı, diğer varyantı silip süpürdü. Beta ve Gama daha sonra ortaya çıkan varyantlar. Bunlar da neyse ki çok yaygınlaşamadılar çünkü en son onları silip süpüren Delta'ya kıyasla daha bulaşıcı değillerdi ama bunların özelliği de antikorlardan kaçabiliyor olmalarıydı. Eğer bunlar yaygınlaşmış olsaydı şimdi vaka sayılarımız çok daha fazla olurdu. Yine ölüm sayılarımız, hastaneye yatış sayılarımız daha fazla olurdu diye düşünüyoruz. Ancak bu senaryo gerçekleşmedi çünkü neyse ki Delta varyantı çıktı. Aslında orijinal Çin virüsüyle enfekte olan bir kişi enfekte olduğu süre boyunca 3 kişiye hastalığı bulaştırabiliyordu. Bu Alfa varyantı ile 4'e çıktı, Delta varyantında ise 6'ya çıkmış durumda, yani orijinal Çin virüsünden iki katı daha bulaşıcı bir varyant.

İyimser tahmin, yani salgının 6-9 ay içerisinde sona ermesi, ancak aşından kaçan bir varyantın ortaya çıkmaması ile mümkün olabilir. Toplumsal bağışıklığa ulaşmayı hedeflediğimiz için, bağışıklanan kişilerin sayısı arttıkça salgının da kontrol altına alınacağı çok doğal bir sonuç olarak görünmektedir. Ancak virüs değişmeye devam ettikçe de önümüzdeki en büyük tehdit aşından kaçabilen bir varyantın ortaya çıkmasıdır. Aslına bakarsanız bu da bir zamanlama sorunudur. Aşından kaçabilecek varyant mutlaka olacaktır çünkü virüs evrimine devam etmektedir. Delta üzerinde yapılan çalışmalar varyantın mutasyon biriktirmeye devam ettiğini göstermektedir. Virüsün belli noktalarında mutasyonların birikmesi ve bunların sayısının 4'e ulaşması durumunda aşından önemli ölçüde kaçan bir varyanta dönüşeceği tahmin edilmektedir. Şimdilik 2,5 mutasyon gerçekleşti yani 4'e az kalmış durumdadır. Bunun 4'e

ulaşmasını engellemenin tek yolu salgını olabildiğince kontrol altına almak, olabildiğince vaka sayısını azaltmaktır. Yani insanlarda COVID-19 yayılımını durdurursak bu salgın da daha erken sonlanmış olacak, endemik bir virüs haline gelecek.

Peki, bunun için ne yapılması gerekmektedir? Salgının en başından beri konuştuğumuz bireysel önlemler, toplumsal önlemler ve aşılama ile salgını insanlar arasında kontrol altına alabiliyoruz. Bireysel ve toplumsal önlemleri İsviçre peyniri dilimi modeli çok güzel özetlemektedir. Buradaki her bir peynir dilimi aslında bir önlemi ifade eder ve her bir önlemin tıpkı İsviçre peyniri gibi üzerinde delikler var. Bu deliklerin boyutu ve sayısı, tamamen uygulamaya ve yaptığımız uygulamanın özelliğine, kişilerin ya da toplumların bunu nasıl uyguladığına göre değişmektedir. Ancak bu dilimleri peş peşe dizdiğiniz, bütün bu uygulamaları üst üste koyduğumuz zaman virüs artık kontrol altına alınmış, en sona kadar ulaşamamış olmaktadır. Buradan şu mesajı çıkarmamız lazım: Bütün önlemleri olabildiğince en iyi şekilde uygulamak gerekir ki salgını kontrol altına alabilelim. Tabii bu arada fareleri de unutmamak lazım. Bunlar da hatalı bilgiler yayan fareler ki bu önlemlerin aşınmasına sebep oluyorlar. İnsanların veya hükümetlerin, bu önlemlerin hayata geçirmesini engelleyen bu farelerle de mücadele etmek gerekmektedir.

Özellikle bu toplumsal önlemler konusunda hükümetlerin izlediği politikalara güven çok önemlidir. Eylül ayının son haftalarında Danimarka bütün önlemleri kaldırdı. Neden? Çünkü Danimarka'da aşılama oranları çok yüksekti. Hemen peşinden Portekiz onu izledi. Çünkü hedef koydukları kişilerin neredeyse %95'inden fazlasını aşılatabilmişlerdi. Baktığımız zaman bu ülkeler salgını başarıyla yöneten ülkelerdi. Otoriteye güven oranlarına baktığımızda, Danimarka'da, salgının en başından yani Nisan 2020'den Temmuz 2021'e kadar baktığımız zaman, hükümetin uygulamalarına güven en üst düzeydedir. Peki, bizim ülkemizde bu oran nasıl? Bizim ülkemizde böyle verileri bulmak çok kolay değil ama Türkiye'nin verilerinin ne kadar güvenilir ve şeffaf olduğuna dair bağımsız bir kuruluş olan ve dünyada 400 binden fazla açık veri kaynağından veri toplayarak bu verileri belli kategorilere ayıran Total Analysis'ın verilerine bakalım. Belçika, Norveç ve ABD ilk üçte yer almaktadır. Türkiye nerede dersiniz, Türkiye maalesef 99 ülke içinde 97 sırada bulunmaktadır. Türkiye'nin dünyada en çok vaka görülen 3. ülke olmasının en önemli sebeplerinden bir tanesi de budur. Ne yazık ki sadece toplumla değil bilim camiasıyla da bilgi paylaşımı çok sınırlı kalmıştır.

İnsanlar arasında yayılımı durdurmanın bir diğer yolu da aşılardır. Dünya Sağlık Örgütü aşılarda konusunda düzenli dokümanlar yayınlamaktadır. 121 tane aşının klinik geliştirme aşamasında olduğunu görüyoruz. Yani 121 aşı, şu an faz1, faz2, faz3 olarak insanlarda deneme aşamalarının herhangi bir tanesinde devam etmektedir. 194 tane de laboratuvar aşamasında olan

aşı mevcuttur. Yani 300'ün üzerinde aşından bahsediyoruz ve bunlar 10-11 farklı teknoloji ile üretilmektedir. Keşke bu kadar farklı grupların bu kadar çeşitli aşılarda çalışması yerine, belli platformlarda belli teknolojilerde bir kaç aşı için bir araya gelinse ve çok daha fazla sayıda çok daha hızlı bir şekilde bu aşılarda üretilip insanlara uygulanabilseydi. Bu çok daha iyi olurdu diye düşünmekten kendimizi alamıyoruz. Mevcut durum biraz da kaynakların heba edilmesi gibi geliyor.

Acil kullanım onayı almış aşılarda bu sayıya dahil değildir ve bu düzeyde 13 farklı aşı bulunmaktadır. Bunlar üzerine çalışmalar da halen devam etmektedir. Fakat bu aşılarda bu kadar çok üretilmiş ve uygulanmış olmakla beraber, ki 6.5 milyarın üzerinde doz aşı dünya genelinde uygulanmış durumda, bunların sadece yüzde iki buçuk düşük gelirli ülkelerde. Bu durum pandemiyi kontrol altına alınmasına zorlaştıran bir şey, çünkü yukarıda bahsettiğim gibi virüsün değişime uğraması insanlar arasında yayılması ile ilişkilidir. Her ne kadar Portekiz ve Danimarka gibi aşılama oranında dünya ortalamasının çok üstüne çıkarak tüm önlemleri kaldırıp hastalığı kontrol altına almış ülkeler olsa dahi, virüsün kontrol altına alınmadığı yerlerde virüs değişime devam edip, oralarda aşılardan kaçan virüs varyantı olarak ortaya çıkıp tekrar bütün dünyaya yayılabilir ve çok aşı yapmış ülkelerde de her şeye tekrar en baştan başlamak zorunda kalabilirler. O yüzden de bu salgın bize şunu da gösterdi: Herkes güvende olmadan aslında hiç kimse güvende değildir.

Aşılama en alt sırada kalan ülkelerde tek sorun aşılarda oraya ulaşmaması da değildir. COVAX adında, aşı kooperatifi olarak adlandırabileceğimiz, UNICEF, GAVI, CEPI ve Dünya Sağlık Örgütü ortaklığında daha salgının en başında başlatılan bir oluşum var. Bu oluşum en baştan beri aşı geliştirme çabalarına destek olmakta ve üretilen aşılarda da imkanı olmayan ülkelere ulaştırılması için çalışmaktadır. 1 Nisan 2021 itibarıyla 78 ülkeye 35 milyon doz aşı ulaştırdı. Ancak bu ülkelerde aşılarda yapabilmek de sorun olabilmektedir. Örneğin Gana 6 hafta içinde ulaştırılan aşılarda ancak %10'unu yapabildi. Geri kalanın süresi geçti. Türkiye'de aşılarda ulaşmakta ve yapmakta bir sorun bulunmamaktadır. Ama hala belli illerde aşı tereddüdü nedeniyle aşılarda sorunu devam etmektedir.

Tedavi ise hastalığın iki haftalık seyrine göre düşünülmelidir. Birinci haftada viral faz diyoruz. Bu dönemde virüs solunum yollarında çoğalır, nezle grip benzeri şikayetlere neden olur. İkinci haftada ise bağışıklık sistemi devreye girer ve virüsü temizlemek için güçlü bir yanıt ortaya koyar. Ancak virüs hücre içinde olduğundan kendi hücrelerine zarar vermeye başlar. Bunun sonucunda organ yetmezliği, akciğer yetmezliği gibi durumlar ortaya çıkar. Bu ikisi ayrı ayrı hastalıklar gibi düşünülebilir. Birinci haftada virüsü durduran ilaçlara ihtiyaç var ama elimizde bu aşılarda fazla seçenek bulunmuyor. Bunlar oldukça pahalı, doğrudan damardan

verilen ilaçlardır. Erken dönemde verilmesi gereken bir ilaç olduğundan ve kimin ağırlaşacağı bilinmediğinden her tanı konulan kişiye verilmesi gerekir. Bu da özellikle düşük gelirli ülkelerde yaygınlaşmamasına neden olmaktadır. İmmün faz denilen ikinci haftada ise bağışıklık sisteminin dizginlenerek kendi hücrelerine zarar vermesini engellemek gerekir. Kortizon, pıhtılaşmayı önleyen, bağışıklık sisteminin aşırı tepki verdiği hastalarda bunu engelleyecek ilaçlar daha yaygın ve ülkemizde de bulunmaktadır. Virüslere doğrudan etkili daha ucuz ilaç geliştirilmesi için çalışmalar da sürüyor ve büyük olasılıkla yıl sonunda elimizde olacaklar.

COVID-19 konusunda çok sayıda bilimsel araştırma da devam etmektedir. 14 Ekim 2021'de sadece PUBMED'de 186.938 yayın görünmektedir. Bu kadar çok çalışma içinde mutlaka yanlış yönlendiren, yöntemsel olarak hatalı vb. çalışmalar da var ve bunları değerlendirmek alana özel uzmanlık gerektirmektedir. O nedenle infodemi denilen durum sağlık ortamında bile görülmektedir. Açık, güvenilir, doğru bilgiyi olabildiğince etkili iletişim stratejisi ile anlaşılır biçimde insanlara aktarmak ve bunu da uzmanların ve uzmanlık kuruluşlarının yapması gereklidir.

Pandeminin sağlık boyutu sadece COVID-19 ile sınırlı da değildir. UNICEF 2020 yılında yaklaşık 23 milyon çocuğa difteri, tetanoz, boğmaca (DTP) aşılarının ilk dozunu yapılamadığını açıkladı. Dünya çapında yaklaşık 17 milyon çocuk 2020 yılında hiç aşı olmadı. Bu 2019 yılına kıyasla 3,7 milyon artış anlamına gelmektedir. Pandemi ayrıca diğer sağlık hizmetlerinin verilmesini zorlaştırdı. Amerika'da her 10 erişkinden dördü pandemi nedeniyle bir sağlık sorunu olduğu halde hastaneye başvurmak istememiş, dolayısıyla ertelenen sağlık hizmetleri söz konusudur. Bunun önemli bir örneği Japonya'dan geldi. Başka ülkelere de bunun örnekleri var. Yeme alışkanlığı nedeniyle Japonya'da mide bağırsak kanserleri sık görülür. Yapılan çalışmaya göre, pandemi döneminde pandemi öncesine kıyasla mide bağırsak kanseri tanısı alanlarda ileri dönem tanı alanların oranı anlamlı derecede artmış görünmektedir. Yani insanlar geç başvurmuşlar. Japonya'da pandemiden önce mide bağırsak kanseri taraması için başvuran kişi sayısı 14.990 iken, pandemi süresince bu 3.321'e yani 1/5 kadar düşmüş durumdadır. Böyle olunca da tümörler erken yakalanamıyor ve 3. evre dediğimiz daha ileri evrede yakalanmaya başlıyor. Pandemi beklenen yaşam süresini de kısalttı. Amerika Birleşik Devletleri'nde doğumda beklenen yaşam süresinde 1 yıldan fazla bir kısalma sadece 2. Dünya Savaşı döneminde olurken, ondan sonra ilk defa COVID-19 pandemisinde doğuştan beklenen yaşam süresinde ABD'de ciddi bir kısalma var. Bu durum ABD'yi takiben İspanya, Belçika, Şili, İtalya'da da görülüyor.

Salgında Şu da ortaya çıktı: EŞitsizlikler nedeniyle herkes salgından aynı oranda etkilenmemektedir. Amerika'da 10.000 kiŐide hastaneye yatış ve ölümlere baktığınız zaman, siyahilerde ve Latinlerde bunun Asyalı ve beyazlara kıyasla çok daha fazla olduğunu görüyoruz. Bir eşitsizlik söz konusu ve bu eşitsizlik beraberinde salgını da körüklüyor. Dünya nüfusunun %40'ı, yani 3 milyar insan evlerinde su ve sabunla ellerini yıkabileceği bir alana sahip değil. Aynı Şekilde dünyada okulların %43'ünde el yıkama alanı yok ve bu 818 milyon çocuğu etkiliyor. Az gelişmiş ũlkelerde her 10 okuldan 7'sinde çocukların ellerini yıkayabileceği bir alan yok.

Salgın sağlık sorunlarının yanında ayrıca toplumsal ve ekonomik bazı sorunları da beraberinde getirdi. 18-29 yaŐındakilerin %51'i COVID-19 pandemisinin baŐlangıcından bu yana kendilerinin veya bir hane halkının iŐini kaybettiğini söylemektedir. İŐsizlikten özellikle gençler çok etkilenmiŐ durumdadır. OECD ũlkelerinde gençlerin %5'i yiyecek parasını ödeyemediği için ač kaldı ve %2,4'ü ipotek veya kirayı karŐılayamadığı için evini kaybetti. Tabii bu eŐitsizliklerden etkilenen grupların baŐında kadınlar ve kız çocukları gibi incinebilir gruplar gelmektedir. İŐsiz kalanların, aŐırı yoksulluğa düşenlerin önemli bir kısmını aslında kadınlar ve kız çocukları oluŐurmaktadır. Uluslararası ÇalıŐma Örgütü, bu salgın nedeniyle cinsiyet rollerinin yeniden gelenekselleŐmesi riski olduğunu bildirmektedir. Çünkü istihdamda azalma var ve bu azalma kadınlarda daha da belirgin. Kadınlarda istihdam yüzde 4,2 azalırken erkeklerde bu oran yüzde 3 azalmıŐ durumdadır. Artan çok boyutlu yoksulluk içinde yaŐayan çocuk sayısı 1,2 milyara yükselmiŐ durumda ve bunun sonucunda da çocukların aileleri tarafından erken evlendirilmesi söz konusudur. BirleŐmiŐ Milletler Nüfus Fonu 2020-2030 yılları arasında ek olarak 13 milyon erken yaŐta evlilik olabileceğini ve 2022'ye kadar 9 milyon çocuğun da çocuk iŐçiliđine sürüklenebileceğini vurgulamaktadır.

Bu salgından elbette eğitim de çok etkilendi. COVID-19 salgını nedeniyle 2020 yılında 188 ũlkede yaklaşık 1.5 milyar öğrencinin eğitimi sekteye uğradı. Dünya genelinde 7.7 milyonu kız öğrenci olmak üzere 16 milyon çocuğun okulu bırakabileceği veya okula erişemeyebileceği belirtilmektedir. Tüm dünyada 6.5 milyon öğrenci salgın sebebiyle okuldan kopma riski altındadır. TÜSİAD ve Eğitim Reform Girişimi tarafından Eylül 2021'de yayınlanan bir rapora göre Türkiye OECD ũlkeleri arasında Meksika'dan sonra okulların en uzun süre kapalı kaldı ikinci ũlke oldu ve maalesef Türkiye'de uzaktan eğitimi ulaŐabilen çocukların sayısı hiç de tahmin edildiği kadar fazla değil, yoksul hanelerde cihazlara ve internete erişim sadece %39. Ciddi bir eşitsizlik olduğu görülmektedir.

Salgının sadece sağlık sorunu olmadığını gösteren bir başka veri de çevreye ilişkin olarak geldi. Birleşmiş Milletler Çevre Ajansı, COVID-19 nedeniyle her ay tahminen 194

milyar tek kullanımlık maske ve eldivenin fazladan kullanıldığını söylemekte ve 2040 yılında denizlerde biriken plastik miktarının üç katına çıkacağını bunda da pandeminin önemli bir etkisi olacağını belirtmektedir.

Bu konuşmada değinemediğim konularla ilgili olarak daha fazla bilgi edinmek ve okumak isteyenler, bu alanın uzmanlık derneği olan Türk Klinik Mikrobiyoloji ve İnfeksiyon Hastalıkları Derneği olarak 10-12 Eylül 2021 tarihlerinde düzenlediğimiz Klimik COVID-19 Sempozyumu'nun sonuç bildirgesini okuyabilirler (www.klimik.org.tr). Bundan sonra da doğru ve objektif bilgiyi dernek olarak kamuoyu ile paylaşmaya gayret edeceğiz.

PANDEMİDEN SONRASI: BİR RETROSPEKTİF FÜTÜRİZM DENEMESİ

Erdem DENK*

Başlıkta retrospektif fütürizm dikkatinizi çekmiştir, burada kastım şu: dünya düzeni nereden nereye gidiyor ve şimdiye kadar bazı temel meselelerde bu düzeni nasıl kurduk? Yaşadığımız pandemi sürecinde bu temel parametrelerde nasıl değişiklikler oldu ve nereye gidiyoruz? Aslında birlikte bildiğimiz şeyleri hatırlatarak bir projeksiyon yapmaya çalışacağız.

Başlangıcımız yine tanıdık olduğumuz bir kavram olan ölüm. Buradan başlama sebebim çok basit, dünyadaki bütün düzenlerin ölüm üzerinden kurulduğu düşüncesi. Ölümden kastım da bilinmezliklerle dolu ölümün düzen kurmanın önündeki en büyük engel olması, bir kaotik duruma yol açması ve hatta bu bilinmezlik nedeniyle zihinsel ve biyolojik olarak mutlak bir tedirginlik içinde yaşamak durumunda olmamız. Bunu gidermek için, benim “kurucu ihtiyaçlar” olarak adlandırdığım ihtiyaçlarımızı karşılamak durumundayız. En başta fiziksel güvenliğimizi sağlamamız, beslenmemiz, bir sığınak bulmamız, kendimizi yeniden üretmemiz ve düşünen varlıklar olarak kendimizi evrende konumlandırmamız ve anlamlandırmamız lazım. Basitçe “nerden geldik ve nereye gidiyoruz?” sorularını yanıtlamamız lazım. Aynı zamanda tek başımıza hiçbir ihtiyacımızı gideremediğimiz için de başkalarıyla birlikte yaşamamız lazım. Başkalarıyla birlikte yaşamak, kaçınılmaz olarak bir düzen getirmeyi gerektiriyor, çünkü birden fazla kişinin olduğu her yerde ister istemez bazı kurallar ve standartlar olması gerekiyor. Bütün bunlar gerçekleşse bile bir düzen kurmak mümkün olmayabilir, çünkü bu ihtiyaçları birbirleriyle eşgüdüm içerisinde ve aynı yöne bakacak şekilde bir araya getirerek bütünsel yapı halinde düzenlemek de gerekiyor. Bu yapılar bütününe bugün kurgusal bir varsayımla devlet diyoruz.

İlksel insanlardan bu yana biliyoruz ki biz düzenler içinde yaşıyoruz. Bu düzenlerin hepsi, ihtiyaçlarımızı kurumsallaştırmış ve aynı zamanda ürettiklerimizi nasıl bölüşeceğimize karar vermiştir. İlişkilerimizi düzenleyen hukuk kurallarını belirlemiş, kaynaklarını kullandığımız ve barındığımız bir mekanla bağdaştırmış ve bütün grubu birbirine bağlayan aidiyet unsurunu kurumsallaştırarak oluşturmuştur. En kapsayıcı haliyle temel örgütlenme zeminimizi böyle tespit ediyorum. Dünyanın ilk gününden bugüne ana hatlarıyla değişmediğini söyleyebiliriz. Farklı tercihlerde bulunduğumuz için olabilir, çevresel koşullar, iktidar ilişkileri ve benzer birçok etkenden kaynaklı, zorunlu olmayan birçok farklı düzenler içinde yaşamışız.

---

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Tarih boyunca birçok farklı toplumsal düzenler kurmuşuz. Şu anda biz ulus-devlet denilen model içerisindeyiz. Ulus-devletlerin temel parametrelerine geçmeden önce başlıca örgütlenme tiplerinden bugüne ışık tutabileceğini düşündüklerime kabaca değinmek istiyorum ki bu sayede daha geniş bir değerlendirme yapabilelim.

On binlerce yıl boyunca yaşadığımız eşitlikçi toplumlar var. Bunu her bireyin eşit olduğu toplumlar olarak kabul etmekten ziyade son tahlilde eşitlikçiliğini korumak durumunda olan toplumlar olarak ifade etmeliyiz. Bu grupların eşitlikçi olmalarının en büyük nedeni doğa içinde yaşıyor olmaları ve doğanın da kimseye ait olmamasıdır. Grup olarak üzerinde konaklanan, en temel üretim ve güvenlik aracımız olan doğa, herkes tarafından paylaşılacak durumda ve paylaşılmıştır. Doğadan yararlanmak için kullandığımız taş aletler, mülk edinilebilir aletler değildir. Bunlar herkesin kullandığı ve herkese ait mülklere dir. Dolayısıyla üretim ve güvenliğimizi sağlamak için kullandığımız araçlarda herhangi bir güç yoğunlaşması yok. Diğer bir ifadeyle bir tek elde toplanmamış. Herkes bunu kullanabildiği için de “kaçınılmaz olarak” eşitlikçi bir sistemi koruyabilmişiz.

Bunun bir diğer nedeni de temel mücadele nesnemizin doğa olması ve elimizdeki araçların da neredeyse beden bedene savaş dışında bir ihtimal bırakmayacak kadar kısa menzilli olması. Beden bedene savaşmak çok riskli bir eylem, zorda kalmadıkça yapılmaz. Bugün savaşların bu kadar kolay olmasının nedeni, beden bir yana kıtalar aşması ve hatta sanallaşması diyebiliriz. Dolayısıyla savaşlardan uzak durulmuştur ve herkes birbirine muhtaçtır. Bir kamp ateşinin etrafında yüz yüze bakarak bir hukuk sistemi işletmişiz. Sembolik bir iktidar olan şaman eşliğinde ya da öncülüğünde bütün sorunları çözmüşüz. Bu eşitlikçiliği bozmamızı engelleyen bir mekanizma oluşturulmuş. Hızlıca özetlediğim bu dönem için gözden kaçmaması istediğim bir hususu belirtmek isterim: yetişkin üretici kesim, yani toplumun ana bloğu, bu denli eşitlikçi bir yapıya rağmen kıtlık dönemlerinde kendinden olmayanlara bir iktidar uygulamışlardır. Bu iktidar pratiği, yeni doğanların ve yaşlıların öldürülmesidir. Bu örnek bizim için kötü anlamda yol gösterici olabilir ama en azından biliyoruz ki çevresel koşulların zorlaması durumunda grup, küçük ve eşitlikçi kalabilmek adına ve/veya uğruna kendi içindeki “salt tüketicileri” bir şekilde yok edebilmiştir. Temel üreticilerin elleriyle bu infazları gerçekleştirdikleri veya yaşlıların kendiliğinden hayatlarına son verdikleri tespit edilmiştir. Bu konu günümüzün kürtaj meselesi üzerinden tartışılabilir. Keza huzurevi ve ötenazi tartışmaları da önemli. Pandeminin en büyük sembollerinden birisinin de +65 yaş tartışması olduğunu hatırlatmak isterim.

Hiçbir zaman hiçbir düzen tek başına kurulmaz. Bizim grubumuz gibi başka gruplar da vardır dünyada ve hele ki küçük gruplar olduğunda bu kaçınılmazdır. Tıpkı kendi içlerinde

olduğu gibi temel dertlerinin kaynakları kullanmak olması ve insanın -özellikle üretken insanında “çok kıymetli” olması nedeniyle gruplar arası ilişkilerde eşitlikçi bir seyir izlemiştir. Aynı zamanda bazı takaslar yapılmış, çiftleşme yoluyla gen takası yapılmış ve elden ele ticaret yoluyla salyangoz kabuğundan obsidyene varana kadar ürün değişimi olmuş. Tabiri caizse bütün bunlar “düzenler arası düzende” savaşın yokluğunun en büyük sebebi ve göstergesidir. Hatta uyuşmazlıklarını çözmek için son dönemde sıkça anılan Göbeklitepe gibi anıtsal toplaşma yerleri bile kurulmuştur. Bilenler biliyor, ben oraya “ilksel Birleşmiş Milletler” diyorum, çünkü orada da sorunları çözme amacı var.

Değinmek istediğim bir başka konu, ülkeselci devlet diye tanımlamayı tercih ettiğim Sümer-Mezopotamya kent devletlerinden başlayarak kurulan devletler. Elbette bu devletlerin kurulmasında avcı-toplayıcılıktan geçişten, uzun bir evrim ya da değişim-dönüşüm sürecinden bahsediyoruz. Tarımın ve yerleşikleşmenin, hayvancılığın artık iyice kurumsallaşmasından bahsediyoruz. Bu yapılar kurulduğunda karşımızda çok enteresan bir şey var: Merkezi bir iktidar. Merkezi iktidar, bütün araçlarda, güvenlik ve üretim araçlarında, yani zihinsel, bilişsel ve beslenme güvenliğimizi sağlayan bütün araçlarda kral üzerinden bir tekel yaratmıştır. Bu tekel sayesinde toplumu yönetebilmiştir. Toplum da büyük bir olasılıkla, mecburen rıza göstermek durumunda kalmıştır, çünkü güç araçları belli ellerde toplanmıştır. Can güvenliğimizi ve bilişsel güvenliğimizi sağlamak için seçenekler arasında “ehven-i şer” olarak kabul edilmiş bir tercih olabilir, çünkü toplumda çok ciddi bir çıkar ve değer farklılaşması var. Avcı-toplayıcı dönemde çıkar ve değerler aşağı yukarı aynıydı ve toplumu birlikte davranmaya zorluyordu. Oysa yeni dönemde toplumsal sınıflar, katmanlar, bürokratlar, köylüler ve zanaatkârlar var. Bu kadar farklı çıkar ve değer olduğu bir yerde grubu bir arada tutacak, “tarafsız üst hakem rolünü oynamaya soyunmuş” bir kral var. Kral yeri geldiğinde dışarıdaki barbarları tehdit göstererek, ki eşitsiz toplumlardan söz ediyorsak dışarıda da barbarlar olması lazım, yeri geldiğinde abartarak içeride otoritesini sağlamlaştırmaya çalışmıştır. Bu politika büyük ölçüde tutmuştur, çünkü toplum içindeki ihtiyaçların büyük bir kısmını sağlayacak araçları var. Önemmediğim birkaç aracı, pazarın düzenlenmesi, hanenin ataerkil bir şekilde kurumsallaşması ve bir panteonun inşa edilmesi olarak sıralayabilirim. Bunlar pazarın, bilişsel alanın ve özel alanın düzenlenmesiyle ilgili uygulamalar. Bir yenilik görüyoruz, kent devletlerinde ilk defa okulla karşılaşıyoruz. Bu okula sadece memurların, bürokratların ve zanaatkârların ayrıcalıklı kişileri gidiyor, çünkü memur olmak ya da okumuş kişiye ihtiyaç, nüfusa oranla %10’u geçmiyor. Okumuşların yapacağı işler belli olduğu için kitlesel eğitime ihtiyaç duyulmuyor. Sadece iktidarın, düzenin ihtiyaç duyduğu sayıda ve nitelikte kişilerin eğitilmesi lazım. Buna uygun bir sınıfsal yapının varlığıyla da belli kesimin eğitildiğini ve bu

kesimin de aslında kendini sınıfsal olarak yeniden ürettiğini veya bazı durumlarda eğitimin sınıf atlama basamağı olarak kullanıldığını biliyoruz. Dolayısıyla eğitilenlerin bir şekilde toplumun ayrıcalıklı bir kesiminin bir parçası olduğunu söyleyebiliriz. Biraz önce bahsettiğimiz eşitlikçi toplumlarda eğitim hemen hemen herkese veriliyordu ve cinsiyet temelli roller öğretiliyordu. O dönemin koşullarında bu çok olağan bir durum, bugünden bakarak değerlendirmemek gerekir, çünkü nasıl avlanılacağı ve nasıl toplanılacağı zaten büyürken öğreniliyor. Erginleme töreni esnasında herkes eğitildiği için mezuniyet alınıp, toplumun yetişkin bireyi olunuyor. Oysa yeni dönemde toplumun yetişkin bireyleri arasındaki sınıfsal farklılığın eğitim sistemine yansımaları söz konusu.

Toplum içindeki hiyerarşik yapı, uluslararası sistemde de kendini gösteriyor. Bir tesadüf müdür bilmiyorum ama dünyanın neresinde böyle bir sistem varsa, 15-16 tane devlet(çik) olmuş. Mezopotamya’da da 15-16 tane devlet(çik) var. Bu devletler arasında bir güç dengesi olduğu için birbirlerini eşit kabul ediyor. Güç dengesinin bir sonucu olarak mecburen ilişkilerini eşitlikçi bir düzen temelinde sürdürüyorlar. Hemen hemen örgütlenme biçimleri birbirine benziyor. Herkes birbirinin halinden anlıyor. Fakat az önce bahsettiğim gibi ortak bir dış “öteki”ye ihtiyaç var ve bunlar da dışarıdaki “dağlılar” olmuş. Burada dağlılığı metafor olarak ifade ediyorum, düzen dışında yaşayan barbarlar, yani göçer gruplar. Kendilerine has eşitlikçi yaşam biçimleri olsa da kentliler için bir tehdit unsuru oluşturuyorlar. Bu gruplar arasında yeri geldiğinde köpürtülen ya da başvurulmuş bir savaş mefhumu var. Kentte işgücü ihtiyacı doğduğunda, savaşta alınan köleler kentlilere dağıtılarak bu ihtiyaç giderilebilir. Devletin meşruiyet kaynağının temelinde bu dağıtımını gerçekleştiriyor olması var. Bugüne kadar yaşadığımız süreçte hepimizin malumu olduğu üzere sıkışan devletler kaynak aramak için dışarıya giderler.

Kent devletleri arasındaki güç dengesi anlamlı şekilde bozulduğunda, yani taraflardan birisi eline güç dengesini bozacak bir araç geçirdiğinde evrenselci imparatorluklar dediğimiz yapılar kuruldu. Bu yapıların özelliği, son tahlilde resmi bir din olarak tek tanrıcılığı benimseyerek bütün evreni kuşatma ve herkesi yönetme arzusuyla hareket etmeleridir. İçeride ise ülkeselci devlete çok benzeyen bir hiyerarşiyle kurulmuşlardır. Fakat fetih politikalarıyla çok geniş coğrafyalara ve yapılara uzandıkları için ara katmanlar oluşturmuşlardır. Bunun sebebi hem bugün adem-i merkezîyetçilik olarak dile getirdiğimiz tarzla yönetebilmek hem de farklı ve geniş coğrafyalar tarafından benimsenebilmektir. Hülâsa farklı katmanlardan, bir diğer ifadeyle söyleyecek olursak “cemaatler”den oluşuyoruz. Bu dönemde “homo-kenttaşustan homo-cemaatusa” geçtik ve cemaatler federasyonu olan imparatorluklardan bahsediyoruz. Her bir “cemat”in kendi lideri ve örgütlenmesi var. Bunlar sisteme, yani payitahta, başkente veya

saraya bir şekilde bağlantılandırılmıştır. Yine bu cemaatlerin ayrıcalıklı kesimleri kutsal kitaplar üzerinden “eğitim” imkânına sahipler ve okuma-yazma onlarla sınırlı. Dolayısıyla yöneten tarihsel bloğun parçası olan elitleri vasıtasıyla merkeze irtibatlanmış cemaatlerden oluşan büyük bir imparatorluktan bahsediyoruz. Tekçiliği sağlayan ise din veya bazı felsefi akımlar üzerinden sarayın ideolojisi olmuştur.

Bu yapıların gerçek anlamda parçalanması ve ölümle karşılaşması vebayla oldu. Ortaçağ Avrupası’ndan net bir şekilde biliyoruz ki, veba çok önemli oranda nüfusu azalttığına özellikle iş gücüne ciddi bir darbe vuruldu. Yeni kaynaklar ve işgücü arama baskısıyla denizlere açılan, olağanın dışına çıkan bir coğrafyadan bahsediyoruz. Aslında bütün imparatorluklar yayılmacıdır, ancak karşımızda gittiği coğrafyalarda çok asimetrik kaynaklara el koymaya başlayan krallıklar var. Avrupa özelinde ifade etmek gerekirse, o cemaatlerin ara birimlerinden birisi olan krallıklar ve prenslikler gittikçe zenginleşerek bağımsızlıklarını ilan etmeye çalışacaklar. Zaten bu noktadan sonra da ulus-devlet mekanizmasının tetiklendiğini görüyoruz.

Dünyaya yayılan yeni sistem, artık “homo vatandaş” diyebileceğimiz bir insan tipini yarattı. Devletin belirlediği kurallar çerçevesinde yaşayan ve çalışan, sosyal devlet tarafından korunan ve kollanan, burjuvaziyle birlikte devletin düzenlediği hayat içinde var olabilmek için daha çok nitelik kazanması gerektiği söylenen ve bu niteliği kazanmak için de kitlesel olarak eğitilen insanlardan bahsediyoruz. Hepimizin bildiği gibi bu sistem 1950’lere yaklaştığımızda tam olarak yerleşmiştir ve bugün de devam ettirilmektedir. Üniversite sistemi, milli müfredat sistemi ve eğitim sistemi gerçek anlamda kurumsallaştı. Bunlar çok eski yapılar ama belli dar gruplara açık olan yapılarıdır. Artık kitleselleşti. Bu durum birazcık düzenin, ekonominin ve sosyal ihtiyaçların gereği idi. Bir yandan da devlet, cemaatler halinde yaşayan insanları vatandaş yapabilmek için tedrisata çok büyük bir ihtiyaç duyuyordu. Tedrisatla birlikte dil, kültür öğretmek, biçimlendirmek ve standart bir vatandaş yaratmak mümkün oluyor. Bu sebeple de eğitim sistemi ciddi anlamda yaygınlaşmıştı.

En önemli konulardan birisi de ilk defa temsili demokrasi yaygınlaştı ve bütün dünyada norm olarak kabul edildi. Uygulanıp uygulanmadığından ya da ne kadar sağlıklı uygulandığından bahsetmiyorum. Fakat bütün insanlar, genel anlamda sınıfsal temsillerinin olduğu ya da bazı durumlarda kültürel ve sosyo-ekonomik sembollerin olduğu partiler üzerinden parlamentolarda temsil edildiklerine ve karar alma mekanizmalarında olduklarına inandırıldı. Böyle düşünmeye başladılar da diyebiliriz. Yola çıktığımız eşitlikçi toplumlarda, kamp ateşinde yüz yüze bakıp sorunlarımızı birlikte çözüyorduk ve doğrudan katılım söz konusuydu. Geldiğimiz noktada da bir temsili demokrasiden bahsedebiliriz. Aradaki

aşamalarda ise böyle bir katılımın -cemaat elitleri üzerinden kurulan bağ dışında- olmadığı söylenebilir.

Bu düzenin gerçek anlamda oluşması, her zaman olduğu gibi dışarıda da bir düzenin kurulmasıyla mümkün olabildi. Sovyetler Birliği ve ABD arasındaki güç dengesine dayanan Birleşmiş Milletler üzerinden yürütülen evrenselci uluslararası hukuk sistemi kurulduğunda ve ortak ötekileri de kodlamaya başladığında (duruma göre Bağlantısızlar ve Üçüncü Dünya ülkeleri oldu) bütün dünyaya yayılmış hiyerarşik bir mekanizma kutsandı. Her bir merhalede eşitsizlik arttı. Silahlarımızın menzili kıtalar aştı ve gücün belli merkezlerde yoğunlaşmasının araçları da arttı. Yine hepimizin bildiği gibi, 1970’lerden başlayarak küreselleşmeyle birlikte bu denge de bozulmaya başladı.

Endüstriyel kapitalizmin en temel üretim biçimi, ki vatandaşı da vatandaş kılan buydu, standart-seri üretim mantığı değişti ve onun yerine esnek üretime geçildi. Taşeronlaşma ve hizmet sektörünün yoğunlaşması, tedarik zincirinin parçalanması ve yeniden örgütlenmesi sürecinden bahsediyoruz. Çok kabaca hatırlatmak gerekirse, ulus-devletler döneminde bütün uluslararası işbirliğine rağmen her bir devlet, özellikle merkezi devletler, bir üretim ve tüketim birimidir. Kendi içerisinde tüketim ve yeniden dağıtımda, ithalat ve ihracat dengesi üzerinden kendi “ekonomik bütünlüğünü” koruyabiliyordu. Oysa şimdi tedarik zincirleri öyle bir hal almış durumdaki, hiçbir devlet hiçbir ürünü kendi sınırları içerisinde ürettiremiyor. Hammaddeyi farklı yerlerden temin etmek ve/veya taşeronlaştırmaya başvurmak zorunda. Dolayısıyla tam bir çokluluk hali ve parçalayıcılık söz konusu. Sanıyorum böyle bir süreçte hiç tesadüf değildir, cemaatçiliğin, yani türlü türlü kimliklerin yaygınlaşmasının önü açıldı. Bir diğer ifadeyle, önü kapatılamaz hale de geldi. Kuşkusuz bunun başka bir nedeni de ulus-devletin standartlaştırıcı ve hatta asimilasyonist politikalarının yarattığı sıkıntılar ve bu nedenle artan tepkilerdir. Ancak sosyolojik açıdan cemaatlerin önünün açılması konusunda her şey hazır diyebilirim. İnsanlar bu sayede küresel yeni aidiyetler arayışı içine girmeye başladılar, çünkü küreselleşme kaynaklı iş imkânları doğmaya başladı. Bu durum, devletin kurduğu “homo vatandaş” düzenini hem yukarıdan hem de aşağıdan hedef almaya ve baskılamaya başladı. Küreselleşme dinamikleriyle yerel kimlikçi dinamikler, bir şekilde devletin uzun süredir kurduğu düzenin kendi lehlerine olmadığını düşünerek bu düzeni kırmaya çalışıyorlar. Devletin doyurduğu ve baktığı kesim ise buna ister istemez tepki verdi -ki ben de bunu “homo devletus” olarak adlandırmayı tercih ediyorum. Çünkü bir devletçi refleks doğmaya başladı. Bu refleksin doğması, bazı durumlarda güvenlik ihtiyacımızdan da kaynaklanıyor. Birincisi, 11 Eylül saldırılarından bu yana ana dönüm noktalarına bakarsak, öncelikle fiziksel güvenliğimizin hiçbir şekilde güvence altında olmadığı hissettirildi. Başkan Bush’un ünlü sözüyle, “terör, her

an, her yerden ve her kişiden gelebilir” fikri esas alındı. Kanaatimce bu, çok travmatik ve yıkıcı bir durum. İkincisi, 2008’de finansal güvenliğimizin olmadığı ve sistemi ayakta tutan finansal yapının çöktüğü görüldü ve bu yapıyı kurtarmak için devletler kişilere değil piyasa aktörlerine yardım etti. Üçüncüsü ise Suriye savaşıyla çok ciddi bir göç dalgasının başlaması oldu. Irak’ta olandan farklı bir tepki verildi Suriye’de ve çok ciddi bir göç “alerjisi” ortaya çıktı. Kendine görev biçen bazı vatandaşlar bile popülist yaklaşımlarını tüm dünyaya duyurdu. Nihayet Covid-19 geldi, gözle görülmeyen bir tehditle hayatımıza çok ciddi bir saldırı oldu.

En başta ifade ettiğim ana parametreler, ölüm, zihinsel ve biyolojik güvenliğimiz, kurucu ihtiyaçlarımızın hepsi geldiğimiz noktada büyük bir soru işaretiyle karşı karşıya kalmıştır. Yaşamda kalma, beslenme, barınma, üreme, iktidar, aidiyet, mekân, adalet vb. tüm kurucu sorunlara yönelik geleneksel yanıtlarla kurumların hepsi boşa düştü, hatta ayaklar altına alındı. Gözle görünmeyen bir virüs, bizi her yerde gören devlet veya diğer aygıtlar var, bu aygıtların elinde sinek taklidi bile yapabilen silahlar var veya çok uzaklardan gelen uçaklar, normal amacı dışında kullanılan bombalar var. Bütün bunlar, biyolojik, bilişsel ve toplumsal varlığımızı tehdit altında hissetmemizi sağlayan gelişmeler demek.

Şu an gündemimizde olanın bir sağlık krizi olduğundan hiçbirimizin şüphesi yok ve aşılarımızı da olduk. Fakat virüsün şu anda cürmünden fazla bir yer yaktığı da açık -cürmü ne kadar büyük olursa olsun. Bunun nedeni, bana göre, bahsettiğim tüm yapısal çalkalanmalara rağmen mevcut güç dengesini bozacak yeni bir gelişme olmamasıdır. Yani büyük bir savaş ya da kurucu yeni bir durum olamıyor. Dolayısıyla pandemi kurucu bir sorun haline gelmiş durumda. Buna vesile olan sorunların birisi beslenme sorunudur. Gıda krizi tartışmalarına indirgemek istemiyorum, dünyada hepimize yetecek toprak ve bunu işlersek hepimize yetecek kadar gıda var. Türkiye özelinde 200 milyon bile olsak doyuracak toprak var. Dolayısıyla en azından şimdilik nüfus artışına bağlanacak bir sorun değil. Sorun, toprakların ve tarımın gittikçe belli ellerde toplanması, sermayenin yoğunlaşması ve onların da bütün gıda sektörünü belirlemeye başlaması. Gıda sektörünün tedarik zincirindeki klasik hiyerarşi bozulmuş durumda ve tarımda istihdam çok azaldı. Modernizmin her fırsatta köylüyü aşağılaması, köylülerin çocuklarını okutmak için kente gelmesi ve üreterek doyuran kişi sayısının çok azalması gibi gelişmeler bu sonucu doğurdu. Paralel şekilde hizmet sektörünün çok şişmesi de epey tehlikeli bir hal aldı.

Göç nedeniyle hem göç edenlerin hem de göç alanların mağdur edilmesi de bir başka sorun. Kasıtlı olarak düzensiz bırakılmış göç politikaları, demokratik yapıları ve istihdamı bilinçli olarak değiştirme noktasına geldi. Ucuz iş gücü arayışı, işsizlik de arttıkça daha ucuza çalışmaya hazır olan işgücünün talebiyle buluşmaya başladı. Böylelikle sınıfsal ve ekonomik

eşitsizlikleri daha da artıran bir sonuç ortaya çıkıyor. Bölüşümle ilgili sorunlar gittikçe derinleşiyor, su, gıda ve şimdi de aşya erişimde bu eşitsizliği rahatlıkla görebiliriz. Bir diğer tartışma konusu da kitlesellenen eğitimin nasıl olacağı. Endüstriyel kapitalizme göre dizayn edilen eğitimden çıkan, şu an üniversitede eğitim gören öğrencilerin iş alanları kalmayacak. Hepimizin bildiği bir alışveriş sitesinde 185 bin liraya resepsiyon memuru olarak çalışabilecek robot satılıyor. Sigorta veya acıkma sorunu olmayan, işveren için dört dörtlük bir işçi fabrikada yapılıp internette satılıyor aslında. Tarım ve sanayiyle karın doyurduğumuz için bu alanlar daraldıkça, özellikle sermaye yoğunlaşmasını düşünürsek bölüşüm çok daha büyük bir sorun haline gelecek. Türkiye'nin büyük bir şansı, tarımda üreten herkesin kendi toprağına sahip olmasıydı. Oysa dünya genelinde büyük şirketler, marketlerden de bildiğimiz üzere tarımsal topraklara el koymuş durumda. Türkiye de böyle bir yapıya doğru evrilmekte.

Bütün bu çerçevede artık biz eğitimden değil, öğrenmeden bahsediyoruz. Kendi başına öğrenme, yaşam boyu öğrenme, yeteneklerini geliştirme ve rekabet edebilirlik... Tabirimi mazur görün ama *Survivor* yarışması eğitime uygulanıyor. Ancak kendini ön plana çıkarabilenler, yeni düzenin istediği türde "beceri" sahibi olanlar istihdam olanağı bulabilecek. Geliştirilen öğrencisiz sınıf projeleri önünde sonunda öğretmensiz sınıfa dönüşecek gibi görünüyor. Dünya nüfus artışı, tek başına gıda sorununa dönüşmese de üretken nüfus oransal olarak gittikçe azalacak ve daha fazla bakılması gerekecek insanların sayısı artacak. Bu artışa vereceğimiz tepki çok önemli, muhtemelen çalışma sürelerimiz uzayacak. İstihdamın azalırken çalışma sürelerinin uzamasına nasıl bir çözüm bulunacak bilmiyorum. Pandemi sürecinde gördük ki mevcut hastane örgütlenmemiz, kitlesel veya artan sayıdaki hastalığı tedavi edecek yatak kapasitesine ve imkânına sahip değil. Sosyal devlet gittikçe yok oldu. Dolayısıyla kimin hangi öncelikle tedavi edileceği ("tedavi protokolü") sorun olacak gibi. Çok yakında bunun bir hukuksal düzenleme konusu olacağını öngörüyorum. Ötenazi tartışmaları da bununla ilişkili, bütün dünyada 90-100 yaşın üzerinde sağlığı bozuk insanlardan başlamak üzere bir tartışma gündeme gelebilir. Nihayet üremeyle ilgili çok enteresan çalışmalar var: "iBlastoids" adıyla yapay insan embriyosu oluşturmak. Gerçek insan embriyosu üretimi üzerinde ciddi hukuksal, etik baskılar var ve bunun arkasından dolanarak insan derisinden embriyo üretiliyor. Şu an belki bir insana dönüşecek durumda değil ama en azından insanın üreme sürecini kontrol etmek için yeni bir tartışmaya kapı açıyor. Bir sonraki adımda ise insanın üreme ilişkileri ve aile kavramını dönüştürülebilir.

Her yeni düzen geldiğinde eski düzenin yok edilmesinde olduğu gibi bütün bilgiler yerle yeksan edilmiş durumda. Bu durum, iyi mi kötü mü başka bir tartışmadır, ancak Assange-Wikileaks gibi olaylarda biliyoruz ki devletlerin bütün bilgileri ortaya saçıldı ve "bütün

kurumlar ve heykeller yıkıldı”. İnsanın beynini, neredeyse dinsel inancının ne olduğunu anlamaya imkân verecek kadar inceleyecek askeri deneyler yapıldığını duyuyoruz ve aslında yavaş yavaş bilginin-doğrunun ne olduğunu yeniden tanımlayacak bir akım içerisine girme ihtimalimiz çok yüksek. En azından şunu biliyoruz, insan kendini anlamlandırırken sabitlere ihtiyaç duyuyor ve şu anda bu sabitlerimiz yok. Bütün mevcut sabitlerimiz yıkılmış durumda ve sorgulanabilir hale geldi. 20 yıl önce birisine “negatif enerjiyi kaldıran dua” dersiniz tepki görürdünüz fakat şu an birçok insan “negatif enerji” kaldırmak için “dua” ettiğini söylüyor. Bir yandan kafa karışıklığı bir yandan da mevcut anlamlandırma biçimlerimizi melezleyerek yeni bir yordam bulmaya çalışıyoruz.

Özetlemek gerekirse, çok ciddi bir temsil krizi içerisindeyiz. Ateşin çevresinde toplanıp karar veren insanlarken şu anda dayanışacak hiç kimsemizin olmadığı koşullara gidiyor gibiyiz. Gündelik hayatta fiziksel (“sosyal”) mesafeyi korurken sosyal medya üzerinden bireyselleşmiş durumdayız. Dayanışma odakları ve temsil arayıp bulamayan, temsil için popülist iktidarlara ve partilere yanaşan, kendi hücrelerinde korkarak yaşayan, kendi ihtiyaçlarını giderme imkanlarından gittikçe uzaklaşan ve dünyadaki gelişmeleri uzaktan izleyen insanlardan bahsediyoruz. Asimetrik güç arayışlarının, uzayda madencilik, yeni tıp, uzayda üretim ve koloni kurma gibi çabalarını görüyoruz. Fakat tüm bunların yeni bir güç asimetrisi yaratıp yaratmayacağını bilmiyoruz. Şu anda gördüğümüz tek şey, mevcut güç dengesindeki aktörlerin değişimi. Oysa dünya tarihi boyunca biliyoruz ki yeni düzenler asimetrik güç yoğunlaşmalarından sonra ortaya çıkmıştır. Buna da çoğunlukla bir kitlesel ölüm ya da savaş neden olmuştur. Pandemi bunun bir vesilesi mi? Bana sorarsanız başka bir dönüştürücü yokken pandemi buna bir vesiledir. Veba gibi bir salgından, oransal olarak milyarları öldüren bir hastalıktan bahsetmiyoruz. Ancak sistemin kitlenmişliğini göz önüne çıkaran ve bu anlamda kurucu (gibi muamele gören) olan bir olay var. Pandemi, yeni güç arayışında olanların fırsata dönüştürmek isteyeceği bir gelişme oldu gibi. Nitekim bu süreci fırsata çevirmek isteyenler içinde “algoritma yazarlar” diye tarif edebileceğimiz “dijital elitler” ön plana çıkıyor gibi.

AVRUPA TARİHİNDE VEBANIN ÖYKÜSÜ VE COVID-19 SÜRECİNDE ÖYKÜNÜN HAKİKATI

Samet ZENGİNOĞLU*

Salgınlar tarihi, insanoğlunun dünya üzerindeki varlığı ve bu varlığın çeşitli biçimleri ekseninde şekillenen bir içeriğe sahip olmuştur. Avcı-toplayıcı aşamadan tarıma geçiş sürecine ve Sanayi Devrimi'nden küreselleşme çağına değin bu içeriğin yansımaları ile karşılaşmak mümkündür. Biyolojik ve antropolojik nedenlerin yanı sıra salgınların sosyo-politik ve ekonomik sonuçları birtakım değerlendirmeleri ve analizleri beraberinde getirmiştir. Avrupa özelinde bakıldığında bu ifadeye yönelik teşhisler ve tespitler sunmak olanaklıdır. Nitekim Peloponez Savaşı'nın seyrini değiştiren ve MÖ 430'da gün yüzüne çıkan Atina vebası, Roma İmparatorluğu'nun son dönemlerinde MS 2. yüzyılda etkili olan Antonine vebası ve son olarak MS 6. yüzyılda ortaya çıkan ve yaklaşık altı yüzyıl sonra Kara Veba/Kara Ölüm adıyla anılan salgının temelini teşkil eden Jüstinyen vebası bu bağlamda dikkat çeken örnekler arasında yer almaktadırlar.

Avrupa nazarında bu örneklerin dışında makro perspektifte; insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahip olan sıtma, 12. yüzyıl sonu ve özellikle 14. yüzyılda etkili olan cüzam, 1346-1353 tarihlerinde deyim yerindeyse Avrupa'yı kasıp kavuran Kara Veba/Kara Ölüm (Hıyarcıklı veba), yeni dünyanın keşfi ile birlikte görülen çiçek, Rönesans döneminde frengi, 19. yüzyıl itibariyle tüberküloz ve 20. yüzyılın başlangıcında İspanyol gribi ön plana çıkan salgınlar olarak görülmektedir.

Bu tarihsel seyirde Kara Veba'nın hususi bir noktada değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Zira Kara Veba sonrası Avrupa'daki sosyo-politik ve ekonomik dönüşüm belirgin emareler sunmaktadır. Nüfusun azalması, feodalizmin yıkılması, teolojik tartışmalar, Latincenin güç kaybı bu bağlamdaki gelişmeler arasındadır. Ayrıca "veba" kavramının Avrupa tarihinde bıraktığı iz, algı ve imaj halen literatür ve söylem açısından varlığını şiddetli bir biçimde devam ettirmektedir. 1346-1353 tarihlerinde görülen Kara Veba ifade edildiği üzere, Hıyarcıklı veba türü olup başlangıcı MS 6. yüzyıldaki Jüstinyen vebasıdır ve Hıyarcıklı veba 1353 tarihinden yaklaşık üç yüzyıl sonra 1665-1666 yıllarında bu kez Büyük Londra Vebası ismiyle yeniden ortaya çıkmıştır.

---

* Dr. Öğr. Üyesi, *Adıyaman Üniversitesi, Dış Ticaret Bölümü*

Bu çalışmada özellikle Kara Veba'ya ve Büyük Londra Vebası'na odaklanılmaktadır. İlgili odak açısından da çalışma üç eksen üzerine kurgulanmıştır. Birinci eksen, Kara Veba'nın ve Büyük Londra Vebası'nın sonucunda görülen dönüşümler ve tartışmalar yer almıştır. İkinci eksen, bu iki büyük salgının “öykü”lerinin ne şekilde inşa edildiği analiz edilmiştir. Üçüncü eksen ise COVID-19 sürecinde Avrupa'nın yüzleştiği sorunlar ile “vebanın öyküsü” arasında bir benzerlik olup olmadığı sorusuna yanıt aranmıştır.

Birinci eksen, Kara Veba'ya ve Büyük Londra Vebası'na dair tarihsel tartışmalarda yer alan tespitler ve değerlendirmeler esas alınmıştır. Özellikle Kara Veba'nın Avrupa tarihinde bırakmış olduğu korkutucu izler halen tartışılan hususlar arasındadır. İkinci eksen, çalışma için iki eser temel dönüm noktasını teşkil etmiştir. Bunlardan ilki, Kara Veba döneminde İtalya'da G. Boccaccio tarafından kaleme alınmış olan “Decameron” öyküleridir. Boccaccio'nun süreç içerisindeki gözlemleri öykülerde yer almıştır. 1348-1353 yılları arasında kaleme alınmış olan eserde, yedisi kadın üçü erkek on gencin on gün boyunca anlattıkları yüz öykü bulunmaktadır. Eserde, veba sürecinde yaşananların ruhu ve bu ruha getirilen eleştiri sayılabilecek vetireler sunulmaktadır.

İkinci eser, D. Defoe tarafından kaleme alınmış olan “Veba Yılı Günlüğü”dür –ki bu noktada da Büyük Londra Vebası'nın toplumsal ve bireysel alanda bıraktığı izler söz konusudur. Her iki yazarın da dönemin bağlamı içerisinde yer almış olmaları şüphesiz dikkate değer argümanların değerlendirilebilmesi imkanını beraberinde getirmiştir. Bu noktada, Romanbilim ya da Romantarih olarak adlandırılan alan dönemin parametrelerini ve değişim noktalarını analiz etmek açısından önemli bir konumda bulunmaktadır. Nitekim Boccaccio'nun insanı merkeze alan, insanlıkdışı tutum ve davranışları öteleyen ve uygarlığın o anki durumunu sorgulayan öyküleri ya da Defoe'nun “beklenmedik”, “kaotik” süreci analiz eden ve “bireyselleşen” topluma şahit olan anekdotları bu açıdan dikkat çekicidir.

2019 yılının sonlarında Çin'de görülen, 2020 yılının başlangıcı itibariyle küresel bir hal alan COVID-19 sebebiyle 11 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü'nün pandemi ilan etmesi sonucunda salgınlar tarihinde yeni bir sayfa açılmıştır. Elbette böylesi bir süreçten Avrupa'nın etkilenmemesi mümkün olmamıştır. Dolayısıyla üçüncü eksen, Avrupa'nın COVID-19 sınavı ya da krizi ile tarihsel eksen, yer alan “vebanın öyküsü” arasında bir benzerlik olup olmadığı değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmenin temel amacı, Avrupa ve salgınlar açısından süreç, reaksiyon ve tepki bağlamında bir sürekliliğin varlığını temellendirmektir.

Bu yönde bir temellendirme bir yandan salgınların kendi doğası içerisindeki beklenmedik sonuçlarının olağan yönünü temsil ederken, diğer yandan belirsizlik, öngörememe

ve bireyselleşme gibi faktörlerin ne tür yansımalara sahip olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla ifade edilen olağan yön, Avrupa Birliği'nin COVID-19 sürecinde karşı karşıya kaldığı haksız eleştirilere yanıtlar sunmaktadır. Öyle ki, salgın sürecinden bütün dünya önlenemez bir biçimde etkilenirken Birliğin de etkilenmesi deyim yerindeyse doğrudan kurumsal, politik ve ekonomik eksikliklere hasredilmiştir. Elbette ki bu noktalarda eksik ya da hatalı adımların atılmış olması olasıdır, lakin salgından tek etkilenen aktör de Avrupa Birliği olmamıştır. Bununla birlikte salgın sürecinde hem yaşamın gerçekliğinde görülen hem de dönemin öykülerine yansıyan toplumsal ve bireysel reaksiyon ve reflekslerin, içerisinde bulunulan zaman diliminde de görülmesi yine sürecin kendi doğası içerisindeki sürekliliğini temsil eden bir diğer tezahür olarak değerlendirilmiştir.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: Avrupa, Veba, Kara Ölüm, COVID-19.

14. YÜZYIL AVRUPASI'NDA VEBA SALGINI'NIN SOSYO-EKONOMİK VE SİYASAL ETKİLERİ

Gökhan ERDEM*

Covid-19 Salgını ve yarattığı pandemik koşullar hiç şüphesiz dünya tarihinde çok önemli etkiler yaratacaktır. Pandemi henüz bitmemesine rağmen çalışma biçiminden tedarik yöntemlerine, eğitimden konut tercihlerine kadar uzanan geniş bir düzlemde etkilerini göstermeye başladı. Söz konusu etkilerin kısa orta ve uzun vadede neler olabileceği hususunda ise çeşitli görüşler şimdiden ifade edilmektedir.

Yaşanan pandeminin nasıl etkilerde bulunacağını kestirmek güçtür. Fakat insanlık tarihinde salgınların nasıl etkilerde bulunduğunu ele alan çok sayıda akademik çalışma bulunmaktadır. Bu bağlamda 6. Yüzyıl'da ortaya çıkan ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun büyük bir darbe yemesine yol açan Jüstinyen Vebası'ndan, 16. Yüzyıl'da İspanyolların kıtayı kolaylıkla işgallerinde büyük rol oynayan, yerli nüfusunun kırılmasına yol açan Çiçek Salgını'na kadar birçok örnek, tarihsel süreçte genelde sağlıklı özelde ise salgınlarla ilgili olguların uygarlık tarihinde çok büyük etkilerde bulunduğunu göstermektedir. Tarihin birincil öznesi olan insan türünün fizyolojisinin, yaşamının ve dünyasının biçimlenişinde mikropların ve virüslerin hayli önemli bir rolü vardır.

Dünya tarihini derinden etkileyen bir başka önemli salgın ise, 14. Yüzyıl ortalarında kendisini gösteren ve "Kara Ölüm" (*Black Death*) olarak adlandırılan büyük Veba Salgını'dır. Orta Asya steplerinde ortaya çıkan veba çok geniş bir coğrafyaya yayıldı. Asya'daki hızlı yayılımının altında Moğol İmparatorluğu'nun ve halefi olan Altın Orda, Çağatay, İlhanlı ve Çin devletlerinin yarattığı büyük idari, siyasi, ticari ve kültürel bağlar yatmaktaydı. Salgının Avrupa'ya ve Levant'a yayılımı ise Altın Orda Hanlığı'nın Kırım'ın Kefe limanını ele geçirmesinden sonra kaçan Ceneviz gemileri aracılığıyla olacaktı. Önce Avrupa'nın güney limanlarına sonrasında ise tüm Avrupa kıtasına 1347'den 1352'ye kadar geçen dönemin şartları açısından hayli kısa sayılabilecek 5 yıllık bir zaman zarfında yayılan Veba Salgını, milyonlarca kilometrekarelik bir coğrafyayı etkileyerek; siyasetten ekonomiye, sosyal hayattan dinsel alana kadar tüm toplumsal yapıyı etkileyen bir olgu haline geldi.

Sıçanlar tarafından taşınan pirelerin insanlara bulaştırdığı veba bakterisi (*yersinia pestis*) bulaştığı kişilerin önemli bir kesiminde kısa sürede ortaya çıkan ağır semptomlar

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

yaratmaktaydı. Özellikle “*bubon*” (bu yüzden salgın literatürde “*bubonic plague*” (hıyarcıklı veba) olarak da adlandırılmaktadır) adı verilen ve boyun, koltuk altı ve kasıklardaki lenf düğümlerinde şişen yumruların ortaya çıkması hastanın ölümcül bir yola girdiğini göstermekteydi. Özellikle kentlerde hızla yayılan salgın tüm dünyada yaklaşık 200 milyon, Avrupa’da ise toplam nüfusun yaklaşık üçte birini oluşturan 20-30 milyon kişinin hayatını kaybetmesine neden oldu.

Salgın “eski dünya”nın çok önemli bir bölümünü etkilese de, en büyük etkiyi Asya ve Afrika’da değil Avrupa kıtasında yaptı. Bu durum salgının kıtanın sosyo-ekonomik yapısında yarattığı büyük etkiyle ilintilidir. Veba Salgını Avrupa’nın yeniden şekillenmesinde çok önemli bir rol oynamış, Batı uygarlığının 15. Yüzyıl’da başlayan yükselişinde belirleyici etkenlerden biri olmuştur. Modernite’nin ve modern Dünya’nın ortaya çıkışında Batı’nın asli kurucu rolü dikkate alındığında, Veba Salgını’nın etkilerinin kısa vadede kıtasal, orta ve uzun vadede ise küresel bir nitelik kazandığı daha iyi anlaşılabilir.

Salgın Avrupa ekonomilerini doğrudan doğruya etkiledi: Üretimin milyonlarca kişilik işgücü kaybı nedeniyle düşüşü, yüzyıl başında ortaya çıkan ve zirai üretimi olumsuz yönde etkileyen iklim değişikliğiyle birleşince zaten artık çatırdamaya başlamış olan Feodalizmin çok büyük bir darbe daha almasına yol açtı. Salgın sonrasında nüfusun trajik düşüşü üretimi gerçekleştiren serflerin yetersiz kalmasına neden oldu. Zaten salgının en fazla etkilediği sosyal sınıf serflerdi. Lordların işgücü talebi serflerin daha iyi koşullar elde etmesi açısından ellerini kuvvetlendirdi. Parasal ekonomiye geçişin etkilerini göstermeye başladığı bu dönemde serflerin angarya yükümlülüğünden “para-ranta” geçtikleri ve çok daha iyi kazançlar elde ettikleri görüldü. Serflerin artan gücü, salgının etkilerinin azaldığı müteakip on yıllarda feodal beylerle serfler arasındaki ilişkileri gerginleştirdi. Nitekim 14. Yüzyıl’ın son çeyreğinde İngiltere, Fransa, Almanya gibi ülkelerde kimi araştırmacılar tarafından “sınıf savaşı” olarak nitelendirilen köylü isyanları ortaya çıktı. Salgın sırasında kentsel yaşam büyük bir darbe yese de kısa bir süre sonra yeniden canlandı. Üstelik bu canlanma işgücü talebinin artmasına bu da serflerin kentlere doğru hareketlenmesine yol açtı. Palazlanmakta olan burjuvazinin işgücü talebi feodal sistemle toprağa bağlı serflerin söz konusu bağlarından koparılmasını zorunlu kılmaktaydı. Feodalizm kendini göstermeye başlayan ticari kapitalizm karşısında; aristokrasi ise burjuvazi karşısında hızla zemin kaybetti. Salgın bu durumun ortaya çıkışında en azından hızlandırıcı bir rol oynadı.

Salgının bir diğer önemli etkisi ise feodal düzenin diğer egemen sınıfı olan ruhbanın toplum üzerindeki hegemonyasını zayıflatmasıydı. Zaten Katolik Kilisesi’nin Avrupa’nın siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel ve entelektüel hayatı üzerindeki büyük etkisi ve kontrolü

geç Ortaçağ'da aşınmaya başlamıştı. 12.ve 13. yüzyıllarda Katharcılık ve Valdoculuk gibi sosyal adalet arayışındaki eşitlikçi heterodoks dini akımlar yozlaşan ve sömürü sisteminin önemli parçası olan Kilise'ye karşı güçlü meydan okuyuşlar yapmıştı. Salgın sırasında geniş halk kitlelerine sırtını dönmesi ve dinsel söylemlerinin geçersizliği, Kilise'nin prestijini ve gücünü daha da zayıflattı. Üstelik salgın sonrasında 1378'de başlayan ve 1417'ye kadar devam eden dönemde Kilise "büyük bölünme" ile iki ayrı papaya da sahip olacaktı. Bu durum sonraki iki yüzyıl içinde ortaya çıkacak Rönesans ve Reform hareketlerinin altyapısının oluşmasında önemli bir rol oynadı. Bu dönemde görüşleriyle gelecekte Reformasyon'un ateşini yakacak Martin Luther'i de etkileyecek John Wycliff gibi muhalif din adamlarının çıktığı da görüldü. Ruhban da aristokrasi gibi prestij ve güç kaybederken burjuvazinin ve monarşinin güçlenmesine giden yol açılıyordu. Bu bağlamda merkezi krallıkların temel aktörler olacağı erken modern dönem Avrupası'nın siyasal ve ekonomik temelleri atılıyordu.

Salgının bu kadar hızlı bir biçimde yayılması aslında Sarı Deniz'den Atlantik Okyanusu'na uzanan bir coğrafyanın birbirine özellikle ticari olarak ne kadar bağlı, farklı ve birbirinden uzak toplumların nasıl etkileşim içinde olduklarının da göstergesiydi. Antik Çağ'da Levant'la Uzakdoğu arasında kurulan ticari bağlar, geç Ortaçağ'da Avrupa'nın tamamının da dahil olduğu bir mübadele ve etkileşim alanı ortaya çıkmasını sağlayacak biçimde evrilerek nitel ve nicel olarak çok güçlendi. Bu durum da kısıtlı mübadeleye, küçük ölçekli pazar ekonomisine ve tarıma dayalı Avrupa feodal düzeninin yerine yeni bir sosyo-ekonomik sistemin yani ticari kapitalizmin gelmekte olduğunu göstermekteydi. Nitekim Veba Salgını da bu süreci daha da hızlandıracaktı. Veba Salgını Doğu-Batı ticaretinin geleneksel rotalarının değişimine de yol açtı. Orta Asya ve Hindistan üzerinden Anadolu ve Karadeniz'in kuzeyinden geçen kara ticaret yolları bir daha hiçbir zaman eski önemine kavuşamadı. Artık deniz yolları daha fazla önem kazanacak, bu da Avrasya kara hattının gerilemesine Hint Okyanusu ve Akdeniz'in daha fazla önem kazanmasına neden olacaktı. Bu ticaretin Avrupa'daki en önemli partnerleri olan İtalyan kent devletlerinin zenginleşmesi ise hem burjuvazinin ve ticari kapitalizmin yükselişini hem de Rönesans'ın ortaya çıkışını sağlayacaktır.

Salgın devletlerarası ilişkileri de doğrudan etkiledi. Salgının etkisiyle krallıklar sınırlarını mümkün olduğunca kapatmaya ve ilk karantina tedbirlerini uygulamaya soktular. Bunda Lehistan Krallığı gibi hayli başarılı olanlar da oldu. Bu tip tedbirler alma zorunluluğu merkezi devletlere ve güçlü monarşilere ihtiyacı arttırmıştı. Devam etmekte olan Yüzyıl Savaşları iki tarafın da (İngiltere ve Fransa) karşılaştığı büyük sorunlar nedeniyle ateşkesi zorunlu hale getirdi. Kilise'nin güç kaybetmesi Avrupa Hıristiyan ailesi (*respublica christiana*)

anlayışının çöküşünde, dolayısıyla diplomasi ve devletlerarası ilişkilerin nitel ve nicel anlamda büyük değişiminde etkili olacaktır.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: Salgın, Veba, Avrupa, Ortaçağ, Feodalizm

AGRO-EMPERYALİZM VE SALGIN HASTALIKLAR

Evrin YILMAZ*

Pandemiler rastlantısal olaylar değildir. Tarihte birçok salgın hastalık farklı mekanizmalarla yayılmış olsa da, çoğunun temel nedeni, toprak kullanımı ve diğer çevresel üretim pratiklerindeki değişimlerdir. Her tarımsal ve endüstriyel yenilik çevresel tahribatı, demografik değişimleri ve yeni yerleşimlerin oluşmasını hızlandırmış; yeni yayılma halkalarını harekete geçirerek virüs taşıyan popülasyonları yan yana getirmiştir. Bugün de salgınların büyük kısmı, neoliberal uygulamaların on yıllardır süren çevre istismarının ve birikim için küresel finans kapitalin eylemlerinin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmada, son yıllarda gelişen SARS, Ebola, Domuz Gribi (H1N1), Kuş Gribi (H5N1) ve son olarak Covid-19 gibi hayvanlardan insanlara geçebilen salgın hastalıkların ortaya çıkma ve yayılma süreci, endüstriyel monokültür tarım ve hayvancılık yapan şirketlerin eylemleri ve küresel gıda rejiminin bir parçası olarak meta zincirleriyle yaratılan “metabolik yarılma” temelinde analiz edilmektedir. Birikim rejimindeki değişime tarihsel-materyalist bir perspektifle yaklaşıldığında, Covid-19 gibi tehlikeli patojenlerin periyodik, episodik veya rastlantısal olarak değil, kapitalist üretim sisteminin meta zincirlerine dayalı olarak yarattığı bir dizi ilişkisel faktörün sonucu olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Bu çalışmada ayrıntılı olarak ele alınan bu faktörler şu şekilde sıralanabilir:

1) Düşük maliyetli tarımsal üretim için çokuluslu şirketler tarafından Global Güneyde ucuz toprakların gasp edilmesi ve bu topraklarda çalıştırmak üzere ucuz emek avantajından faydalanılması bağlamında yapılan küresel toprak ve emek arbitrajı,

2) Monokültüre dayalı küresel tarım ticaretinin büyümesiyle, patojen popülasyonlarının kontrol altında olduğu vahşi habitatların yıkımı, vahşi canlı türlerinin yaşadıkları çevreden koparılarak hayatta kalma aktivitelerinin bozulması ve patojenlerin vahşi hayvanlardan evcil hayvanlara bulaşması,

3) Kent çevresindeki meta zincirleriyle en derinlerdeki hinterlandlardan, yıkımın yaşandığı bölgelerdeki kentlere canlı hayvanlar ve emekçiler vasıtasıyla patojenlerin nakledilmesi,

4) Endüstriyel hayvancılıktaki entansif ve tam zamanında üretim pratiklerinin doğal seçilimi ortadan kaldırması ve salgın haline gelen hastalıklar ilk nerede çıkarsa çıksın,

---

* Arş. Gör. Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü

şirketlerin ticaret ağlarının hayvan sürülerinin bölgeden bölgeye taşınması sonucu evrimleşen patojenleri çok kısa bir sürede dünyaya yayması.

Şirketler, bu uygulamalarına ek olarak politik pratikleriyle de hastalıkların yayılmasına neden olmaktadır. Bu pratikler şöyle sıralanabilir:

1) Şirketler, endüstriyel hayvancılık operasyonlarını başka ülkelere taşımakla tehdit ettikleri ülkelerdeki işgücü piyasasını, sendika faaliyetlerini, ücretleri ve çalışma koşullarını belirleme gücüne sahiptir. Özellikle sendikalar, işçiler ve tüketiciler için olduğu kadar, hayvan üretimindeki uygulamalar için de önemli bir kontrol mekanizmasıdır ama bu mekanizma işlevsizleştirilmektedir.

2) Endüstriyel hayvan üretiminde dikey olarak entegre olmuş şirketler, hem hayvanların tedarikçisi hem de perakendeci olarak hareket etmektedir. Pazarda süpermarket veya fast food zinciri gibi az sayıda büyük bağımsız perakendeci olduğu için canlı hayvanlara daha iyi muamele edilmesine yönelik talepleri karşılayacak tedarikçilerin varlığı engellenmektedir.

3) Birden fazla ülkede faaliyet gösteren çokuluslu şirketler, risklere karşı Harvey'in (2019) "mekansal sabit" olarak adlandırdığı şeyle korunabilmektedir. Dolayısıyla birden fazla ülkeye yayılmış tedarik zinciri, şirketlerin çıkan aksaklıkları telafi etmesine imkan verdiği için hastalıkların yayılma riskini de arttırmaktadır.

4) Çokuluslu şirketler, tarımsal işletmelerinin çıkarlarını korumak için çeşitli ülkelerdeki politikacılara fon sağlamakta ve kendi adaylarını sahaya sürmektedir. Politik liderler, salgınlar sırasında kendini destekleyen tarım ticareti şirketlerini koruyabilmekte ve ülkelerin salgınları kontrol etme çabalarını engellemekte rol oynayabilmektedir.

Sermaye birikimi ve kar güdüsüyle şekillenen bu faktörler, tüm medeniyeti tehdit eden gezegensel boyutta bir ekolojik ve epidemiyolojik krizin hızla gelişmesine neden olmaktadır. Denizaşırı endüstriyel tarım ve hayvancılık, hızlı ormansızlaşma, bağışıklık sistemi elimine edilmiş hayvanların monokültür üretimi ve vahşi hayvan pazarları, ekolojileri ve türler arasındaki ilişkileri yıkıma uğratarak ölümcül patojenlerin yayılma koşullarını yaratmaktadır. Kapitalist dünya ekonomisi, mevcut üretim, dağıtım ve tüketim ilişkileriyle yeni salgın hastalıkların üstesinden gelerek sürdürülebilir yaşam koşullarını muhafaza etme konusunda büyük biyolojik ve ekonomik çelişkiler barındırmaktadır. Bu çelişkiler şu şekilde sıralanabilir:

1) Kapitalist tarımın, gelecek jenerasyonlarla birlikte artacak nüfusu beslemek için gerekli gıda üretimini biyoteknolojideki devrimsel gelişmelerle dahi karşılayamayacağı öngörülmektedir. Bunun nedeni ise dünya tarımının yanlış şekilde düzenlenmesi; et üretimine

tahıl üretiminden daha fazla pay ayrılmasıdır. Ayrıca su kaynaklarının tükenmeye başlamasıyla yakın gelecekte daha da belirginleşecek bir su krizi ortaya çıkmıştır.

2) Dünya Sağlık Örgütü'nün bildirdiği üzere, monokültür hayvan üretiminde antibiyotiklerin aşırı kullanımı, yüzyılın ortasına kadar çok sayıda insanın ölümüne neden olabilecek antibiyotiklere dirençli bakterilerin artışına neden olmaktadır.

3) İlaç tekelleri, karlı olmadığı için dirençli bakterilere karşı yeni nesil antibiyotiklerin ve antivirallerin geliştirilmesinden çekilmektedir ve bu anlamda da şirketler biyolojik dizayn konusundaki devrimsel gelişmelerin üzerindeki bir pranga haline gelmektedir. Örneğin Korona virüsün tüm sınıfları 1960'lı yıllardan beri iyi bilinmesine rağmen, büyük ilaç şirketleri enfeksiyon hastalıkları üzerine kar sağlamayacak herhangi bir araştırma ve olası bir kamu sağlığı krizine karşı hazırlık için yatırım yapmamıştır.

4) Covid-19 pandemisi, potansiyel salgın hastalıkların tüm küresel üretim sistemini sekteye uğratacağının bir örneğini oluşturmaktadır. Kapanma ve sosyal mesafe uygulamaları kilit sektörlerdeki üretimi keserek hem uluslararası tedarik zincirlerinde hem de tüketici talebi tarafında büyük bir kesintiye neden olmuştur. Böylelikle sermaye, küresel üretim zincirlerinin ve deniz aşırı ucuz emek kullanma kabiliyetinin parçalanması olasılığıyla yüzleşmiştir.

5) Covid-19 pandemisi, potansiyel salgın hastalıkların emperyalist sistem çerçevesinde gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasında ve farklı toplumsal sınıflar arasında olmak üzere 2 analitik boyutta farklı ekonomik ve toplumsal etkiler yaratacağını göstermektedir. Koruyucu önlemlerin zengin ülkeler ve zengin sınıflarla sınırlı olması, duvarları yıkmak yerine daha da sağlamlaştırma; iklim değişikliği ve yeni pandemilerin etkilerinden korunmak için kaynakları olanlar ve olmayanlar olmak üzere insanlığın 2 kutbu arasındaki ayrımları derinleştirme olasılığını arttırmaktadır. Mike Davis'in (2020) vurguladığı gibi, sistemin zirvesindekilerin lehine küresel ekonomik büyümeyi sürdürmek için milyonların ölmesine göz yuman bu Malthusiyen veya Sosyal Darwinist yaklaşım çerçevesinde, 21. Yüzyıl kapitalizmi insan ırkının bir kısmını neslinin tükenmesine mahkum ederek, insanlığın kalıcı bir triyajına neden olmaktadır.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: Agro-emperyalizm, meta zincirleri, endüstriyel tarım ve hayvancılık, metabolik yarılma, salgın hastalıklar

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI TARİHYAZIMINI 1918-1919 PANDEMİSİ BAĞLAMINDA YENİDEN DÜŞÜNMEK

Özge ÖZKOÇ*

20. yüzyılın ve belki de insanlık tarihinin en ölümcül salgınlarından biri olan 1918-1919 grip salgını, 2020’den bu yana dünya siyasetini ve ekonomisini derinden sarsan Covid-19 pandemisinin etkisiyle (yeniden) gündeme geldi. Bu süreçte, tıbbi, ekonomik, siyasal ve toplumsal açılardan Covid-19’la nasıl mücadele edileceği tartışılırken, insanlığın benzer geçmiş deneyimleri de salgın hastalıkla mücadelede örnek teşkil edebilecekleri düşüncesiyle masaya yatırıldı. Dolayısıyla, Covid-19’un yarattığı küresel yıkımın tetiklemeyle insanlığın geçmişte yaşadığı benzer deneyimler ile bu deneyimlerden çıkarılacak dersler kaçınılmaz olarak araştırmacıların gündemine oturdu. Geçmişte yaşanan salgın hastalıklara ilişkin halihazırda var olan literatür de böylelikle hatırlanmaya başladı. Bu noktada, insanlığın 20. yüzyılda deneyimlendiği en ölümcül salgın olan 1918-1919 pandemisinin günümüzde devam eden Covid-19’la karşılaştırma yapmaya olanak tanıyan en önemli örnek olarak karşımıza çıktığı söylenebilir. Elbette ki, söz konusu karşılaştırmayı farklı açılardan yapmak mümkündür. Örneğin, 1918-1919 ile Covid-19 pandemileri benzerlikleri ve farklılıkları açısından hem fen bilimciler hem de sosyal bilimciler tarafından çalışabilir. Bu çalışma ise, insanlık tarihinin yaşadığı en yıkıcı savaşlardan biri devam ederken patlak veren 1918-1919 pandemisinin Birinci Dünya Savaşı’yla “unutulan” ya da göz ardı edilen ilişkisini ele almayı amaçlamaktadır. Ayrıca bu bildiri, Birinci Dünya Savaşı sırasındaki salgının etkisini göz ardı eden alan ana akım tarih yazımı ile salgın-savaş ilişkisini merkeze alan eleştirel tarih yazımını değerlendirmeyi ve böylece geleceğin tarihçilerine tarih yazımı ile salgın hastalıklar arasında bağlantı kurmaya dönük bir perspektif sunmayı hedeflemektedir.

Aslında, Covid-19 salgınının etkisiyle 1918-1919 pandemisine ilişkin her açıdan sınırlı bir bilgiye sahip olduğumuz ortaya çıkmıştır. Bu tespit, 20. yüzyıl tarih yazımı söz konusu olduğunda çok daha anlamlı hale gelmektedir. Gerçekten de, sadece Birinci Dünya Savaşı’nı değil 20. yüzyılı merkeze alan tarih çalışmalarında salgının uzun yıllar “görünmez” kaldığı söylenebilir. Nitekim, 1918-1919 pandemisinin ekonomik, siyasal ve toplumsal alanda yarattığı etkiler ile salgın-savaş ilişkisi çok uzun bir süre sosyal bilimciler ve tarihçiler tarafından göz ardı edilmiştir. Öyle ki pandeminin kökeni, salgın nedeniyle ölen insan sayısı ve devletlerin

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

salgın hastalıkla mücadelede kullandıkları yöntemler gibi en önemli konular dahi 20. yüzyılın ikinci yarısına dek araştırmacıların ilgisini çekmemiş görünmektedir. Dahası, bu salgının savaş üzerindeki olumlu-olumsuz etkileri de tarihçilerin ajandalarında kendisine yer bulamamıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında gerçekleşen ölümlerden daha büyük bir ölüm oranına yol açan bu salgının tarihçiler tarafından göz ardı edilmiş olması dikkat çekicidir. Gerçekten de, Birinci Dünya Savaşı'na ilişkin ana akım alan yazın böylesine büyük bir salgının savaş üzerindeki etkilerini ele almak yerine salgını adeta yok sayan bir yaklaşımın hakimiyetinde gelişmiştir. 1950'lerin ikinci yarısından itibaren önce Asya gribi, ardından da 1960'larda Hong Kong gribinin dünya çapında salgınlar hale gelmeleriyle geçmişte yaşanan deneyimlerin bilgisine başvurulma ihtiyacı doğmuş ve 2000'lerdeki grip salgınları da bu ihtiyacı canlı tutmuştur. 1918-1919 pandemisinin 1960'ların ikinci yarısından itibaren araştırmacıların gündemine girmesiyle, Birinci Dünya Savaşı'na ilişkin çalışmalarda da pandeminin rolüne yer verilir hale gelmiştir. Dolayısıyla, yeni salgınların etkisiyle gündeme gelen araştırma faaliyetleri tarih alanında da yansımaları bulmuş ve 1960'ların sonundan itibaren salgın-savaş ilişkisini ele alan bir literatür ortaya çıkmaya başlamıştır. İlgili literatüre bakıldığında, 1918-1919 pandemisiyle ilgili üç temel sorunun masaya yatırıldığı göze çarpmaktadır. İlk olarak, tarihçiler arşivlerin yardımıyla pandeminin kökenini yani hangi ülkede patlak verdiğini araştırmışlardır. ABD'de, Çin'de ya da Fransız askeri kamplarında ortaya çıktığına ilişkin farklı tezler öne sürülmekle birlikte, literatürde salgının Mart 1918'te ABD'nin Kansas eyaletindeki bir askeri kampta ateş, öksürük ve sonrasında solunum yetmezliğini tetikleyen bir gribin ortaya çıkmasıyla patlak verdiği konusunda bir uzlaşma bulunmaktadır. Kökeni tartışmalı olsa da tarihçiler, ABD'de patlak veren gribin savaşın yarattığı konjonktürde Amerikan askerleri tarafından Avrupa'ya taşındığını vurgulamaktadırlar. Dolayısıyla, salgının yayılması bizatihi süregiden savaşın etkisiyle şekillenmiştir.

Salgının ABD'de ortaya çıktığına işaret edilmesi, salgının yaygın bir biçimde "İspanyol gribi" olarak adlandırılmasının yanlış olduğunu da teyit etmektedir. Günümüzde bu salgın hala İspanyol gribi olarak anılsa da, salgının İspanya'da patlak vermediği açıklığa kavuşmuştur. Salgının bu isimle anılmasının nedeni ise, grip salgını hakkındaki ilk haberin 22 Mayıs 1918 tarihinde savaş sırasında tarafsız olan ve sansür mekanizmasından görece özerk işleyen İspanyol gazetesi ABC'de yapılmış olmasıdır. Dolayısıyla, İspanyol gribi yerine 1918-1919 pandemisi daha objektif bir tanımlama olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihçiler, Mayıs'tan önce savaştan devletlerin savaşın gidişatını etkileyeceklerini düşündükleri için kamuoyunu salgın konusunda bilgilendirmediklerini ve salgını kontrol altına almak için etkin yöntemlere başvurmadıklarını belirtmektedirler. Bu yüzden de hastalığa ilişkin haberler savaş sırasında

sansüre uğramıştır. Dolayısıyla, savaş salgınla mücadelede ilgili önlemlerin alınmasını engelleyerek de hastalığın yayılmasına zemin hazırlamış görünmektedir.

Literatürdeki üçüncü tartışma konusu, 1918-1919 pandemisinin kaç kişinin ölümüne yol açtığına ilişkindir. Bazı araştırmacılar salgın nedeniyle 20 milyon, bazı araştırmacılar ise 50 milyon kişinin öldüğünü dile getirmektedir. 1990'larda yapılan hesaplama göre ise, salgın sırasında 50 milyon kişinin öldüğü belirtilmektedir. Günümüzde 1918-1919 pandemisinin 100 milyon kişinin ölümüne yol açtığını dile getiren iddialar bulunsa da üzerinde uzlaşılan sayı 50 milyondur. Bu haliyle 1918 pandemisi, bir yılda Orta Çağ'daki Kara Veba'nın bir yüzyılda öldürdüğünden daha çok sayıda insan öldürmüştür. Bu noktada, savaş koşullarının ölüm oranlarının yüksekliği üzerinde doğrudan bir etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim, savaş koşulları, hijyen ve karantina kurallarının uygulanmasını zorlaştırmıştır. Asıl ölümcül olan ikinci dalga ise Eylül 1918'de başlamış ve Kasım 1918'de savaşın sona ermesinin ardından terhis olan askerilerin eve dönmeleriyle salgının yayılması tam anlamıyla gerçekleşmiştir. Salgın süresince gerçekleşen ölümlerin neredeyse yarısı da bu aşamada ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, salgın ortaya çıkışında, yayılmasında ve yüksek ölüm oranlarında savaşın önemli bir rol oynadığı açıktır.

İşte, ana akım tarih yazımına karşı gelişen ve savaş-salgın ilişkisini kuran bu literatürden yola çıkarak, genel olarak Birinci Dünya Savaşı tarihini yeniden yazmak mümkün hale gelmiştir. Dahası, bu yeni açılım tarihçilerin mikro ölçekte de 1918-1919 pandemisinin etkilerini ve seyrini çalışabilmelerine zemin yaratmaktadır. Örneğin, buradan hareketle, spesifik örnek ülkeler temel alınarak savaş-salgın ilişkisi yeniden masaya yatırılabilir. Ayrıca, salgının seyrettiği döneme ilişkin tarih yazımını yeniden düşünmek ve değerlendirmek, ileride Covid-19 pandemisi tarihinin dikkatli bir şekilde yazılmasına katkıda bulunabilir.

KÜRESEL SALGINLA BÖLGESEL MÜCADELE: TÜRK KONSEYİ SAĞLIK EŞGÜDÜM KOMİTESİ

Fırat YALDIZ*

2019 yılında başlayan COVID-19 salgını, uluslararası sistemi derinden etkilemiş; eğitimden turizme, tarımdan enerjiye, ticaretten hukuka, iç politikadan dış politikaya kadar pek çok konuda ulusal, bölgesel ve küresel sorunların ve sonuçların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu süreçte, böylesine büyük, yaygın ve tehlikeli bir salgınla ulusal mücadelenin yetersiz olduğu anlaşılmış, bölgesel ve küresel işbirliğinin önemi ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, 2009 yılında Nahçıvan Anlaşması ile kurulmuş olan Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Konseyi), COVID-19 salgını ile mücadelede önemli adımlar atmıştır. Azerbaycan, Kırgızistan, Kazakistan ve Türkiye tarafından 2009 yılında kurulan Türk Konseyi, 2018 yılında Özbekistan'ın da üyeliği ile güçlenmiştir. Uluslararası Türk Kültür Teşkilatı (Türksoy), Türk Kültür ve Miras Vakfı, Uluslararası Türk Akademisi, Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenterler Asamblesi gibi kuruluşların da bağlı olduğu çatı bir bölgesel örgüt olan Türk Konseyi, Türk Dünyası açısından önemi giderek artan bir kurum haline gelmiştir. COVID-19 salgınının başlamasının hemen öncesinde kurumsal gelişimini ilerleten Türk Konseyi, bu salgın sürecinde önemli bir meydana okuma ile karşı karşıya kalmış ve kapasitesi sınanmıştır. Nitekim Nisan 2020'de Türk Konseyi üye ülkelerin (ve üye olmayan Türkmenistan ve gözlemci üye Macaristan'ın) devlet ve hükümet başkanlarının katılımı ile olağanüstü bir zirve gerçekleştirmiş ve salgınla mücadelede deneyim paylaşmak, sağlık bakanlıkları arasında yakın etkileşim kurmak, ulusal kriz merkezleri arasında işbirliği ve eşgüdüm sağlamak gibi konularda anlaşmışlardır. Sürecin devamında, bu işbirliği çabaları devam etmiş ve pratik yansımaları ortaya çıkmıştır. Bu gelişmelerin somut sonucu ise, Türk Konseyi Sağlık Eşgüdüm Komitesi'nin kurulmuş olması ve söz konusu komitenin çalışmalarıdır.

Bu çalışmada Türk Konseyi Sağlık Eşgüdüm Komitesinin COVID-19 salgını ile mücadeledeki rolü araştırılacaktır. Bu rolün Türk Konseyi'nin kurumsal kapasitesine ve üye ülkelerin Türk Konseyi ile ilişkilerine etkisi tartışılacaktır. Bu tartışma, Türk Konseyi'nin kuruluş anlaşması olan Nahçıvan Anlaşması'nın kapsamını ve uluslararası hukuk boyutunu içerecek, ayrıca Türk Dünyası'na ilişkin tarihsel ve kültürel ortaklıklara ilişkin söylemin, güncel sorunlara yönelik pratik işbirliğinin politik ve ekonomik sonuçlarına odaklanacaktır.

---

* Doç. Dr., *Kastamonu Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*

Çalışmanın amacı, Türk Konseyi'nin bölgesel bir aktör olarak COVID-19 salgını gibi önemli bir küresel sorun karşısında etkin olup olmadığını çözümleyebilmektir. Bu amaçla, ilk olarak Türk Konseyi'nin kuruluşuna ilişkin tarihsel, kültürel, siyasal ve yasal arka plan incelenecektir. İkinci olarak, kuruluşundan COVID-19 salgınının başlamasına kadar (2009 – 2019) geçen yaklaşık 10 yıllık dönemde Türk Konseyi'nin gelişimi ve kurumsal kapasitesi araştırılacaktır. Üçüncü olarak ise, Türk Konseyi'nin COVID-19 salgınına gösterdiği tepki sorgulanacaktır. Bu bağlamda, özellikle Türk Konseyi Sağlık Eşgüdüm Komitesi'nin kuruluşu ve bugüne kadar COVID-19 salgınıyla mücadele için neler yaptığı, yaptıklarının etkinliği, üye ülkeler arasında işbirliği sağlayıp sağlayamadığı ve bu gelişmelerin Türk Konseyi'nin kurumsal kimliğine nasıl bir katkıda bulunduğu tartışılacaktır. Bu tartışma, COVID-19 salgınıyla mücadele konusundaki çalışmaların, etkin bir bölgesel örgüt olma çabası içinde olan Türk Konseyi'nin bölgesel rolüne (ve geleceğine) nasıl etki edeceğine odaklanacaktır.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: Türk Konseyi, Türk Konseyi Sağlık Eşgüdüm Komitesi, Covid-19 salgını, bölgesel işbirliği

GÜNEY AFRIKA CUMHURİYETİ'NİN COVID-19 İLE MÜCADELESİNDE BRICS ÜYELİĞİNİN ROLÜ: AVANTAJ MI DEZAVANTAJ MI?

Sinan BARAN*

Güney Afrika Cumhuriyeti'nin¹ Brezilya, Çin, Hindistan ve Rusya'nın arasına eklenip 2011 yılında BRIC adı altındaki Küresel Güney'in (Global South) Batılı ülkelere karşı alternatif örgütlenmesine dahil olması ve bu grubun BRICS olarak genişlemesi Afrika kıtası için de önemli bir dönüm noktası oldu. Büyük beklentiler içerisinde bu uluslararası gruba dahil olan Güney Afrika'nın son on yıllık ekonomik ve siyasal performansı endişe vericidir. Ancak, 2020 yılının başından itibaren dünyayı etkisi altına alan COVID-19 pandemisiyle birlikte Güney Afrika'nın BRICS içerisindeki konumu diğer Afrika ülkelerine oranla pandemiyle mücadele ve aşya erişim konularında Güney Afrika'ya önemli bir avantaj sağlamaktadır.

Dünyada aşya dağılımında yaşanan eşitsizliklerin bir başka yansıması da BRICS grubu içerisinde görülebilir (Anisin, 2021). Güney Afrika'nın Brezilya ile BRICS ülkeleri arasında COVID-19 aşısını henüz üretemeyen iki ülke olması Çin, Hindistan ve Rusya'nın askeri, ekonomik ve diplomasi konularında olduğu gibi bu konuda da bu üç ülkenin bazı avantajlara sahip olduğunu gösterir. Bu üç ülkenin ürettiği aşılar COVID-19 ile mücadelede onaylanan beş adet aşya içerir: CoronaVac ve Sinopharm (Çin); Covishield ve Covaxin (Hindistan); Sputnik V (Rusya). Pandeminin başından beri en yüksek vaka sayılarına sahip olan ülkeler arasında BRICS üyeleri yer almaktadır. Afrika kıtasında Güney Afrika başı çekerken kıtadaki vaka sayılarının dünyanın geri kalanına oranla düşük olması Güney Afrika'yı dünya sıralamasında ortalama bir pozisyona yerleştirir. Fakat, dünyadaki nüfusun %40'nın yaşadığı BRICS ülkeleri arasında Brezilya, Hindistan ve Rusya'daki vaka sayıları dünya genelinde uzun süre ilk beşte seyretmiştir. Aşya dayanışması konusunda BRICS ülkelerinin çok başarılı olamamasının arkasında hem vaka sayılarının fazlalığı hem de Güney Afrika ve Hindistan'da görülen yeni varyantlar karşısında bazı aşyaların fazla işe yaramaması yatmaktadır.

Benzer şekilde, coğrafi olarak Güney Afrika Bölgesinin başlıca ticaret merkezi olan Güney Afrika'nın Sahra-altı Afrika'nın geri kalanı için hem diğer kıta dışı ülkelere ticaret

---

* Öğr. Gör. Dr., *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*

¹ Resmi adı Güney Afrika Cumhuriyeti olan bu ülke metnin devamında, akademik çalışmalarda yaygın olarak kullanılan adıyla Güney Afrika olarak anılacaktır.

hem de üretim aracılığıyla COVID-19 aşısı sağlaması olasıdır (Nhamo, 2021). Ancak, Güney Afrika'nın özellikle Sahra-altı Afrika ülkeleri arasındaki bu konumu bir başka tartışma konusudur. Nasıl ki Güney Afrika'nın BRICS üyeliği onu kısmen diğer üye ülkelerle olan diplomatik ve ticari ilişkilere zaman içerisinde bağımlı kılıyorsa benzer şekilde Güney Afrika'nın kıtadaki konumu da ekonomik yönden görece zayıf ülkeleri Güney Afrika'ya bağımlı kılmaktadır.

Afrika kıtasında vaka sayılarında başı çeken Güney Afrika'da 31 Mayıs 2021 tarihi itibarıyla Johns Hopkins Üniversitesi'nin verilerine göre vaka sayısı 1,7 milyona yaklaşırken COVID-19 kaynaklı ölüm sayıları da 56 bini geçti. Kıtada Güney Afrika'nın vaka sayısına en çok yaklaşan ülkeler başta 520 bin vaka ile Fas olmak üzere Kuzey Afrika ülkeleri olurken Sahra-altı Afrika'da ise Kenya ve Nijerya 170 bin civarı vaka sayılarıyla Güney Afrika'dan sonra en çok vakaya sahip olan ülkelerdir. Sahra-altı Afrika'da vaka ve ölüm sayılarının düşük olmasının arkasında doğal nedenler olarak sayılabilecek nüfusun genç olması ve daha önceki salgınlarda edinilen tecrübelerin yanı sıra vaka sayılarının güvenilir bir şekilde kaydedilmemesi ya da COVID-19 testinin yaygın bir şekilde kullanılmaması gibi kurumsal nedenler de mevcuttur (Lawrence, 2020).

Güney Afrika'nın COVID-19 pandemisi ile mücadele yöntemleri maske kullanımının zorunlu kılınması, geniş çaplı kapanmalar ve alkol satışının yasaklanmasını içeren aciliyete dayalı beş aşamalı kısıtlamalar oldu. Bu alınan önlemlerin yanında aşı geliştirme ve satın alma çabaları da önemli yer tutmaktadır. Ancak, Güney Afrika'nın sadece kendisi için değil Afrika'nın geri kalanı için de kritik bir rolü olabilir. Örneğin, Güney Afrika 2021 yılının şubat ayında 1 milyon doz AstraZeneca aşısının Hindistan'da üretilen versiyonu olan Covishield'ı sağlık çalışanlarını aşılamak için aldı. Ancak, pandemi süreci içerisinde ortaya çıkan Güney Afrika varyantına karşı aşının yeterli etkinliği gösterememesinin ardından Pretoria yönetimi bu aşuları Güney Afrika varyantının yaygın olarak rastlanmadığı diğer Afrika ülkelerine dağıttı. Bir diğer örnek Johnson & Johnson firmasının geliştirdiği COVID-19 aşısı Güney Afrika'da Aspen Pharmcare ilaç firması tarafından üretilen 1,1 milyon adet aşı diğer Afrika ülkelerine Nisan 2021'den itibaren dağıtıldı.

Her ne kadar Hindistan'dan gelen aşular ülkedeki talebi karşılamasa da Güney Afrika'ya ulaştırılan ilk aşular olması sebebiyle Küresel Güney ve BRICS özelindeki dayanışmanın önemli bir işareti oldu. BRICS üyeliğinin yanında geleneksel olarak Batılı ülkelerle de iyi ilişkileri olan Güney Afrika salgınla mücadelede geniş çaplı yürüttüğü diplomatik ilişkilerden faydalanmaktadır. Diğer taraftan Batılı ülkelerden sipariş edilen Johnson & Johnson ve Pfizer

aşları ülkedeki salgını kontrol altına almak için 2021 yılı sonuna kadar nüfusun %67'sine uygulanacak.

Bu çalışmada kamuoyuna yapılacak açıklamaların süreç içerisinde takibi aracılığıyla içerik analizi (content analysis) ve belge analizi (document analysis) araştırma yöntemlerine başvuracağım. Bağımsız uluslararası ve bölgesel kuruluşlarının COVID-19 ile alakalı yaptığı çalışmaların yanında Güney Afrika başta olmak üzere pandemi ile alakalı devlet kaynaklarından da bu çalışmada faydalanacağım. 2020'li yıllarda Güney Afrika dış politikasının çeşitlenmesinin olası etkilerinin ilk adımı olarak görülebilecek olan COVID-19 ile mücadelede Güney Afrika'nın başta BRICS olmak üzere Sahra-altı Afrika'daki konumunun ne gibi avantajlar ya da dezavantajlar sağlayacağını bu bildiriye tartışacağım.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: COVID-19, Afrika Çalışmaları, BRICS, Güney Afrika Cumhuriyeti, Sahra-altı Afrika

HUKUKİ BOYUTUYLA KÜRESEL SALGINLA MÜCADELE AÇISINDAN AKILLI KENTLERİN OLUŞTURULMASINDA YEREL YÖNETİMLERİN ROLÜ

Onur KAPLAN*

Teknolojik gelişmelerin büyük bir hızla artmasıyla birlikte, günümüzde bireylerin kent mekanlarından yararlanma biçimi değişmiş ve kent mekanlarında dijital araçların kullanımı önem kazanmıştır. Bu değişime bağlı olarak, kent mekanlarında yaşayan kişilerin değişen koşullara uyum sağlayabilmesi, ani olgular karşısında belirli bir davranış ve tutum oluşturabilmesi ve belirli bazı faaliyetlerden yararlanabilmesi için bu araçların kullanımı yaygın hale gelmeye başlamıştır. Dijital araçların bilgi alışverişinde ve iletişimde önemli yer edinmesi, olumlu özellikleri de içermekle birlikte, kent mekanlarında yaşayan bireyler açısından bazı ihtiyaçların doğmasına sebep olmuştur. Söz konusu gereksinimlerin karşılanması noktasında ise, idari makamlara belirli pozitif yükümlülükler düşmektedir. Nitekim idari makamların, geniş anlamda kamu hizmeti faaliyetini yerine getirirken; genel ve kolektif ihtiyaçların karşılanması noktasında gelişen ve değişen şartlara uyum sağlanması icap eder. Dolayısıyla kent mekanlarında geniş anlamda kamu hizmetlerinde uyarılma ilkesi çerçevesinde teknolojik gelişmelere koşut olarak uygun dijital araçların kullanılması önem arz etmektedir. Bu doğrultuda yerel yönetimlerin küresel salgınla mücadelede etkinliğinin sağlanması bakımından, sunacağı sağlık hizmetlerinde gerekli altyapının ve elverişli ortamın sağlanması yönünden akıllı kentlerin rolünden bahsedilebilecektir.

Terminolojik olarak akıllı kentler, günümüz modern şehircilik anlayışı bakımından önem arz eden yönetim, planlama ve sürdürülebilirlik kavramları çerçevesinde oluşturulan ve dijitalleşme olgusunu gözetken kent türünü ifade etmektedir. Dijital araçların kent mekanlarında yaygın kullanımının, idari makamlarca kent mekanlarında bulunan kişilere sunulan mal ve hizmetlerin kalitesini ve sayısını artırabileceği kabul edildiğinde; akıllı kent kavramının önemi daha da artmaktadır. Zira kent mekanlarında artan nüfusun ihtiyaçlarının karşılanması, büyümenin kontrol altına alınabilmesi ve salgın gibi olumsuz durumlarla mücadele edilebilmesi açısından bu tür kentlerin oluşturulması ve altyapının sağlanması, yapılacak idari faaliyetlerin icrasını kolaylaştıracaktır. O halde, bu kavramlarla birlikte geniş anlamda sağlık hizmetlerini de kapsayan idari faaliyetlerde ele alınan verimlilik, süreklilik, uyarılma gibi kavramlarla

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Yaşar Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

bağlantılı olarak; yerel yönetimlerin, akıllı kentlerin oluşturulması bakımından etkin bir rol üstlenmesi düşünülebilir. Gerçekten bugün, ülke çapında yeni ve sürekli gelişen normale uyum sağlamak için mücadele edilirken, yerel ölçekte kentlerin salgın olgusuna karşı nasıl reaksiyon göstereceğini düşünmek ve irdelemek zorunludur.

Buna koşut olarak, bireylerin; anayasal güvence altında bulunan sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı ile maddi ve manevi varlığını geliştirme hakkını kullanabildiği kent mekanlarının yaratılması önemlidir. Özellikle, kamusal alanların bireylerin başta ifade özgürlüğü olmak üzere çeşitli temel hak ve hürriyetlerini kullanabildiği alanlar olduğu dikkate alındığında; müşterek ihtiyaçların karşılanması kapsamında akıllı kentlerin oluşturulmasıyla bireylerin temel hak ve hürriyetleri arasındaki ilişkinin niteliği de irdelenmelidir. Bu çerçevede, temel hak ve hürriyetlerin modern şehircilik anlayışı içerisinde kullanıldığı bir ortamın yaratılması ve Covid-19 salgını sebebiyle oluşan olumsuz durumlara karşı; zamanında, doğru tepkinin verilebilmesi için akıllı kentlerin oluşturulması da önemlidir. Ancak akıllı kentler, genel olarak müdahale edilmesi gereken ivedi hallere karşı ve dijital araçların kullanılması ve yaygınlaştırılması bakımından pozitif bir değer olarak ifade edilse de bu alanda idarenin kamu gücü kullanarak kişisel veri toplaması ve bu verileri kullanması yönünden sınırın ne olduğu ile söz konusu kent mekanlarında dijital araçlara uyum sağlayamayan kişilerin sosyal durumları, bazı hukuki problemleri gündeme getirmektedir.

Bu doğrultuda çalışmanın amacı; akıllı kent kavramını tanımlayarak, akıllı kentlerin oluşturulmasında yerel yönetimlerin görev ve yetkilerinin neler olduğunu ve Covid-19 salgını karşısında akıllı kentlerin oluşturulmasının önemini ve getireceği hukuki problemleri ortaya koymaktadır. Belirtmek gerekirse, Covid-19 salgınının etkisi bağlamında; akıllı kentler ve idari makamlar arasındaki hukuki ilişki çerçevesinde literatürde çok az sayıda çalışmanın bulunması bu konunun seçilmesine vesile olmuştur. Bunun yanında Türk hukukunda, ilgili pozitif hukuk metinlerinde akıllı kentlere dair tanımlamanın bulunmaması, bu konuda hukuki düzenleme yapılması ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Özellikle, akıllı kentlerde mal ve hizmet sunumu gerçekleştirilirken özel hukuk kişilerinin bu faaliyete katılmasının hukuki niteliğinin belirlenmesi ve idari faaliyetlerde şeffaflığın ve hesap verebilirliğin sağlanması açısından söz konusu gereksinim ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle çalışmada gelecek dönemde bu konuda yapılabilecek hukuki düzenlemelerin nasıl olması gerektiğine ve akıllı kentlerin oluşturulmasıyla birlikte ilgili idari makamların faaliyetleri açısından ortaya çıkabilecek bazı hukuki tartışmalara değinilecektir.

Çalışmada yöntem olarak; akıllı kent, sürdürülebilirlik, dijitalleşme, kentleşme, katılım ilkesi gibi kavramlarla ilintili olarak ortaya çıkabilecek hukuki problemler, Covid-19 salgınının

etkileri bağlamında irdelenecektir. Bu kapsamda örneğin; kullanılacak dijital araçların varlığına bağlı olarak yerelleşme eğilimi ön planda olabileceği gibi, merkezi idare tarafından daha geniş ölçekli planlamaların yapılması hali de gündeme gelebilir. Yahut akıllı kentlerin, küresel salgınla mücadelenin yanında kent mekanlarında artan düzensiz kentleşme haline bağlı olarak doğal kaynakların azaldığı, iklim değişikliği gibi çeşitli olguların meydana geldiği bir ortamda fayda sağlayıp sağlamayacağı tartışması söz konusu olabilir. Keza, kentsel dönüşüm ve yenileme faaliyetleri icra edilirken; kent mekanlarının fiziksel yönden sağlıklılaştırılmasının yanında sosyal ve teknik özellikleri de ihtiva eden bütüncül bir yaklaşımın izlenmesi, sürdürülebilir çevrenin yaratılması, sağlık hizmetleri yönünden gerekli altyapının oluşturulması ve yönetim kavramının işlerlik kazanması yönünden akıllı kentlerin rolü sorgulanabilir. Buna göre çalışmada, bu gibi meselelere ilişkin yanıt aranırken; ilgili hukuki düzenlemelerin neler olduğu, akıllı kentlerin tanımı ve niteliği gibi konular öncelikle açıklanacaktır. Sonrasında, küresel salgın olgusu karşısında yerel ölçekte daha çabuk ve etkin müdahale ortamının ne şekilde sağlanacağı hakkında örnekler verilecektir.

Ayrıca, çeşitli hukuk sistemlerinde ekonomik, sosyal ve çevresel etmenlere bağlı olarak; modern şehircilik anlayışı içerisinde yapay zeka araçlarının kullanımı ve akıllı kent stratejilerinin geliştirilmesi konularıyla ilgili belirli düzenlemeler yapılmıştır. Türk hukukunda ise, yerel yönetimlerle bağlantılı biçimde “akıllı kent” kavramına ilişkin olarak doğrudan bir pozitif düzenlemeye yer verilmediği görülmektedir. Oysa dinamik bir kavram olan kent kavramına dair, dijitalleşme olgusu çerçevesinde çeşitli hukuki düzenlemelerin de yapılması gerekir. Dolayısıyla çalışmada ayrıca, ulusalüstü ve ulusal hukuk sistemlerinde bu konunun ele alınış biçimi, karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir.

Çalışmanın ana başlıkları ise; akıllı kent kavramının tanımlanması, akıllı kentlerin yaratılmasında yerel yönetimlerin rolü, küresel salgınla mücadelede akıllı kentlerin işlevi, akıllı kentler ile temel hak ve hürriyetler arasındaki hukuki ilişkinin ortaya konulması şeklinde ifade edilebilecektir. Sonuç olarak; kent mekanlarında karşılaşılabilecek olumsuz durumlara karşı sürdürülebilir kent mekanlarının oluşturulması, sağlık hizmetlerinin uyarlanmış biçimde sunulabilmesi ve salgınla mücadele açısından önemi çerçevesinde; akıllı kentlerin yaratılmasında yerel yönetimlerin işlevinin ne olduğu meselesi hukuki boyutuyla irdelenecektir.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: Akıllı Kent, Dijitalleşme, Sağlık, Salgın, Yerel Yönetimler.

NATIONAL ENOUGH TO COMBAT, INTERNATIONAL ENOUGH TO DEFEAT: THE COVID-19 WORLD ORDER

Zeynep SELÇUK*

The Covid-19 phenomena have affected every aspect of our lives. International relations have also been altered greatly. There are many questions that need to be answered. What has the pandemic taught us? Has the new security threats evolved into a new phase? Covid-19 is a threat with no clear enemy. Who is the other, is it still a state, is it controlled by a state or something else? It has challenged the state in a way that it has its destabilizing effects. Its economy devastated, its authority due to lockdowns questioned, its enforcement challenged in vaccinating the society and yet the only way to counter the new threat is to apply restrictions by the state. Countering the global threat nationally became the only weapon.

The individual became the threat because the virus spread occurred from one individual to the other. The individual become the transmitter and the transmitted at the same time. Social interaction which is necessary in democratic and plural societies became non existent due to the spread of the virus. Human security became important because it guaranteed the well being of the individual that guaranteed the survival of the state. Putting these issues into perspective, one needs to ask how can a “problem without a passport” travel through the globe and be countered and how can other threats of the same nature can be overcome? How can states overcome their legal barriers of making policies for their citizens and act on behalf of them and not invade the citizens’ rights?

In order to answer the questions concerning new security threats and how they should be answered by the state, the first part of the paper will deal with defining new security threats particularly after the spread of covid-19. The second part of the paper will dwell upon how and why a state must act in accordance to countering such a threat without becoming authoritative. Finally the third part of the paper will try to present a blueprint for a policy prescription for the international security community. As overcoming newly evolved security threats become evident, what can international community do to facilitate the attempts. Human security approach vs the state security approach.

---

* Doç. Dr., *Fenerbahçe Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü*

The paper also will discuss issues like the importance of the state. It is evident that each nation must take the necessary action within its borders but this doesn't mean it can act on its own and hope to be successful. It is also probable that that nation states will play an important role in the future as well. There is also a necessity for international cooperation. There needs to be a balance between the policies against countering global security threats. National enough to be controlled and transnational enough to follow the guidelines that have been put together by the international community. It is evident that each nation must take the necessary action within its borders but this doesn't mean it can act on its own and hope to be successful. It can also be inferred that regional and international partners must work and act effectively. Having a national approach to global threats will hinder the outcome. Transnational issues such as the pandemic require applying global policies.

COVID-19 VE NATO: YÜK PAYLAŞIMI SORUNU VE NATO 2030 RAPORU ÇERÇEVESİNDE BİR DEĞERLENDİRME

Arif BAĞBAŞLIOĞLU*

COVID-19 salgını, güvenlik kavramının ve uluslararası aktörler açısından güvenlik algılamalarının değiştiği bir uluslararası konjonktürde ortaya çıkmıştır. Salgın, güvenlik tahminlerinin, risk öngörülerinin, olası krizleri yönetme konusunda mevcut anlayış, norm, karar alma süreçleri ile kurumların ve hazırlıkların tüm dünyada yeterli olmadığını göstermiştir. Bu açıdan salgın bir kez daha güvenliğin sadece devlet odaklı ve askeri güç temelli bir bakış açısıyla ele alınamayacağını ve sağlığın aslında bir güvenlik konusu olduğunu ve salgın hastalıkların uluslararası aktörlere yönelik bir güvenlik tehdidi olduğunu hatırlatmıştır. Bilindiği gibi, 1990'lı yıllardan itibaren dünyanın çeşitli bölgelerinde meydana gelen uluslararası siyasi ve ekonomik nitelikli krizlerin de etkisiyle, devleti ve sadece silahlı kuvvetlerle karşılık verilecek devlete yönelik tehditleri merkeze alan güvenlik söyleminin karşısında yeni bir söylem inşa edilmiştir. Bu söylem, ekonomik istikrarsızlık, siyasi baskı, ülke içi çatışmalar, salgın hastalıklar, insan ve yasa dışı madde kaçakçılığı ve göç gibi ekonomik ve çevresel nedenlerden kaynaklı geleneksel olmayan tehditleri ve bireyi merkeze almaktadır. Söz konusu söylem değişimi, uluslararası toplumun sadece devletlerin değil insanların da güvenliğini koruma altına almak amacıyla özel önlemler alınması düşüncesini esas alan koruma sorumluluğu, insani müdahale ve insan güvenliği gibi kavramların gelişimini de beraberinde getirmiştir. Güvenliğe yönelik tehditler ve bu tehditlerin yöneldiği özneler açısından meydana gelen değişim, insanın refahını ve mutluluğunu engelleyen siyasi, ekonomik, çevresel ve toplumsal nitelikli tehditleri öngörmeyi ve bertaraf etmeyi hedefleyen geniş kapsamlı bir insan güvenliği kavramını literatürde çok kullanılan ve tartışılan bir konuma yükseltmiştir.

Soğuk Savaş sonrasında bölgesel bir kolektif savunma örgütünden küresel bir güvenlik örgütüne dönüşüm sürecinde olan NATO içerisinde de insan güvenliğinin sağlanması bir gündem oluşturmuştur. Ancak bu gündem NATO içerisinde insan güvenliği yaklaşımının sonuçlarından olan insani müdahale kavramı ile sınırlı kalmıştır. NATO 2010'da yayınlanan son stratejik konseptinde sağlık risklerini güvenliğine yönelik tehdit olarak kabul etmiş olsa da COVID-19 salgını bu konuda diğer uluslararası örgütler gibi NATO'nun da temel misyonlarını yerine getirmekteki yetersizliklerini gözler önüne sermiştir.

---

* Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

NATO, kurulduğu tarihten itibaren uluslararası konjonktürdeki değişimler çerçevesinde güvenliğine yönelik tehdit ve riskleri yeniden tanımlayarak bunlarla mücadeleyi sağlayacak nitelikte politikalar uygulamaya çalışmaktadır. NATO'nun söz konusu değişimlere adapte olma özelliği, kurulduğunda 12 üyeli bölgesel kolektif savunma örgütünü 72. yılında 30 üyeli ve 40 ülke ile ortaklık ilişkileri kuran küresel bir güvenlik örgütüne dönüşmesine imkan sağlamıştır. Kolektif savunma örgütü olarak doğan ve uluslararası konjonktürdeki değişimler neticesinde küresel bir güvenlik örgütüne dönüşme iddiasında olan NATO, birçok uluslararası örgüt gibi salgına hazırlıksız yakalanmıştır. Salgın sınırları aşan, her türlü statüden bağımsız bir şekilde herkesi tehdit eden ve askeri nitelikte olmayan bir insan güvenliği sorunu olarak ortaya çıkmıştır. Bu yönüyle, COVID-19 salgını, sağlık sektörünün stratejik açıdan güvenlik sektörünün bir birleşeni olduğunu göstermekte ve salgın hastalıklar gibi farklı türdeki tehditlere karşı dayanıklılığın güçlendirilmesini NATO için bir zorunluluk haline getirmektedir. Salgın, aynı zamanda devletlerin finansal ve ekonomik önceliklerini değiştirmektedir. Bu durumun NATO içerisinde eski bir sorun olan yük paylaşımı sorununa da etkileri olmuştur. Ayrıca salgın, son yıllarda NATO içerisinde üye ülkeler arasındaki diyalog ve dayanışma hususunda daha açık olarak görülen eksikliği gidermeye yönelik faaliyetleri de hızlandırmıştır. Bu çerçevede Aralık 2019'da, Londra'da COVID-19 Pandemisi sonrasında gerçekleştirilen ilk NATO Hükümet Devlet Başkanları Zirvesi'nde bazı kararlar alınmıştır. Bu kararlardan biri de İttifak'ın siyasi boyutunu güçlendirmek için bir değerlendirme süreci başlatılmasıdır. Bu çerçevede Mart 2020'da on kişiden oluşan bir uzman grubu oluşturulmuştur. Bu grubun hazırladığı ve Kasım 2020'de kamuoyu ile paylaşılan NATO 2030 Raporu NATO'nun güvenlik algılaması ile ilgili bir perspektif sunmaktadır. Raporda, İttifak'ın yeni bir stratejik konseptte duyduğu ihtiyaç vurgulandığı gibi mevcut konseptte yer alan kolektif savunma, kriz yönetimi ve iş birliğine dayanan güvenlik görevlerinin muhafaza edilmesi de ifade edilmektedir. Bu rapor çerçevesinde 14 Haziran 2021'de gerçekleştirilen İttifak'ın hükümet ve devlet başkanları zirvesinde 2030 Raporu'nda belirtilen konularda İttifak içerisinde koordinasyonun nasıl güçlendirileceği sorusuna cevap verebilmek için alınan kararlar 79 madde halinde açıklanmıştır. NATO 2030 Raporu ile başlayan sürecin 2022 Sonbaharında yeni stratejik konseptin ilanı ile sonuçlanacağı değerlendirilmektedir.

Çalışmada koronavirüs salgınının genel olarak uluslararası örgütlere ve uluslararası dayanışmaya özel olarak ise NATO'ya yönelik etkileri uluslararası toplum, uluslararası sistem ve çok taraflılık kavramları aracılığıyla ele alınacaktır. Çalışmanın temel sorunsalı COVID-19 salgınının NATO ülkeleri arasındaki dayanışmaya ve NATO içerisinde var olan sorunların çözümüne yönelik etkisinin olup olmadığını araştırmaktır. Çalışmanın iki temel tespiti vardır.

Birincisi uluslararası toplumun bir unsuru olan uluslararası örgütlerin küresel sorunların çözümünde ancak belirli şartların oluştuğunda etkili olabildiğidir. İkinci tespit ise, salgının NATO içerisinde salgın öncesinde var olan sorunları daha görünür kıldığı ve bu sorunların çözümü ile ilgili NATO içerisinde zaten başlamış olan süreçlere ivme kazandırmasıdır.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: NATO, COVID-19, uluslararası sistem, güvenlik

COVID-19 KÜRESEL SALGINI SÜRESİNCE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ VE ÇİN HALK CUMHURİYETİ’NİN GÜVENLİKLEŞTİRME PRATİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Kadri Kaan RENDA*

COVID-19 salgını devletler için sadece bir sağlık sorunu olmanın ötesinde ekonomik ve toplumsal bir tehdit unsurudur. Bu bağlamda, COVID-19 salgınının siyasi söylem içinde bir tehdit ve güvenlik sorunu olarak yer alıp almadığı ve yer alıyorsa ne tür mücadele yöntemlerinin ön plana çıktığı konusu güvenlikleştirme teorisi çerçevesinde araştırılmaya değer bir konudur. Bu bildirinin amacı COVID-19 küresel salgınının başlangıcında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile Çin Halk Cumhuriyeti’nin COVID-19 ile mücadele politikalarını nasıl oluşturduklarını incelemektir. Bunu yaparken bildirinin odağında hem kendi toplumlarının hem de diğer toplumların sağlık güvenliğini ilgilendiren bir konuda her iki gücün uyguladıkları güvenlikleştirme pratikleri vardır. Bu bağlamda bu bildiride güvenlikleştirme teorisi kullanılarak özellikle Çin’in gerçekleştirdiği makro ve hipergüvenlikleştirme uygulamaları incelenecektir. ABD’nin COVID-19 küresel salgınıyla mücadelesinde uyguladığı politikalar ise yetersiz/eksik güvenlikleştirme (under securitization) bağlamında ele alınacaktır.

COVID-19’un Dünya Sağlık Örgütü’nce küresel salgın (pandemi) ilan edilmesiyle birlikte dünya tarihinde ilk defa farklı coğrafyalarda yaşayanlar aynı tehditle mücadele etmek ve aynı tehdiye karşı birlikte hareket etmenin yollarını bulmak zorunda kaldılar. Bu durum COVID-19 salgınının sadece küresel çapta bir sağlık problemi olmadığını gözler önüne serdi. Neredeyse tüm dünyayı etkisi altına alan böyle bir salgının hem siyasi hem de iktisadi sonuçlarının olduğu gerçeğini de tüm çıplaklığıyla gösterdi. Dünya çapında karşı karşıya kalınan böyle bir salgının tehdit olarak görülmesinin başlıca sebebi çok hızlı yayılması, tedavi yönetiminin net olarak bilinmemesi, ülkelerin sağlık altyapılarının bu şekilde hızla yayılan salgınla mücadele etmedeki yetersizlikleri ve bunların tümüne ek olarak hastalığın ölümcül sonuçlarının olmasıydı. COVID-19 salgını dünya tarihi için bir ilk değil muhtemelen son da olmayacak. Bundan önce yaşanan salgınlar neticesinde birçok insan hayatını kaybetmiş ve toplumlar salgınların sosyo-ekonomik sonuçlarıyla uzunca süre mücadele etmişlerdi.

Bu bildiride, COVID-19 küresel salgınıyla mücadelenin başlangıcında Çin’in hiper ve makrogüvenlikleştirme politikalarını kullandığı; Amerikalı siyasi aktörlerin COVID-19 ile

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Hacettepe Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

mücadele politikalarının ise yetersiz güvenlikleştirme olarak tanımlanabileceği iddia edilmektedir.

Nasıl ki 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleştirilen saldırılar Amerika'nın güvenliğinin terörist saldırılara açık olduğunu ve hegemon bir güç olmasına rağmen kendi vatandaşlarını korumakta zorlandığını ortaya koyduysa, COVID-19 küresel salgını da benzer şekilde Amerika'nın küresel bir sağlık sorunuyla mücadele etme kapasitesinin yeterli olmadığını ve karar vericilerin küresel bir sorunla mücadelede çekingen davrandıklarını gözler önüne sermiştir. 11 Eylül saldırılarının sonucunda dönemin Amerikan yönetimi uluslararası terörizmle mücadelesini söylemsel düzeyde savunurken güvenlikleştirme söylemi ve pratiklerini kullandı. 11 Eylül saldırıları küresel çapta terörle mücadelenin önünü açarken Amerikan dış politikası içinde de makro ve hipergüvenlikleştirme pratiklerinin temelini oluşturan söylemin arka planını oluşturdu. COVID-19 küresel salgınıyla mücadelede de benzer şekilde devletler düzeyinde Çin'in güvenlikleştirme söylemlerine hakim olduğunu ve makro ve hipergüvenlikleştirme üzerinden hem Çin içinde hem de genel olarak tüm dünyada alınan tedbirlere yön verdiğini gözlemlemek mümkündür. Amerika uluslararası terörizme karşı açmış olduğu küresel savaşta makrogüvenlikleştirme ve hipergüvenlikleştirme söylemini kullanmışken, Çin de COVID-19 küresel salgınıyla mücadelede benzer güvenlikleştirme yöntemlerine başvurmuştur.

Buzan ve Waeber (2009, p.257-258) makrogüvenlikleştirmeyi devlet ve toplumdan daha büyük referans nesnelere yönelik tehdit algısının oluşturulması olarak açıklamışlardır. Makrogüvenlikleştirme sürecinde referans nesnelere evrensel değerler, ulusları aşan medeniyet, din ve ideolojilerdir. Örnek olarak ise Soğuk Savaş'ın yarattığı ideolojik ve bloklar arası güvenlikleştirme pratiklerini vermişlerdir. Ayrıca, aynı yazarlar Amerika'nın Teröre Karşı Küresel Savaş'ını köktenci grupların Batı medeniyetine saldırıları olarak nitelendiren makrogüvenlikleştirici söylem üzerinden gerçekleştirdiğini ileri sürmüşlerdir. Buzan ve Waeber, makrogüvenlikleştirmenin aynı anda birey, toplum, devlet ve sistem düzeyinde güvenlikleştirmeyi içerdiğini ifade ederken, bunlar arasında gerilimlere de sebep olabileceğinin altını çizmektedirler. COVID-19, öncelikle bireylerin, küresel düzeyde ise tüm toplumların sağlığını ve dolaylı olarak dünya ekonomisini tehdit etmektedir. Bu sebepten dolayı COVID-19 ile mücadele birey, toplum ve devlet düzeyinde önlem alınmasını ve küresel olarak makro politikalar üretilmesini gerektirmektedir.

Bu bildiride kullanılacak diğer bir kavram ise hipergüvenlikleştirme kavramıdır. Hipergüvenlikleştirme normal zamanda tehdit olarak nitelendirilemeyecek risk unsurlarının da tehdit olarak görülmesi ve sürekli bir tehdit algısı içinde güvenlik politikalarının oluşturulması

halini ifade etmektedir (Buzan, 2004, p.172). Hipergüvenlikleştirme tehditleri olduklarından daha tehlikeli göstererek olağanüstü durumlarda kullanılan olağanüstü yöntemlerin kalıcı yöntemler haline gelmesini sağlamaktadır. Hansen ve Nissenbaum (2009) siber güvenlik üzerine yazdıkları makalelerinde hipergüvenlikleştirme, bireylerin günlük güvenlik pratikleri ve güvenlik konularının teknikleştirilmesi kavramları üzerinden siber tehditlerin nasıl güvenlikleştirildiğini açıklamaya çalışmışlardır. Hansen ve Nissenbaum'a göre (2009, p.1164), hipergüvenlikleştirmeyi sıradan güvenlikleştirme pratiklerinden ayıran başlıca unsurlar güvenlik tehditlerinin yarattığı sonuçların anındalığı (instantaneity) ve çapraz etkilerinin (inter-locking) varlığıdır. Hipergüvenlikleştirme her güvenlikleştirme sürecinde olduğu gibi gelecek hakkındaki öngörüler ve tahminlere dayanır, fakat hipergüvenlikleştirmede kullanılan gelecek senaryoları en olumsuz ve en kötü sonuçlar üzerine kurgulanırlar.

Hansen ve Nissenbaum, siber güvenlik konusunda bireylerin hem bir tehdit unsuru hem de referans nesnesi olduklarını ortaya koyarlarken siber güvenliğin karmaşık yapısı ve günlük pratiklerle olan yakın bağlantısının altını çizmişlerdir (2009, p.1157). Benzer şekilde COVID-19 küresel salgını boyunca bireyler hem korunması hem de kendinden korunulması gereken referans nesnelere sahiptir. Bir diğer deyişle, bireylerin kendileri ve özellikle günlük hayattaki pratikleri COVID-19 küresel salgınıyla mücadelede tehdit unsuru oluşturmaktadır.

COVID-19 küresel salgını süresince gözlemlenen güvenlikleştirme pratikleri içinde yetersiz/eksik güvenlikleştirmeden (under securitization) de bahsetmek mümkündür. Yetersiz/Eksik güvenlikleştirmenin başarısız güvenlikleştirmeden farkı uzmanlar veya halkın bir kısmı tarafından talep edilen ve elzem görülen önlemlerin karar vericiler tarafından alınmamasıdır. Yetersiz/eksik güvenlikleştirme sürecinde güvenlikleştirici aktörün dinleyiciden gelen baskıya rağmen güvenlikleştirmeyi gerçekleştirmemesi veya eksik gerçekleştirmesidir. Başarısız güvenlikleştirmede güvenlikleştirici aktör taleplerini dinleyicilere kabul ettiremez ve sonuç olarak olağanüstü yetkiler elde edemez. Bu bağlamda dinleyiciler (audience) ve güvenlikleştirme edimini gerçekleştirme beklenenler (securitizing actor) arasındaki farklı bakış açılarının nasıl yetersiz/eksik güvenlikleştirmeye sebep olduğu tartışılacaktır. Yetersiz/eksik güvenlikleştirmenin sebepleri arasında tehdidin doğası konusundaki muğlaklık ve bilgi eksikliği; tehdidin şiddeti ve yaratabileceği doğrudan etkiler konusundaki tereddütler; tehditle mücadele etmek için var olan enstrümanların yeterli görülmesi; tehdiye karşı alınacak aşırı ve olağanüstü önlemlerin başka sorunlara sebep olacağı düşüncesi sayılabilir. Sonuç olarak, bu bildiride COVID-19 küresel salgınının başlangıcında ABD'nin söyleminde ve uygulamalarında dış dünyaya karşı hipergüvenlikleştirme, içe dönük ise yetersiz/eksik güvenlikleştirme politikaları izlediği; Çin'in ise içe dönük olarak

hipergüvenlikleştirme, dış dünyaya yönelik ise makrogüvenlikleştirme üzerinden COVID-19 ile mücadele politikalarını belirlediği sonucuna varılmıştır.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: COVID-19, Yetersiz/Eksik Güvenlikleştirme, Hipergüvenlikleştirme, Makrogüvenlikleştirme, ABD, Çin

GELENEKSEL GÜVENLİKTEN YENİ GÜVENLİĞE: SİBER GÜVENLİĞE COVID-19 PANDEMİ SÜRECİ EKSENİNDE YAKLAŞMAK

Fulya KÖKSOY*

Güvenlik en basit anlatımla, objektif açıdan tehlikelerden ve subjektif açıdan ise sahip olunan değerlere yönelik bir saldırının olacağı korkusunun olmaması hâlidir. Güvenlik kavramının kullanılmasında insanoğlunun varoluşu bir başlangıçtır. Ulus-devlet ve modern uluslararası ilişkilerin başlangıç noktası kabul edilen 1648 Westphalia Barışı ise bir milat noktası olarak düşünülebilir. Bununla birlikte, özellikle 16. Yüzyıldan Soğuk Savaşın sona ermesine kadar geçen dönemde hem Makyavelist hem de Westphalia sisteminin mantığı çerçevesinde Hobbesçu bir perspektiften güç ve çıkar odaklı ek olarak, devletlerin sınırlarının, toprak bütünlüğünün ve egemenliğinin güvence altına alınması ekseninde tanımlanan güvenlik kavramının kullanılmasında zaman içerisinde belirgin bir değişim ve dönüşüm yaşanmıştır.

Güvenliğe, salt ulusal güvenlik penceresinden bakma ve Wolfers'ın da belirttiği gibi (2011) ulusal çıkar ve ulusal güvenliği birbiri yerine koyma eğilimi bugün bile geçerliliğini korumaktadır (5). Öte yandan bu yaklaşım, gerçekliğe ilişkin bir simülasyon yaratmakta ve aslında güvenliğin çok-vektörlü bir açıdan ele alınması gerekliliğini de ortaya koymaktadır. Nitekim içinde bulunduğumuz dünya kimin/neyin güvenliği sorusuna salt ulus-devleti koyarak verilecek bir cevabın çok daha fazlasını içermektedir.

Zaman ve mekanın sıkışması, (Harvey, 1989: 8) sınırların kalktığı bir dünya, (Ohmae, 1992: 14) emperyalizmin kabuk değiştirmiş yeni yüzü, (Karabulut, 2005: 1) kapitalizmin baskın olduğu bir sistem (Baylis ve Smith, 2001: 10), ekonomi, finans ve ulusal ekonomiler arasında karşılıklı bağımlılığın güçlenmesi (Dicken, 1992: 1; Steger, 2013: 31) ve ülkelerin, dünya halklarının bütünleşmesi (Stiglitz, 2004: 31) olarak kavramsallaştırılan küreselleşmenin etkisi, Soğuk Savaş sonrası dönemde doruk noktasına ulaşmış ve bu etki bir bütün olarak güvenlik konseptine de yansımıştır. Küreselleşmenin etkisinin çok daha derinden hissedildiği Soğuk Savaş sonrası dönem, ontolojik açıdan güvenliğe ilişkin sorulan soruların bir kez daha düşünülmesi ve üzerinde tartışılması gerekliliğini gözler önüne sermektedir. Öyle ki Soğuk Savaşın iki blok arasında şekillenen statik doğasının sona ermesi ve siyasi, ekonomik, teknolojik ve sosyo-kültürel alanlarda küreselleşmenin de etkisiyle yaşanan dönüşümler bağlamında, salt ulus devlet ve askeri perspektif odaklı geleneksel güvenlik yaklaşımları yeniden kavramsallaştırılmaktadır. Bu bağlamda, Soğuk Savaş sonrası güvenliğin yeni

---

* Doç. Dr., *Batman Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*

doğasına, anlamına ve güvenlik çalışmalarının geleceğine ilişkin tartışmaların, (Buzan, 2015; Crawford, 1994; Haftendorn 1991; Kolodziej, 1992; Baldwin, 1995) yoğunluk kazandığı görülmektedir.

Soğuk Savaşın sona ermesi ve küreselleşmenin de özellikle 1990'lı yıllarla beraber doruk noktasına ulaşması çerçevesinde güvenlik tehditlerinin salt askeri olmaktan ziyade kabuk değiştirerek çeşitlendiği görülmektedir. Bu noktada güvenliğe artık sadece askeri güvenlik bağlamında değil ekonomik, siyasi, sosyal, toplumsal, çevresel ve insani bazda yaklaşılmaktadır. Bir diğer ifadeyle güvenlik artık sadece askeri tehdit ve güvenliği merkezine koyan geleneksel güvenlik yaklaşımları çerçevesinde değil buna ek olarak, tüm boyutları (ekonomik, sosyal, politik, çevresel, toplumsal, kamusal, insani, gıda, sağlık, enerji bazlı sektörler) analize dâhil eden yeni (çağdaş) güvenlik yaklaşımları çerçevesinde değerlendirilmektedir. Çağdaş güvenlik konsepti ekseninde ise tüm bu boyutlara ek olarak siber uzay kaynaklı tehditlerin ve siber güvenliğin önem arz ettiği görülmektedir. Akademik yazın analiz edildiği takdirde aslında siber uzay ve bu bağlamda siber güvenliğin yeni bir alanı teşkil ettiği dikkati çekse de son yıllarda dijitalleşme sürecine yoğunluklu olarak entegre olunması ve özellikle son 1-1,5 yıldır yaşadığımız Covid-19 pandemi süreciyle beraber söz konusu dijitalleşme sürecinin ulusal/uluslararası aktörler-toplum ve birey bağlamında görünürlüğünün ve etkisinin daha belirgin düzeyde hissedilmesi bu alanın daha önemli hâle gelmesine sebebiyet vermiştir.

Covid-19 pandemi süreci, başta sağlık sektörü olmak üzere günlük ve sosyal hayatı, toplumsal ve kamusal alanı, ekonomi, turizm ve eğitim sektörü gibi dünya sisteminin tüm yaşamsal damarlarına etki etmektedir. Aynı zamanda bu süreç, siber güvenliğe de önemli bir tehdit oluşturmaktadır. Nitekim küresel, bölgesel, ulusal ve bireysel bazda ifa edilen tüm faaliyetlerin dijital ortam üzerinden devam ettirilmesi bazı avantajları beraberinde getirirse de siber uzay kaynaklı saldırıların artması ve siber güvenlik açıklarının yaşanması da madalyonun öbür yüzünü yansıtmaktadır. Öte yandan, pandemi süreci bitse dahi dijital alışkanlıkların bir şekilde devam edeceği de ortadadır. Bu minvalden hareketle özellikle pandemi süreciyle çok daha önemli bir alan hâline gelen siber güvenliğe, Covid-19 siber güvenlik alanını nasıl etkiledi? Bu sürecin doğal bir sonucu olan dijital olan yoğun entegrasyon ekseninde ortaya çıkan siber saldırılar/tehditler nasıl bertaraf edilebilir? Siber güvenliğin sağlanmasına ilişkin evrensel bir mekanizma var mı? gibi sorularla yaklaşılabacaktır.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: Geleneksel Güvenlik, Yeni Güvenlik, Siber Güvenlik, Covid-19 Pandemisi, Dijitalleşme

Kaynakça

- Baldwin, D., (1995), "Security Studies and The End of The Cold War", *World Politics*, S. 4, C. 1, ss. 117-141.
- Baylis, J. ve Smith, S., (2001), *Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, United States: Oxford University Press.
- Buzan, B., (2015), *İnsanlar, Devletler ve Korku*, (Emre Çıtak, Çev.), İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.
- Crowford, B., (1994), "The New Security Dilemma under International Economic Interdependence", *Millenium: Journal of International Studies*, S. 23, C. 1, ss. 25-55.
- Dicken, P., (1992), *Global Shift: The Internationalization of Economic Activity*. London: Guilford Press.
- Haftendorn, H., (1991), "The Security Puzzle: Theory Building and Discipline Building in International Security", *International Studies Quarterly*, S. 35, C. 1, ss. 3-17.
- Harvey, D., (1989), *The Condition of Postmodernity*, Oxford:Blackwell.
- Karabulut, B., (2005), "Güneş Tanrısı, Müritleri ve İsyankar Kullar", (Bilal Karabulut Edt.), *Küreselleşme Ekseninde Türkiye İçin Stratejik Öngörüler*, Ankara: Platin Yayınları, ss. 1-25.
- Kolodziej, E., (1992), "Renaissance in Security Studies? Caveat Lector!", *International Studies Quarterly*, S. 36, C. 4, ss. 421-438.
- Ohmae, K., (1992), *The Borderless World: Power and Strategy in The Global Marketplace*, London: HarperCollins.
- Steger, Manfred B., (2013), *Küreselleşme*, (Abdullah Ersoy Çev.), Ankara: Dost Yayınevi.
- Stiglitz, Joseph E., (2004), *Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı*, (Arzu Taşçıoğlu ve Deniz Vural, Çev.), İstanbul: Plan B Yayınları.
- Wolfers, A., (2011), "National Security as an Ambiguous Symbol", (Christopher W. Hughes ve Lai Yew Meng, Edt.), *Security Studies A Reader*, USA: Routledge, ss. 5-10.

COVID-19, ZENOFOBİ VE KÜRESEL DUYGU POLİTİKASI: “KORKULAN” BEDENLERİN İNŞASINDA POPÜLER KÜLTÜRÜN ROLÜ

Orhun Kaan KAHRAMAN*

2019 yılının Aralık ayında ilk olarak Çin’in Wuhan kentinde ortaya çıkan SARS-Cov-2 virüsünün kısa süre içerisinde tüm dünyaya yayılmasıyla başlayan COVID-19 salgını küresel bir pandemi durumunun oluşmasına neden olmuştur. Çok kolay bir şekilde bulaşan COVID-19 hastalığı yüzünden insanlar evlerine kapanmak zorunda kalmışlar, devletler de bu hastalığın yayılmasını önlemek için karantina tedbirleri almışlardır. Bu durum insanlarda büyük bir korku duygusu yaratmış, devletler de iç ve dış politikalarını bu korku duygusunun üzerine inşa etmeye başlamışlardır. Bu duygunun kullanımının dış politika üzerinde en büyük örneği dönemin ABD başkanı Donald Trump’ın salgının ilk aylarında virüs hakkında “Çin virüsü” söylemi olmuştur. Bu her ne kadar sonrasında büyük uluslararası bir krize dönüşmese de “korku” duygusunun ya da geniş anlamda duyguların bedenleri nasıl inşa ettiğine örnek olarak gösterilebilir. Çünkü sonrasında ABD başta olmak üzere tüm dünyada Çinli vatandaşlara ancak genel olarak da Asyalılara karşı zenofobinin artmasına neden olmuştur. Bu aslında bir duygunun bir bedene yapışıp bir “Öteki” inşa etmesi olarak da görülebilir.

Duygu ve bunun bedensel etkisi olarak ele alınabilecek duygulanım(*affect*) olgusu Uluslararası İlişkiler disiplininde özellikle eleştirel teoriler içinde son yıllarda oldukça revaçta olan konular arasındadır. Öyle ki bazı araştırmacılar bunun disiplinde *duygulanımsal dönüş* ya da *duygusal dönüş* olduğunu iddia etmişlerdir. Duygu burada karmaşık iktidar ağı içerisinde performatif olarak üretilen bir sosyal yapı olarak incelenir. Sosyal yapı olarak duygular bedenlerin yüzeylerini etkiler ve onları yeniden anlamlandırır, inşa eder. Bunun nedeni de duyguların tek başına yaşanmayan, sosyal bir yapı içerisinde nesne ya da bireylerle yaşanan “his”ten doğan bir olgu olmasından kaynaklanmaktadır. Bir nesne ya da bireyle kendini sürekli olarak yeniden üreten duygular bu anlamda tamamen *söylemsel* oluşumlardır. Bu oluşumların bedenlerin yüzeylerini etkilemesi ve onları yeniden anlamlandırması duyguların politikleşmesine neden olmaktadır. Ancak burada sorulması gereken soru bu duyguların politik olarak nasıl kullanıldığı ve bunun hangi yollarla yeniden üretildiğidir.

---

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Politik olarak kullanılan duygular çeşitli yollardan kendilerini aktarır ve sürekli olarak kendilerini yeniden üretirler. Siyasilerin söylemleri, yazılı ve görsel basın, popüler kültür gibi araçlarla bu duygular politik anlamda sürekli yeniden üretilmektedir. Burada vurgulanması gereken bu araçlarla üretilen duyguların bedenleri nasıl şekillendirdiği ve onları nasıl inşa ettiğidir. Duygular zamansal bir süreç içerisinde çeşitli nesnelere(herhangi bir nesne ya da beden) yapışırlar. Örneğin 2011 Arap Baharı sonrası Avrupa'ya başlayan göçmen akımı “korku” duygusu ile birleşerek göçmenlerin bedenine yapışmış, Ortadoğulu göçmenlere karşı bir zenofobi ortaya çıkarmıştır. Yine 11 Eylül sonrası “korku” duygusu Müslüman kimliğin bedenine yapışmış ve “istenmeyen Öteki” olarak bedenlerini inşa etmiştir. Bu bildirinin temelinde de bu korku duygusunun nasıl “Öteki” bedenine, spesifik olarak Asyalı bedenine yapıştığıın açıklanması yatmaktadır. Korku duygusu özellikle COVID-19 pandemisinde ABD’de Asyalı bedenine yapışmış, onu inşa etmiş ve sonucunda bu durum onlara karşı bir *zenofobinin(yabancı düşmanlığı)* oluşmasına neden olmuştur. Asyalı bedene karşı yapılan zenofobi aslında ABD’de yirmibirinci yüzyıl özelinde Çin’in ekonomik olarak küresel bir güç haline gelmesiyle başlamıştır. Özellikle Trump döneminde yaşanan ekonomik rekabet ve karşılıklı ticaret savaşı Çin karşıtı söylemlerin artmasına neden olmuştur. COVID-19 pandemisi döneminde ise bu Çin karşıtı söylem Trump’ın virüs için “Çin virüsü” söylemiyle birlikte Çinli bedeninin korkuyla inşa olmasına neden olmuş ve bu durum Çin kimliği karşıtlığına dönüşmesini sağlamıştır. Ancak bu durum sadece Çinli bedeni şekillendirmekle kalmamış, zaman içerisinde Asyalı kimliğin bütününe karşı bir zenofobiye dönüşmüştür.

COVID-19 pandemisinde korku duygusunun siyasi söylemle politikleştirilmesiyle başlayan Asyalı kimliğine karşı zenofobi şiddetlenerek artmıştır. Burada eski ABD başkanı Donald Trump’ın başkanlık yaptığı dönemde sürekli Çin karşıtı söylemlerinin etkisi büyüktür. Ancak bu çalışmada önemli olan korku duygusunun nasıl bu karşıtlığı toplumda oluşturduğu ve bu duygunun nasıl Asyalı bedenini şekillendirdiğidir. Şüphesiz ki yukarıda bahsedildiği gibi bunda Trump’ın pandeminin ilk aylarında “Çin virüsü” şeklindeki söylemi etkili olmuştur. Korku duygusu ile şekillenen ve inşa olan Asyalı bedeni dijital ortamlarda yüksek milliyetçi söylemlerin de etkisiyle Asyalı bedenine karşı bir zenofobiye dönüşmüştür. ABD merkezli İnsan Hakları İzleme Örgütü(*Human Rights Watch*)’nün verilerine göre Asyalılara karşı dijital ortamlarda(özellikle Twitter) COVID-19’la ilişkilendirilerek oluşturulan nefret söylemleri pandemi başladığından beri şiddetlenerek artmıştır. Burada korku duygusunun politikliğini ve bunun bedene nasıl yapışıp kısa süreç içerisinde o bedene karşı zenofobiye dönüştüğü gözükmektedir.

Görsel popüler kültür ürünleri tüketim temelli, 7'den 70'e herkesin rahatlıkla tüketebilmesi için üretilen kültürel ürünlerdir. Bu tüketim temelli kültürel ürünler duyguların yayılması ve yayılmış olan duygunun kendini yeniden üretmesi için de çok elverişli ortam sunar. Gişe filmleri ve sinemalar da bu görsel popüler kültür ürünleri içerisinde değerlendirilir. Bu bildiride “korku” duygusu ile inşa edilen Asyalı bedeninin popüler kültürde yeniden üretildiği, 2020 yılında Amazon platformu üzerinde yayınlanan *Borat: Subsequent Moviefilm* sinema filmi örneğiyle gösterilecektir. Film her ne kadar politik-komedi tarzında olsa da, hatta sert bir şekilde ABD yönetimini eleştirse de COVID-19 virüsünü Asyalı bir vatandaşın ABD'ye getirip yaydığını şeklinde bir sahne olmasından dolayı bu çalışma için büyük örnek oluşturmaktadır. Bu örnek popüler kültürün bu tarz duyguları nasıl yeniden ürettiğini açıklar niteliktedir. Ayrıca bu örnek her ne kadar ABD hükümeti eleştirisi yapsa da Donald Trump'ın “Çin virüsü” söylemini yani korku duygusunun Asyalı bedene yapıştıran söylemi yeniden üretmektedir.

Bu bildiride ilk olarak duygunun Uluslararası İlişkiler disiplindeki yeri anlatılacak ve “duygu”ların neden disiplinde incelenmesi gereken politik olgular olduğu açıklanacaktır. Duyguların sosyal olarak bedenlerin yüzeylerini nasıl şekillendirdiği, onlara yapışıp kimliklerin oluşmasında nasıl rol oynadığı, spesifik olarak korku duygusunun nasıl politik olarak zenofobiye yol açtığı gösterilecektir. Daha sonra korku duygusunun COVID-19 pandemisi döneminde Asyalı kimlikleri nasıl şekillendirdiği ve bu duygunun sonucunda Asyalı kimliklere karşı oluşan zenofobi açıklanacak, bu zenofobinin *Borat: Subsequent Moviefilm* sinema filminde nasıl kendini yeniden ürettiği gösterilecektir. Duygular karmaşık iktidar ilişkileri içerisinde ortaya çıkan sosyal yapılar olmakla birlikte ben/Öteki farkını bedensel olarak inşa ettiği için oldukça politik olgulardır. Bu bildirinin temel sorunsalı COVID-19 pandemisi döneminde spesifik olarak “korku” duygusunun Asyalı bedenleri nasıl inşa ettiği, Asyalılara bu duygunun “korkulması gereken bir öteki” olarak nasıl yapıştığı ve bu ırkçı söylemin bir popüler kültür ürünüde nasıl yeniden üretildiğidir.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: Duygu, Korku, Popüler Kültür, Görsel Politika, Zenofobi

PANDEMİ SÜRECİNDE GÜNDELİK HAYATI YENİDEN DÜŞÜNMEK

Özlem AVCI AKSOY*

Giriş

Bu çalışma küresel bir salgın¹ olarak pandeminin başlangıcında alınan ilk önlemlerle birlikte eve kapanan insanların, gündelik yaşamlarında ne gibi değişimlerin olduğunu anlamaya ve açıklamaya yöneliktir. Bu anlama çabası, geleceğe ilişkin tahayyülleri de ortaya koyabilme potansiyeline sahiptir. Özellikle “teknoloji yoğun” bir gündelik yaşamın gelecekte ne gibi yaşam biçimlerine ve toplumsallıklara doğru evirildiğinin de izlerini ortaya koyar. Pandemi sürecinde hızlı bir biçimde adapte olunan ve sürdürülen ev içi yaşamın, toplumsallıkların ve iletişim biçimlerinin, pandemi öncesi dönem çerçevesinde düşünüldüğünde neyi ifade ettiği, değişimin hızı ve değiştirici etkisiyle birlikte nasıl bir geleceğin kapısını araladığı düşüncesi çalışmanın güzergahını belirlemiştir.

Teknoloji dolaylı bir toplumsal yaşam, alışılmış ilişki ve iletişim biçimlerini değiştirmekte ve “araç”a bağlı bir yapıya bürünmektedir. Burada bahsedilen “araç”, kişinin temel iletişimini, toplumsallaşmasını gerçekleştirmek için gerekli olan bilgisayar, internet, akıllı makineler ve bunların içeriğinde yer alan uygulamalar ve sosyal mecralar olarak tanımlanır. Özellikle Covid-19 pandemisi döneminde açıkça görebildiğimiz teknoloji dolaylı bir yaşam biçimini örnek olarak incelemek bu durumun ve değişimin yönünün nasıl anlaşılacağına ipuçlarını verebilir. Bu nedenle hem Covid-19 sürecinde (zorunlu olarak eve kapanma ve araca bağımlılık konusunda) değişen iletişim biçimleri ve yeni toplumsallıkların hangi yöne doğru evirildiği ve bu evirilen yapının nasıl anlaşılacağı sorunu bu çalışmanın odak noktasında yer alır.

Tüm dünyada yaşamsal bir tehdit unsuru olan ve sınır tanımadan yayılan Covid-19, bir pandemi olarak, siyasal, ekonomik ve toplumsal hayatı yeniden kurgulayan, değiştiren ve dönüştüren bir etkiye sahip olmuştur. Ayrıca bu etkinin daha köklü bir şekilde devam etmesi de beklenmektedir. Bu nedenle çalışma, tek bir dönem üzerine odaklanmak yerine yaşanan etkiyi

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü

¹ Yaşanan durumun sıradan bir salgın olmasının ötesinde etkisi ve sonuçlarıyla sınır tanımayan bir boyuta ulaşmış olması nedeniyle yaşanan bu durum salgın ifadesi yerine çalışmanın devamında Covid 19 salgını, pandemi olarak ifade edilecektir.

ve değişimin yönünü ortaya koyabilmek için “boylamsal²” bir yöntemle, belirli aralıklarla elde edilen verilerin analizine dayanmaktadır.

Yönteme Dair:

Bu dönemde insanların bireysel tavır ve davranışlarını, aile içi ilişkileri ve yakın sosyal çevre ile olan bağlarını ve iletişim biçimlerini, dışsal çevre koşullarını nasıl gözlemleyip algıladıklarını anlama ve açıklama çabasıdır. Ayrıca bu çalışma, böylesine bir toplumsal yapının ve ilişkilerin, yeni iletişim biçimlerinin sürdürülebilirliğine dair yorum ve değerlendirmeleri de göz önünde bulundurur. Yapılan saha çalışmasından elde edilen verilerin özellikle iletişim araçlarının (geleneksel medya, internet ve yeni medya gibi) kullanımına dair kısmı üzerinde yoğunlaşmış ve bireyin gündelik yaşamında oynadığı role atıfta bulunarak, pandemi döneminde bu rolün nasıl derinleştiği ve bireyin yaşamında nasıl vazgeçilmez bir araca dönüştüğü ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bireyin kendi gündelik yaşamı, toplumsallığı, bireysel bir varlık olarak duygu durumu ve sosyalliği sorgulanmış ayrıca bu süreçte kendi çevresine dair düşünce, değerlendirme ve gözlemlerine de yer verilmiştir. *"Her vaka, her örnek kendine özgüdür ve tekil bir deneyime sahiptir"* anlayışı ile hareket edilerek, kişinin bu süreci kısaca değerlendirmesi istenmiştir.

Verilerin uzaktan, çevrimiçi olarak elde edilmesi, kısa sürede daha fazla kişiye ulaşma, verileri daha çabuk işleme gibi teknik kolaylıkları sunarken bir yandan da verilerin güvenilirliği konusunda zorlukları da beraberinde getirmiştir. Ayrıca yüz yüze görüşmelerde verileri nitel olarak işleme imkânı sunan gözlem gibi teknikleri kullanmanın imkansızlığı veriyi salt ifadeye sabitleyen bir duruma da neden olmakta ve araştırmacıyı reel sahadan uzaklaştırmaktadır. Bir araştırmadaki önemli bir veri kaynağı olarak araştırmacının gözlem ve deneyimlerini de (otoetnografik bir analizi) dışarda bırakmaktadır. Bu tarz çevrimiçi çalışmaların güvenilirliğinin sınanması ve doğrulanması için aynı örneklem üzerinde belirli aralıkla benzer sorgulamaların yapılması ihtiyacını da ortaya çıkarır. Bu nedenle bu çalışma kapsamında ve çalışmanın ikinci kısmı olarak, pandeminin başlangıcından yaklaşık bir yıl sonra benzer bir çalışma yeniden yapılması planlanmıştır. Bu amaçla Mayıs – Temmuz 2021 tarihleri arasında açık uçlu sorulardan oluşan ve katılımcıların kendi deneyimlerini ve çevrelerine dair gözlemlerini paylaştıkları bir saha çalışması sürdürülmektedir. Her iki dönem karşılaştırılarak hem değişim odaklarının neler olduğu ve değişimin yönünün saptanması hem de iki dönemde elde edilen

² Boylamsal olarak belirli aralıklarla elde edilen verilerin analizine dayan bu çalışmada; ilk dönem (20 Mart- 1 Haziran 2020) salgının başlangıcında ilk üç aylık kapanma dönemini; İkinci dönem (bu makalenin kapsamında olan) Mayıs – Ağustos 2021 dönemini; Üçüncü dönem ise üniversitelerde yüz yüze eğitim döneminin başladığı Kasım 2021-Ocak 2022 dönemini kapsar.

verilerin karşılaştırmalı olarak sağlaması/doğrulanması yapılarak güvenilirlik düzeyinin artırılması amaçlanmıştır.

Gündelik Yaşamı Yeniden Düşünmek:

Bu çalışma, gündelik yaşamdaki etkisinin teknoloji merkezli olduğu yaşanan bu pandemi sürecinde, insanların *hayat eve sığar* söylemiyle eve kapanmaları ve izolasyon süreçlerinin gündelik yaşamlarında ne gibi değişikliklere neden olduğu sorgulanmış ve değişen alışkanlıkları betimlenmeye çalışılmıştır. Böylece değişen gündelik yaşam alışkanlıkları, toplumun geneline sirayet eden bir değişim yönünü işaret eder. Ana sorunsal olarak ise bilgi ve iletişim teknoloji ve araçlarının merkezinde gündelik yaşamın nasıl bir değişim geçirdiği / geçirmekte olduğu düşüncesi yatmaktadır. Bu süreçte insanların nasıl gönüllü olarak “içeriye kapandığı” sorunu tartışılırken diğer yandan özellikle yaş üzerinden “damgalanarak” ayrıştırılması üzerine yapılan tartışmalar da çalışmanın odak noktalarındandır. Ayrıca pandemiye karşı bir mücadele biçiminde geliştirilen “*hep birlikte*” mesajları da birey-toplum bütünselliğini yeniden gündeme getirerek tartışılmasının gereğini ortaya koyar. Bir diğer önemli tartışma noktalarından birisi de “*mekân ve zamana*” dair algılarımızın değiştiği, mekânın genişlediği (küresel olma hali ile) zamanın ise sıkıştığı bir dönemde bu durumun toplumsal bir varlık olarak bireyin gündelik yaşamına etkisidir. Bu nedenle kapanma-kapatılma, dışlanma-damgalanma, birey-toplum, zaman-mekân kavramları etrafında pandeminin gündelik yaşamda neleri etkilediği ve değiştirdiği sorgulanmış ve açıklanmaya çalışılmıştır.

Covid-19 pandemisi, devletlerin kendi iç yapılarını güçlendirme ihtiyaçlarını ortaya çıkarırken, gündelik yaşamı içinde bireyin yaşamına olan etkisi ise tamamen dışarıya kapanma ve izole olma şeklinde gerçekleşmiştir. İnsanın hayatta kalma dürtüsü, fiziki mesafe, izolasyon, karantina gibi tedbirlerle ilişkilerini, fiziksel bir aradalıklarını olabildiğince sınırlandırmasına ve içeriye kapanmasına neden olmuştur. Bu kapanma haliyle birlikte dijital sosyalleşme mecralarının kullanım yoğunluğu artmıştır. Bu durum ise pandemi sonrası dönemde de yaşamın merkezinde yer alacak olan “araca/makineye”, hatta akıllı araçlara (*smart machine*) bağlı/bağımlı bir toplumsallaşma ve iletişim biçimlerine neden olacağı öngörülebilir. Bu durum ise post yapısalcı teorinin ve eleştirel feminizmin sık sık tartıştığı, son dönemlerde de insan sonrası (*posthuman*) çalışmaların gündeminde olan “*insan-makine-oluş (becoming)*” kavramını yeniden düşünmeyi gerektiriyor. Elbette bu tartışmanın, yaşanan pandemi ile yeniden dikkatleri üzerine çeken *ekolojik söylem*le de doğrudan bir bağlantısı olduğu da unutulmamalıdır. Bu çalışmada, yaşanan pandemi sürecinde insanı yaşadığı toplumsal hayata

dahil eden, iletişim olanaklarını sürdürmesine fırsat veren makineler olarak “internet, akıllı cep telefonları, tablet ve bilgisayarlar” odak noktasıdır. Çünkü pandemi dönemi göstermektedir ki, gerçekleşmekte olan toplumsal dönüşümde eşik noktası olan ve bunu hızlandıran şey iletişim araçları ve mecraları olmaktadır. Bu araçlar sadece tek yönlü bilgi akışının sağlandığı araçlar olmanın ötesinde (klasik medya araçları olarak gazete, radyo, televizyonda tek yönlü bir iletişim söz konusudur), bireyin aktif olarak yer aldığı çevrimiçi (online) mecralar, bu yeni toplumsallaşma biçimlerinin sanal mekanları olarak belirlemekte ve bireyin gündelik yaşamının sosyal zemini olarak yerini almaktadır

İletişim araçlarının kendisi, toplumsal bir varlık olan insan için, yaşamın temel sağlayıcısı haline gelmektedir. Asıl dikkat çekici olan ise yeni medya araçlarının ve dijital alanların toplumsallığımızın asıl mecrası haline gelmesidir. Pandemi sürecinde ilişkiler, çalışma hayatı, alışveriş, kültürel faaliyetler (sinema, konser, tiyatro gibi), eğitim, akademik faaliyetler (konferans, toplantı, dersler vs.), sağlık hizmetleri (muayene vs.), adli hizmetler³, bankacılık hizmetleri gibi bir çok ihtiyaçlar, hiç alışık olunmadığı bir biçimde ve yoğunlukta, yeni medya araçları ve akıllı teknolojiler üzerinden sürdürülmeye başlandığı görülüyor.⁴ Toplumsallığımızı ve ilişkilerimizi bir araç üzerinden sürdürmeye başladığımız bu dönem, bazı davranışlarımızın hangi yöne doğru değiştiğinin önemli göstergeleridir.

Diğer yandan bilgiye ve iletişime erişimin yapısal olarak değişmesi de *bilgiye erişim hakkı* gibi *iletişime erişim hakkını* da (iletişim araçlarına erişim, internete erişim gibi) gündemimize taşımaktadır. Tüm gündelik yaşamın medya araçları üzerinden sürdürülmesi ve normalleşmesi (*yeni normal* olarak tanımlanan), bu araçlara atfedilen anlam ve değer yeniden sorgulanması ve kurgulanmasını gerektirir. Bu durum ise beraberinde sosyo-ekonomik, siyasal ve kültürel birçok sorunu ve çıkmazı görünür kılacaktır. Değişen bu yapıyla birlikte toplumsal alanın tüm unsurlarına dair anlama amaçlı sorgulama ve değerlendirmelerin yapılması önemlidir. Bu durum sadece mikro düzeydeki bireysel yaşamları ve gündelik yaşamın işleyişinin etkilemesinin tartışılması ve anlaşılmasının ötesinde; siyasal, ekonomik, kültürel etkilerini de (dini yaşam tarzları, hukukun güncellenmesi, eğitimin işleyişi, eğlence ve kültürel yaşam, aile kurumu ve evlilik, temel sağlık hizmetleri gibi) tartışmak, gelmekte olan yeni toplumsallığa

³ Adalet Bakanlığı yargı reformu kapsamında Üçüncü Yargı Paketi’nde e-mahkemelerle ilgili karar alınmış ve paket kapsamında 15 Eylül 2020 tarihinden itibaren e-duruşma uygulamalarına başlamıştır. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için SETAV’ın şu raporuna bakılabilir: <https://setav.org/assets/uploads/2020/10/R173.pdf> (erişim tarihi: 10.04.2021)

⁴ Özellikle bu süreçte artan uzaktan (internet ve telefon bankacılığın) bankacılık işlemleri, temassız kart kullanımı; online sağlık muayene işlemleri; online ders ve konferanslar; online iş toplantıları; online müze turları ve festivaller gibi.

hazır olmanın/olabilmenin bir gereğidir. Bu durum hem bir fırsata, güce dönüşebileceği gibi hem de bir tehdit olarak gündelik yaşamın içine yerleşebilir. Dolayısıyla bu mecraların yaygınlaşması ve kullanımının daha bilinçli ve daha doğru bir biçimde yapılması, bireylerin ve toplumların yapısında anlamlı bir etkiye sahip olacaktır.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: Pandemi, Gündelik Hayat, Makine-insan-oluş, Yeni Toplumsallıklar

COVID-19’U YENEN AMA PATRİYARKAYA TAKILAN KADINLAR

Yeliz KENDİR GÖK*

Bu çalışmanın amacı, Covid-19 pozitif kadınların hane içi emek deneyimleriyle cinsiyetlendirilmiş ilişkisini ele almaktır. Bu amaçla ilkin ulusal ve uluslararası raporların bir kısmı değerlendirmeye tabi tutulmakta, devamında sürecin kadınların deneyimindeki yansımalarına bakılmaktadır. Son olarak, tüm bunların teorik olanla ilişkisi sunulmakta ve böylece bu çalışmanın da iddiası olan Covid-19’u aşsa bile patriyarkanın kadınların eteğini bırakmamasına dair toplumsal gerçeklik dile getirilmektedir. .

Hane İçi Emek Meselenin Neresinde?

Feminist literatürde de sıklıkla kullanılan görünmeyen, karşılıksız, ödenmeyen emek gibi kavramsallaştırmalarla karşımıza çıkan olgu, sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinde uzun yıllardır ele alınmaktadır. Nitekim, salgına karşı “bu işte beraberiz” sloganıyla eşitsizliğin soğuk yüzü soğurulmaya çalışılmakta ve hatta özellikle siyasi tartışmaların odağında yer alan eşitsizlik üzerine tartışmalarda meselenin sosyo-ekonomik boyutuna ağırlıklı olarak yer verilmekte ve kadınların hane içi emeği meselenin dışında bırakılmaktadır. Söz konusu emeğin; kenarda tutulan ve görünmeyen olması tesadüfi değildir, aksine politik olarak toplumsal cinsiyet meselelerine karşı mesafeyi barındırmaktadır. Bu nedenle, Memiş ve arkadaşlarının (2020) “kapandığımız evlerde tam kapasite üretim söz konusu” ifadesinden hareketle siyasi arenada sıklıkla dile getirilen “görünmeyen bir düşmana verilen mücadele” sürecinde görünmeyenin ayrıca kadınların emeklerinin olduğunu vurgulamak gerekli bir hamle olduğu kadar, toplumsal gerçekliği görmezden gelmemek adına oldukça anlamlıdır.

Bu gerçeğin hane içi emeğe dair göstergelerine istinaden, Covid-19 öncesine kıyasla, erkeklerin hane içi zaman kullanımı 3 katına yaklaşmasına rağmen ulusal çalışmaların önemli bir kısmı “kadınların hanenin hijyen gereksinimlerini karşılamasını sağlamak amacıyla ev içi iş yükünün büyük bir kısmını omuzladığını göstermektedir” (Memiş ve İlkaracan, 2021:295). Dolayısıyla, “evde kal”manın kadınlar ve erkekler için aynı şeyi ifade etmediği ve etkilenme biçimlerinin farklı olduğu açıktır. Öte yandan, veriler her ne kadar erkeklerin hane içi emek bölüşümünde yerini doğrulasa da ve erkeklerin hane içi emeğin icrasında bir artışı işaret etse de (bkz. Ararat v.d., 2021) kadınların günde ortalama 5 saat, erkeklerin ise neredeyse 1 saat hane içi emekle meşgul oldukları bilinmektedir (OECD.stat, 2020). Bu durum, hane içi emeğin

* Arş. Gör., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü

cinsiyetlendirilmiş yönünü tayin etmekle kalmaz, toplumsal cinsiyet rollerine dair anlamların kadınlar ve erkekler tarafından nasıl yeniden üretildiğini gösterir.

Kadınların Deneyimleri

Covid-19 pozitif kadınların süreç içerisindeki deneyimlerini hane içi görünmeyen emekle beraber okumak, sürecin toplumsal cinsiyet rolleriyle olan ilişkisini ortaya koymaktır. Bu amaçla kadınlara “peki siz hastayken (Covid-19 pozitif)” ifadesiyle başlayan ve hane içi emeğin icrasında kimin aktif rol oynadığına dair ipuçlarını yakalamaya çalışan sorulara cevap aranmıştır. Görüşmelerden hareketle çalışmanın savı patriyarkal tahakküm çerçevesinde hane içi görünmeyen emeğin cinsiyetlendirilmiş seyrinde umut verici bir kırılmanın yaşanmadığına dairdir. Bu sav, çalışan ve çalışmayan 7 kadınla yarı-yapılandırılmış görüşme formlarına dayandırılan görüşmeler arıcılığıyla, salgında değişime uğrayan “saha” çalışması kapsamında online olarak elde edilen verilerle test edilmiştir. Analiz aşamasında ise feminist bir sorgulama tarzına başvurulmuştur.

Görüşmelerden elde edilen verilere istinaden, kadınların sırtlandıkları hane içi emeği Covid-19 pozitif olmaları durumunda askıya al(a)madıkları dile getirilebilir. Nitekim, kadınların hastalık sürecinde dinlenebilmeleri adına kendilerine alan açabilmelerinin oldukça kısıtlı olması bu durumu kanıtlar niteliktedir. Söz konusu durumun ortaya çıkmasında başat faktör, hane içi emeğin, çoğu hanelerde hasta kadınların icrasında olmasıdır. Bazı durumlarda ise ailenin cinsiyetlendirilmiş bedenlileri (kızları, gelinleri) ve hane dışından gelen destekle, kadınların kısmen de olsa kendilerine alan açmalarının olanaklı hale geldiği fark edilmiştir. Ancak bu desteğin yine hasta olmayan kadınlardan (akrabalık bağı ile bağlı oldukları ya da komşudan) gelmesi ise toplumsal cinsiyet rollerinin cinsiyetlendirilmiş olması gerçeğinin sekteye uğramadığının göstergesidir.

Tüm bunlara ilaveten, önemli bir diğer husus, hane içi emeğe dair kadınların yükledikleri anlamların oldukça “doğallaştırılmış” olmasıdır. Görüşmecilerin, yapıp ettiklerini doğallaştırmaları özellikle hane içi emeğe yükledikleri anlamları ortaya çıkarmaktadır. Örneğin, temizliğin süreç içerisinde oldukça önemsenen ve aile üyelerini korumaya evrilen bir işleve büründüğü görünmektedir. Kendisi gibi Covid-19 pozitif olan eşi dinlenirken bir görüşmecimin hane içi emeğin icrasında aktif rol oynaması ve bunu diğer hane üyelerini koruma, hatta olası bulaşları engelleme adına yaptığını dile getirmesi, kadınların hane içi emeğe yükledikleri anlamların Covid-19’la ilişkisini ortaya çıkarmaktadır. Buna ilaveten, meseleyi, temizliğe ve erkeklerin temizlikle olan ilişkisine kadınların yükledikleri anlamları değerlendirdiğimizde patriyarkaya takılan görüşmecilerimin çoğunun; eve dair olan, görünmeyen, karşılıksız olan işlerin toplumsal cinsiyetli bedenler olarak kadınların öznelliğinin inşasında nasıl önemli bir

yere sahip olduğunu da ortaya çıkmaktadır. İşin hane üyeleri adına yapılıyor olması, bu öznenin kurulmasında başat rol oynamakta ve sorunsallaştırılmamaktadır. Dolayısıyla, özellikle pozitiflik durumu mevcutken, kadınların ve erkeklerin deneyimlerinin hane içerisinde farklılaşmasında toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ve bu eşitsizliğe dair kırılmanın erkeklerin çıkarına olduğu açıktır.

Deneyim ve Teori Arasındaki İlişki

Kadınların emeğinin ücretsiz doğasına özel olarak odaklandığı bir çalışmada Delphy (1984), meseleyi işin gerçekleştiği koşullara bakarak analiz eder. Ev işinin “yuva” sınırları içerisinde icra edilmesine dikkat çeken Delphy (a.g.e.) “neden?” sorusunu sorarak çalışmasını genişletir. Benzer şekilde, koşullara bakarak analiz ettiğimizde de Covid-19 virüsüne yakalanmaları halinde, görüşülen kadınların hane içi emeği hane üyeleri için yapmaya devam etmesi söz konusudur. Hane dışındakilerin ise hanedeki üyeler adına yapması örneğindeki gibi her koşulda, kadınlar tarafından icrası ile sonuçlanması şaşırtıcı değildir. Kadınların yapıp ettiklerini yuva sınırları içerisinde yapılan rutin işler olarak görmeleri doğallaştırmanın bir uzantısıdır. Hane içi emeğe yükledikleri anlam da bir emek sömürüsü olarak değil, aksine bir sevgi ilişkisi olarak belirginleşmektedir. Tam da bu nedenle, Covid-19 deneyimlerinin kadınlar ve erkekler özelinde farklı sonuçlanması, sorun olarak ön plana çıkıyor görünmemektedir. Buna kadınlara yöneltilen neden sorusunda da karşılaşılmış olup sadece sistemin dışsal değil kadınların içsel olarak düşünce ve edimlerinde de yeniden üretildiğine tanık oluyoruz. Dolayısıyla, hane içi emek kendi başına bir anlama sahip olmaktan ziyade kadınların öznelliklerinde beden bulmakta ve erkeklerle kadınların deneyimlerinin hangi noktalarda farklılaşabildiğini örnekleyen oldukça önemli bir sorun olarak toplumsal hayatın içerisindeki eşitsizliğin bir yüzü belirginleşmektedir.

Sonuç

Tüm bu tartışmalar neticesinde iddia edilebilir ki salgın sürecinde hane içi görünmeyen emek cinsiyetlendirilmiş bedenlerin gündelik hayatının yeniden örgütlenmesinde kritik bir rol oynar. Öte yandan, ‘cinsiyetlendirilmiş bedenlere dair anlamların nasıl birbirleriyle ilişkili olarak üretildiği, bu anlamların nasıl düzenlendiği’ hakkında bilgi verir (Scott, 2013:187). Dolayısıyla, bu çalışma esas olarak Covid-19’la kapandığımız evlerimizde kadınların ve erkeklerin Covid-19 deneyimlerine hane içi emek aracılığıyla ve toplumsal cinsiyet lensleriyle bakmanın kıymetini ortaya koymaktadır. Genelleme iddiasından uzak olmakla beraber, söz konusu salgında kadınların deneyimlerinden hareketle nasıl ve hangi gerekçelendirmelerle patriyarkaya takılı kaldıkları açığa çıkarılmaktadır.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: Hane içi emek, Covid-19, toplumsal cinsiyet, patriyarka

Kaynakça

Ararat M., Bayazıt M., Basbay P., ve Alkan S. (2021). Salgın Sürecinde Çalışma Hayatı ve Ev İçi Şiddet. *Sabancı Üniversitesi* Erişim: <https://turkey.unfpa.org/tr/publications/salgın-sürecinde-çalışma-hayatı-ve-ev-içi-şiddet>

Delphy, C. (1984). *Close to Home: A Materialist Analysis or Women's Oppression*. Amherst: University of Massachusetts.

Memiş E., Koyuncu M., ve Özar Ş. (2020). İşçi/İşsiz Kadınlar Salgında Tam Kapasite Evin Hizmetinde. *Bianet: Bağımsız İletişim Ağı*. Erişim: <https://bianet.org/bianet/kadin/222389-isci-issiz-kadinlar-salginda-tam-kapasite-evin-hizmetinde>

Memiş E. ve İlkaracan İ. (2021). Transformations in the Gender Gaps in Paid and Unpaid Work During the COVID-19 Pandemic: Findings from Turkey. *Feminist Economics* , Volume 27, Issue 1-2: A Special Issue on Feminist Economic Perspectives on the COVID-19 Pandemic.

OECD.Stat. (2020). Erişim: <https://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=54757> (Son erişim tarihi: 15 Ocak 2021).

Scott, J. W. (2013). *Feminist Tarihin Peşinde*. Der. Fahriye Biçer, Özlem Aslan. Bgst Yayınları: İstanbul.

COVID-19 DÖNEMİNDE TOPLUMSAL KAYGI VE TERÖRİZM

Barış ESEN*

Koronavirüs (COVID-19) salgını tüm dünyada halk sağlığı, sosyal refah, ekonomiler ve toplumsal psikolojiler üzerinde eşi görülmemiş etkilere neden olmuştur. COVID-19, 1918 ile 1920 arasında yaşanan ve yaklaşık 50 milyon kişinin ölümüne yol açan İspanyol gribi salgınından bu yana dünyada yaşanan en şiddetli salgın konumundadır. COVID-19 Mart 2020’de Dünya Sağlık Örgütü tarafından (WHO) pandemi olarak ilan edilmiştir.

Salgının ekonomik, sosyal ve siyasal sonuçlarının yanında ortaya çıkan sağlık endişeleri toplumlarda kaygıyı en üst seviyeye yükseltmiştir. COVID-19’un öldürücü olması ve mevcut bir tedavisinin olmaması nedeniyle toplumsal bir korku oluşmaktadır. Bu korku salgının gidişatı konusundaki belirsizlik ile birleşince insanların kaygısı daha da artmaktadır. Belirsizlik insanın davranışları konusunda karar vermeyi zorlaştırmaktadır. Bireysel ve toplumsal kaygının yüksek olduğu durumlarda insanlar rasyonel olmayan davranışlar sergileyebilmektedir.

Yaşanan büyük toplumsal değişimler kişinin kendisini güvensiz hissetmesine neden olabilir. İnsanlar belirsizliği ortadan kaldıracak kaynaklara sahip olmadıklarını düşünürlerse kendilerini daha güçsüz hissedebilirler. Kendisini güçsüz ve çaresiz hisseden insanın kaygı duygusu daha da yükselebilmektedir. İnsanlar belirsizliği azaltmak veya yönetmek isterler ve bu durum aşırılıkla ilgili düşüncelere, hatta aşırılığa yol açabilmektedir. Belirsizlik-özdeşlik teorisine göre yaşanan güvensizlik ile birlikte belirsizlik insanları farklı gruplarla özdeşleşmeye motive edebilmektedir. Bu belirsizlik sürecinde insanlara aşırılık yanlısı grupların davranışları çekici gelebilir. İnsanlar belirsizlik ve kaygı dönemlerinde kendilerini güçlü ve yönlendirici liderliğe sahip farklı gruplarla özdeşleştirebilirler.

Salgının etki ve sonuçları doğal afetler sonrası oluşan etki ve sonuçlar ile benzerlik taşımaktadır. Salgın ve doğal afetlerden kaynaklanan hükümet kapasitesindeki düşüş toplumda güvensizliği artırabilmektedir. Terör örgütleri ise felaket ve kriz dönemlerinde toplumsal kaygıyı ivmelendirecek bir strateji izlemektedirler. Endişeyi derinleştirme stratejisi, hükümete olan güveni sarsmak, yetkililere karşı güvensizlik oluşturmak, belli bir grubu hedef göstermek ve üyelerini şiddet eylemlerine çağırarak gibi taktikler ile kendisini gösterebilmektedir. Terör örgütleri salgın nedeni ile oluşan öfke, korku ve paniğe karşı kendi ideolojilerini çare gibi sunmaya çalışmaktadırlar. Toplumsal kargaşa, belirsizlik ve COVID-19 salgınının neden

---

* Dr. Öğr. Üyesi, *Beykent Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü*

olduğu küresel kaygı terör örgütleri tarafından mesajlarını ve propagandalarını yaymak amacıyla bir fırsat olarak görülmektedir. COVID-19 salgınının getirdiği belirsizlik ve korku döneminde teröristler virüsü kendi propagandalarına entegre etmektedirler. Terör örgütleri aynı zamanda hükümetlerin yerine geniş ölçekli krize etkili bir şekilde yanıt verme becerilerini göstermeye çalışırken halkın kalbini kazanma amacı taşımaktadırlar.

Devletler teröre nasıl hazırlıksız yakalanıyorlarsa salgına karşı da aynı şekilde hazırlıksız yakalanmışlardır. Bazı devletlerin COVID-19'a karşı yanıtları toplumsal kaygıyı daha genişleterek terörizme elverişli koşullar oluşmasına neden olabilir. Salgın sonrası mobil izleme yöntemlerine devam etmek ya da toplanma özgürlüğünü kısıtlamayı sürdürmek gibi kararlar devlete olan güveni azaltabilir. Devletin otoriter yapısına ilişkin oluşacak bir algı terör örgütlerinin beslenebileceği bir toplumsal çevreyi oluşturabilir.

Devletler kısa vadede salgın ile mücadele ederken ekonomik ve sosyal zorluklar nedeni ile toplumun uzun vadede olumsuz etkilenebileceğini değerlendirmelidir. Salgın ile birlikte ortaya çıkan ekonomik sorunlar önümüzdeki dönemlerde terör örgütlerinin kullanabileceği bir ortamı sağlayabilir. Ekonomik krizler, toplumsal kutuplaşma, otoriteye olan güvenin sarsılması ile oluşan kaygı ve belirsizlikler uzun vadede terör örgütlerine geniş fırsatlar sunmaktadır. Bazı ülkeler, azalan bütçeler, güvenlik birimlerine yönelik sağlık riskleri ve değişen öncelikler nedeniyle salgın döneminde terörle mücadele operasyonlarını küçültmek zorunda kalmaktadırlar. Teröristlerin bu güvenlik boşluğundan yararlanmaya çalışacakları değerlendirilmektedir. Salgın öncesi uluslararası terörle mücadelenin yürütüldüğü çatışma bölgeleri işbirliğinin bu dönemde aksaması ile riskli hale gelebilir.

Küresel çapta etkilere neden olan COVID-19 salgınının kısa vadeli sonuçlarının yanında orta ve uzun vadede siyasi, jeopolitik, toplumsal ve ekonomik sonuçları olacaktır. Bu çalışma salgının ortaya çıkıp dünyayı etkilediği 2020 yılı ile sınırlıdır. Dolayısıyla salgının devam ettiği dönemde fiili olarak terörist aktiviteler azalabilir ya da artabilir. Hükümetlere olan güvenin sarsılması ve COVID-19 salgını ile oluşan ekonomik sorunlar ileriki dönemlerde terör örgütlerinin beslenebileceği tehlikeli bir yapıyı oluşturabilir.

Silahlı Çatışma ve Olaylar Veri Projesi'ne göre 2020 yılının tamamında 2019 yılına kıyasla silahlı çatışmalar, sivillere karşı uygulanan şiddet, isyanlar ve bombalı saldırıların toplamında %14'lük bir azalma hesaplanmıştır. Aynı dönemde tüm bu olaylarda hayatını kaybedenlerin sayısı ise % 11,7 azalmıştır. Son 5 yılın rakamlarına bakıldığında terör saldırılarında IŞİD nedeni ile 2014 yılında zirve görüldükten sonra sayı azalmaktadır. Ekonomi ve Barış Enstitüsü (IEP), dünyadaki terör hareketlerini ve terörün ülkeler üzerindeki etkilerini inceleyen 2020 Küresel Terörizm raporunu yayınlamıştır. Rapora göre 2019'da bir önceki yıla

oranla terör saldırılarında yüzde 15'lik bir düşüş yaşanmıştır. Terör saldırılarında 2014'ten bu yana yaşanan düşüş % 59'a ulaşmaktadır.

Terör örgütleri kriz dönemlerinde kaygıyı çoğaltan yapıları ile halkın hükümetin meşruiyetini sorgulamasına yol açabilir. Bu nedenle hükümetlerin salgının ekonomik etkilerini azaltarak insanları mutlaka sistem içinde tutacak mekanizmaları kurması gerekmektedir. Hükümetlerin salgına karşı sağlık hizmetlerinin yanında yeterli sosyal ve ekonomik desteği sağlaması ile insanların sistemden kendisini dışlayıp radikalleşmeye yönelmesi engellenebilir. Terör örgütleri kriz dönemlerinde başta azınlıklar ve yabancılar olmak üzere bazı grupları hedef göstermektedirler ve şiddeti kışkırtmaktadırlar. Terör örgütleri bu süreçte komplo teorilerini kullandıkları için yönetimlerin halka doğru bilgiyi hızlı bir iletişim ile sunması toplumsal kaygının azaltılması için oldukça önemlidir.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: COVID-19, Salgın, Terörizm, Güvenlik, Toplumsal Kaygı

COVID-19 KISIT VE TEDBİRLERİNE DÖNÜK TOPLUMSAL MUHALEFETİ HARİTALANDIRMAK

Funda ÇOBAN*

İktidar ve/veya karşı-iktidar mekanizmalarının *agonistik* (Mouffe, 2010) bir mücadele içinde her gün yeniden yapılandığı sosyo-politik toplumsal uzamda, egemen iktidar aygıtının ve bunun ideolojik salınımlarının uygulama alan ve biçimleri, gündelik yaşam akışında kesintiye yol açtığı ölçekte çeşitli muhalefet biçimleriyle karşı karşıya kalır (Tilly, 2001; Çoban, 2015). Bu muhalefet biçimlerinin bir kısmı ulusal ya da uluslararası düzeylerde ses getirecek kadar kitleselleşerek ‘toplumsal hareket’ düzeyine gelir; bir kısmı ise, ortaya çıktığı bağlamın yerelliği ekseninde yüzer-gezer ve gelip geçici toplaşmalar seviyesinde kalır. Nitekim Dünya Sağlık Örgütü’nün COVID-19 virüsü ile yayılan hastalığı, ‘pandemi’ kategorisine alarak uluslararası toplumu salgına karşı önlem almaya davet ettiği Mart 2020’den itibaren ulus-devletlerin bu çağrı çerçevesinde almaya başladığı siyasi, idari, hukuki ve ekonomik kararlar ile buna eşlik eden -kamu sağlığını ilgilendirsün ya da ilgilendirmesin- kısıtlama ve yasaklar gündelik yaşamı kesintiye uğrattığı/askıya aldığı surette kolektif eylem repertuarlarına eklenebilir eylemlilikleri tetiklemiştir.

İşte bu bildiri, salgının başta Avrupa’da ve ABD’de kitlesel düzeyde yayılmaya başladığı, buna karşılık devletlerin siyasi ve idari aygıtları harekete geçirerek salgının kontrol alınması için devreye soktuğu tedbir, kısıtlama ve yasaklamaların başlangıcından –Mart 2020-bildirinin sunumunun yapıldığı 2021 Ekim ayına dek söz konusu önlemlerle tetiklenen toplumsal hareketlenmeleri gerekçe, aktörler, eylem repertuarları, örgütlenme biçimleri, stratejiler ekseninde haritalayarak sınıflandırmakta, bu çerçevede de kurumsal örgütlenme ve mücadelelerden bağımsız olarak harekete geçen ‘sıradan insanlarla’ egemen siyasi aygıt arasında geçen iktidar mücadelesini tartışmaya açmaktadır. Bu bağlamda da Avrupa’dan, Kuzey Amerika, Latin Amerika, Ortadoğu, Okyanusya, Afrika ve Uzak Asya’ya temsil edici örneklemeler üzerinden COVID-19 salgınına kontrol altına almak üzere devletler tarafından uygulamaya konulan kısıtlama ve tedbirlerin yol açtığı protesto hareketlerini ve eylemlilik biçimlerini sınıflandırmaktadır.

Bu sınıflandırma esasında dünyanın farklı bölgelerinde COVID-19 kısıt ve tedbirlerine dönük toplumsal muhalefetin temel saikleri insan haklarına dair ihlaller (*a* kategorisi), pandemi

---

* Doç. Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

politikalarının ortaya çıkardığı ya da ağırlaştırdığı iktisadi ve siyasi hoşnutsuzlar (*b* kategorisi) ve salgın sürecinin verimli, adil ve saydam yürütülmediği iddiasından yola çıkan hoşnutsuzluklar (*c* kategorisi) olarak ortaya konmuştur. Kayda alınmış eylemliliklerin ülkesel bağlamlarının incelenmesiyle yapılmış bu kategorizasyon neticesindeyse gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ve az-gelişmiş ülkelere doğru kuşbakışı bakıldığında, tedbirlerin ve kısıtlamaların temel insan hak ve özgürlüklerini ihlal ettiği iddiasına yaslanan eylem ve muhalefet biçimlerinin özellikle yoksul ve kalkınmamış ülkelere doğru gidildikçe pandemiyle keskinleşen iktisadi dar boğaza dönük tepkiler biçimini aldığı sonucuna varılmıştır. Ne var ki, kendi içindeki çeşitlemeleriyle bu tablonun çizgisel olarak takip edilebilir olmadığını da belirtmek, bu itibarla sanayileşmiş ülkelerde de salgın politikalarına dönük muhalafetin yer yer *b* ve *c* kategorilerini içine aldığını vurgulamak gerekmektedir.

Söz konusu muhalefetin aktör düzeyinde üç ana grup tespit edilmiştir: Sağ-libertenyenler, sol-libertenyenler ve yüzer-gezer sıradan insanlar. Temsil edici aktör kompozisyonlarını başta ABD ve Almanya olmak üzere ileri-sanayi ülkelerinde görebileceğimiz ve kendilerini ‘Maske-Karşıtları,’ ‘Korona İsyancıları’ gibi isimlerle adlandıran bu grup, eko-faşistleri ve neo-nazileri de içine alan yeni /aşırı sağ muhafazakarlardan, komplo teorisyenlerinden ve aşırı sağ ile angjmanları olduğu bilinen (Hotez, 2018) aşı karşıtlarından oluşmaktadır. Nitekim bu gruplar sokağa çıkma yasaklarının ve alınan tedbirlerin bireysel hak ve hürriyetlerin ortadan kaldırılması (yaşam, seyahat, çalışma gibi) anlamına geldiğini bireyin seçme özgürlüğünün her şeyden öte dokunulmaz bir hak olduğunu, bireysel hakların kamu sağlığı gerekçesiyle sınırlandırılmayacağını savunmaktadırlar (Brennan, 2020: 8). Temsil edici aktör kompozisyonlarını yine başta ABD ve Almanya olmak üzere Batılı ülkelere görebileceğimiz sol-libertenyenlerse anarşistleri, küreselleşme karşıtlarını, COVID-19’a dönük kısıt ve tedbirlerin otoriterleşme eğilimlerini beslediğini öne sürenleri, feministleri, göçmen-mülteci hak savunucularını ve çevrecileri kapsamaktadır. Temsil edici aktörlerini az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere doğru yayabileceğimiz yüzer-gezer sıradan insanlarsa COVID-19 kısıtlamalarının sebep olduğu ya da ağırlaştırdığı iktisadi ve siyasi tablolara dönük eylemlilikler içine girenler yanında, kısıtlamalar nedeniyle dini, kültürel vb. vecibelerini yerine getirememekten rahatsızlık duyan (Kartono, 2020: 612) ya da “COVID-19 sürecinin iyi yönetilememesinden kaynaklı olarak yaşam dünyaları doğrudan tehdit altına giren ‘sıradan insanlardan’ oluşmaktadır. Eylemliliklerin gerekçeleriyle uyum içindeki bu aktör kompozisyonları, zaman zaman aynı sokak protestolarında yan yana gelebilseler ve kimi zaman benzer söylem bileşkelerini kullansalar da içerik yorumlaması bunların birbirinden farklı siyasi talep ve arzular içinde olduklarını göstermektedir.

Söz konusu toplumsal muhalafetin örgütlenme biçimlerine bakıldığında sokak eylemliliklerinde aktif ve *pasif* ağların, diğer eylemlilik biçimlerinde ise çevrimiçi uygulama ve araçların devrede olduğu tespit edilmiştir. Sağ-liberteryenlerin örgütsel olarak sağ partiler, liderler ve kuruluşlar tarafından siyasal ve finansal olarak desteklenerek mobilize edildiği, sol-liberterler ve *yüzgezerlerin* ise sıklıkla mevcut otonom ve mahalli gevşek yapılanmalarla ve internet üzerinden mobilize olduğu bulgulanmıştır.

Nihai olarak COVID-19 kısıt ve tedbirlerine dönük toplumsal muhalefetin Batı'da ilkbahar ve sonbaharda yoğunlaştığı, gelişmekte olan bölgelerde ise mevcut hegemonya krizleriyle üst üste bindiği oranda tüm yıla yayılabildiği gözlemlenmiştir. En nihayetinde söz konusu eylemliliklerin sokağa çıkma kısıtlamalarının yarattığı siyasi ve iktisadi ortam içinde ve ona rağmen oluşması, eylem repertuvarlarının yenilikçi ve yaratıcı formlara bürünmesini sağlamıştır. Bu formlar arasında araba konvoyları oluşturmak ve bisikletli protestolar tertip etmek -Polonya- (Kowalewski, 2020:3); sokak eylemlerinde sopa uçlarını tutarak sosyal mesafe oluşturma yoluyla insan zincirleri meydana getirmek -Almanya-; akşam saatlerinde balkonlardan boş tencere ve tava ile ses çıkarmak -Brezilya, Sırbistan- (Kowalewski, 2020:4); mahalledeki yaşlı ve bakıma muhtaçlarla dijital uygulamalar üzerinden iletişime geçerek dayanışma ağları oluşturmak -örneğin Avusturya'da *NeighbourhoodChallenge*- (Spear vd, 2020, s.385); mevcut mahalli çevrimiçi dayanışma uygulamalarını -*NextDoor* ya da *Digital Technologies Frontiers* gibi- kullanarak komşulara destek sağlamak (Spear, 2020, s.386); hijyenik üniforma ve maske sıkıntısı çeken hastanelere küçük işletmelerin yardımı ve yurttaş inisiyatifleriyle destek ulaştırmak -İspanya, Fransa- (Spear vd, 2020, s. 386) bulunmaktadır.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: Geleneksel Güvenlik, Yeni Güvenlik, Siber Güvenlik, Covid-19 Pandemisi, Dijitalleşme

Kaynakça

Çoban, Funda (2015). *Sokak Siyaseti: Siyasalın Gündelik Kuruluşu Bağlamında Bir İnceleme*. İstanbul: Metis Yayınları.

Brennan, E. (2020), "Coronavirus and Protest: How Covid-19 Changed the Face of American Activism", <https://www.ussc.edu.au/analysis/coronavirus-protest-how-covid-19-has-changed-the-face-of-american-activism> (25.04.2021).

Hotez, Peter (2018). *Vaccines Did Not Cause Rachel's Autism: My Journey as a Vaccine Scientist, Pediatrician, and Autism Dad*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Kartomo, Drajat, RB. Soemanto, Ahmad Zuber, Rezza Dian Akbar ve Theofilus Apolinaris Suryadinata (2020). “Global Civil Disobedience Trend Against Anti-Covid-19 Policy”, *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 5: 605-615.

Kowalewski, Maciej (2020), “Street Protests in Times of COVID-19: Adjusting Tactics and Marching ‘As Usual’”, *Social Movement, Studies*,
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14742837.2020.1843014> (26.06.2021).

Mouffe, Chantal (2010). *Siyasal Üzerine*. İstanbul: İletişim Yayınları (Çev. Mehmet Ratip).

Spear, Roger, Gülçin Erdi, Marla Parker ve Maria Anastasiadis (2020). “Innovations in Citizen Response to Crises: Volunteerism & Social Mobilization During COVID-19. Interface”, *A Journal For and About Social Movements*”, 12 (1): 383-391.

Tilly, Charles (2001). *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*. Ankara: İmge (Çev. Kudret Emiroğlu).

COVID-19'UN GETİRDİĞİ SEÇİM ZAFERİ: YENİ ZELANDA

Çağlar EZİKOĞLU*

Dünyanın tek gündem maddesi haline gelmiş olan Covid-19 pandemisi uluslararası siyaset üzerinde büyük bir etki yaratan küresel bir krize dönüşmüştür. Pandemi öncelikle bir sağlık krizi olarak görülse de aynı zamanda sosyal ve politik bir krize yol açabilecek derin bir ekonomik kriz olarak nitelendirilmektedir. Covid-19, uluslararası işbirliği veya dayanışmaya dair tartışmalar ve ülkelerin nasıl birbirine bağımlı olduğu konusunda bazı sorular gündeme getiriyor. Pandeminin etkileri ülke ve bölgelere göre değişiklik göstermesine rağmen, özellikle az gelişmiş ülkelerin siyasal konumları başta olmak üzere küresel siyaset üzerinde önemli sonuçlara gebe olmaktadır. Krizin etkisi günümüzde hala belirsizliğini korumakta ve krizin ne kadar derin ve uzun süreli olduğunun kriz yönetimine bağlı olarak değişeceği öngörülmektedir. Bu değişimler ise dünya kamuoyunda özellikle küresel siyasetin dönüşümünü etkilemektedir. Örneğin, geçtiğimiz aylarda yapılan ABD seçimlerinde adayların değerlendirilmesinde en önemli tartışma noktalarından birisi COVID-19 ile mücadele konusuydu. Donald Trump'un seçimleri kaybetmesindeki en önemli etmenlerden birisi olarak Başkanlık döneminde COVID-19 mücadelesindeki başarısızlığı gösterilmektedir.

İşte bu değişimlerin bir farklı örneği de Yeni Zelanda'da yaşanmıştır. Covid-19 ile mücadelede ender başarılı örneklerden birisi olarak nitelendirilen Yeni Zelanda, Ekim ayında gerçekleşen seçimler ile Covid-19'un iç siyasete nasıl bir damga vurduğunu göstermektedir. Anketlerde tahmin edilen oy oranının bir hayli üzerine çıkan Yeni Zelanda İşçi Partisi, Jacinda Ardern liderliğinde uzun yıllar sonra ilk defa tek başına iktidarı ele geçirmiştir. Bu çalışma Covid-19 mücadelesinin iç siyasette nasıl bir başarı hikayesine dönüştüğünü keşfetmeyi hedeflemektedir.

Yeni Zelanda, Covid-19 ile mücadelesinde küçük bir ada ülkesi olmasının ve nüfus popülasyonunun nispeten yoğun olmamasının avantajlarından yararlanmıştır. Fakat bu avantajlar dışında Yeni Zelanda'yı diğer ülkelere ayıran en önemli özellik, Covid-19 ile sert ve tavizsiz bir mücadele sergilemiş olmasıdır. Yeni Zelanda benimsediği strateji kapsamında sınır kontrolleri, hastalık izleme, izolasyon, sosyal mesafe ve hijyen önlemleri, geniş çaplı test ve potansiyel vakaların izlenmesi gibi önlemlere başvurdu. Ardern liderliğindeki hükümet, ülkede Covid-19'u ortadan kaldırmak için salgının başladığı günlerden bu yana sıkı kontrol tedbirleri

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

uyguladı. Ülkede son seviye sayılabilecek sertlikte karantina tedbirleri uygulamaya koyuldu. Bu kapsamda, zorunlu ihtiyaçları karşılamayan tüm işletmeler kapatıldı, yurt içi serbest dolaşım kısıtlandı ve tüm toplu etkinlik ve buluşmalar yasaklandı. Vatandaşların yalnızca birlikte yaşadıkları kişilerle sosyal temasta bulunmasına izin verildi. Yeni Zelanda, Covid-19'un ortaya çıkmasıyla 19 Mart'ta tüm sınırlarını kapattı ve kendi vatandaşları hariç ülkeye tüm girişleri durdurdu. Ülkeye giriş yapan herkes, hükümetin karantina tesislerinde en az 14 gün karantinaya alındı.

İşte bütün bu sert önlemler özellikle Yeni Zelanda özelinde vaka sayılarının oldukça düşük olmasına yol açmıştı. Fakat madalyonun diğer yüzü olan ekonomik veriler ise benzer bir pozitif tablo sergilememekteydi. 10 yıl sonra ilk defa ekonomisi resesyona yani durgunluğa giren Yeni Zelanda'da, ekonomik sıkıntılar halk kitlelerinde de kendisini hissettirmekteydi. İşte sağlık-ekonomi dilemması içerisinde Ekim 2020'de seçimlere giden Yeni Zelanda, kamuoyu otoritelerinin de beklemediği bir netice ile karşı karşıya kalacaktı. Oyların yüzde 49'unu alan İşçi Partisi, 120 üyeli parlamentodaki 64 sandalyeye sahip olmuş, Ana muhalefetteki Ulusal Parti oyların yüzde 26,9'unu kazanarak 35 sandalyeye sahip olurken, geriye kalan 21 sandalye, 4 parti arasında paylaşılmıştı. 2017 yılındaki son genel seçimlerden 46 sandalye kazanan ve Yeni Zelanda Yeşiller Partisinin dışardan desteğinde Önce Yeni Zelanda Partisi ile koalisyon hükümeti kuran Başbakan Ardern, bu seçimlerde milletvekili sayısını 22 artırarak büyük bir başarıya imza attı. 1996 yılından bu yana koalisyon hükümetleri ile yönetilen Yeni Zelanda'da Jacinda Ardern'in bu başarısı aynı zamanda 24 yıl sonra ilk defa tek başına iktidar olan bir hükümetin kurulmasını sağlamıştı.

İşte bu başarının temelinde Yeni Zelanda seçmenin oy verme davranışında Covid-19'un getirmiş olduğu olağanüstü koşullar söz konusuydu. Seçmen Covid-19 ile olan mücadelesinde Ardern'in sağlığı ekonomiden önceleyen politikasını ve bu politika sayesinde vaka sayılarını sıfırlamasını takdir ederken, bu zamana kadar önemli bir etmen olan ekonomik oy verme davranışı bu seçimlerde etkisini kaybetmişti. İşte bu çalışma bahse konu değişimle birlikte Covid-19'un iç politikada oy verme davranışlarını nasıl etkilediğini inceleyerek farklı bir bakış açısı sunmayı hedeflemektedir.

COVID-19 PANDEMİSİNİN ULUSLARARASI ÇATIŞMALAR VE İNSANİ GÜVENLİK BAĞLAMINDA ANALİZİ

Sezai ÖZÇELİK*

Korona virüsünün ortaya çıkmasının ardından COVID-19 tüm küresel yaşamı etkileyen pandemi haline gelmiştir. COVID-19 pandemisinin çatışma ve barış üzerine pozitif ve negatif etkileri olacaktır. Bu çalışmada bir yandan COVID-19'un barış için bir fırsat olup olmadığı yanında çatışmaları arttırıcı etkileri olup olmadığı incelenecektir. BM Genel Sekreteri Antonio Guterres'in 23 Mart 2020'de küresel ateşkes çağrısında bulunması ve küresel tüm uluslararası aktörlerin küresel işbirliğine teşvik etme girişimleri küresel krizin fırsata çevrilebileceği yönünde umutlar doğurmuştur. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1 Haziran 2020 tarihinde aldığı 2532 sayılı kararı ile üç önemli konuda adım atılmıştır: Tüm düşmanlıkların durdurulması, 90 günlük acilen insani ateşkes çağrısı ve pandemi ile mücadele edilmesi için uluslararası işbirliğinin yoğunlaştırılması talebi.

COVID-19'un çatışmaya etkilerini incelerken doğal afetler (kasırga, deprem, sel, kuraklık), iklim değişikliği, ekonomik krizler gibi diğer dışsal şokların çatışmaya yaptıkları etkiler çerçevesinde ele alınabilir. Bu durumları yaşayan az gelişmiş ülkeler ile etnik, dinsel ve dilsel azınlıklara sahip ülkelerde çatışma yaratıcı ya da çatışma tırmandırıcı etkisi olmaktadır. Öte yandan Türkiye-Yunanistan örneğinde görüleceği üzere deprem gibi doğal afetler deprem diplomasisi çerçevesinde yumuşama dönemlerine de yol açabilmektedir. Bu anlamda COVID-19'un barış çabaları önünde yeni fırsatlar yaratma potansiyeli bulunmakta ve çatışan tarafları ortak düşman olan COVID-19'a karşı birlikte mücadele etmelerine neden olabilecektir. Kötümser senaryolara göre COVID-19 halen devam eden barış süreçleri üzerinde başta ulusal ve uluslararası aktörlerin dikkatlerini bu çatışmalara yoğunlaşmayacağını belirtmektedir. İkinci olarak, tüm dünyada COVID-19'a karşı başarısız olan devlet aktörüne karşı her alanda kamuoyu güveni azalmakta ve devlet-dışı aktörlere yönelim olması çatışmaları tırmandırıcı etki yapabilecektir. Üçüncü olarak, COVID-19 sonrası otoriter eğilimlerin yükselmesi demokrasi, insan hakları, özgürlükler gibi barış süreçleri için önemli olan unsurların dünya çapında gerilemesine yol açacaktır. Dördüncü olarak, yüz yüze görüşmelere dayalı olan barış süreçlerinin COVID-19 sonrası sosyal mesafe gereği yapılamaması barış görüşmeleri önünde engeller yaratmaktadır. Beşincisi, COVID-19 sonrası tüm dünyada ülkelerin içe kapanması

---

* Prof. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

yabancı düşmanlığı, göçmen karşıtlığı ve diğer ayrımcılık türlerinin yükselişe geçmesine yol açabilecektir. Tüm bu unsurların barış üzerinde negatif etkileri olabilecektir. Kısaca bu çalışma ile COVID-19'un çatışma ve barış üzerindeki pozitif ve negatif etkileri tüm yönleri ile ele alınacaktır.

Dünya tarihine bakıldığında savaş dönemlerinde yaşanan epidemik salgınların yıkıcı etkisini görmek mümkün olacaktır. II. Dünya Savaşı sonunda epidemik salgınlardan dolayı ölen askerlerin sayısı düşman ateşi ile ölenlerden daha fazladır. Tarihteki ilk biyolojik savaş 13 yüzyılda Kırım yarımadasındaki Kefe şehrinin 1347 tarihinde Altınordu Hükümdarı Canibeg'in şehri dört yıl boyunca kuşatması sırasında kullanılmıştır. Çin'den Kefe'ye ulaşan kara veba salgını sırasında Altınordu ordusu kuşatma sırasında veba olan ölmüş askerlerini mancınıklar ile şehrin içine atmışlardır. Kefe'den vebayı taşıyan fare ve sıçanların ticaret gemileri ile İtalya'ya gelmesinin ardından 13ncü yüzyılda tüm Avrupa'yı etkisi altına alan Kara Veba Salgını yaşanmıştır.

Silahlı çatışmalar ve savaşlar ile salgın hastalıklar ve pandemiler arasında doğrusal pozitif ilişki bulunmaktadır. II. Dünya Savaşı'na kadar geçen sürede Amerikan askerlerinin katıldığı çatışmalara bakıldığında savaş meydanlarında ölen askerlerden daha fazla asker bulaşıcı salgın hastalıklar sonucu ölmüştür. Covid-19 pandemisinin savaş, çatışma, istikrar ve barış üzerine etkilerinin incelenmesi için daha önce yaşanmış ve halen devam eden HIV/AIDS ve H1N1 gibi pandemilerin analizlerinin yapılması yerinde olacaktır. HIV / AIDS örneğinde olduğu gibi bir pandeminin güvenlikleştirilmesi dört aşamada gerçekleşebilir.

COVID-19 pandemi salgını kaçınılmaz olarak küreselleşmeye taraf olanların varsayımlarını zayıflatmış ve küreselleşme sürecinin yavaşlamasına yol açmıştır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) bu yeni tip korona virüse (SARS-CoV-2) tüm dünyanın hep birlikte çok taraflı ve çok yönlü işbirliği ve akla dayalı çözüm üretmesi gerekliliğinin altını çizmiştir. Hayatın her yönüne hem pozitif hem negatif etkileri olan COVID-19 pandemisinin göç ve insan hareketliliği üzerinde de önemli sonuçlar doğurmuştur. Pandeminin politik, ekonomik, toplumsal ve güvenlik alanlarında yol açtığı basınç çatışma bölgelerindeki kırılganlığı arttırmıştır. COVID-19'un küreselleşme ve çatışma bağlamında birinci etkisi gelecek on yıl içinde yoksulluğun artması olacaktır. COVID-19 küreselleşme ve çatışma bağlamında ikinci etkisi, iklim değişikliğidir.

İnsani güvenlik içinde sağlık güvenliği önemli bir yere sahip olup şu noktaların altını çizmek gerekir: (1) Sağlık insani güvenliğin merkezindedir; (2) Sağlık insanların fiziksel ve ruhsal olarak var oluşu halidir; (3) Sağlık güvenliği, sürekli iyi oluş halini içeren bir süreçtir; (4) Sağlık güvenliğinin sürdürülebilir olması için insani güvenliğin tam ve yeterli şekilde

uygulanması gerekir; (5) İnsani güvenlik içinde yukarıdaki yedi güvenlik içinde yer alan fiziksel ve ruhsal sağlığını içermektedir.

Pandemilerin ortaya çıkardığı tehditler ile mücadelede yaşanan sorunlar ulusal güvenlik zorlukları olarak nitelendirilmektedir. Sağlıkla alakalı ulusal güvenlik tehditleri, insan hayatının kalitesini düşürmesi ve politika seçeneklerini azaltmasıdır. Pandemi koşullarına kamu sağlığının küresel sağlık güvenliği konusu haline geldiği görülmektedir. Epidemik salgın hastalıkların küreselleşmesi ve güvenlikleştirilmesi ile DSÖ (WHO) önemli aktör olarak öne çıkmıştır.

Uluslararası barış ve güvenliği korunmasını temel amaç ve ilkesi olarak belirleyen BM uluslararası çatışmalara barışçıl çözüm yolu bulunmasında BM Barış Operasyonları önemli rol oynamaktadır. Daha önce Afrika'daki Ebola krizi sırasında kamu sağlığı krizleri alanında önemli dersler alan BM barış gücü daha önce görülmemiş olan COVID-19 pandeminden üç ana seviyede etkilenmiştir: operasyonlar seviyesi çatışma bağlamı seviyesi ve yapısal seviye. COVID-19'un operasyonel seviyede ilk etkisi mavi bereli askerlerin virüsün bulaş riskini azaltmak adına görev yaptıkları ülkelerde kalmaya devam etmeleri ve dönüşümlü olarak yer değiştiren birliklerin en az üç ay rotasyonlarının durdurulmasıdır. İkinci olarak ülkeler arası seyahat kısıtlamaları ve karantina tedbirlerinin yeni barış gücü birlikleri ve personelin hareketliliğini engellemesidir. Pandemi ile ekonomik kriz, artan işsizlik, siyasi istikrarsızlık gibi çatışma risk faktörlerinin artışa geçtiği görülmektedir. Yapısal seviyede ise Trump yönetiminin BM karşı uyguladığı politikalar nedeniyle BM finansal anlamda zorluklarla karşılaşmıştır. Yeni tip korona virüsün gelecekteki barış gücü ve insani müdahale operasyonlarında değişiklikler yapması beklenebilir. Pandemi sürecinde büyük küresel ve bölgesel güçlerin artan biçimde kendi çıkarlarına yönelik ve öz-yardım politikaları izlemeleri, ev sahibi ülkelerin daha az müdahale taraftarı olmaları ve BM finansal olarak darboğaza girmesi şeklinde eğilimlerin devam etmesi ile daha az ve küçük ölçekli barış gücü operasyonları eğilimin devam edeceği öngörülebilir.

Covid19 sonrası dünya düzeninde SARS, H1N1, Ebola, MERS ve son olarak COVID-19 korona virüslerin dünyaya etkisi uzun yıllar sürecektir. 2021 yılının ilk aylarında hala COVID-19 dünya düzeninin yaşamaya devam ediyoruz. Geçmişte Vestefalya, Avrupa Uyumu, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları, Soğuk Savaş ve 11 Eylül sonrası dünya düzeninde nasıl değişiklik yaşanmış ise COVID-19 sonrası dünya düzeninin nasıl olacağı tartışılmaya başlanmıştır.

SALGIN İÇİNDE SALGIN: COVID-19 VE AİLE İÇİ ŞİDDET

Ayşe GÜNEŞ*

Covid-19 salgının hızlı bir şekilde yayılması ve küresel pandemiye dönüşmesi ile birlikte dünyanın birçok ülkesinde hükümetler, koronavirüsü kontrol altına almak ve salgınla etkin mücadele etmek için insanlara sosyal mesafelenme, izolasyon, evde karantina ve sokağa çıkma yasağı, kapatılma gibi zorunlu kısıtlamalar getirmişlerdir. Sosyal izolasyon ve karantina uygulamaları ile birlikte dünyanın çeşitli yerlerinde toplumda suç oranlarının düştüğü ancak buna karşılık kadına yönelik ev içi şiddet vakalarının arttığını bildiren haberlerin geldiği bilinmektedir. Bununla birlikte, artan hasta sayısı, ekonomik daralmalar sonucu artan işsizlik, insanlardaki gelecek kaygısı ve toplum kaynaklarının kıtlığı gibi sorunların aile içi şiddet vakalarının artarak çoğalmasına zemin hazırladığı düşünülmektedir. Bu durum birçok kadının mağdur olmasına ve kendisini arkadaşlarına, aile bağlarına veya kaynaklara erişimi olmayan ayrıca şiddet barındıran evlerde tecrit edilmiş halde bulmasına sebep olmuştur.

Birleşmiş Milletler tarafından toplanan verilere göre, son on iki ayda dünya çapında on beş ile kırk dokuz yaş arasındaki 243 milyon kadın ve kız, yakın bir partner veya eşi tarafından cinsel veya fiziksel şiddete maruz kalmıştır (UN Women, 2020). Aile içi şiddet vakalarının artış göstermesi sonucu telefon yardım hatlarının ve sığınma evleri gibi temel hizmetlerin de yetersiz kaldığı gözlenmiştir. Birleşmiş Milletler'in yayınlamış olduğu rapor ile, Arjantin, Kanada, Fransa, Almanya, İspanya, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri'nde, hükümet yetkilileri, kadın hakları aktivistleri ve birçok sivil toplum örgütü tarafından, COVID- 19 Pandemi krizi sırasında aile içi şiddetin arttığını ve acil durum sığınağı yani sığınma evi için talebin arttığı ortaya konulmuştur (UN Women, 2020). Bazı ülkeler ve sivil toplum kuruluşları (STK'lar) yeni kampanyalar yaparak, sosyal medya, yardım hatları, kısa mesaj tabanlı raporlama ve mobil uygulamalar dahil olmak üzere mağdurların yararlanabileceği kaynakların farkındalığını yaymak için bu yönde yenilikçi adımlar atmaktadırlar.

Birçok ülkede önceden var olan ve salgın ile birlikte artan cinsiyete dayalı eşitsizliklerin ve risklerin kadınları orantısız bir şekilde etkilediği ve bu süreçte kadına yönelik şiddetin aile içinde artış eğiliminde olduğu bu çalışmanın ana argümanını oluşturmaktadır. Kadına yönelik şiddet, uluslararası insan hakları hukuku literatüründe yaklaşık son otuz yılda gündeme gelen ve daha çok ele alınan küresel bir sorun haline gelmektedir. Kadına yönelik şiddet- özellikle

---

* Öğr. Gör. Dr., *Bartın Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü*

yakın partner şiddeti/eş şiddeti ve cinsel şiddet- önemli bir halk sağlığı sorunu olmakta ve kadınların insan haklarının ihlali sonucuna varmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'nün verilerine göre, kadına yönelik şiddet özelinde dünyada her üç kadından birinin hayatları boyunca fiziksel veya cinsel şiddete, yakın partnerin/eşin şiddeti ya da partneri /eşi dışında cinsel şiddete maruz kaldığını göstermektedir (WHO, 2018).

Şiddetin, özellikle de kadınlara yönelik cinsiyete dayalı şiddetin sona erdirilmesi için Birleşmiş Milletler ve bölgesel düzeydeki diğer örgütler çağrıda bulunarak bir dizi uluslararası yasal belge yayınlamışlardır. Bu yasal belgeler, onları imzalayan devletler için bağlayıcı olmakla birlikte uluslararası mahkemeler tarafından da şekillendirilen bir süreç olarak ifade edilmektedir. O halde 'kadına yönelik şiddet' uluslararası yasal belgelerde nasıl tanımlanmıştır ya da nasıl referans alınmaktadır?

Bu çalışmada; ilk önce aile içi şiddet kavramının uluslararası insan hakları hukuku belgeleri, özellikle 1979 Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme (CEDAW) ve İstanbul Sözleşmesi ile birlikte tarihsel süreç içerisinde nasıl tanımlandığına yer verilecektir. Daha sonra pandemi süreci ile birlikte şu sorulara cevap verilmeye çalışılacaktır: BM ve Avrupa Konseyi, Covid-19 pandemi sürecinde artış gösteren kadına yönelik aile içi şiddet konusunda yasal ne gibi çağrılarda bulunmuşlardır? Ya da pandemi sırasında ülkeler, aile içi şiddet risk mağdurlarını korumak için ne gibi önlemler almalıdır? Sonuç kısmında ise pandemi sırasında ve sonrasında kadına yönelik aile içi şiddetin azaltılmasına yönelik öngörüler oluşturulması amaçlanmaktadır.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: Covid-19, pandemi, aile içi şiddet, kadına yönelik şiddet, CEDAW, İstanbul Sözleşmesi

COVID-19 SALGINI VE GÜNEY KAFKASYA

Ali Samir MERDAN*

Küresel bir tehdit olarak 2019 yılının Aralık ayında Çin Halk Cumhuriyeti'nin Vuhan kentinde ortaya çıkan COVID-19 salgınıyla yürütülen mücadele, uluslararası toplumun dayanışmasını gerekli kılmıştır. COVID-19 salgınında, özellikle toplumsal hareketliliğin olduğu bölgelerde bulaşıcılığı daha da artmıştır. Bu çerçeveden bakıldığında COVID-19 salgınıyla yürütülen mücadelenin büyük bir bölümü de toplumsal hareketliliğin kısıtlanmasıyla mümkün olabilmiştir. COVID-19 salgınıyla yürütülen mücadelede toplumsal hareketliliği sınırlandırma tedbirleri ise ekonomik faaliyetlerin kısıtlanmasına sebep olmuştur. Bu durum, devletlerde hemen her sektördeki üretimin azalmasına, enflasyonun artmasına, devletlerin ekonomilerinin küçülmesine, dış ticaret hacimlerinin azalmasına, daha çok iflas yaşanmasına ve işsizlik oranlarının artmasına neden olmuştur. Bu da toplumda sosyal sorunların çoğalmasını ve psikolojilerin olumsuz etkilenmesini doğurmuştur. Hakikaten 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'ndan sonra ilk defa bütün devletler, gelişmişlik düzeyleri ne olursa olsun, ekonomik olarak bir durgunluk sürecine girmişlerdir.

COVID-19 salgınıyla yürütülen mücadelede toplumsal hareketliliğin kısıtlanması, petrole olan talebin azalmasına ve buna bağlı olarak da uluslararası piyasalarda petrolün varil fiyatının düşmesine sebep olmuştur. Pandemi döneminde düşük petrol fiyatları, kırılgan bir ekonomik yapıya sahip olan Kafkas devletlerini de olumsuz etkilemiştir. Ekonomilerindeki yapısal faktörlerden dolayı Kafkas devletleri için COVID-19 salgını sebebiyle ortaya çıkan olumsuz etkileri kısa vadede ortadan kaldırmak pek mümkün görünmemiştir. Bu nedenle Kafkas devletlerinin toplumlarını sosyal ve ekonomik sorunların çoğalması anlamında zorlu bir süreç beklemiştir. Ayrıca COVID-19 salgını döneminin ekonomilerdeki olumsuz etkileri sonucunda, Kafkas devletlerinin geçmişte var olan temel sorunlarını savaşıyor veya anlaşarak geride bıraktıkları ve ekonomik kalkınma için ilişkilerinde yeni bir başlangıç yapmaya çalıştıkları görülmüştür.

Uluslararası piyasalarda petrolün varil fiyatının düşmesi, etnik çatışmalar ve sınır anlaşmazlıkları gibi sorunlarla uğraşan Kafkas devletlerinin ekonomik yapılarını da

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

etkilemiştir. Özellikle COVID-19 salgını ile yürütülen mücadelenin uzaması, Kafkas devletlerinin ekonomik yapılarını daha da sorunlu bir hâle getirmiştir. Sahip olduğu petrol ve doğal gaz kaynakları ile Azerbaycan, Kafkasya bölgesinin ekonomik açıdan en gelişmiş devletidir. Fakat uluslararası piyasalarda petrolün varil fiyatının düşmesi, toplam millî gelirin azalmasına ve bu durum da Azerbaycan ekonomisinin küçülmesine neden olmuştur. Azerbaycan'ın petrol ve doğal gaz kaynaklarının uluslararası pazarlara taşınmasında transit ülke konumunda olan Gürcistan ise COVID-19 salgını nedeniyle ekonomik faaliyetlerinde gerileme sürecine girmiş ve millî gelirin azalmasıyla da ekonomik daralma yaşamıştır. Ermenistan ekonomisi de petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahip ülkeler olan İran ve Rusya Federasyonu ekonomilerine doğrudan bağlıdır. İran ve Rusya Federasyonu, COVID-19 salgınıyla yürütülen mücadele döneminde ekonomik daralmalar yaşamışlardır. Buna bağlı olarak da İran ve Rusya Federasyonu'nun ekonomik ortağı olan Ermenistan, bu ekonomik krizden doğrudan etkilenmiştir. Diğer taraftan Rusya Federasyonu'nda, Kafkas devletlerinin vatandaşlarından çok sayıda çalışan bulunmaktadır. COVID-19 salgınıyla yürütülen mücadele döneminde Rusya Federasyonu'nda işsizlik oranı en az yüzde elli artmıştır. Bu bağlamda Rusya Federasyonu'nda çalışan Kafkas devletlerinin vatandaşları da işsiz kalmışlardır. Bu durum da Kafkas devletlerinin ekonomilerini dolaylı olarak olumsuz etkilemiştir. COVID-19 salgınıyla yürütülen mücadelede yaşanan ekonomik daralmalarla birlikte uluslararası piyasalarda petrolün varil fiyatının da düşmesinin Kafkas devletlerinde çok derin bir ekonomik krize dönüşmesine yol açmıştır. COVID-19 salgınının ekonomiye olumsuz etkilerini ve uluslararası piyasalarda petrolün varil fiyatının düşmesini dikkate alan IMF, 2020 yılı için Kafkas devletlerine yönelik tahminlerini de negatif olarak açıkladı.

COVID-19 salgını, çatışmaları bünyesinde barındıran Kafkas devletleri için politik, ekonomik, toplumsal ve sosyal zorlukları ortaya çıkarmıştır. Dağlık Karabağ, Güney Osetya ve Abhazya gibi çatışma bölgeleri açısından bakıldığında ise COVID-19 salgınıyla oluşan tehdit daha ciddi boyutlara ulaşmıştır. 2020 yılında Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Antonio Guterres'in ateşkes çağrısında bulunmasına rağmen özellikle Dağlık Karabağ bölgesinde çatışma yaşanmıştır. Daha da ilginç COVID-19 salgını, Dağlık Karabağ bölgesindeki küresel güç balansının değişerek Türkiye ve Rusya Federasyonu gibi devletlere kayması açısından da önemli gelişmelere neden olmuştur.

2020 Dağlık Karabağ Savaşı olarak bilinen Azerbaycan-Ermenistan Savaşı'nın durumu ise Gürcistan'da yaşanmış olan Güney Osetya ve Abhazya'daki etnik temelli çatışmalardan biraz farklıdır. COVID-19 vaka sayılarının arttığı 2020 yılının Mart ve Nisan aylarında Dağlık Karabağ'daki ayrılıkçı etnik grup, parlamento ve cumhurbaşkanlığı seçimleri düzenlemiş ve

geniş katılım ile seçimlerin gerçekleştirildiğini bildirmiştir. Öte yandan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Minsk Grubu Eş Başkanları arabuluculuğunda Azerbaycan ve Ermenistan Dışişleri Bakanları, Dağlık Karabağ'daki COVID-19 salgınıyla mücadeleyi görüşmek için 2020 yılının Şubat ve Mart aylarında ortak video konferans düzenlemişlerdir. Yine 2020 yılının Şubat ve Mart aylarında Gürcistan yönetimi ise Güney Osetya ve Abhazya'ya COVID-19 salgınıyla mücadele kapsamında test ve tedavi sözü vererek yardım etmeye hazır olduğunu bildirmiştir. Ayrıca Mart 2020 yılından itibaren Gürcistan Yönetimi, Abhazya'daki COVID-19 hastalarını tedavi etmek için temas hattında bulunan Rukhi'deki bir hastaneyi pandemi hastanesine dönüştürmüştür. COVID-19 salgını nedeniyle Kafkas toplumlarının birbirleriyle yakınlaşmalarına ve bölgedeki sorunların barışçıl yollarla çözümü için atılan bu adımlara rağmen Rusya Federasyonu, salgınla mücadele bahanesiyle Karadeniz üzerinden Abhazya'ya askerî birliklerini göndermiştir. Yine Rusya Federasyonu, Dağlık Karabağ çatışmasında arabuluculuk yapma bahanesiyle 10 Kasım 2020 tarihinde taraflara ateşkes anlaşmasını imzalatmış ve işgalden kurtarılamayan bölgelere insani destek sağlamak adına askerî birliklerden oluşan Barış Gücü'nü göndermiştir. Daha açık bir ifade ile Rusya Federasyonu, çatışma bölgelerine tıbbi ve insani yardım sağlamak yerine askerî konumunu güçlendirmiştir. Türkiye ise Dağlık Karabağ sorununun çözümü için Azerbaycan'a siyasi, askerî ve diplomatik destek vererek bölgede etkinliğini artırmış ve nüfuz alanı oluşturmaya başlamıştır.

COVID-19 salgını öncesi Kafkasya bölgesindeki durum araştırıldığında, Kafkas toplumlarının farklı seviyelerde ve muhtelif nedenlerden dolayı politik, ekonomik ve sosyal problemler ile mücadele ettikleri görülmüştür. COVID-19 salgınıyla birlikte bu problemler hem artmış hem de nitelik olarak en temel düzeye inmiştir. Kafkas devletlerinin bağımsızlıklarını kazanmalarından bugüne kadarki otuz yıllık dönemde, başta Avrupa Birliği olmak üzere Dünya Bankası, Avrupa Konseyi gibi birçok uluslararası örgüt, bölgede sivil toplum örgütlerinin yapılanmasına, uluslararası ve yerel düzeydeki problemlerin çözülmesine yardımcı olmaya çalışmıştır. Özellikle sivil toplum örgütlerinin teşkilatlanması konusunda başarılı bir şekilde belli bir aşamaya geldiği söylenebilir. Uluslararası örgütlerin desteğiyle Kafkas devletlerinde teşekkül eden sivil toplum örgütleri; genç kuşaklarda oluşan kimlik temelli düşmanlık duygularının azaltılması, insan hakları ve ifade özgürlüğünün yaygınlaştırılarak uygulanması, toplum içinde ötekileştirmeden uzak daha kapsayıcı bir yaklaşım benimsenmesi gibi konularda çalışmalar yaparak çeşitli platformlarda girişimlerde bulunmuşlardır. Fakat bu girişimler demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, şeffaf yönetim gibi ilkelere dayanarak oluşan Batı değerlerinin benimsenmesi ve bölgedeki etnik temelli çatışmalara çözüm bulunması konularında yeterli olamamıştır. Ayrıca bu girişimler, toplumda kabul gören düşüncelerin, etnik

temelli sorunların barışçıl yollarla çözümüne odaklanarak netice elde edilmesini de sağlayamamıştır. Diğer yandan Kafkas devletlerinin ekonomileri özel sektörü genişletmeye ve uluslararası ticarete açılmaya devam ederken devlet yönetimlerinde sivil toplum örgütleri ya kısıtlı ya da kapalı kalmıştır.

HANEDE KİMSE YOK: TÜRK SİYASİ TARİHİNDE KORUYUCU TIP HİZMETLERİNE GÖSTERİLEN TEPKİLER

Cem KARAKILIÇ*

16. yüzyıldan itibaren Avrupa’da ortaya çıkan modern devlet, dönemin sorunlarına çözüm üretmeye odaklanmış yeni bir yapılanmaydı. Bu yeni dönemde kapitalist ekonominin sınırsız emek gücüne duyduğu ihtiyaç sosyal alanın tanziminde daha doğrusu devletin kamu sağlığı alanında düzenleyici bir güç olarak ortaya çıkmasında etkili oldu. Böylece modern devlet geçmişin la-yüsel iktidarlarının aksine üretimi sekteye uğratacak bütün problemlerle savaşıyor ve kapitalist ekonominin mal arzını sürdürebilecek sağlıklı bir toplum yaratmak için organize tıp uygulamalarına dayanan yeni bir strateji geliştirdi.

Kuşkusuz Osmanlı Devleti’nin Avrupa’daki bu gelişmelere kayıtsız kalması düşünülemezdi. Tanzimat’ın eşiğindeki Osmanlı aydını artık askeri alanlara hasredilmiş yüzeysel reformlar yerine hayatın bütün kompartımanlarını içine alan daha şümüllü ve daha radikal bir dönüşümün kaçınılmaz olduğunu anlamıştı. Üstelik 17. yüzyıldan beri yapıldığı gibi modern dünyanın yeni meselelerine geleneksel yöntemlerle çözüm üretme düşüncesi artık iflas etmişti. Tanzimat’tan sonra radikal reformlarla merkezi bir yapıya bürünen Osmanlı Devleti askerî kurumlarıyla ayakta duran orta çağ devleti görünümünden her geçen gün biraz daha uzaklaşıp bürokratik modern bir devlete evrilirken Avrupa’daki örneklerinde olduğu gibi tebaasıyla arasındaki ilişkilerini yeniden düzenleyerek geçmişte dikkate almadığı pek çok konuda sorumluluk hissiyle hareket etti. Devletin asker ve vergi ihtiyacına dayanan kameralist politikası bu yeni dönemde devlet adamlarını kamu sağlığı adı verilen yeni bir kavramla tanıştırdı. Bu durum geçmişte vakıflar aracılığıyla yürütülen sağlık hizmetlerinin artık kaçınılmaz şekilde kamulaştırılması anlamına geliyordu.

Osmanlı Devleti’nde sağlık hizmetlerinin kamulaştırılması işlemleri III. Selim’le başladı. Bu kurumsal adımlar II. Abdülhamit döneminde büyük yatırımlara dönüştü. Fakat bütün bütün bu radikal reformlar sıradan vatandaşın yaşam tarzı üzerinde tahmin edilenden daha büyük bir iz bıraktı. Açıkçası Devletin sosyal alanı sterilize etme arzusu günlük hayatın geleneksel formlarına çarparak devletle tebaası arasındaki ilişkileri kaçınılmaz şekilde sarsmıştı.

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Osmanlı Devleti'nde koruyucu tıp hizmetlerinin ilk örneği karantinanın uygulanmasıydı. Fakat karantinanın karşısında efkâr-ı batılanın neden olduğu müthiş bir muhalefet bulunuyordu. Sultan II. Mahmut karantinanın önündeki şer'i engelleri kaldırmasına rağmen vatandaşların karantina karşısındaki önyargılarını yıkamadı. Ayrıca karantina yöntemi salgınlarla mücadele konusunda etkili bir uygulama olmakla birlikte yeterli bir koruma sağlamıyor, devletin aldığı önlemler ekonomik kaygılarla ya da itikada dönüştürülmüş itiyatlar bahane edilerek eleştirilebiliyordu. Karantina sürelerinin fazla olması veya pratika almak isteyen gemilerin saatlerce hatta bazen günlerce limanlarda bekletilmesi gıda maddelerinin bozulmasına dolayısıyla uluslararası mal sirkülasyonunun sekteye uğramasına neden oluyordu. Açıkçası 19. yüzyıla kadar karantina sadece geciken ticari faaliyetler nedeniyle kaybedilen milyonlarca lirayı ifade ediyordu. Bu durum hastalık yapan mikroorganizmaların keşfedilmesinden sonra da değişmedi. Kolera mikrobunun bulunmasından sonra karantinanın yerini modern dezenfeksiyon yöntemlerinin almasına rağmen kordon altındaki hastaların iâşesi en az karantinanın ekonomik etkileri kadar yıkıcı oldu.

Diğer taraftan hekimlik mesleğinin yabancıların elinde olması karantinaya duyulan şüpheleri daha da artırmıştı. Hatta halk arasında salgınların daha fazla maaş almak isteyen doktorlar tarafından kasten çıkarıldığını düşünenler bile vardı. Ayrıca doktorların birbirinden tutarsız tedavi yöntemleri manevi değerleri hiçe sayan tıbbî müdahaleleriyle birleştiğinde tabibin tebaayla çatışması kaçınılmaz olmuştu. Mesela Müslüman kadın cenazelerinin erkek hekimler tarafından muayene edilmesi veya cenazelerin otopsi yapılarak (feth-i meyyitle) incelenmesi birçok vatandaş için alışılmıştın çok ötesinde büyük bir tahammül gerektiriyordu.

Bu arada karantina yöntemi tek başına yeterli bir çözüm değildi. Kanalizasyon sisteminin bulunmadığı, temiz içme suyunun olmadığı ve sokakların yeteri kadar temizlenmediği bir yerde karantinanın hiçbir hükmü yoktu. Bu durum defin yöntemleri, cenaze merasimleri, taziye ziyaretleri, yeme içme alışkanlıkları gibi geleneksel kodların yeniden düzenlenmesi anlamına geliyordu. Fakat devletin günlük hayatı "sıhhî şartlar" dahilinde yeniden tanzim etmesi gündelik hayatın (itiyatlar) itikada dönüştürüp kutsallaştırdığı formlarla çelişiyordu. Ayrıca bütün bunlar karantina yüzünden zarara uğrayan kesimlerin "*din elde gidiyor*" propagandasıyla birleştiğinde büyük halk kitleleri kontrol edilemez bir güce dönüşerek karantina binalarına zarar verebiliyor veya sağlık çalışanları bu kontrolsüz öfkenin hedefi haline gelebiliyordu. Karantinaya tepki gösterenler Amasya, Adana, Antep, Mitroviçe ve Mekke'de karantina binalarını yağmalamayacak hatta sağlık çalışanlarını katledecek kadar ileri gitmişti.

Bu arada vatandaşlar sadece karantinaya değil Anadolu'da yüzyıllardır uygulanmakta olan çiçek aşısının farklı formlarına da tepki göstererek aşı nizamnamesinin açık hükümlerine

rağmen çocuklarına aşı yaptırmak istemiyordu. İstanbul'un ve Anadolu'nun birçok yerinde ve özellikle gayrimüslimlerin yaşadığı mahallelerde çocuklarını aşılattırmak istemeyen, kerhen aşı yapıldığında da aşığı silerek etkisiz hale getirmeye çalışan vatandaşlar bulunuyordu. Hahambaşı bile kendisine yapılan bütün uyarılara rağmen cemaatinin aşılmasına izin vermemiş hatta çocuklarını aşılama için kapısına gelen aşı memurlarını geri çevirmişti. Ayrıca Müslümanlar da en az gayrimüslimler kadar aşığı tepki göstermişti. Ankara ve Çankırı'nın bazı köylerinde aşı memurlarının geleceğini duyan ihtiyar heyetleri aşı çağındaki çocukları saklamış üstelik aşı nizamnamesinde açıkça yasaklanmış olmasına rağmen variolationla aşılama devam etmişti. Daha da kötüsü aralarında yüksek bürokratların da bulunduğu aşı karşıtları batıl itikatların etkisiyle çocuklarına aşı yapılmasına tepki göstermişti.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: Tıp Tarihi, İsyân, Karantina, Çiçek Aşısı, Modern Tıp Hizmetlerine Muhalefet

COVID-19 SALGINININ DİPLOMASİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Ali Engin OBA *

Bu bildirin amacı, Covid-19 salgınının genel olarak diplomasi ve özel olarak diplomasi mesleği üzerindeki etkilerini değerlendirmektir. Bu amaçla ayrıca, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarlığı görevini üstlenmiş bir Büyükelçi ve iki diğer Büyükelçimiz ile bu konuda bir anket çalışması öngörülmektedir.

Covid-19 salgını, viral bir salgın olarak dünyayı etkisi altına almış bulunmaktadır. Bu çerçevede, kamusal ve özel hayatın birçok sektörlerinde olduğu gibi, genel olarak diplomasi ve özel olarak diplomasi mesleği bu salgından etkilenmiştir. Pandeminin ortaya çıkmasından sonra uluslararası ilişkilerdeki sorunların çözümünde olumlu sonuçlara ulaşamamıştır. Bu dönemde, iki rakip ülkenin, ABD ile Çin'in ilişkilerinde olumsuz gelişmeler meydana gelmiştir.

Salgından yararlanılarak, salgın diplomasisi aracılığıyla avantaj elde etmeye çalışan ülkeler görülmüştür. Bu bağlamda, Çin bir örnek teşkil etmektedir.

Bu sürede evlere kapanılması, seyahat yasağı, pandemi etkisindeki uluslararası ilişkilerde diplomasi eksiklerini de ortaya çıkardığı görülmüştür. Buna ilaveten, işlerin uzaktan ele alınması ön plana çıkmıştır. Bu nedenle, dijital ve elektronik olarak uluslararası sorunların çözümüne çalışılmıştır.

Gerçekten virüs, diplomatları evlerine bağlamıştır. Özellikle gizli görüşmeler için zorluk arz eden bu durum, diplomatları sanal (virtual) konferanslar, webinarlar ile baş başa bırakmıştır. Ayrıca bu dönem, çeşitli çatışmaların meydana geldiği bölgelerde diplomatların işlerini zorlaştırmıştır. Seyahat ve yüz yüze toplantıların sınırlandırılmaları konularla ilgili veri toplama zorluklarını doğurmuştur. Bu durum, rapor yazma sürecini etkilemiş, meslektaşlar ile temas edememe haber almaya olumsuz tesir yapmıştır. Ayrıca eve kapanma, dış politikanın stratejik boyutunu öne çıkarmıştır. Yeni bir stratejik yaklaşım, diplomatik hizmetlerin tümünü etkileyebilecek yeni bir imkan ortaya çıkarabilecektir.

Dijital gelişme, diplomasiyi de birçok açıdan etkilemiştir. Nitekim, bu değişim, diplomatların önemini ortadan kaldırmamasına rağmen, mesleğin yürütüldüğü ortamı hızlı bir şekilde dönüştürmüştür. Bu da diplomasi mesleğini bu değişikliğe ayak uydurmak zorunda bırakmıştır. Böylelikle, dijital diplomasi, diplomasi mesleği açısından diplomatları teknolojik becerilere de sahip olmalarını gerektiren yeni bir dönemi başlatmıştır.

---

* Emekli Büyükelçi Prof. Dr., Çag Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Covid-19 salgını ile ilgili olarak yapılan değerlendirmeler ışığında, pandeminin küresel jeopolitik bozulmaya sebebiyet verdiği, virüsün daha fazla kutuplaşmış ve bölünmüş bir dünyanın oluşmasını hızlandırdığı ileri sürülmüştür.

Çok taraflı diplomasi çerçevesinde de barışın gerçekleşmesi amacı ile Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin küresel insani ateşkesin sağlanması için yaptığı çağrıya beklenen cevap alınamamıştır. Çok taraflı diplomasinin eleştiri altında olduğu bir dönemde bu salgının çıkması, uluslararası kurumların yetkililerinin salgına karşı gereken şekilde mücadele etmelerini engellemiştir. Böylelikle, Covid-19 küresel dünyanın kırılma noktasını, dış şoklar karşısında dayanıksızlığını da ortaya koymuştur.

İkili diplomasi alanında da bu dönemde olumlu gelişmeler gerçekleştirilememiştir. Yemen'deki karışıklıklar devam etmiş, Afganistan'da barış sağlanamamış, Ukrayna krizi çözülememiş, Libya'da tüm sorunlar giderilememiştir.

Salgın döneminde, diplomasi mesleği ile ilgili olarak sanal diplomasinin de önem kazandığı görülmektedir. Bu durum, uluslararası ilişkilerin yürütülmesini mümkün kılarken, diplomasi araçlarını da artırıcı bir gelişmeyi teşkil etmiştir. Sanal diplomasinin, salgın sonrası da diplomatlar tarafından kullanılabilirliği değerlendirilmektedir. Hiç şüphesiz, yüz yüze fiziki diplomasi geri gelecektir. Ancak, sanal diplomasinin virüs döneminin etkin bir aracı olduğunda tereddüt yoktur. Böylelikle pandemi sonrasında diplomasi mesleğinin bu yeni araçları kullanmaya devam edeceği söylenebilir. Zor konularla ilgili diplomasinin yüz yüze gerçekleşebileceği, ancak sanal diplomasinin de pratik ve verimli olabileceği, bu şekilde yeni dönemde her iki aracın kullanılabilirliği ve diplomasinin hibrit bir mahiyet alacağı da değerlendirmeler arasındadır.

Diğer taraftan salgın hastalık döneminde anlaşmazlıkların çözümünde dijital diyalog yönteminin de uygulanmasına da başlanmıştır.

19. yüzyılda telgrafın, 20. yüzyılda da jet motorlu uçakların ortaya çıkmasının diplomasiyi etkilemeleri gibi, pandeminin etkisiyle ortaya çıkan dijital araçlar fiziki, yüz yüze yürütülen diplomasinin yerini almaktadırlar. Dijital imkanların geniş şekilde kullanılmasının diplomasi mesleğine kolaylaştırıcı bir etki yapacağı ve böylelikle mesleğe katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Ayrıca, salgın döneminde kullanılmaya başlayan video konferans, Zoom ve Webex araçları da diplomasiyi etkileyen diğer unsurlardır. Böylelikle, diplomatlar artık büyük çok taraflı diplomasi toplantılarını yüz yüze yapmak yerine Zoom aracılığıyla yapmaya başlamışlardır. Bu durum, pandeminin diplomasi mesleğine diğer bir katkısını oluşturmuştur. Bu şekilde, diplomasinin kesilmediğini, bazı bakımlardan hızlandırıldığını da görüyoruz.

Zoom, böylelikle diplomasinin devam etmesini ve yeni imkanları ortaya çıkarmasını, etkin bir diplomasiye devam edilmesini sağlayarak, diplomasi mesleği için olumlu bir gelişmeyi meydana getirmiştir.

Bu şekilde, salgın döneminde diplomasi, teknolojik araçların kullanılmasını hızlandırmıştır. Bu çerçevede, video-konferans ve Whatsapp uygulaması da akla gelebilir. Emniyetli video teknolojisinin geliştirilmesi de beklenebilir. Diğer taraftan, video konferans da, diplomasinin verimliliğini olumlu şekilde etkilemiştir. Bu suretle, dünyanın çeşitli bölgelerinde insanlara rahatça erişme imkanı ortaya çıkmıştır. Bu da diplomasinin yürütülmesine yardımcı olan diğer bir husustur. Seyahatlerin bu vesileyle ortadan kalkması, politikacılar için de kolaylık sağlamıştır. Sanal diplomasi bu suretle, geleneksel diplomasinin birçok formalite ve protokol yönlerini ortadan kaldırarak kolaylaştırıcı bir rol oynamıştır.

Korona virüs salgınının genel olarak diplomasi ve özel olarak diplomasi mesleği üzerindeki etkileri konusunda yukarıda yapmaya çalıştığım tahlil ve değerlendirmeler nazara dikkate alındığında, bu dönemin diplomasi üzerindeki etkilerini de özetle şu şekilde sıralamak mümkün olabilir:

Salgın, teknolojik araçların uygulanmasını hızlandırmıştır.

Video konferans, diplomasinin verimliliğini olumlu şekilde etkilemiştir. Bu şekilde dünyanın çeşitli bölgelerindeki insanlara rahatça erişme imkanı ortaya çıkmıştır. Bu da diplomasinin yürütülmesine fayda sağlamıştır.

Diplomatlar ve politikacılar, Zoom'u kullanarak etkinliklerini gerçekleştirmişlerdir. Seyahatin bu vesileyle ortadan kalkması diplomasi ve diplomatlar için büyük kolaylık yaratmıştır.

Sanal diplomasi, geleneksel diplomasiyi kolaylaştırıcı bir etkinlik olmuştur.

Bu dönem, barışı sağlamak için yapılan temasların artırılması imkanını da yaratmıştır.

Böylelikle salgın, diplomatik faaliyetlerin zaman yönetimini iyileştirmek, diplomatik ağın mevcut kaynaklarının en iyi şekilde kullanılması ile stratejik düşünme için yeni yol ve olanaklar yaratması suretiyle diplomasi mesleği üzerinde etkili olmuştur.¹

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: Korona virüs salgını, ikili ve çok taraflı diplomasi, diplomasi mesleği, dijital diplomasi, sanal diplomasi, Zoom ve webinar

¹ Pierre Vimont, Diplomacy during the Quaranteen: An Opportunity for More Agiel Craftsmanship, Carnegie Europe, September 02, 2020.

ULUSAL PRESTİJ VE KÜRESEL ETKİ ELDE ETMENİN BİR ARACI OLARAK AŞI-POLİTİK: RUSYA VE SPUTNİK V ÖRNEĞİ

Kürşad GÜÇ*

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan Rusya Federasyonu, 1990'lar boyunca siyasi, ekonomik ve toplumsal çeşitli sorunlar yaşadı. Bu sorunlardan bazıları derinleşerek Rusya'nın "çökmüş devlet" kategorisinde değerlendirilmesine dahi neden oldu. Rusya'yı kaotik bir iklime sürükleyen bu sürecin travmatik olaylarının başında da dış politikada yaşanan başarısızlıklar geliyordu. Sovyetler Birliği döneminde uluslararası sistemin iki başat aktöründen biri olan Rusya, 1990'larda Üçüncü Dünya ülkeleriyle eşdeğer bir konuma düşmüştü. Bu nedenle, 2000 yılında devlet başkanı seçilen Vladimir Putin ve ekibinin en önemli önceliklerinden biri, Rusya'nın küresel imajının düzeltilmesi ve onu yeniden etkili bir aktör haline getirmek oldu.

Rusya'yı siyasi, ekonomik, askeri, teknolojik vb. alanlarda yeniden güçlü bir ülke kılmayı ve bu imajı küresel sistemin başat aktörlerine kabul ettirmeyi amaçlayan bu siyasal ajanda, Putin yönetiminin öncelikli dış politika rehberi haline geldi. Çeçenistan'da egemenliğin yeniden tesis edilmesi, oligarkların kontrol altına alınması, merkezi hükümetin otoritesinin tüm federasyon geneline kabul ettirilmesi, ekonominin toparlanması gibi süreçlerle içeride gücünü yeniden tesis ve tahkim eden Moskova, 2008'deki Gürcistan Savaşı, 2014'teki Ukrayna müdahalesi ve Kırım'ın ilhakı, Suriye iç savaşında ABD ile girişilen mücadele gibi süreçler aracılığıyla Rusya'nın küresel siyasette gücünü ve prestijini yeniden kazanmanın yollarını aradı.

Bu süreçte ortaya koyduğu birçok girişimden büyük ölçüde istediğini alan ve Rusya'nın küresel imajını güçlendirerek 1990'ların neden olduğu travmanın olumsuz etkilerini büyük ölçüde ortadan kaldıran Moskova, 2019'un sonlarına doğru Çin'de ortaya çıkan ve kısa sürede küresel bir salgın haline dönüşen Kovid-19 salgınına da ulusal prestijini ve küresel etki kapasitesini artıracak bir araç olarak kullanmanın yollarını aradı. Bu bağlamda Rusya, koronavirüse karşı geliştirdiği Sputnik V aşısını, gerek prestij elde etme gerekse de dünyanın çeşitli bölgelerinde etki alanını genişletme çabasının bir aracı olarak kullandı.

Salgının tüm dünyayı esaret altına aldığı dönemin tam ortasında, Ağustos 2020'de Rusya, koronavirüse karşı etkili bir aşı geliştiren ilk ülke olduğunu ilan etti. Rusya'nın bu aşı

---

* Öğr. Gör. Dr., Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, Güvenlik Bilimleri Bölümü

çıkışını başta Batılı ülkeler olmak üzere çeşitli aktörler, bilimsel olmayan ve sadece ulusal gururu ön plana çıkartan bir hareket olarak yorumladılar. Rusya'nın gerek aşığı ilk geliştiren ülke olduğunu vurgulaması gerekse de aşığı verdiği isim, ulusal prestij motivasyonunu doğrular nitelikteydi. Zira aşığı verilen Sputnik ismi, Sovyetler döneminde Rusya'nın Batı'yla giriştiği teknolojik rekabetteki üstünlüğüne doğrudan bir atıfta bulunmaktadır. Sovyetler döneminde geliştirilen ve Batılı muadillerinden önce sahaya sürülen ve bu nedenle de Sovyetlerin teknolojik üstünlüğünü simgeleyen Sputnik uydu sistemlerinin isminin aşığı verilmesi sembolik bir mesaj içeriyor: Rusya yeniden teknolojik anlamda Batı'dan önde hareket etmektedir.

Bu mesaj, 1990'larda diğer birçok alanda olduğu gibi teknolojiye de çöküş yaşayan Rusya açısından önem taşımaktadır. Fakat Sputnik V aşığı her ne kadar Rusya açısından önemli bir prestij hamlesi olsa da ilk aşamada dünya genelinde çok fazla ilgi görmedi. Bunda Avrupa İlaç Ajansı ve Dünya Sağlık Örgütü başta olmak üzere birçok uluslararası aktörün Sputnik V'nin etkinliğine ilişkin ortaya koydukları çekinceler etkili oldu. Ayrıca Batılı devletlerin Sputnik V'yi tıbbi bir olgudan ziyade abartılmış bir ulusal gurur nesnesi olarak görmeleri ve bu yönde propaganda yürütmeleri de etkiliydi. Bu süreçte küresel kamuoyunun gündemine daha çok Batı menşeli aşığı çalışmaları getirildi. Pfizer-BioNTech, AstraZeneca, Moderna ve Johnson & Johnson gibi Batılı ülkelere geliştirilmekte olan aşıkların Sputnik V'den daha etkili ve bilimsel temelli olduğu iddia edildi.

Bu süreçte ortaya çıkan iki önemli gelişme ise aşığı-politik rekabeti Rusya'nın lehine çevirdi. İlki, Batı menşeli aşığı üreticileri, üretim imkânlarının neredeyse tamamını ABD ve İngiltere başta olmak üzere bazı Batılı ülkeler için kullandılar. Bu durum dünya genelinde pek çok ülkenin yeterli miktarda aşığı ulaşmasına engel oldu. Dahası Afrika ülkeleri başta olmak üzere çok sayıda az gelişmiş ülke hiç aşığı tedarik edemedi. İkincisi, Şubat 2021'de tıp alanında otorite kabul edilen The Lancet dergisinde yayınlanan bir çalışma, Sputnik V aşısının Kovid-19'a karşı % 91,6 oranında etkili olduğunu ortaya koydu. Bu iki durum, Rus aşığına olan küresel ilgiyi kısa süre içerisinde artırdı. Bu doğrultuda Rus Gamaleya Ulusal Epidemioji ve Mikrobiyoloji Merkezi tarafından geliştirilen ve Rusya Federasyonu Doğrudan Yatırım Fonu tarafından finanse edilen Sputnik V aşığı, 2021'in başından itibaren yoğun talep almaya başladı.

Haziran 2021 itibariyle dünya nüfusunun üçte birine karşılık gelecek şekilde altmıştan fazla ülke Sputnik V aşığı kullanımını onayladı ve Rusya ile aşığı tedariki konusunda anlaşma imzaladı. Belarus'tan Moldova'ya, Pakistan'dan Myanmar'a, Bolivya'dan Guatemala'ya, Angola'dan Gabon'a, Lübnan'dan Cibuti'ye, Arjantin'den Honduras'a, Türkiye'den Güney Kore'ye kadar her kıtadan çok sayıda ülke Rus aşığına temin arayışına girdiler. Bu durum, Batılı

ülkelerden ve aşı üreticilerinden ümidini kesen çok sayıda ülkenin Rusya'ya yaklaşmasına da vesile oldu. Bu sayede Rusya, Putin döneminde dış politikada öncelik verdiği Batı-dışı dünyada etkin ve etkili olma stratejisini, diğer birçok unsurun yanında Sputnik V aşısı ile de uygulama imkânı elde etmiş oldu.

ABD ve İngiltere'nin kendi nüfusları aşılacak sayıdan çok fazla aşığı stoklamaları neticesinde Batı içerisindeki çok sayıda ülkenin de aşı tedarikinde zorluklar yaşaması, sadece Batı-dışı az gelişmiş ülkelerin değil, Batı siyasal sistemi içerisinde olan çok sayıda ülkenin de Rusya ile aşı işbirliği yapmasına neden oldu. Çekya, Avusturya, Macaristan, Slovenya, İtalya, İspanya ve Fransa Sputnik V aşısının ya temini ya da kendi ülkelerinde üretilmesi konusunda Rusya ile çeşitli anlaşmalar imzaladılar. Salgının süresinin uzaması ve diğer aşı üreticilerin üretim eksiklikleri yaşaması Rus aşısına olan ilgiyi daha da artırdı. Öyle ki Almanya aşı komisyonu başkanı Thomas Mertens, Sputnik V'nin Avrupa'da uygulanabilecek kadar iyi bir aşı olduğunu açıkladı. Bu doğrultuda Almanya'nın Bavyera eyaleti, Sputnik V'nin tedariki için Rusya ile ön anlaşma imzaladı. Avrupa Birliği (AB) üyesi bazı ülkelerin Rus aşısına ilgi göstermesi, AB'nin birlikte hareket etme ve aşının birlik içinde eşit dağıtım ilkesine de zarar verdi. Böylece Rusya, 1990'lar boyunca dışlandığı Avrupa toplumunu aşı silahıyla kendi içinden vurmuş oldu. İlaveten Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) ile Rusya 220 milyon doz aşının temini konusunda Mayıs 2021'de bir anlaşma imzaladı. Ayrıca YouGov'un Mart 2021'de çeşitli ülkelerde yapmış olduğu araştırmaya göre Rusya, ABD'nin de önünde yer alarak en güvenilir aşı üreticisi ülke; Sputnik V de en çok adı duyulan aşı oldu.

Sonuç olarak, aşı kargolarının üzerine "Tescilli ilk Kovid-19 aşısı" ibaresini yerleştirerek gönderen Rusya açısından Kovid-19'a karşı geliştirilen Sputnik V aşısı, tıbbi bir mesele olmanın çok ötesine geçmiştir. Geliştirdiği aşı sayesinde salgın sürecini 2000'lerin başından itibaren uygulamaya koyduğu dış politika stratejinin bir parçası olarak kullanan Rusya, bir yandan Kovid-19'a karşı aşığı ilk geliştiren ülke olarak ulusal prestijini artırma diğer yandan da salgın karşısında zor durumda kalan ve Batılı devletlerden hiçbir destek alamayan ülkeler üzerinde etki kurma yoluna gitmiştir. Dolayısıyla Rusya, hem teknolojik anlamda Batı'yı geride bırakabildiğini hem de küresel anlamda etkili bir aktör olduğunu Kovid-19 salgınını aşı-politik bir rekabet alanına dönüştürerek kanıtlamaya çalışmıştır.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: Rusya, Sputnik V, Kovid-19, Aşı-politik

KARANTİNA-KARŞITI GÖSTERİLERDE KÜRESEL SİSTEME MUHAFAZAKAR ELEŞTİRİLER

Yavuz YILDIRIM*

Ortak hedefler ve talepler etrafında bir araya gelenlerin geliştirdiği kolektif eylemlerin toplamı olarak tanımlanabilecek toplumsal hareketler, farklı konularda örgütlenebilir. Çeşitli grupların farklı başlıklardaki sorunlarını ifade eden eylemlerin kurduğu hareketler, orta ve uzun dönemde sosyal ve siyasal bağlamlar arasındaki etkileşimi kurar ve yeni tartışma alanlarını siyasetin konusu haline getirir.

Geniş etki ve eylem alanıyla hareketler, ideojilerden aktörlerin davranışına, duygusal etkenlerden ekonomik gelişmelere kadar farklı bağlamlarda ele alıp incelenmektedir. 20. Yüzyıl sonu itibariyle farklı disiplinlerin birbirini etkilemesi, küresel gelişmelerin sınır aşan etkileri ve iletişim araçlarının yaygınlığı gibi unsurların birleşimiyle hareketlerin incelenmesi de klasik yaklaşımlardan uzaklaşmaktadır. Eylemlerle ifade edilen görüşler değişim talebini ifade ettiği gibi değişime direnişleri de içerebilir. 2020’lerde yeni bir küresel gündem, yeniden toplumsal hareketlerin kolektif eylemleri eliyle farklı bir talep ve beklenti sürecine konu olmuştur.

Bu çalışmada, karantina-karşıtı eylemlerin farklı dayanak noktaları üzerinden yeni bir küreselleşme-karşıtı dalgayı geliştirme potansiyeline sahip olduğu vurgulanacaktır. Küreselleşme-karşıtı hareketin 2000’lerin başında ekonomik sisteme yönelik eleştirileri, demokrasi vurgusunu ve yatay hiyerarşiye dayalı tabandan örgütlenmeleri öne çıkarmıştı. 2010-sonrasında Öfkeliiler, İşgal Et, Sarı Yelekliler gibi örneklerde küreselleşme-karşıtı hareketlerin bu vurgularını görmek mümkündür. Son iki yıldır ortaya çıkan karantina-karşıtı eylemler de yeni bir eylem dalgası yaratmıştır. Bugün karantina-karşıtı eylemlerde görülen muhafazakar eğilimlerin küresel düzene dair eleştirileri, sadece yerel düzeyde taleplere değil ekonomik ve sosyal düzenin küresel çaptaki genel çerçevesine yönelik gelişmektedir.

Çalışmanın sorunsalı, yakın geçmişte daha fazla demokrasi arayışıyla küreselleşme karşıtlığını ifade eden grupların niteliğinde karantina-karşıtı gösteriler içinde nasıl bir değişim olduğunu anlamaktır. Bu açıdan temel argüman, küreselleşmenin ekonomik görünümünü açık eden küresel salgın döneminde, muhafazakarlığın bu eylemlerde daha muhalif bir çizgide örgütlendiğidir. Geleneğin korunması, kültürel değerler ve otoriteye bağlılık çizgisindeki

---

* Doç. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

muhafazakarlığın liberal demokrasiyle bağlarını gevşeten bu dönüşüm, yeni bir demokrasi arayışını barındırmaktadır. Tartışma popülizmin yarattığı siyasi arayışlarla da yakından ilgilidir.

Karantina-karşıtı gösteriler, dünyanın farklı yerlerinde olduğu gibi Avrupa’da da hemen hemen her ülkede çeşitli büyüklüklerde gelişse de (Kowalevski, 2020; Vieten, 2020) burada özellikle ABD’deki eylemlerde (countlove.org; sites.google.com/view/crowdcountingconsortium) öne çıkan ifadelere yer verilecektir. Bu kapsamda sağlık sisteminin ve diğer sivil hakların yetersizliğine dair eleştirileri içeren somut talepleri ifade eden eylemler (Garbaudo, 2020) kadar, bu çalışmada küreselleşme-karşıtlığıyla bağlantılı söylem ve eylemler öne çıkarılacaktır. Bu örnekler, Tilly ve Tarrow’un (2007) çekişmeci siyaseti ve çekişmenin dinamikleri (McAdam, Tarrow ve Tilly, 2001) kavramlarıyla analiz edilecektir. Siyasal fırsat süreci olarak adlandırılan bu yaklaşımın güncellenerek genişletildiği bu sürece aynı zamanda della Porta’nın (2015) hareketlerin gündemine kapitalizmi aldığı tespitleri de eklenecektir.

Böylece ana nokta, demokrasinin tekil ögesi bireylerin ve kolektif ögesi halkın yeniden temel tartışmaları hatırlatmasıdır. Yaşanan gelişmelere müdahil olma isteği gündelik hayat üzerinden ifade edilirken siyasetin teknik uzmanların belirlediği bir mekanizma olmasına karşı da alternatif arayışlar görülmektedir. Bu gelişmelerin demokrasiyi ne düzeyde besleyeceği, hareketlerin kendi içindeki dinamikleri sürdürme/değiştirme potansiyeliyle ilgilidir.

Covid-19 salgını sürecinde gelişen karantina, kapanma ve benzeri salgın önlemlerine karşı, gündelik hayat ve sıradan insan üzerinden ifade eden eylemler, yeni bir küreselleşme-karşıtı hareketin emareleridir. Ancak bu kez muhafazakar eğilimlerin bu dalgayı beslediği görülebilir. Çeşitli yerel talepler, karantina ve küresel salgın bağlamında yeni bir siyasal çerçeve edinerek ifade edilmeye başlanmıştır. Devletlerin uluslararası örgütlerin karşısında güçsüzlüğü, egemenlik ve demokrasiye yönelik saldırılar olarak görülüp çeşitli komplo teorileriyle de beslenerek küresel siyasetin işleyişine dair öfkeye ve tepkiye neden olmaktadır (Pleyers, 2020).

15 Nisan 2020 tarihinden bu yana Operation Gridlock, Michigan Conservative Coalition, Freedom Works, American Patriot Council, Idaho Freedom Foundation, Idaho Second Amendment Alliance gibi çeşitli büyüklüklerdeki internete dayalı taban oluşumları veya sivil toplum kuruluşlarının organizasyonlarında onbinlerce kişi eylemlere katılmıştır. Eylemlerde ifade edilen baskıcı rejim eleştirileri, Nazizm ya da komünizm benzetmeleri, ekonomik işleyişin ve bireysel özgürlüğün korunması gibi noktalarda muhafazakarlık, kavramların iç içe geçtiği ve gerçek ile spekülasyon arasındaki sınırların bozulduğu post-truth döneminde yeni bir küreselleşme karşıtı anlatının temellerini atmaktadır. Burada sadece

maskesiz eski normale dönüş beklentisi değil siyasal kararların küresel çaptaki işleyişine tepki yükselmektedir (Pressman ve Choi-Fitzpatrick, 2020).

Özellikle ABD'deki eylemlerde yerel ve federal düzeyde alınan kararların, bireysel özgürlüğü zedelediği, anayasal kurallara aykırı olduğu sıkça vurgulanmaktadır (abcnews.go.com, nytimes.com). Liberter çizgiye yakın sosyal muhafazakar olarak adlandırılan bu kesimlerin, bireysel özgürlük ile anayasal düzen arasında kurduğu bağlara sahip çıkmak için bu eylemleri organize ettiği görülebilir. Küreselleşme-karşıtlığını, kültürel değerlerin korunmasından ziyade ekonomik işleyişin bozulmaması ve ekonomik refahın gerilememesi talebiyle birleştirmeleri, Covid-19 ve karantina karşıtı eylemleri farklı kılan en temel unsurdur. Bunun küresel çaptaki ekonomik dengenin, uluslararası kuruluşların kararlarının meşruluğunun sorgulanmasıyla da yakından ilgisi vardır. Popülizm tartışmalarında yükselen, liberal olmayan bir demokrasi arayışı, karantina-karşıtı gösterilere de yansımaktadır. Bu noktada liberal-muhafazakar denge olarak özetlenebilecek neoliberal düzeni değişimi, karantina karşıtı eylemlere yansımıştır. Her halükarda küresel sisteme dair kitlesel onayın sarsılacağı iddia edilebilir.

Mayıs 2020'de yeniden yükselen Black Lives Matter eylemleri ve Kasım 2020'deki ABD başkanlık seçimi gündemleriyle birlikte düşünüldüğünde, ABD'de yükselen tartışmalar yerel gündemin taşıdığı gerginlikleri de barındırmaktadır. Böylece küresel salgının görünür hale getirdiği ekonomik eşitsizlikler ve adaletsizlikler, toplumsal talepler ve beklentiler karantina-karşıtı eylemlerin genel şikayet çerçevesini oluşturur. Bu şikayetlerin hangi mekanizma ve süreçleri işleteceği, hareketlerin siyaseti belirleme gücünü ortaya koyacaktır.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: Toplumsal Hareketler, Kolektif Eylem, Küreselleşme-Karşıtlığı, Muhafazakarlık

Kaynakça:

Della Porta, D. (2015). *Social movements in Times of Austerity: Bringing Capitalism Back into Protest Analysis*. John Wiley & Sons.

Gerbaudo, P. (2020). The Pandemic Crowd, *Journal of International Affairs*, 73(2), 61-76.

Kowalewski, M. (2020). Street Protests in Times of COVID-19: Adjusting Tactics and Marching 'as usual', *Social Movement Studies*.

McAdam, D., Tarrow, S. ve Tilly, T. (2001). *Dynamics of Contention*, Cambridge: Cambridge University.

Pleyers, G. (2020) The Pandemic is A Battlefield. Social Movements in The COVID-19 Lockdown, *Journal of Civil Society*, 16:4, 295-312.

Pressman, J. ve Choi-Fitzpatrick, A. (2020). Covid19 and Protest Repertoires in The United States: An Initial Description of Limited Change, *Social Movement Studies*.

Tilly, C ve Tarrow, S. (2007). *Contentious Politics*, London: Paradigm.

Vieten, U. M. (2020). The “New Normal” and “Pandemic Populism”: The COVID-19 Crisis and Anti-Hygienic Mobilisation of the Far-Right. *Social Sciences*, 9(9), 165.

KRİZLERİN AVRUPA BİRLİĞİ'Nİ İNŞASI ÜZERİNE: COVID-19 VE 2008 KRİZİNİN AB ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Altuğ GÜNAR*

Avrupa Birliği entegrasyon sürecinin kurucu babalarından biri olan Jean Monnet dönemine göre oldukça ileri bir entegrasyon vizyonu ortaya koymuştur. Monnet Avrupa entegrasyonunun karşı karşıya kaldığı krizler ve bu krizler sonucu ortaya konan/kabul edilen çözümlerin bir toplamı/sonucu olacağını ifade etmiştir.¹ Nitekim Avrupa Birliği entegrasyon sürecine bugün bakılmış olduğunda, her büyük derinleşme süreci öncesi Birliğin ciddi bir kriz yaşamış olduğu görülmektedir. Avrupa Savunma Topluluğu ve Avrupa Siyasi İşbirliği düşüncelerinin çıkmaza girmesi nasıl Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluklarının kurulmasına neden olmuşsa, entegrasyon süreci içerisinde karşı karşıya kalınan krizler de bir sonraki aşamada derinleşmeye neden olmaktadır. Tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını Avrupa'da da etkili olmuştur. Avrupa Birliği üye ülkelerinin sağlık alanında yeterli kapasiteye sahip olmamaları, Avrupa Birliği'ni kapsayan ciddi bir sağlık tartışmasına dönüşmüş ve Birliğin varlığı sorgulanmıştır. Avrupa Birliği sağlık konusunda tekleyen üye devletlerin iş birliği içerisinde hareket edebilmesi için “sağlık birliği” planlaması yapmaya başlamıştır. Benzer bir durum 2008 ekonomik ve finansal krizi sürecinde yaşanmıştır. Avrupa Birliği'nin karşı karşıya kalmış olduğu en büyük ekonomik krizlerden biri olan 2008 krizi, Amerika Birleşik Devletleri'nde yatırım bankası Lehman Brothers'ın iflasını takip eden finansal ve ekonomik yıkım, 2010 yılında Avrupa Birliği'nde borç krizi olarak kendisini göstermiştir. Bu nedenle 2010 yılı ve sonrası Avrupa Birliği “mali iş birliği”, “bankacılık birliği” gibi daha derin mevzuat derinleşmelerini öngören kurumsal düzenlemelere yönelmiştir. Krizler işlemeyen yapıları gösteren belirli bir düzen içerisinde çalışan sistemlerin kendilerini yenilemelerine olanak sağlayan süreçler olarak kabul edilebilir. Bu bağlamda iktisadi gelişme süreçlerini ünlü iktisadi düşünür Joseph Alois Schumpeter bir “yaratıcı yıkım” süreci olarak kabul etmiştir. Schumpeter, Marx'ın tam tersi bir kapitalizm yorumu yaparak, kapitalist sistemin başarısızlığı nedeni ile yıkılacağı iddiasına karşı çıkarak, kapitalist sistemin başarısından dolayı kendi sonunu getireceği yorumunda bulunmuş ve sistemsal bir dönüşüm

* Dr. Öğr. Üyesi, *Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*

¹ “I have always believed that Europe would be built through crises, and that it would be the sum of their solutions” Jean Monnet, *Memoirs*, çev. Richard Mayne, Collins, London, 1978, s. 417.

yaşayacağını iddia etmiştir.² Schumpeter'e göre kapitalist sistem asla durağan olamayacağı gibi içerisinde yer alan "yaratıcı girişimciler" tarafından gerçekleştirilen "yenilikler" ile sürekli olarak "yaratıcı yıkım fırtınası" "the gale of creative destruction" yaşamakta bu durum da sistemi canlı/dinamik tutmaktadır. Bu nedenle kapitalizm bir istikrar sistemi olmadığı gibi istikrarsızlıklar ile gelişme fırsatı yakalamaktadır.³ Nitekim Schumpeter'e göre bu gelişme fırsatları kapitalist ekonomiler içerisinde yeniliklerin meydana gelmesi ile ortaya çıkmaktadır. Sistem içerisinde ortaya çıkan yaratıcı yenilik önce refaha, sistem içerisinde yayılmasını tamamladıktan sonra ise krize neden olmaktadır.⁴ Kriz refah döneminin sona erdiği ve yeni bir yeniliğin ortaya çıktığı sistemsel bir dönüşümün yaşanmış olduğu bir süreç olarak Schumpeter tarafından kabul edilmektedir. Bu şekilde kapitalist sistem bir önceki refah düzeyinden daha yüksek bir refah düzeyinin elde edilmesini sağlayacaktır.⁵ Avrupa Birliği entegrasyon sürecinin kurucu babalarından biri olan Jean Monnet ile Schumpeter'in krizleri sistemsel olarak yenilenme ve derinleşme fırsatı olarak görmeleri her ikisini ortak bir paydada buluşturmaktadır. Monnet'in Avrupa entegrasyonunun karşı karşıya kaldığı krizlerin de daha fazla derinleşmeye neden olacağı ve çözümler sonucu Avrupa entegrasyon sürecinin başarılı olacağına dönük düşüncesi, Schumpeter'in kapitalizmin kendi başarısı nedeni ile sonlanıp farklı bir sisteme evrileceğine dönük iddiası benzerlik taşımaktadır. Nitekim bilinmektedir ki, Avrupa entegrasyon süreci karşı karşıya kaldığı ilk yıllardan itibaren bir krizler sarmalı içerisinde bugünkü gelişmiş durumuna gelebilmiştir. Entegrasyon sürecinin ilk yıllarından itibaren Avrupa Birliği'nin karşı karşıya kalmış olduğu çeşitli krizler, Birlik içerisinde mevzuat derinleşmesinden kurumsal yeniliğe kadar çok sayıda değişikliğin gerçekleşmesi ile sonuçlanmıştır. Bu bağlamda 2008 krizi ve Covid-19 Pandemisi özel örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır. 2008 küresel finansal ve ekonomik krizi ve Covid-19 Pandemisi/krizi ile çoğu noktada benzerlikler taşımaktadır. Her iki krizin Avrupa Birliği'nde ortaya çıkarmış olduğu en önemli değişimler, entegrasyon sürecinin yeniden bir değerlendirme sürecine girerek çeşitli kurumsal ve politika derinleşmesine yol açmış olmalarıdır. Bu çalışmanın amacı Avrupa Birliği entegrasyon sürecinin karşı karşıya kalmış olduğu krizler sonucu entegrasyon sürecinin gelişmekte olduğunu ortaya koymaktır. Bu bağlamda çalışmada entegrasyon teorilerine değinildikten sonra "yaratıcı yıkım" teorisi kapsamında mevcut yapıların kendilerini çağın

² Joseph Alois Schumpeter, *Capitalism Socialism & Democracy*, Routledge, 2005, London and New York, s. 61-62.

³ Schumpeter, *a.g.e.*, s. 82-84.

⁴ Simon Kuznets, "Schumpeter's Business Cycles", *The American Economic Review*, 30 (2), 1940, s. 258-259.

⁵ Harald Hagemann, "Schumpeter's Early Contributions on Crises Theory and Business-Cycle Theory", *History of Economic Ideas*, 2003, 11(1), s. 52-54.

gerekliliklerine uyarlama süreci Avrupa Birliği bağlamında ortaya konulmaya çalışılacaktır. Çalışma, yaratıcı yıkım teorisi üzerinden Avrupa Birliği'nin krizler aracılığıyla derinleşerek entegrasyon sürecinin dinamiklerini canlı tutmakta olduğu sonucuna ulaşmaktadır.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: Jean Monnet, Yaratıcı Yıkım, Derinleşme, Kriz, Covid-19

COVID-19 SALGINININ AB DAYANIŞMA İLKESİNE ETKİSİ: AYRIŞMA MI, BİRLEŞME Mİ?

Pırl AKIN OCAK*

Avrupa Birliği'nin (AB) kuruluşundan bu yana var olan dayanışma kavramı, erken Avrupa bütünleşme sürecinin temel bir unsuru ve AB'nin kalbindeki varoluşsal ilkelerden biridir. Sıklıkla kutsanan kıymetli karakterinin ötesinde, dayanışma hassas ve dinamik bir özelliğe sahiptir. Hassastır, çünkü bütünleşmeyi sarsan tüm meydan okumalar bu ilkeyi doğrudan etkiler. Aynı zamanda dinamiktir, çünkü paylaşılan zorluklar ve ortak tehditler genellikle üyelerin bu ilkenin vazgeçilmezliğine olan bağlılıklarını kuvvetlendirir. Geçtiğimiz yılının başında patlak veren COVID-19 salgını, AB'nin söz konusu ilkeyi kendi içerisinde tekrar test etmesine yol açmıştır.

Çalışmaya göre, ilk olarak, salgının başında bazı üye ülkelerde yaşanan göç ve mülteci sorunları, Brexit yorgunluğu ve ülke içi ekonomik krizlerin yarattığı çalkantılı bir Avrupa bütünleşme ortamının varlığı, dayanışmaya yönelik olumsuz yaklaşımlara ilk ivmeyi vermiştir. İkinci olarak, AB'de bir ulus üstü ve gelişmiş afet yönetimi mekanizmasının olmayışı, sağlık altyapısının yetersiz koordinasyonu ve acil durum materyallerinin yetersizliğinin dayanışma vurgusunu zayıflattığı ve ortak Avrupa hedefleri yerine ulusal önceliklerin meşrulaştırılmasına hız verildiği görülmektedir. Son olarak çalışma, Avrupa dayanışmasına destekte bir artış gözlemlendiğini, AB'nin kısa sürede toparlanıp, Birliğin de nüvesi olan dayanışma ruhunu tekrar yakalayarak hayata geçirme ve uygulama yolunda önemli adımlar attığını bunun nedeninin de yıpranmış Avrupa ekonomisini yeniden canlandırmak için etkili devasa çabalar olduğunu öne sürmektedir.

Kavramsal Olarak Dayanışma

Dayanışma ile ilgilenen yazarların çoğu, ulus devlet sınırları içindeki tezahürüne odaklanırken, bazı önemli figürler (Jürgen Habermas, Andrea Sangiovanni, Andreas Grimmel vb.) bileşik ve çok boyutlu bir mesele olarak AB'deki ulus ötesi dayanışmaya odaklanmaktadır.¹

* Öğr. Gör., Ankara Üniversitesi, ATAUM

¹ Jürgen Habermas, *Democracy, Solidarity and the European Crisis*, 26 Nisan 2013 tarihinde Leuven Üniversitesinde verilen ders, <https://www.pro-europa.eu/europe/jurgen-habermas-democracy-solidarity-and-the-european-crisis/> (Erişim tarihi 21 Mayıs 2021), Andrea Sangiovanni, "Solidarity in the European Union", *Oxford Journal of Legal Studies*, Vol. 33, Sayı 2, 2013, s.214, Florian Kommer, "The Clash of Solidarities in the European

Avrupa'da dayanışma Avrupalılar tarafından inşa edilmiş ve Robert Schuman'ın 9 Mayıs 1950 tarihli açıklamasında belirttiği gibi: “Avrupa birdenbire ya da tek bir plana göre yapılmayacaktır. İlk önce fiili bir dayanışma yaratan somut başarılarla inşa edilecektir.”² düsturunca bir anlaşma ile de açıklığa kavuşturulmuştur. Dayanışma, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) Antlaşması (1951), Tek Avrupa Senedi (1986), Maastricht Antlaşması (1992) ve Lizbon Antlaşması (2006) dahil olmak üzere AB'nin tüm önemli Antlaşmalarının çerçevesinin arkasında kapsamlı bir ilke olarak hem siyasi hem de hukuki söylemde önemli bir rol oynamaktadır. Bununla birlikte, Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşmanın (ABİHA) 222. Maddesindeki Dayanışma Hükümü³ AB'nin dayanışma ilkesi ile ilgili çerçevesini belirleyen yasal temeldir.

COVID-19 ve AB'nin ilk dönemi: Dayanışmaya Karşı Meydan Okumalar

Salgının Avrupa'da hızla yayılmaya başlamasıyla bazı üye devletler panik halinde ilk olarak kendi bünyelerinde bulunan sağlık enstrümanı rezervlerini elde tutmak için stoklamaya başlamıştır ve Schengen anlaşmasını askıya alarak sınır kontrollerini yürürlüğe koymuş, maske ve solunum cihazlarına yönelik tek taraflı ihracat yasakları getirerek veya nakliyesi yapılan maskelere el koyarak ortak iç pazarın yükümlülüklerini yerine getirmemiştir. Bunun da en çarpıcı örneği İtalya'da yaşanmıştır. İtalya, 28 Şubat'ta sağlık ekipmanı talep etmek için Avrupa Sivil Koruma Mekanizması'nı (CPM)⁴ etkinleştirmiştir ancak 26 AB ülkesinin bu yardım çağrısına tepkisi büyük bir sessizlik olmuştur zira Komisyon tarafından koordine edilen bu mekanizma, etkisiz ve yavaştır ve aynı zamanda AB ülkelerinin gönüllü yardımına dayanmaktadır. Avrupa Komisyonunun ciddi eleştirisi ve çabaları sonucunda bu ülke bazlı uygulamaların önüne geçilmeye çalışılmış olsa da⁵; geç gelen bu zayıf adımlar sarsılan AB'nin güvenilirliğinin sorgulanmasını durduramamıştır. Bunun yanı sıra, AB salgınla mücadele için

Union”, *Fudan Journal of the Humanities and Social Sciences*, Vol. 11, Sayı 2, 2018, s.177-183, Andreas Grimmel “Solidarity in the European Union A Fundamental Value or “Empty Signifier”, Andreas Grimmel and Susanne MyGiang (edt.), *Solidarity in the European Union: Fundamental Value in Crisis*, Switzerland, Springer, 2017, s.174.

² Franco Piodi, “From the Schuman Declaration to the birth of the ECSC: The role of Jean Monnet”, *Cardoc Journals*, Sayı 6, Mayıs 2010, s.9.

³ ABİHA. Mad. 222, <https://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>, s.145.

⁴ Dışişleri Bakanlığı, Avrupa Birliği Başkanlığı, https://www.ab.gov.tr/-sivil-koruma-mekanizmasi_50451.html (Erişim Tarihi 25.05.2021). Ayrıca bkz: https://ec.europa.eu/echo/what/civil-protection/mechanism_en (Erişim Tarihi 25.05.2021).

⁵Kevser Erol, “Avrupa'nın Koronavirüsle İmtihani”, SETA Perspektif, Aralık 2020, Sayı 302, s. 4, <https://setav.org/assets/uploads/2020/12/P302.pdf> (Erişim tarihi 31 Mayıs 2021).

alınması gerekli tedbirler hususunda harekete geçmekte gecikmiş ve dayanışma ilkesini şiddetle eleştirip, uygulamaya sokmamıştır bu da Birliğin dayanışma ruhunu zedelemiştir.

COVID-19 ve AB'nin ikinci Dönemi: Dayanışma İşbaşında

COVID-19 salgını, AB ülkelerinin kriz zamanlarında daha iyi işbirliği ve koordinasyon sağlama ve sağlık değerlendirmeleri ile önlemleri uyumlaştırma ve belki de en önemlisi AB'nin yeni sınır ötesi sağlık tehditlerine etkili bir şekilde yanıt verme kapasitesini güçlendirme ihtiyacını göstermiştir. Birlik kendi hatalarını kabul edip, özür dileyerek⁶ yeni bir oluşumun sinyallerini vermiştir. Üye ülkeler tarafından pandeminin artık “yeni normal” olarak kabullenilmesiyle AB üye ülkelerinde ortak siyaset geliştirme çabası belirginleşmiş ve tüm bu kırılğan ve sıkıntılı süreçten ders çıkararak, AB koronavirüsle mücadelede ekonomi (SURE ve Next GenerationEU gibi maddi fonlar), sağlık (EU4Health), seyahat ve aşı konularında ulus aşırı stratejiler geliştirmeye başlamıştır ve geçen senenin Mart ve Nisan aylarına kıyasla günümüzde AB ülkelerinde söz konusu konularda fikir birliği sağlanmış durumdadır.⁷

Sonuç:

COVID-19 salgını ile AB, daha önce hiç karşılaşmadığı bir tehditle karşı karşıya kalmıştır. Bu kriz, Avrupa demokratik modeline ve Avrupa bütünleşmesine yönelik bir başka meydan okumadır. Bulgularımız, pandeminin başlangıcında gözlemlenen bir Avrupa dayanışma eksikliği olduğunu göstermektedir. Ancak sonradan aldığı önlemlerle AB dayanışmadan vazgeçmediğini de kanıtlamıştır. Birlik, hukukun üstünlüğü, bireysel haklara saygı, demokrasinin korunması ve dolaşım özgürlüğü, tek pazar gibi temel değer ve AB bütünleşmesi kazanımlarını savunmanın önemini fark etmiş ve dayanışmasını güçlendirmeyi seçmiştir. Unutulmamalıdır ki; AB bu varoluşsal krizden ciddi hasarla çıkacaktır. Ancak bu salgın AB'yi temelinden sarsabilecek mahiyette bir kriz değildir. AB çuvallamış; ancak hızla yeniden bir araya gelinmiştir. Avrupa Birliği ve kurumları öğrenen kuruluşlardır. Hatalarını hızla değerlendirir ve yapılması gerekeni ivedilikle yaparlar. Üye Devletlerin ve AB kurumlarının şimdiye kadar gösterdiği uyum ve dayanışma kapasitesi hafife alınmamalıdır. Avrupa Birliği'nin silahlı çatışma veya başka türden çatışmalar yerine bir fikir, dayanışma ve işbirliği temeline dayandığını tekrar tekrar vurgulamak önemlidir. Görüş ayrılıkları elbette çok kademeli bir bütünleşme sürecinin parçasıdır ve zaman zaman zorluklar yaşanmıştır, ancak

⁶Avrupa Komisyon'u Başkanı Von der Leyen'in İtalya'dan dilediği özür açıklaması için bakınız: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_20_675 (Erişim 28 Mart 2021).

⁷ Kevser Erol, Ibid., s. 3.

AB'nin dayanıklılığı her zaman kanıtlanmıştır. COVID-19'un dayanışma konusundaki zorlukları da, yetmiş yıllık Avrupa bütünleşmesi için bir test olarak hizmet etmiştir ve hala hizmet etmektedir.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: COVID-19 krizi, AB Dayanışma İlkesi, COVID-19'la mücadelede AB politikaları, AB'de kriz yönetimi ve dayanışma

COVID-19 SALGINI: AB İÇİN BİR DAYANIŞMA TESTİ

Esengül AYZAZ AVAN*

2019 yılı Aralık ayında ilk olarak Çin'in Vuhan kentinde görülen ve kısa sürede bir pandemiye dönüşen COVID-19 salgını tüm dünyayı olduğu gibi Avrupa Birliği'ni (AB) ve üye ülkelerini de etkisi altına almıştır. Her ne kadar Birlik içerisinde sağlık politikası üye devletlerin yetkisine bırakılmış olsa ve AB kurumları sağlık konusunda yeterli yetkiye sahip olmasa da, pandemi döneminde desteğe ihtiyaç duyan AB üyesi devletler, doğal veya insan kaynaklı bir afet durumunda Birlik ve üye devletlerin dayanışma ruhu içinde birlikte hareket etmelerini ve ellerindeki tüm imkanları seferber etmelerini öngören "Dayanışma Hükümü" nedeniyle AB'den ve üye ülkelere destek beklemişlerdir. Çalışmanın amacı, tüm dünyayı saran COVID-19 salgınında daha da yakınlaşması ve birlikte hareket etmesi beklenen üye ülkelerin Birlik çatısı altında bunu ne kadar başardığının ve salgın boyunca kurucu antlaşmadaki dayanışma hükümünün ne kadar uygulanabildiğinin tartışılmasıdır.

COVID-19 salgını hem AB'yi hem de Birlik üyesi devletleri oldukça hazırlıksız yakalamıştır. Salgının başlarında AB kurumları hızlı ve etkin bir şekilde harekete geçemezken, üye devletler ise ulusal koruma refleksi ile hareket etmişlerdir. AB Komisyonu'nun tüm çağrılarına rağmen başta Almanya ve Fransa olmak üzere AB üyesi ülkeler serbest dolaşımı öngören Schengen bölgesi içinde sınırlarını tamamen kapatmış ya da iç sınır kontrolleri uygulamışlardır. Ayrıca İtalya ve İspanya gibi acil sağlık malzemesi ve personeline ihtiyaç duyan ülkelerin çağrıları hem AB üyesi ülkeler tarafından yanıtızsız bırakılmış hem de Avrupa Komisyonu'nun bu ülkelere yardım yapabilmek için çalıştırmak istediği Avrupa Sivil Koruma Mekanizması üye ülkelerin tutumları nedeniyle işlemez olmuştur. Daha da ileriye giden ülkeler, ilaç ve tıbbi malzeme ihracatını yasaklarken birbirlerine ait maske ve solunum cihazı gibi sağlık ekipmanlarına el koymuş ve bu durum Avrupa'da adeta maske savaşları yaşanmasına sebep olmuştur. Her ne kadar sonraki süreçte AB kurumları harekete geçse, Avrupa Komisyonu Başkanı Ursula Von der Leyen İtalya'dan yeterli desteği sağlayamadıkları için özür dilese ve Almanya, Fransa gibi ülkeler İtalya ve İspanya'ya sağlık personeli ve tıbbi malzeme gönderse de, sonradan atılan bu adımlar AB içindeki dayanışma ilkesinin sorgulanmasını engelleyememiştir.

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Hacettepe Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

AB üyesi ülkeler arasında salgının sebep olduğu ekonomik sıkıntılar ile mücadele etme konusunda da bir uzlaşa sağlanamamıştır. Salgından daha çok etkilenen İtalya, İspanya, Fransa gibi ülkeler salgının ekonomik etkilerinin giderilmesi konusunda ortak adımlar atılması ve AB adına çıkarılacak ve AB'nin kefil olacağı “korona tahvilleri” aracılığıyla ortak bir borçlanmaya gidilmesi talebinde bulunmuşlardır. Ancak daha zayıf ekonomilere sahip ülkelerin borçlarının üstlenilmesini kendi ülkeleri için bir risk olarak gören Almanya, Avusturya ve Hollanda gibi ülkeler ortak borçlanma mekanizması fikrini açıkça reddetmişlerdir. Böylece salgının daha ilk günlerinde başlayan ayrışmalar, AB içindeki kuzey-güney gruplaşmasını da derinleştirerek ekonomik bir boyut kazanmıştır. AB Komisyonu’nun üye ülkelere AB bütçesini yaşanan krize uygun olarak şekillendirme çağrısında bulunması ve AB kurumlarının salgından dolayı ekonomileri küçülen ülkeler için 750 milyar euroluk kurtarma fonu hazırlaması olumlu bir gelişme olsa da, fonların kullanımının yeni bir mekanizmayla hukukun üstünlüğü şartına bağlanması üzerine Macaristan ve Polonya AB bütçesinin ve kurtarma programı paketinin onaylanmasını veto etmiş ve AB içinde başka bir krize sebep olmuştur. Sonrasında sorun çözülmüş ve iki AB üyesi ülke vetolarını kaldırmıştır ancak COVID-19’un yarattığı ekonomik etkileri hafifletme amacı taşıyan kurtarma fonu ülkelerin ulusal çıkarları doğrultusunda bir süre de olsa engellenmiş ve AB üyesi ülkelerin dayanışma içinde hareket edemediğini bir kez daha göstermiştir.

Salgının başlarında temel koruyucu materyallerin tedarikine ve sonrasında salgının yarattığı ekonomik problemler ile ortak mücadele edilmesine dair yaşanan anlaşmazlıkları aşma tedariki konusunda yaşanan sorunlar izlemiştir. AB üyesi ülkeler adına aşma tedarikini merkezi elden sağlama sorumluluğu AB Komisyonu’ndadır ancak bu konuda hem bürokratik sebeplerle hem de aşma firmalarının zamanında aşmaları teslim edememesinden kaynaklı gecikmeler yaşanmış, bu da üye ülkelerin tepkisine ve bireysel politikalar izlemesine sebep olmuştur. Örneğin Macaristan, AB tarafından yeterli aşma temin edilemediği gerekçesiyle AB'nin ortak aşma programının dışına çıkarak Avrupa İlaç Kurumu’nun henüz onay vermediği Çin’in “Sinopharm” ve Rusya’nın Sputnik V aşısına onay vermiş ve Çin’den ve Rusya’dan aşma sipariş eden ve bu aşmaları halkına uygulayan ilk AB ülkesi olmuştur. AB içinde artan tedarik ve lojistik sıkıntıları nedeniyle Avusturya, Çekya, Polonya ve Slovakya gibi üye ülkelerde AB sağlık makamlarından izin alamayan diğer aşmalara yönelmeye başlamıştır. Ayrıca mevzuat gereği AB’nin anlaşma imzaladığı aşma şirketleriyle üye ülkelerin anlaşma imzalamaması gerekirken Almanya’nın 30 milyon aşma için Pfizer ile bir anlaşma imzalaması Almanya’nın da bireysel hareket ettiğini göstermiştir.

Sonuç olarak; bu süreçte AB kurumları yaşanan krize hızlı ve etkin cevap verme ve üye ülkelerin beklentilerini karşılama konusunda yetersiz kalmış ve AB üyesi ülkeler de hem sağlık malzemelerinin ve aşının tedariki konularında hem de mali konularda ulusal çıkarlarını Birlik çıkarlarının önüne koyarak bireysel hareket etme yolunu seçmişlerdir. AB üyesi ülkeler arasında yaşanan tüm bu ayrışmalar ve atılan tek taraflı ulusal adımlar ışığında, AB’de sık sık dile getirilen dayanışma ilkesinin COVID-19 salgını boyunca çoğu zaman sözde kaldığını ve üye ülkelerin içe kapanma refleksi ile hareket ederek gerekli birlik ve dayanışmayı gösteremediğini söylemek mümkündür.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: COVID-19, Avrupa Birliği, Dayanışma Hükümü

AB’NİN KORONAVİRÜS SALGIN SINAVI: “DAHA AZ” BİRLİK, “DAHA ÇOK” BÖLÜNME Mİ?

Aslıgül SARIKAMIŞ KAYA*

2000’li yılların ortalarından itibaren Avrupa Birliği Küresel Mali Kriz, Mülteci Krizi, İngiltere’nin Birlikten ayrılması gibi Avrupa bütünleşmesini zayıflatan çeşitli krizlerle karşı karşıya kalmıştır. 2019 yılında Çin’de başlayan ve 2020 yılında tüm dünyaya yayılan koronavirus salgını krizlerle uğraşan AB bütünleşme süreci için ciddi bir sınama olmuştur. Halk sağlığı sorunu olarak başlayan salgının dünya ekonomisi üzerindeki olumsuz etkileri kısa süre içerisinde görülmeye başlanmıştır. Sağlık politikası AB üye devletlerin ulusal yetkilerinde olmakla birlikte, salgının yol açtığı ekonomik sorunlara ilişkin olarak AB kurumları ve üye ülkeler arasında eşgüdüm ve işbirliğini ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Ancak, salgınla mücadelede yaşanan sorunlar AB Kurucu Antlaşmalarında bahsedilen “ Daha Yakın Bir Birlik” (Ever Closer Union) amacının sorgulanmasına yol açmıştır. Bu kapsamda, bu çalışmanın amacı koronavirus salgınının AB bütünleşme dinamikleri üzerinde etkisini “Daha Yakın Birlik” vizyonu “ Daha Az Birliğe” mi dönüyor sorusu çerçevesinde incelemektir.

Koronavirus salgınının AB’ye etkileri birkaç dönemde incelemek mümkündür. Salgının ilk dönemlerinde, Şubat ayından Mayıs 2020’ye kadar olan süreçte, AB’nin ortak bir sağlık politikası olmadığı için salgınla mücadele üye ülkeler tarafından ulusal düzeyde yürütülmüştür. Böylece, her üye ülke kendi imkân ve kapasiteleri doğrultusunda salgınla mücadeleye başlamıştır. Salgının AB ülkelerinde hızla yayılması üzerine bazı AB ülkeleri tek taraflı kararlar alarak, Birliğin diğer üyelerine danışmadan seyahat yasakları getirmeye başlamıştır. AB Komisyonunun iç sınırların kapatılmaması ve sınır kontrollerinin yapılmaması çağrısına rağmen, çoğu AB ülkesi sınırlarında kontroller yapmaya başlamıştır. Salgını kontrol altına almakta zorlanan AB ülkeleri, AB çerçevesinde ortak eylem planı oluşturulmasını beklemeden, ulusal düzeyde Ortak Pazar kurallarıyla uyumsuz tedbirler almıştır. Salgından en çok etkilenen ülkelerden biri olan İtalya’nın tıbbi malzeme talebi, karşılıksız kalmış ve pek çok üye ülke ulusal düzeyde salgın mücadelesine odaklanmıştır. Böylelikle salgınla mücadelede üye ülkeler Birlik dayanışmasıyla hareket etmek yerine, ulusal çıkarlarını korumaya öncelik vermişlerdir.

---

* Dr. Öğr. Üyesi, *Selçuk Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*

Salgının olumsuz ekonomik etkilerinin tüm Avrupa’da yayıldığı ve AB ekonomilerinin küçülmeye başladığı 2020 yaz aylarında ise AB Komisyonu öncülüğünde hazırlanan ve salgının Avrupa ekonomisi üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmaya çalışan ekonomik destek paketi müzakereleri üye ülkeler arasındaki Kuzey-Güney bölünmesini belirginleştirmiştir. Salgının turizm ve hizmet sektörüne olan olumsuz etkilerinden en çok etkilenen Güney Avrupa ülkeleri (Yunanistan, İtalya, İspanya, Malta) ile Kuzey Avrupa ülkeleri arasındaki (Danimarka, Hollanda, İsveç) görüş ayrılıkları AB’nin temel ilkelerinden biri olan üye ülkeler arasındaki “dayanışma” ilkesini tartışmaya açmıştır. Lizbon Antlaşmasında yer alan ve üye ülkeler arasında refahın ve sorumlulukların adil ve hakkaniyetli bir şekilde paylaşımı öngören dayanışma ilkesine göre üye devletlerin birbirlerine afetler, salgınlar gibi krizlerde destek olması gerekmektedir. Ancak koronavirus salgınında dayanışma ilkesi üye ülkeler tarafından farklı şekilde yorumlanmış ve Birlik tarihinde ilk defa AB’ye borçlanma yetkisi veren ve AB ekonomisini canlandırmak için üye ülkelere dağıtılacak Kurtarma Fonu üzerinde Birlik tarihinin en uzun müzakereleri yapılmıştır.

Salgının olumsuz etkilerinden daha az etkilenen ve aralarında Hollanda, İsveç, Finlandiya ve Danimarka’nın bulunduğu zengin Kuzey Avrupa ülkeleri kurtarma fonu aracılığıyla yapılacak ortak borçlanma yerine üye ülkelere ihtiyaçları doğrultusunda kredi verilmesini istemişlerdir. Kurtarma Fonunun AB üyesi bazı ülkeler tarafından salgınla mücadele dışında başka alanlarda kullanılabileceği endişesiyle, bu ülkeler hibe programlarına karşı çıkmışlardır. Öte yandan turizm gelirlerinde ciddi kayıplar yaşayan ve ekonomileri ciddi oranda küçülen Güney Avrupa ülkeleri Kurtarma Fonunun üye ülkelere hibe olarak verilmesi gerektiğini ve bu hibelerle daralan Avrupa ekonomisinin canlanabileceği görüşünü paylaşmışlardır. AB Kurtarma Fonuna ilişkin olarak Kuzey-Güney ülkeleri arasında yaşanan görüş ayrılıkları esasında AB’nin son dönemlerde Birlik ruhundan uzaklaştığını ve üye ülkeler arasındaki ekonomik paylaşım sorununu ortaya koymuştur. Gelişmiş sosyal devlet uygulamaları ve yüksek refah düzeyleriyle AB’nin zengin ülkeleri arasında yer alan ve AB bütçesine net katkı sağlayan Kuzey Avrupa ülkeleri ekonomik güçlerini ve refahlarını bütçe açıkları olan ve kamu hizmetlerinde aksaklıklar bulunan Güney Avrupa ülkeleriyle paylaşmak konusunda isteksiz olmuşlardır. Almanya Başbakanı Merkel ve Fransa Cumhurbaşkanı Macron’un işbirliği ve öncülüğünde Kurtarma Fonuna ilişkin müzakerelerde anlaşma sağlanmış, hibe ve kredilerden oluşan 1,8 trilyon avroluk Kurtarma fonu kabul edilmiştir.

AB salgının yol açtığı ekonomik durgunlukla mücadele etmek için hazırlanan ekonomik yardım paketleri konusunda anlaşmada zorlanırken, aşı tedariki konusunda

eşgüdümle hareket etmeye çalışmıştır. AB Komisyonu tüm üye ülkeleri temsilen aşı firmalarıyla görüşerek, AB ülkelerinin aşuya erişimini hızlandırmaya çalışmıştır.

Sonuç olarak, Birlik olarak AB pandemide zor bir sınavla karşı karşıya kalmıştır. Salgının ilk dönemlerinde üye ülkeler AB çatısı altından ortak hareket etmek ve “Daha Fazla Avrupa” vizyonu ile Birlik ruhuna sahip çıkmak yerine, Brüksel’den uzaklaşarak kendi ulusal önceliklerine yoğunlaşmışlardır. Üye ülkeler arasındaki bölünmeler nedeniyle AB bütünleşmesi ve dayanışma ilkesi zayıflamıştır. Ancak, 2020 yaz aylarından itibaren Almanya-Fransa ortaklığının çabaları ve AB Komisyonunun desteğiyle üye ülkeler Kurtarma ve Dayanıklılık Fonu üzerinde uzlaşmışlardır. Salgının AB Bütünleşme sürecine olan olumsuz etkilerini azaltılmasında Almanya-Fransa işbirliği ile AB Komisyonu gibi ulusüstü kurumlar önemli rol oynamıştır. Böylece, salgın nedeniyle AB bütünleşmesinin zayıflamasına ve üye ülkeler arasındaki bölünmelerin derinleşmesine engel olunmuştur.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: AB, Dayanışma İlkesi, Koronavirüs, AB Kurtarma Fonu

COVID-19 PANDEMİSİNİN GÜNEYDOĞU ASYA'YA ETKİLERİ

Kerem KILIÇDAROĞLU*

Covid-19 salgınının ortaya çıkışı tüm dünyada olduğu gibi Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (Association of Southeast Asian Nations, ASEAN) ülkelerini de toplumsal açıdan derinden etkilemiştir. Üye ülkelerin salgındaki durumu, mevcut sorunlar (siyasi, ekonomik vb.), toplumsal ve kültürel çeşitlilikler birlikte düşünüldüğünde ASEAN'ın salgına yeterli tepkiyi veremediği ve dolayısıyla bir bütünlük sağlayamadığı görülmektedir. ASEAN'ın salgına karşı tutarlı ve ortak politika izleyememesi ASEAN'ın etkisinin ve merkezîyetçiliğinin sorgulanmasına yol açmıştır. Üye ülkeler incelendiğinde nüfus ve sosyoekonomik koşullar bakımından alınan bazı önemler ve sınırlamalar benzerlik gösterse de açıklanan ekonomik destek paketleri, eğitim ve sağlık konusunda alınan önlemler ciddi oranda farklılık göstermiştir.

Bu çalışmada öncelikle salgın çerçevesinde ASEAN üyeleri arasında hedeflenen bütünlüğün ne ölçüde gerçekleştirilebildiği tartışılacaktır. ASEAN kuruluşundan itibaren bütünlüğünü genişleterek (artan üye sayısı, Amerika, Çin ve çevre ülkelerle ilişkileri) bölgeyi savaş ve sıcak çatışmalardan uzak tutmayı ve ekonomik kalkınmayı barışçıl bir çerçevede sürdürmeyi amaçlamıştır. ASEAN'ın ilkeleri ve hedefleri göz önünde bulundurulduğunda tarafsızlık ilkesi (bölge dışı ülkelerle ve üyeler arasında) önemli ölçüde bağımsız hareket etme imkânı sağlarken ortaya çıkan merkezîyetçilik kavramı sorunların tartışılabilirliği ve alternatiflerin üretildiği bir platform sunmuştur. Fakat aynı tarafsızlık ilkesi kritik dönemlerde ülkelerin kendi başlarına karar almalarına yol açarak bütün olarak hareket etmeyi zorlaştırmaktadır. Özellikle bölgede devam eden sorunlar düşünüldüğünde ASEAN'ın her zaman bütünlük gösterdiğini söylemek mümkün değildir. Salgın, benzer bir şekilde, ASEAN içinde bütünlük ve ortak hareket etme hedefini engellemektedir. Bu minvalde önce ASEAN'ın tarafsızlık prensibi ve merkezîyetçilik kavramı tartışılacak, devamında COVID-19 salgınının yaşandığı dönemde söz konusu örgütün ortak karar alma konusunda yaşadığı zorluklar ve bütünlük anlayışı değerlendirilecektir. İkinci kısımda üyelerin salgın karşısındaki tutumları ve siyasi kurumların salgına tepkisi değerlendirilecektir. Fakat bu kısımda salgının etkileri ele alınan ülkelerdeki sorunlar çerçevesinde değerlendirilecektir. Çünkü salgın, birçok ülke ve bölgede olduğu gibi Güneydoğu Asya'da da devam etmekte olan toplumsal ve ekonomik sorunların daha da derinleşmesine sebep olmaktadır.

---

* Dr. Öğr. Üyesi, TED Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

ASEAN ve Tarafsızlık Prensiplerinin Bağımsızlığa Katkısı

8 Ağustos 1967’de Endonezya, Filipinler, Malezya, Singapur ve Tayland tarafından kurulan ASEAN, zaman içerisinde Güneydoğu Asya ülkeleriyle ilişkisi sonucu üye sayısını arttırmıştır. Aynı zamanda bölgede ağırlığı olan iki büyük güçle (Amerika ve Çin) ilişkileri iyi tutarak Soğuk savaş dönemi ve sonrasında bölgeyi sıcak çatışmalardan uzak tutmayı başarmıştır. Soğuk Savaş dönemindeki belirsizliğin ve güvenlik sorununun etkisiyle kurulan ASEAN, kuruluşundan günümüze kadar gelen süreç incelendiğinde ciddi bir gelişim göstermiştir. Bu gelişimde ASEAN üyeleri tarafından kabul edilen ‘tarafsızlık’ prensibinin önemi büyüktür. 1971 yılında ilan edilen ‘Barış, Özgürlük ve Tarafsızlık Bölgesi’ (ZOPFAN, Zone of Peace, Freedom and Neutrality) bildirgesi Soğuk savaş döneminde ASEAN’ın tarafsızlık prensibi yönünde atılan en büyük adım olmuştur. Tarafsızlık prensibi üye ülkelerin birbirlerinin iç işlerine karışmasını engellerken bölgedeki sorunlar karşısında üyeleri diyaloga teşvik etmiş, sıcak çatışmaların önüne geçilmiş ve Soğuk savaş belirsizliğinde taraf seçme baskısına bir alternatif olmuştur. Aynı zamanda izlenen dengeleme siyaseti ASEAN’ın geleceği açısından önemlidir çünkü bölge Soğuk savaştan günümüze kadarki dönemde Amerika ve Çin’le rekabetin yaşandığı bölgelerden biri olmuştur.

Salgın Sürecinde ASEAN

Bağımsızlık prensibinin salgın sürecine en büyük katkısı ASEAN’ın belli bir süper güce bağımlı hareket etmesinden ziyade geliştirdiği diyalog mekanizmaları ve mevcut bağlantıları sayesinde farklı bölge ve ülkelerle (Amerika, Avrupa Birliği ve Çin gibi) hızlı bir şekilde iletişime geçerek çözüm yolları aramasıdır. Söz konusu diyalog yolları oluşturulurken ASEAN tarafından geliştirilen merkezîyetçilik kavramı önemli konuların farklı aktörler tarafından uzlaşmacı bir yolla tartışılmasına olanak vermiştir. ASEAN merkezîyetçiliği kavramı, ASEAN’ın tarihsel gelişimi düşünüldüğünde, kurumsallaşma girişiminin bir sonucu olarak düşünülebilir. Kavramın net bir açıklaması olmasa da ASEAN’ın Asya ve Asya-Pasifik bölgesindeki örgütlerini merkezine alması olarak düşünülebilir. Buna bağlı olarak ASEAN+3, Doğu Asya Zirvesi (East Asian Summit) ve ASEAN Bölgesel Forumu kurumları vasıtasıyla sadece Asya’da değil, dünya genelinde bağlantıların geliştirilmesi amacıyla geliştirilen kurumsal bir platformdur. Kısacası ASEAN merkezîyetçiliğinin bir başka boyutu Asya’da ve Asya dışındaki ülkelerle işbirliğidir. Her ne kadar işbirliklerinin asıl amacı ticaretin ve bölgede barışın tesis edilmesine yönelik olsa da salgınla mücadelede de çeşitli işbirlikleri gerçekleşmiştir. Bu minvalde COVID-19’un ortaya çıkmasıyla birlikte kısa süre içinde ortak hareket etmeye yönelik önemli toplantılar gerçekleştirilmiştir. Bunun yanında oluşturulan ASEAN Biodiaspora Görsel Merkezi (ASEAN BioDiaspora Virtual Center) salgınla ilgili elde

edilen verileri ve üyeler arasında uygulanan sosyal kısıtlamaları tüm üyelerin erişimine açmıştır. Fakat önceki dönemlerle kıyaslandığında, işbirliklerinin ve Uzakdoğu Asya ülkeleriyle bağlantılarının devam etmesiyle beraber, ASEAN'ın büyük bir ilerleme kaydettiğini söylemek mümkün değildir. Bu açıdan ASEAN'ın hala kurumsallaşma aşamasında olduğu söylenebilir.

ASEAN Ülkelerinin Virüsle Mücadelesi

Başarılı ülkelerin ayırt edici özelliği konulan kuralların neredeyse tamamıyla uygulanması ve sınırların etkin kontrolü olmuştur. Güneydoğu Asya bölgesi kara ve deniz tarafı olarak ikiye bölündüğünde Çin'e yakın olan kara bölgesi ülkeleri (Kamboçya, Laos, Myanmar, Tayland ve Vietnam) salgından daha az etkilenirken adalardan oluşan, deniz bölgesinde kalan ülkelerin (Bruney, Endonezya, Filipinler, Malezya, Singapur) salgından daha fazla etkilendiğini söylemek mümkündür. Deniz bölgesinde yer alan Bruney, sadece Malezya'yla sınırı olması ve salgınla başarılı mücadelesiyle bölge içinde istisna oluşturmaktadır. Vaka ve ölüm sayıları incelendiğinde en başarılı ülkeler Laos ve Kamboçya'dır.

Aslında üye ülkelerin sosyoekonomik durumları ve sağlık altyapıları göz önünde bulundurulduğunda salgına karşı etkin bir mücadele göstermeleri pek de beklenmedik bir durumdur. Çünkü salgın öncesi birçok ülkenin sağlık ve sosyoekonomik koşulları yetersiz görünmektedir. Sağlık altyapısının zayıf olması bir yana birçok ülkenin kırsalında halkın temiz suya veya devletin sağladığı servislere erişim sınırlıdır. Bu durum hijyenik koşulların sağlanmasında önemli engellerden biridir. Fakat beklenilenin aksine bölgedeki ülkelerin başarılı olduğunu söylemek mümkündür.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: Güneydoğu Asya, COVID-19 Pandemisi, ASEAN, ASEAN Merkeziyetçiliği, Bölgeselleşme.

GÜNEY KORE’NİN COVID-19 İLE MÜCADELESİ: FIRSATLAR VE ZORLUKLAR

Hatice ÇELİK*

2020 yılının ilk günlerinden itibaren tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını 2021 Mayıs ayı itibari ile az sayıda ülkede etkisini azaltsa da pek çok ülkede halen en temel sorunlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk olarak Çin Halk Cumhuriyeti’nin (ÇHC, Çin) Wuhan kentinde görülen virüs hızla komşu ülkeler başta olmak üzere tüm dünyaya yayılmıştır. Bu noktada virüse ilk olarak maruz kalan ülkelere biri de Güney Kore olmuştur. Salgının ilk aylarında tüm ülkeler gözlerini ilk olarak Çin’e çevirmiş, Çin’in izleyeceği yöntemleri takip etmiş ve bir yandan da kendi ülkelerinde benzer yada farklı yöntemler geliştirmek için çaba sarfetmişlerdir. Çin’in daha sert tedbirler almasına farklı bir alternatif yaklaşım geliştiren bir ülke olarak, Doğu Asya kuşağına bakıldığında ilk aylardan itibaren dikkat çeken örneklerden biri yine Güney Kore olmuştur. Hatta öyle ki Güney Kore oldukça başarılı denebilecek bir duruş sergilemiştir. Bu bağlamda salgının ilk aylarından itibaren “Güney Kore modeli” şeklinde tanımlamalar yapmak suretiyle Güney Kore’nin sürece yönelik izlediği adımlar bir örnek çerçeve olarak incelenmeye başlanmıştır. Hatta bu başarılı süreci Güney Kore’ye dair ikinci bir Kore mucizesi¹ olarak nitelendirmek mümkündür (Çelik, 2021: 62). Zira yaşlı nüfusu ve Seul bölgesinin nüfus yoğunluğu düşünüldüğünde Güney Kore’nin de bazı Avrupa ülkelerinin yaşadığı gibi yüksek sayıda ölümler ve salgında kontrolü kaybetmesi/sağlayamaması da olası ihtimaller arasındaydı. Ancak Güney Kore hükümeti ve Cumhurbaşkanı Moon Jae-in’in izlediği siyaset bu olası kötü senaryonun gerçekleşmesini engellemiştir. Yine de tüm bu süreç sorunsuz/sıkıntısız bir düzlemde ilerlememiştir. Özellikle Güney Kore’nin Daegu şehrinde Shincheonji Kilisesi’nde ortaya çıkan vaka yayılması Güney Kore’nin salgınla mücadele stratejisini bir süreliğine ciddi sıkıntıya sokmuştur. Bu da sağlık açısından olmasının yanı sıra ülke içindeki tarikat-din-siyaset-toplum ilişkileri bağlamında tartışmalara zemin hazırlamıştır. Öte yandan yine Güney Kore hükümetinin Çin’e karşı takındığı görece pozitif tavır Güney Kore muhafazakar siyasetçileri tarafından da eleştirilmiştir. Bu gelişmelerin gölgesinde Nisan 2020’de Güney Kore seçimlere gitmiştir. Salgının etkisi nedeniyle bazı ülkelerde yaklaşan seçimlerin ertelenmesi bile söz konusu olmuşken, Güney

---

* Dr. Öğr. Üyesi, *Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Asya Çalışmaları Anabilim Dalı*

¹ Güney Kore, Kore Savaşı sonrasında büyük ölçüde yıkıma uğramış bir ekonomiye sahipti. Ardından 1960’lı yıllarda gelen askeri yönetim, baskıcı bir iç siyaset izlemesinin yanında ekonomik açıdan ülkenin kalkınmasının temellerini atmış ve bu süreç “Han Nehri Mucizesi” (Miracle on the Han River) olarak literatüre geçmiştir (Britannica), <https://www.britannica.com/place/South-Korea/Economic-and-social-developments> . Kimi zaman doğrudan Kore mucizesi olarak da anılmaktadır.

Kore'nin salgının başlangıcından çok kısa süre sonra seçimleri gerçekleştirmesi demokratik geleneklere bağlılığını göstermiştir. Hatta seçimlere katılım son yılların katılım oranlarını geride bırakmıştır. Böylelikle açıkça görülmektedir ki bir sağlık krizi olarak başlayan Covid-19 Güney Kore'yi iç siyaset açısından farklı etmenler temelinde doğrudan etkilemiştir.

Dış ilişkiler açısından bakıldığında ise Güney Kore'nin özellikle 1990'lı yıllardan itibaren izlediği daha çok yönlü bir dış politika gündemine yansımalarının olduğunu görmek mümkündür. Zira salgının ilk aylarından itibaren Güney Kore hem bölgesel hem de küresel platformlarda salgına dair tecrübelerini paylaşmış ve gözleri üzerine çekmeyi başarmıştır.

Daha yakından bakıldığında ise Güney Kore'nin salgınla mücadele sürecine etki eden farklı faktörlerin de olduğu görülmektedir. Bunlardan en temel olanları; merkezi yönetim ve yerel yönetimlerin ilişkisi/işbirliği, devletin imkanlarını kullanabilme kapasitesi, ve bilhassa önceki salgınlardan ve/veya afetlerden edindiği tecrübedir. Tüm bunların Güney Kore özelinde açıklayıcı gücünün olduğu düşünülmektedir.

Buradan hareket ederek, bu çalışmanın temel amacı Güney Kore'nin Covid-19 salgınının başlangıç anından bugüne dek izlediği süreci incelemek, nasıl yöntemler uygulayarak salgını kontrol altına aldığına daha yakından bakmak ve tüm bunların ülke içi siyasette ve Güney Kore'nin uluslararası ilişkilerinde ne gibi yansımalar oluşturduğunu analiz etmektir. Güney Kore'nin bu süreçte bir model olarak sunulup sunulamayacağı ve olası bir model olabilme halinin Güney Kore dış politikasında ne gibi yansımalar oluşturabileceği üzerinde de durulacaktır. Bu amaçla çalışmanın ilk bölümünde Güney Kore'nin daha önce yaşadığı salgın hastalıklarla mücadelesinden ve karşılaştığı afetlerden kısaca bahsedilecek ve bu salgın ve afetlerle mücadeleden edindiği tecrübeler/geliştirdiği yaklaşımlar/geçirdiği kamusal dönüşümler hakkında bilgi verilecektir. İkinci kısımda, Covid-19 salgınının başladığı andan itibaren Güney Kore'deki seyri, ardından devletin salgınla mücadele yönünde attığı adımlar ve bunun toplumda nasıl karşılık bulduğu açıklanmaya çalışılacaktır. Üçüncü bölümde Güney Kore'nin Covid-19 salgınıyla mücadelesinin uluslararası alana yansımaları, orta ölçekli bir gücün salgını bu denli kontrol altına alabilmiş olmasının Güney Kore'nin bir model olarak tartışılması konusuna yer verilecektir. Yine Güney Kore'nin salgınla mücadele sürecinde uluslararası ilişkiler alanında neler yapabildiği, bu tecrübesini diğer ülkelere nasıl aktarabildiği hususuna değinilecektir. Sonuç kısmında ise, Güney Kore'nin –özellikle 1990'lardan itibaren kendine yeni bir dış politika vizyonu ve kimliği oluşturma çabası dikkate alınarak- bir model olarak uluslararası toplumda kabul görüp gör(e)meyeceği tartışılacaktır.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: Güney Kore, Covid-19, iç ve dış politika, diplomasi.

ÇİN KOMÜNİST PARTİSİ'NİN COVID-19 İLE MÜCADELESİ VE COVID-19 DİPLOMASİSİ

Emre DEMİR*

2020 yılı, korona virüsünün insanlık üzerinde yarattığı muazzam etki nedeniyle hem 1911, 1949 ve 1979 gibi Çin tarihinin hem de 1789, 1917 ve 1989 gibi dünya tarihinin önemli dönüm noktaları arasındaki yerini şimdiden almıştır. Virüsün başlangıç noktasının, her ne kadar ülkedeki bazı kesimler reddetse de Çin'in orta kısımlarında yer alan Hubei eyaletinin Wuhan şehri olması, Covid-19 salgınının Çin ile özdeşleştirilmesine yol açmıştır. Bu özdeşleştirmenin de Çin'in hem içi siyaseti ve Çin Komünist Partisi'nin (ÇKP) Çin halkı ile ilişkileri üzerinde hem de dış siyaseti ve diğer ülkelerle ilişkileri üzerinde önemli etkileri olmuştur.

Covid-19, ÇKP ve Çin yönetici sınıfı için iki temel soruna yol açmıştır. İlki, ülke içi siyaset ile ilgilidir. Sosyalist ideolojinin ÇKP'nin Deng Xiaoping önderliğindeki reformcu kanadı tarafından 1980'li yıllarda rafa kaldırılması ve yerini dolduracak yeni bir ideoloji geliştirilememesi dolayısıyla Partinin meşruiyeti Çin halkının refahının düzenli artışına, ülke içi istikrarın sağlanmasına ve milliyetçi söylemlere ve eylemlere dayanmaktadır. Bu nedenle her ne sebeple olursa olsun bir uzun süreli ekonomik kriz, Çin toplumunda huzursuzluğa neden olabilecek ve böylelikle Parti ile Çin toplumu arasındaki anlaşmanın temellerini derinden sarsarak bir siyasi krize yol açabilecektir. Bu durumun farkında olan Çin yönetici sınıfı, ilk günlerdeki kaosu atlattıktan sonra gecikmeli de olsa virüsün yayılımını önlemek ve kaynağını kurutmak için sıkı önlemler almıştır. Atılan adımların kısa sürede başarılı olmasıyla mart ayından itibaren kısıtlamalar hafifletilmeye başlanmış ve Çin ekonomisi, krizin etkilerini atlatan ilk ve büyük ekonomiler arasında da tek ekonomi olmuştur. Bu başarısına rağmen merkezi hükümet, ÇKP üst yönetimi ve özellikle de Parti Genel Sekreteri ve Çin Devlet Başkanı Xi Jinping, halkın farklı kesimleri tarafından ciddi bir biçimde eleştirilmiştir. Pek çok Çinli, virüsün yayılımının daha en başında önlenememesinin gerekçesi olarak yönetim sisteminin katı ve şeffaf olmayan yapısı olduğunu belirtmiş ve yaşananlardan ÇKP'yi ve merkezi hükümeti sorumlu tutmuştur. Korona virüsünün kısa ve orta vadede Çin iç siyasetini dönüştürücü bir etkisinin olması pek ihtimal dahilinde olmasa da Xi yönetiminin karşı karşıya bulunduğu ilk

---

* Dr. Öğr. Üyesi, TED Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

ciddi krizin üstesinden gelme konusunda yaşadığı sorunlar, Çin halkının en azından bir kısmının, Xi'nin liderliği altındaki ÇKP yönetimine olan güvenini sarsmış görünmektedir.

Covid-19, ÇKP için uluslararası düzeyde de sorunlar yaratmıştır. Virüs, ilk kez Çin'de ortaya çıktığı ve dünyanın geri kalanına buradan yayıldığı için dünyanın farklı coğrafyalarındaki pek çok kişi, ÇKP'nin hem virüsün yayılımını önlemede hem de diğer ülkeleri virüs hakkında bilgilendirmede yeterince hızlı hareket etmediğini düşünmektedir. Bu kişilere göre, Çin'in zamanında önlem almaması ve virüsle ilgili bilgileri bir süre boyunca gizlemesi nedeniyle belki de henüz kaynağındayken yok edilebilecek olan virüs kontrolden çıkmış ve hem milyonlarca insanın hayatına mal olmuş hem de ülkelerin ekonomik ve toplumsal krizlerle karşı karşıya kalmalarına neden olmuştur. Dünyanın dört bir yanında yaygın olarak paylaşılan bu tür düşünceler, hali hazırda insan hakları, kalitesiz ürünler gibi nedenlerle Çin'in çok da olumlu olmayan uluslararası imajını ciddi bir biçimde zedelemiştir. Bu durumun üstesinden gelmek isteyen Pekin yönetimi, bir yandan ülkenin dünya halkları gözündeki imajını iyileştirmek, diğer yandan da virüsün Wuhan'da ortaya çıktığı söylemini boşa çıkarmak için atağa kalkarak korona virüsü diplomasisini yürürlüğe koymuştur. Bu kapsamda Çin, Covid-19 ile mücadelede tıbbi desteğe ihtiyaç duyan ülkelere tıbbi uzmanlar ile büyük miktarlarda maske, solunum cihazı gibi tıbbi malzeme yardımında bulunmuştur. Ayrıca Trump yönetiminin ABD'nin Dünya Sağlık Örgütü'ne (DTÖ) sağladığı 300 milyon dolarlık maddi desteği çekmesi üzerine Çin yönetimi, örgüte sağladığı desteği 30 milyon dolar tutarında artırmıştır. Bunlara ek olarak, korona virüsü ile mücadeledeki başarısını öne çıkararak kendisini korona virüsüyle mücadelede diğer ülkeler tarafından örnek alınabilecek bir model olarak sunmuştur. Diğer bir deyişle Çin, korona virüsü ile mücadelesini en iyi uygulama olarak öne çıkararak kendisini küresel sağlık sisteminin merkezinde konumlandırmaya çalışmış ve böylelikle uluslararası sistemdeki konumunu güçlendirmeye çalışmıştır.

Bu bağlamda çalışma dört kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda, Covid-19'un Çin iç siyasetine etkileri ve ÇKP ile Çin toplumu arasındaki ilişkiler ele alınmaktadır. Bu kısımda öncelikle Çin'in yönetim yapısı ve bu yapının krizlerle mücadeleye olan etkileri üzerinde durulmaktadır. Ardından korona virüsünün Başkan Xi'nin, kısaca Çin halkının canlanması olarak tanımladığı ve Xi liderliğindeki ÇKP ile Çin halkının rıza anlaşması olarak da adlandırılabilir olan "Çin Rüyası"nın geleceğini nasıl etkilediği ele alınmaktadır. İkinci kısımda, Çin'in yönetim ve toplumsal yapısının krizlerle mücadeleye etkisi tartışılmaktadır. Üçüncü kısımda, Çin merkezi ve yerel yönetimlerinin Covid-19 sürecinde izlediği politikalar incelenmektedir. Dördüncü kısımda, Çin'in kendisini küresel sağlık sisteminin merkezinde konumlandırmak ve böylelikle uluslararası sistemdeki konumunu güçlendirmek amacıyla

izlediği Covid-19 ve aşı diplomasisi ele alınmaktadır. Son olarak, sonuç kısmında virüsün Çin iç ve dış siyasetine etkileri değerlendirilmektedir.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: Çin Komünist Partisi, Çin Halk Cumhuriyeti, Covid-19, Diplomasi, Çin Rüyası

COVID-19 SALGINININ JAPONYA İÇ VE DIŞ POLİTİKASINDAKİ YANSIMALARI

Bahadır PEHLİVANTÜRK*

Covid-19 salgınının Japonya’da 2021 yaz dönemi itibari ile dört dalga halinde yaşanmıştır. Çoğu Doğu Asya ülkesinde olduğu gibi salgın Batı ülkeleri ve Hindistan ile kıyaslandığında çok daha hafif geçmiştir. Bunu hem PCR+ rakamlarının Batı Avrupa’dakilerden kabaca onda bir düzeyinde düşük olmasından hem de Japonya’daki genel ölüm oranlarının normal ortalamaların bile altında seyretmiş olmasından anlamaktayız. Salgının Japonya’daki ilerleyişi hem Japon toplumunun temel özellikleri hem de hükümet-toplum ilişkileri ve salgın politikaları açısından birçok ilginç konuya ışık tutmaktadır.

Japonya salgın ile mücadelede Batı Avrupa ile kıyaslandığında başarılı olmakla birlikte ülkede birçok hata da yapılmıştır. Salgının başında yapılmış olan hataların yanı sıra bu dört dalganın içinde özellikle üçüncü dalga ve bir dereceye kadar da dördüncü dalgada hükümetin hataları olmuştur. Her ne kadar kıyaslamalı rakamlarda Japonya başarılı gözükse bile dünya halkları arasında hükümetlerinin Covid-19 salgınına karşı mücadelesini başarılı bulma oranı en düşük olan ülkelere biri Japonya’dır. Japon halkı hükümeti sert biçimde eleştirmiştir. Ayrıca başarının ne derecede hükümet politikaları ne derecede toplumsal özelliklerden kaynaklandığı da irdelenmesi gereken konulardan birisidir.

Japonya da diğer ülkeler gibi salgını kontrol altına alma amacı ile bazı kısıtlamaları yürürlüğe koymuş ve ekonomiyi zarardan korumak için çeşitli finansal önlemler ve destek paketleri çıkarmıştır. Finansal önlemler, Japonya özelinde ekonomisi kuvvetli ve zengin bir ülke olarak dünyadaki en kapsamlı ve geniş önlemlerden birisi olarak kabul edilmektedir. Bunların ne derecede sonuç getirdiği ise ancak istatistiklerin ortaya çıkmasından sonra ve daha uzun vadede net olarak anlaşılabilir bir konudur.

Salgın ile ilgili iç politik konularda Japonya gibi bir Asya demokrasisinin işleyişi, tarih içinde Japonya’da gelişmiş olan kişisel özgürlükler konusundaki büyük hassaslık ve devlet-toplum ilişkileri gibi konular öne çıkmaktadır. Japonya’da salgın boyunca sokağa çıkma yasağı uygulanmamış, işletmelere zorunlu kapanma emri verilmemiştir. Bunun sebebi, Japon anayasasının bunlara izin vermiyor oluşudur. Yani devletin özel ve iktisadi hayata olan müdahale yetkisi, hukuksal olarak ciddi bir şekilde kısıtlanmıştır. Salgın sırasında mevcutta

---

* Doç. Dr., TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

bulunan acil durum yasası da ancak devletin kısıtlamalar konusunda (karantina, sokağa çıkma, işletmelerin kapanması vb.) halka yaptırım gücü olmayan isteklerde bulanabilmesine imkân sağlamaktadır. Devletin isteklerine katılıp katılmamak kişiye kalmıştır. Salgın yoğunlaştığında ve ciddileştiğinde devletin elinin kolunun bağlı olması eleştirilmiş ve devlete daha zorlayıcı politikalar uygulamasına imkân sağlayacak yeni bir acil durum yasası geliştirilmiş ve hukuksal süreç başlatılmıştır. Ancak bu yasa da Japon devletine Batı demokrasileri ile kıyaslandığında yine çok az bir güç sağlamaktadır.

Japonya’da devletin yetkilerinin kısıtlanmasına ve genişletilesine karşı olan hassasiyetler Asya’nın ilk demokrasisi ve bugün de bölgedeki az sayıdaki demokrasilerden biri olan Japonya’nın tarihi tecrübeleri ve toplumsal-siyasi gelişimi ile ilgilidir. Yirminci yüzyılın ilk yarısında militarizm ve katı otorite yönetim süreçlerinden geçen Japonya, kontrolsüz kalmış bir devlet yönetiminin altında dünya savaşına tutuşmuş ve sonunda büyük felaketler yaşamıştır. Savaş sonrası dönemde yeniden inşa edilen Japonya, tarihi tecrübelerinden fazlası ile ders almış ve yeni demokrasinin temellerini bu tecrübeler üzerine inşa etmiştir. Bu sayede hem toplumsal özgürlükler hem de ekonomik alanda büyük kazanımlar elde etmiştir. Günümüzde bunları hassasiyetle korumayı arzu etmektedir. Bu tarihi tecrübe bugün Japonya’nın Covid-19’a karşı geliştirdiği politikaları bile etkilemektedir.

Öte yandan, her ne kadar devlet yetkileri kısıtlanmış olsa bile Japon halkının devletin öngördüğü ve toplumdan istediği kısıtlamalara büyük ölçüde uymuş olduğu da bir gerçektir. Hatta Japon toplumunun, Batı demokrasilerindeki ‘yasaklara’ uyma oranlarından daha fazla kendi devletlerinin ‘isteklerine’ uymuş olduğu bile söylenebilir. Bunu açıklamak için Batıda çoğu oryantalizm sınırlarında dolaşan ve Japon halkının ‘Doğulu’ şeklinde resmeden analizler yolu ile bu durum anlaşılmaya çalışılmıştır. Öte yanda Japon halkı bireyselciliği kuvvetli bir halktır ve devlet, hemen hemen her konuda şiddetle eleştirilmektedir. Yukarıda bahsedildiği gibi Covid-19 konusunda da hükümet eleştirilmiştir ve devletin yetkileri kısıtlanmakta, sıkı demokratik denetim altında tutulmaktadır. Dolayısı ile devletin halkın davranışlarını değiştirme ve yönlendirme konusundaki başarısını basit bir oryantalist, Doğulu itaatkarlık söyleminin ötesinde, çok daha kapsamlı ve nüanslı, çeşitli komplike ögeler ile birlikte anlatılması gerekmektedir. Böyle bir tartışma sadece Japon toplumu ve siyasetine ışık tutmakla kalmayacak, demokrasinin inşası ve sağlıklı bir şekilde sürdürülebilirliği ile ilgili olarak da çeşitli fikirler verecektir.

Japonya ve Covid-19 salgını bağlamında son bahsedilmesi gereken konu da Japonya’nın küresel sağlık yardımları aktiviteleridir. Japonya dünyanın en önde gelen yardım sağlayıcı ülkelerinden birisidir ve dünyada sağlık konusunda en fazla yardım veren beşinci ülke

konumundadır. COVAX girişimine yüz milyarlarca dolar yardım taahhüt etmiştir ve salgın devam ederken bu taahhütlerini artırmaya devam etmektedir. Salgın süresince mevcut dış yardımları salgın ile mücadeleye kanalize etmiştir ve yeni politikalar geliştirmeye başlamıştır. Covid-19 salgının küresel yönetişime büyük etki yapacağı kesin gözükmektedir. Özellikle dünya sağlığı konusundaki yönetişim ve kurumsallaşma, salgından 15 yıl öncesinden beridir Japonya'nın liderlik gösterdiği bir alan olmuştur. Evrensel Sağlık Kapsayıcılığı ve İnsani Güvenlik gibi konularında fikirsel liderlik ortaya koymuş, ev sahipliğini yaptığı G7 zirvelerinde bu konuyu ajandaya sokmuştur. Dolayısı ile Japonya'nın bu konudaki politikaları dünyada bu yönde geliştirilebilecek politikaları izleme açısından önem arz etmektedir. Bu konu aynı zamanda Japonya'nın nasıl bir dış politika anlayışı içerisinde olduğu, nasıl bir dünyayı öngörmekte olduğu ve gelecekte bunun için nasıl bir siyaset yürütebileceğine de ışık tutacaktır.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: Japonya, Covid-19, diplomasi, iç politika ve dış politika.

İŞGAL GÜNLERİNDE COVID-19 VE ULUSLARARASI HUKUK: FİLİSTİN-İSRAİL SORUNU İÇİN NASIL OKUNABİLİR?

Ceren GÜRSELER*

Aşılama çalışmaları Covid-19 ile mücadelede umut teşkil etmiştir. Bu bağlamda farklı ülkelerin aşılama karneleri yakından takip edilmektedir. Dünyadaki başarılı örnekler için en fazla zikredilen ülke olarak İsrail öne çıkmaktadır. Diğer ülkelerle kıyaslandığında İsrail'in vatandaşlarını aşılama konusunda başarılı olduğu söylenebilir ve söylenmektedir. İsrail, nüfusunun çoğunluğunun aşılama sürecini tamamlamıştır. İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu, İsrail'in Covid-19'dan kurtulabilecek ilk ülke olabileceğini öne sürmüştür. İsrail'in Covid-19 ile mücadele karnesi gerçekten başarılı mıdır? Bu sorunun cevabı İsrail işgali, kontrolü ya da ablukası altında yaşayan Filistin nüfusu düşünülünce “Hayır” olabilir.

Covid salgını tüm dünya olduğu gibi Filistinliler için de tehdit teşkil etmektedir. Fakat dünyanın çoğu bölgesinden farklı olarak Filistinlilerin salgınla mücadelede ek bir zorluğu bulunmaktadır: İsrail işgali, İsrail'in doğrudan veya dolaylı kontrolü veya ablukası altında yaşamaktadırlar. Bahse konu zorluk İsrail'in Filistin'e yönelik Covid-19 siyaseti ile daha da artmaktadır. Tel Aviv, aşının Filistin'e girmesini engelleyebilmektedir. Ayrıca aşı açığı olan Filistin'e aşı tedarikinde bulunamayabilmektedir. Ancak yapılan uluslararası eleştirilerden sonra İsrail Filistin'e aşı tedarikine başlamıştır. Filistin'e verilen aşı miktarıyla nüfusun yüzde 4'ünün aşılanabileceği açıklanmıştır.

Filistin-İsrail sorununda mevcut durum çözümsüzlüktür. Taraflar uzun zamandır müzakere masasına oturmamıştır. Şiddet olayları patlak verebilmekte ve Kudüs'teki gerginlikler üzerinden Üçüncü İntifada'nın çıkabileceği yorumları daha yüksek sesle dile getirilebilmektedir. İsrail gerek sınırları içinde yaşayan Filistinlilere gerekse işgal edilmiş topraklarda yaşayan Filistinlilere sistematik olarak ayrımcılık politikaları uygulamakla, savaş suçu ve insanlığa karşı suç işlemekle itham edilmektedir. Bu suçlamalar arasında İsrail'in apartheid benzeri, ırkçı ve sömürgeci yaklaşım izlediği iddiası da bulunmaktadır. Bunun yanında eski Amerikan yönetimi bir “çözüm” girişimini bölge gündemine bırakmıştır. “Refahtan Barışa” adlı bu planın ya da girişimin; tek taraflı olarak yani salt İsrail'in görüşlerine

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

göre oluşturulması, geçmiş çözüm girişimlerinin aksine uluslararası hukuka ve teamüle dayanmaması ile yeni bir paradigma oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu planda geçmiş düzenlemeler de başarısız olarak değerlendirilmiştir. Çözüm planı Filistin tarafından reddedilmiştir.

“Barıştan Refaha” Planı ve ABD’nin İsrail’in başkenti olarak Kudüs’ü tanınması gibi gelişmeler neticesinde İsrail, özellikle Orta Doğu’da diplomatik atak başlatabilmiştir. Bu atağını Covid-19 ile mücadelesindeki “başarısıyla”, “aşı diplomasisi” ile devam ettirmeye çalışmaktadır. Örneğin büyükelçiliklerini Tel Aviv’den Kudüs’e taşıyan ülkelere aşı tedarik edebileceğini açıklamıştır. Talep olduğu takdirde Meksika’dan Guatemala’ya kadar birçok ülkeye aşı verebileceğini diğer bir ifadeyle “aşı diplomasisi”ni başlatabileceğini de eklemiştir. Fakat bu “aşı diplomasisi”nden Filistin’in çıkarılması İsrail’in aşılamadaki başarısını sorgulatmaktadır.

“Yüzyılın Planı”ndaki tutumu ile teamülü, uluslararası hukuku eleştiren ve bu unsurları göz ardı eden İsrail, aşı açığı yaşayan Filistin’e bir dönem aşının girmesini engellemesini ve aşı temin etmemesini teamüle ve uluslararası hukuka dayandırabilmektedir. Salgın ile mücadelede Filistin kapsamında getirilen eleştirilere karşı Oslo düzenlemelerine değinerek söz konusu metinlere göre sorumluluğun Filistin Otoritesi’nde (FO) olduğunu savunmuştur. FO ise İsrail’in aşı tedarik etmede sorumluluğu olduğunu öne sürmüştür. Oslo düzenlemelerinin salgınla mücadelede tarafların işbirliği yapmalarını, birbirleriyle enformasyon ve doküman değişiminde bulunmalarını içerdiğini açıklamıştır. Oslo düzenlemelerinde de görüldüğü üzere kilit öneme sahip metinler taraflarca farklı yorumlanabilmektedir. İsrail için bu durum yeni değildir; öncesinde de İsrail-Filistin sorununun kilit siyasi ve hukuki metinlerini Filistin’den ve hatta uluslararası konsensüsten farklı yorumlamıştır. Özellikle BM Güvenlik Konseyi’nin 1967 tarihli ve 242 sayılı kararında Tel Aviv, bu tutumu takınmaktadır. “İşgal nedir? Sınır nedir? Filistinlilere verilecek toprakların sınırları nedir? İşgal neyi içermektedir?” sorularına uluslararası hukuku ve teamülü temel almayan cevaplar verebilmektedir. Oysa 242 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı iki devletli çözümü savunması ve kuvvet kullanma yoluyla toprak kazanılmasına karşı çıkmasıyla Filistin-İsrail sorununda teamülü oluşturan en önemli unsurlar arasında yer almaktadır.

Böyle bir tabloda Covid-19, Filistin-İsrail sorununda sağlığın da bir başlık olarak yer aldığını hatırlatmış veya sağlığın çözüm gündemindeki yerini arttırmıştır. Bunun en önemli nedeni salgınla mücadelenin en etkin yolu olan aşılama İsrail ile Filistin arasında derin uçurumdur. Aşılamadaki ayrımcılığın yanında sağlık sisteminde ve politikalarında İsrail ve Filistin arasındaki farklılık bir kez daha açığa çıkmıştır. Böylelikle işgalin ve ayrımcı

politikaların salgın ile mücadelede de belirleyici unsur olduğu görülmüştür. Öte yandan söz konusu farklılık ve ayrımcılık, Filistin’e sağlık yani en temel insan hakları alanında uluslararası hukuku kullanma fırsatı verebilir. Dolayısıyla Covid-19 ile mücadele çözüm sürecine yönelik momentumun yaratılmasında, barış sürecinin yeniden uluslararası hukuka ve teamüle oturmasında kullanılabilir gerekçelerden biri olabilir. Ayrıca İsrail ve Filistin’in Covid-19’un varyantları ile mücadele işbirliği yapacaklarını açıklaması ufak bir ihtimal de olsa çözüm sürecini başlatacak girişimlere yol açabilir.

BM’nin ilgili birimleri gibi uluslararası kesimden bazı aktörler Filistin’in aşılama konusundaki görüşlerini destekleyerek, Dördüncü Cenevre Sözleşmeleri’nin altını çizerek İsrail’in işgalci güç olarak uluslararası hukuk metinleri ile bağlı olduğunu ve askeri işgali altındaki toplumun sağlığını sağlamak gibi çeşitli başlıklarda sorumluluğu olduğunu hatırlatmıştır. Bahse konu çağrılardan sonra İsrail, belli oranda aşığı Filistin’e göndermiştir. Bunun yanında FO, kendi aşılama kampanyasını başlatmıştır. “Covid-19 aşısı sorumluluğu” Filistin’e uluslararası hukuka başvurma şansını tanımaktadır. Özellikle Trump’ın planının uluslararası hukuku ve teamülü dışlaması, Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin Filistin’de savaş suçlarını soruşturmaya başlaması düşündüğünde bu durum önemlidir. Ayrıca 1973 Apartheid Sözleşmesi ve Roma Statüsü’nün İsrail’e karşı uygulanması çağrısı uluslararası hukukun gündemde kalmaya devam edeceğini göstermesi açısından hatırlanmalıdır.

Sonuç olarak İsrail, Covid-19 ile mücadelede Filistinlilere yönelik “pasaportlu” siyaset izlemiş; işgal ve ayrımcı politikaları belirleyici unsur olmaya devam etmiştir. Aşı aynı anda hem diplomasinin hem de işgal politikasının bir parçası olabilmektedir. Diğer bir ifadeyle aşı siyasi alana taşınmış ve taşınacaktır. Öte yandan iklim değişikliği ile mücadele, su kaynağının paylaşılması gibi Filistin’in dahil olduğu konularda da görüldüğü üzere İsrail, Covid-19 başlığını siyasi alan yerine teknik alanda sınırlı tutmaya çalışabilir. Fakat işgal ve Tel Aviv’in ayrımcı/dışlayıcı politikaları uluslararası hukukun gündeminde giderek artan bir şekilde yer almaya başlamıştır. Uluslararası Ceza Mahkemesi, Batı Şeria ve Gazze’de savaş suçları soruşturmasını açmıştır. Yine Mahkeme’ye İsrail’in apartheid ve ayrımcılık politikaları uygulaması iddiaları üzerinden konuyu ele alma çağrısı yapılmaktadır. Covid-19, Dördüncü Cenevre Sözleşmesi’ni ve İsrail’in bu bağlamdaki yükümlülüklerini yeniden gündeme getirmiştir. Dolayısıyla Trump’ın “Yüzyılın Planı” ile dışlanan uluslararası hukuk, geçmiş çözüm parametreleri, BM kararları hatırlanmaktadır. Siyasi ve etik unsurların yanında uluslararası hukuk da İsrail’in Filistin’e yönelik aşı siyasetini sorgulatmaktadır. İsrail’in işgal politikaları, Filistin’e yönelik dışlayıcı ve ayrımcı tutumu yine uluslararası hukuk tarafından gündeme getirilmiş ve “aşı diplomasisini” tartışmaya açmıştır. Aynı zamanda sağlığın da

121 • V. Mülkiye Uluslararası İlişkiler Kongresi

Filistin-İsrail sorununun nihai ya da olağan başlıklarından olabildiğini ve işgale bağlanabildiğini göstermiştir.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: İsrail, Filistin, Covid-19, uluslararası hukuk, ayrımcılık

UNRECOGNIZED STATES AND THE COVID-19 PANDEMIC: ORDER, JUSTICE AND THE INTERNATIONAL SOCIETY

Tural İSMAYİLZADA*

The outbreak of the COVID-19 pandemic caught unprepared not only individual states, but also the international society in the face of intergovernmental organizations. It was clear that the spread of the virus at an unprecedented speed obliged a concerted effort. Yet existing material inequalities and political disputes did not simply slip the cracks. Consequently, unlike what the members of the International Society tradition in the discipline of International Relations would argue, one of the deadliest threats facing humanity in the modern era has failed to unite states in the fight against it, even though such a collective action was likely to accommodate everyone's interests. However, some states have provided support in the form of technical assistance and assigning healthcare professionals to their partner countries and others in need. The World Health Organization has also attempted a number of efforts to support the member states' struggle. That being said, for states their own people has been the priority. To that end, many states have restricted arrivals and departures, and required in-comers to hold a negative test result or vaccine passport.

The pandemic has caused millions of deaths across the world so far, including in the highly developed countries where healthcare systems and technologies have long been recognized as advanced. However, the consequences of this global pandemic have demonstrated that political measures are as vital as, if not more than, quality medicine. Countries such as the U.S.A. and Italy were shaken by the impact of the pandemic. Many claimed that one of the factors that prevented Donald Trump from winning the presidential vote for a second time was the economic devastation caused by the COVID-19 pandemic.

While internationally recognized states with full sovereignty, effective governance and foreign relations have been in desperate straits, breakaway regions in different parts of the world have had to face even more troublesome issues. Constrained from relations with intergovernmental organizations by their parent states, having very limited diplomatic and trade ties with the outer world and highly dependent economy, and being used as leverage against their parent states by external actors, these de facto states could barely survive the most intense period of the pandemic. Despite the fact that these unrecognized entities have experienced

---

* Doktora Öğrencisi, *Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı*

distinct problems, their sources can be found in a fundamental disadvantage they have; not being a member of what is called as the international society. By being excluded from the society, their populations have been deprived of the rights and privileges that people living in the genuine member states' territory enjoy.

This situation requires the students of international society to revive the unresolved debate over the significance of order and justice. This paper, drawing on the International Society literature devoted to the discussion on the role of order and justice in world politics, endeavours to explore the situation facing 3 breakaway regions, namely Transnistria, Nagorno Karabakh and Taiwan. The main proposition is that although the equal rights of people residing in these regions to access appropriate medical care and vaccines are recognized by the international society, the sovereignty of their parent states has been prioritized. Consequently, the optimistic worldview of some subscribers of the International Society theory of International Relations that international society is on the way of becoming a world society where individuals and their rights will be the main concern and that the role of the state will eventually approach none can be questioned once again.

The paper is divided into 4 sections. In the first section, I review the International Society literature with a special emphasis on the debate over order and justice in global politics. Having drawn the theoretical framework, the second section reflects on the politics of the pandemic and the role of international society in combatting it. In the third part of the paper, I illustrate the cases of unrecognized entities with regard to the challenges they have encountered during this period. In the last section, I discuss these challenges within the framework of the International Society theory with reference to the controversial values of order and justice.

To summarize, this paper argues that intergovernmental organizations that constitute a vital cornerstone of international society have both enabling and disabling effect on the quest of unrecognized states for inclusion in the global fight against the pandemic. Therefore, the world society and emancipation projects of the International Society thinkers are bound to wait for a very long time, if not forever.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: COVID-19, The International Society, Unrecognized states, Order, Justice

COVID-19 PANDEMİSİNİN KÜRESEL TERÖR ÖRGÜTLERİNE (EL-KAİDE VE İŞİD) ETKİLERİ: KÜRESEL TERÖRİZMİN PANDEMİ SÜRECİNDE “VAROLMA, GERİLEME VE YENİDEN DOĞUŞU”

İskender KARAKAYA*

Covid-19 Pandemisi, 2019’un sonunda başlamış ve günümüze kadar olan süreçte bütün dünyayı ekonomik ve siyasal boyut başta olmak üzere birçok açıdan etkilemeye devam etmektedir. Covid-19 Pandemisi ve etkileri, küresel dünyada son yüzyılda daha önce sık görülmemiş önemli tarihi olaylardan birisi olarak da değerlendirilmektedir. Yeni tip koronavirüs olarak isimlendirilen, Sars-Cov-2 (Covid-19) virüsü, Çin’in Wuhan kentinden bütün dünyaya yayılmış ve dünyayı, ekonomi başta olmak üzere siyasi ve güvenlik bakımından etkilemeye devam etmektedir. Covid-19, bir yandan dünyadaki rutin sosyo-kültürel ve ekonomik ilişkileri sekteye uğratmış, ve internet ve teknoloji tabanlı bir dönüşüme yol açarken; diğer yandan ise ekonomik sorunlar ve sağlık güvenliği başta olmak üzere güvenlik perspektifinde önemli sorgulamalar ve dönüşümleri de beraberinde getirmiştir. Covid-19’un neden olduğu bu dönüşümlerden küresel terör örgütleri de etkilenmiştir. İŞİD (Irak ve İslam Devleti) ve El-Kaide vb. örgütler olarak ele alabileceğimiz bu yapılanmalar Covid-19 Pandemisi ile beraber yeni sürece kendilerini adapte etmeye çalışmaktadır. El-Kaide, Usame bin Ladin’in öldürülmesi sonrası etkinliğini küresel ölçekte kaybetmiş, Arap Baharı ve Suriye ve Irak’taki gelişmelerle beraber popüleritesini ve işlevselliğini İŞİD’e kaptırmıştır. Ancak yine de El-Kaide, kendisine bağlı gruplarla Afrika, Asya ve Ortadoğu’da etkinliğini sürdürmektedir. Bir diğer önemli terör örgütü olan İŞİD ise, Pandemi öncesi Suriye ve Irak’ta kaybettiği “toprak hakimiyeti” Covid-19 ile daha da farklı bir boyuta evrilmiştir. Devletlerin ve orduların salgından etkilendiği süreçte, İŞİD de bu salgından etkilenmiş, eylemleri ve propagandası değişime uğramıştır. Ancak bu değişim, “gerileme ve yok olma” şeklinde olmamıştır. İŞİD yeni duruma uyum sağlamayı başarmıştır. İŞİD, sosyal medya başta olmak üzere militanlarına aynı devletlerin Covid-19 ile mücadelesine benzer şekilde önlemler almış ve yeni duruma uyum sağlamaktadır. Hem İŞİD hem de El-Kaide’de, Pandemi’yi, “Allah’ın kapitalizmin yıkılması yolladığı musibetlerden” biri olarak görmekte ve propagandasını bu eksende oluşturmaktadır. Ancak ne Pandemi, ne de oluşan yeni sağlık koşulları hem İŞİD’in ve ona bağlı grupların hem de El-Kaide ve ona bağlı grupların eylemlerini durdurmamıştır. Bu bağlamda Kuzey Afrika, Somali,

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Afganistan ve Pakistan ile Suriye ve Irak'ta Kasım 2019'dan buyana küresel terör örgütlerinin eylemleri devam etmiştir. Bir başka deyişle Covid-19 Pandemisi, Küresel Terör örgütlerini birçok açıdan zorladığı gibi (insan kayıpları, esneklik ve propaganda gücü) diğer yandan yeni fırsatlar ve koşullar yaratmıştır. IŞİD, Suriye'deki toprak hakimiyetini kaybetmesine rağmen Irak'taki eylem kapasitesini korumayı başarmış, Suriye'de koalisyon ve rejim güçleri ile düşük düzeyde de olsa eylem kapasitesini sürdürebilmiştir. Afganistan ise IŞİD için “yeniden doğuş”un mekânı olarak adlandırılabilir. ABD'nin Afganistan'da Taliban ile anlaşıp, çekilme sürecini sürdürdüğü bir dönemde IŞİD'in Pandeminin başladığı süreçte eylem sayısı ve etkinliği artmıştır. Bir başka deyişle El-Kaidenin doğup büyüyen ve geliştiği topraklar, IŞİD için yeniden doğuşun da mekanları olarak görülmektedir. İdeolojik açıdan ise Pandemi ve yarattığı koşullar IŞİD ve El-Kaide açısından mücadele edilen “kafirlere karşı Allah tarafından yollanan bir bela ve musibet” olarak görülmektedir. IŞİD'in virüsün Çin'den başlayıp Ortadoğu'ya ve İran'a gelmesini ideolojik bir eksende değerlendirip ona uygun sosyal medya hesaplarında yorumlar yaptığı görülmektedir. Diğer taraftan Endonezya'daki IŞİD destekçileri de virüsü Ebubekir El-Bağdadi'nin öldürülmesinin intikamı olarak görmüşlerdir. Bunların yanında “Haçlıların En Kötü Kabusu” yorumları da sık sık kullanılmıştır. IŞİD ve El-Kaide ideolojik anlamda bu yorumları yaparken diğer yandan devletlerin Pandemi ile mücadelesine benzer bir şekilde “maske, mesafe ve hijyen” söylemini andıran önlemleri militanlarına sosyal medya hesaplarından tavsiye etmiş, kitapçıklar yayınlamış ve bilgilendirme mesajları atmıştır. Militanlarını Avrupa ülkelerine gitmeme konusunda uyarılmışlardır. IŞİD ve El-Kaidenin eylemsel kapasitesi de Pandemi döneminde devam etmiştir. BM'nin çatışma bölgelerinde ateşkes çağrısı yaptığı bir dönemde (Ocak-Mayıs 2020) Pandemi döneminde IŞİD, Irak başta olmak üzere eylemlerine devam etmiştir. Bu eylemler IŞİD'in “varlığını devam ettirme ve propaganda” yeteneğini koruma bakımından da önemlidir. IŞİD bu saldırıları ile bu devletlerde yaşayan insanların, önlemler ve kısıtlamalarla hükümetlerine yönelik tepkilerini de kendi lehine çevirmeye çalışmaktadır. Irak başta olmak üzere bu devletlerde yaşayan insanların ekonomik, sosyal ve siyasal krizleri ve yansımaları IŞİD için “yeniden var olma” anlamında bir çıkış kapısı olarak görülmektedir. Suriye'deki gerileme ve Irak'taki yer altına çekilme stratejileri yanında IŞİD'e bağlı örgütler başta Afrika ve Asya'da eylemlerine devam etmişlerdir. Nijerya, ÇAD gibi bölgelerde IŞİD'e bağlı grupların eylem kapasiteleri ve yeteneklerinde çok büyük azalmalar olmamıştır. Aynı şekilde El-Kaide'ye bağlı olan El-Şebab ve Kuzey Afrika'da İslami Mağrip El-Kaidesi gibi gruplar da “adam kaçırma, uyuşturucu ticareti ve intihar saldırıları” vb eylemlerine devam etmişlerdir. Sonuç olarak küresel terör örgütleri Pandemi'yi bir fırsat olarak görmüşlerdir. Bu durum, 2014 sonrası Irak ve Suriye'de hilafetin ilanı ile ortaya çıkan “var

olma” stratejisinin ardından gerileme ve yeniden doğuş olarak anlamlandırılabilir. Bu yeniden diriliş süreci etkileri ve kazanımları ile “küresel terörizmin dönüşümü” bağlamında da sonuçları olacaktır. Bildiride bu durum da tartışılacak ve IŞİD benzeri bir devlet benzeri yapılanmanın tekrar olup olmayacağı sorgulanacaktır.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: El-Kaide, IŞİD, küresel terörizm, Covid-19, Pandemi

ULUSLARARASI HUKUK VE ULUSLARARASI BARIŞ VE GÜVENLİK KAVRAMININ SINIRLARI: BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GÜVENLİK KONSEYİ VE COVID-19 SALGINI

Fırat YALDIZ*

Birleşmiş Milletler'in COVID-19 salgını ile mücadelede, dünya genelinde devam etmekte olan çatışmaların derhal durdurulmasından uluslararası yardım çalışmalarına ve çalışanlarına yardım edilmesine, Dünya Sağlık Örgütü'nün çabalarının öneminden aşı ve ilaçlara küresel erişimin sağlanmasına kadar birçok konuda birçok önemli düzenlemeye yer verildiği görülmektedir. Dolayısıyla Birleşmiş Milletler'in, COVID-19 salgını ile küresel mücadelede ve uluslararası işbirliğinin sağlanmasında uluslararası kamuoyunun da desteğini alan küresel ve lider bir uluslararası örgüt olduğunu ve Birleşmiş Milletler sisteminin tüm eksiklerine rağmen, öneminin ve değerinin bir kez daha ortaya çıktığını söylemek olanaklıdır.

Ancak bu olumlu süreç içerisinde, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 2532 ve 2565 sayılı kararlarında yer alan "COVID-19 salgınının barış ve güvenliğin korunmasını tehlikeye atmasının muhtemel olduğu" ifadeleri gözden kaçmakta ve bu kararın beraberinde getirdiği potansiyel risk ve tehditler yeterince tartışılmamaktadır. COVID-19 salgınının uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği tespitinin kuvvet kullanmaya olanak sağlayan hipotetik arka planı, kuvvet kullanma tekeline ilişkin sınırsız bir takdir yetkisine sahip olan ve bu yetkisini politik gerekçelerle kolayca kullanma eğilimini sürdüren BMGK'ya sınırsız bir alan açmaktadır. Dolayısıyla COVID-19 salgınının küresel seviyede sağladığı uluslararası kamuoyu meşruiyeti, BMGK'nın uluslararası barış ve güvenliğin tehdit altında olduğu gerekçesiyle kuvvet kullanma kararı almasına bahane olabilecek önemli bir uluslararası hukuk ve uluslararası güvenlik sorunudur.

Çalışmanın bu temel iddiasını desteklemek için, Birleşmiş Milletler'in COVID-19 salgını ile ilgili olarak aldığı kararlar incelenecektir. Nitekim Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun COVID-19 salgını ile ilgili 2 Nisan 2020 tarihli (74/270 sayılı) ve 20 Nisan 2020 tarihli (74/274 sayılı) kararları, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1 Temmuz 2020 (2532 sayılı) ve 26 Şubat 2021 tarihli (2565 sayılı) kararları ile desteklenmiştir. Ayrıca BM Güvenlik Konseyi Başkanı'nın Güvenlik Konseyi üyelerinin Daimi Temsilcilerine hitaben yazdığı 27 Mart 2020 tarihli mektup ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 26 Şubat

---

* Doç. Dr., *Kastamonu Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*

2021 tarihli (2565 sayılı) kararında atıf yapılan 3 Mayıs 2016 tarih ve 2286 sayılı karar da bu kapsamda değerlendirilmesi gereken diğer önemli belgelerdir. Bu belgelerin içerikleri, COVID-19 salgınının uluslararası hukuka etkisi açısından incelenmeye değerdir.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 3 Mayıs 2016 tarih ve 2286 sayılı kararı:

Başta 1949 Cenevre Anlaşmaları ve ek protokolleri olmak üzere uluslararası insancıl hukuk belgelerine atıfta bulunarak, insani yardım personellerinin korunmasının önemi vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, BMGK'nın 1265 (1999), 1296 (2000), 1539 (2004), 1612 (2005) 1674 (2006), 1738 (2006), 1894 (2009), 1502 (2003), 1998 (2011), 2175 (2014), 2222 (2015) sayılı kararları hatırlatıldıktan sonra, silahlı çatışmalarda insani yardım birimlerine ve sağlık personellerine yönelik artan saldırılardan duyulan kaygılar ifade edilmektedir. Silahlı çatışmaların tüm taraflarına, uluslararası insan hakları hukuku ve uluslararası insancıl hukuk dâhil olmak üzere uluslararası hukuk kapsamındaki yükümlülükleri hatırlatılmakta ve özel olarak tüm sağlık ve insani yardım personelinin, teçhizatlarının ve hastanelerin korunması ve bu amaçla gerekli tüm tedbirlerin alınması istenilmektedir.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 2 Nisan 2020 tarih ve 74/270 sayılı "COVID-19'la mücadelede küresel dayanışma" başlıklı kararı: COVID-19 salgınının, insan ve toplum sağlığına zararlarının yanı sıra, uluslararası ekonomi, ticaret, seyahat, insan hakları gibi birçok alanda olumsuz etkileri vurgulanmaktadır. Ayrıca, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri liderliğindeki Birleşmiş Milletler sistemi, COVID-19 salgınına ve salgının tüm toplumlar üzerindeki olumsuz sosyal, ekonomik ve finansal etkilerine karşı eşgüdüm içerisinde ve küresel seviyede, tüm ilgili aktörlerle birlikte çalışmaya çağırılmaktadır.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 20 Nisan 2020 tarih ve 74/274 sayılı "COVID-19 ile mücadele için aşılara, ilaçlara ve tıbbi malzemelere küresel erişimi sağlamak için uluslararası işbirliği" kararı: BM üyesi devletler ve tüm diğer paydaşlar, COVID-19'la etkin bir mücadele için gerekli olan güvenli, etkili ve uygun fiyatlı temel ilaçlara, aşılara, kişisel koruyucu donanıma ve tıbbi donanıma erişimi engelleyebilecek spekülasyonları ve gereksiz stoklamayı kendi yasal çerçeveleri içerisinde önlemek için adımlar atmaya çağırılmaktadır. Ayrıca BM Genel Sekreteri'nden, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ile yakın işbirliği içinde, Birleşmiş Milletler sisteminin çabalarına ilişkin etkin bir eşgüdüm sağlaması, gerekli adımları atması ve BM Genel Kurulu'nu bilgilendirmesi istenmektedir.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1 Temmuz 2020 tarih ve 2532 sayılı kararı: COVID-19 salgınının benzeri görülmemiş boyutunun uluslararası barış ve güvenliğinin korunmasını tehlikeye atmasının muhtemel olduğu göz önünde bulundurularak, devam etmekte olan tüm çatışmalarda derhal ateşkes yapılması istenmekte ve Birleşmiş Milletler Genel

Sekreteri'nin (ve temsilcilerinin) girişimlerinin desteklendiği belirtilmektedir. Ayrıca silahlı çatışmaların tüm tarafları, insani yardımın güvenli, engelsiz ve sürdürülebilir bir şekilde sunulmasını sağlamak için, derhal ve en az 90 gün boyunca geçerli kalıcı bir ateşkese çağrılmaktadır. Bu çağrının IŞİD, El Kaide, El Nusra ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından belirlenen diğer terörist gruplara yönelik askeri operasyonlar için geçerli olmadığı belirtilmektedir.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 26 Şubat 2021 tarih ve 2565 sayılı kararı:

“COVID-19 salgının benzeri görülmemiş boyutunun uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını tehlikeye atmasının muhtemel olduğu” bir kez daha vurgulanarak, silahlı çatışma ve çatışma sonrası durumlarda COVID-19 aşılmasına erişimin kolaylaştırılması için kalıcı, kapsamlı ve sürekli bir şekilde çatışmalara derhal son verilmesi çağrısında bulunmaktadır. Bu çağrının IŞİD, El Kaide, El Nusra ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından belirlenen diğer terörist gruplara yönelik askeri operasyonlar için geçerli olmadığı bir kez daha vurgulanmaktadır.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin yukarıda kısaca özetlenen kararları doğrultusunda COVID-19 salgınının “uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını tehlikeye atmasının muhtemel olduğu” tespiti bu çalışmanın temel inceleme ve tartışma konusudur. Bu bağlamda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin bu tespiti, beraberinde birçok tartışmalı teorik duruma olanak sağlayabilecek bir alt yapıya sahiptir. Bu çalışmada, bu durum uluslararası hukuk bağlamında incelenecektir.

Çalışmanın odak noktasında, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin “kuvvet kullanma tekeli” ve bu tekelin araçsallaştırılmasına ve sınırlarının belirsizleşmesine neden olan “sınırsız takdir yetkisi” yer almaktadır (Denk, 2015: 249-252). BMGK'nın özellikle 2532 ve 2565 sayılı kararlarında yer alan “COVID-19 salgınının barış ve güvenliğin korunmasını tehlikeye atmasının muhtemel olduğu” ifadelerinin kuvvet kullanmaya olanak sağlayan hipotetik arka planı, kuvvet kullanma tekeline ilişkin sınırsız bir takdir yetkisine sahip olan ve bu yetkisini politik gerekçelerle kolayca kullanma eğiliminde olan BMGK'ya sınırsız bir alan açmaktadır. Dolayısıyla COVID-19 salgınının küresel seviyede sağladığı uluslararası kamuoyu meşruiyeti, BMGK'nın uluslararası barış ve güvenliğin tehdit altında olduğu gerekçesiyle kuvvet kullanma kararı almasına bahane olabilecek önemli bir uluslararası hukuk (uluslararası güvenlik) sorunudur.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: BM Antlaşması, uluslararası barış ve güvenlik, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK), COVID-19 salgını, kuvvet kullanma.

COVID-19 PANDEMİSİ BAĞLAMINDA DÜNYA SAĞLIK ÖRGÜTÜNE YÖNELİK ELEŞTİRİLER VE PANDEMİ ANTLAŞMASI ÇAĞRISI

Ömer Faruk SARI*

21. yüzyıl, önceki yüzyılların aksine kendisinden “yüzyıl” olarak bahsedilemeyecek kadar hızlı ve kapsamlı değişimlere sahne olan bir dönem olmaya devam etmektedir. 11 Eylül terörist saldırıları, küresel finans krizi ve Arap Baharı olayları gibi 2019’un son günlerinde Çin’de patlak veren COVID-19 pandemisi de uluslararası sistemde bir krize karşılık gelmektedir. Yerkürenin en ücra köşelerinde dahi SARS-CoV-2 virüsüne rastlanması artık şaşılmayacak bir durum haline gelmiştir. COVID-19 pandemisi, mevcut uluslararası sistemdeki toplumların, ekonomilerin, sağlık sistemlerinin ve yönetim sistemlerinin kırılmasını hızlı ve etkili biçimde gün yüzüne çıkarmıştır.

Sadece etkin uluslararası işbirliği ile üstesinden gelinebilecek bir sorun olması dolayısıyla COVID-19 pandemisi Kofi Annan’ın kavramsallaştırmasıyla “pasaportsuz sorun” olmaya devam etmektedir. DSÖ Genel Direktörü Dr. Tedros’un sıklıkla dile getirdiği gibi “Herkes güvende olana kadar kimse güvende değildir.” Ancak salgınla mücadele tüm dünyada ağırlıklı olarak ulusal düzeyde yürütülmeye devam etmektedir. İçinde bulunduğumuz zaman diliminin, devletlerin bir yandan içlerine kapanamayacak kadar etkileşim içerisinde oldukları, diğer yandan ise tüm dünyaya açılmayacak kadar korumacı davrandıkları bir dönem olması COVID-19 ile küresel mücadeleyi şekillendiren en önemli unsurdur.

Devletler, küreselleşmenin getirdiği karşılıklı bağımlılığın çok yüksek olduğu bir dönemde başta seyahat yasakları olmak üzere turizm ve ticaret gibi alanlarda tereddüt etmeden tek taraflı adımlar atmışlardır. Ancak, pandemilerin doğası gereği COVID-19 da tamamen ortadan kaldırılmadıkça pandemi olma potansiyelini her daim içerisinde barındıracaktır. Bu nedenle halk sağlığı alanındaki etkin uluslararası işbirliği devletlerin politik bir tercihi olmanın ötesinde bir zorunluluktur. Bu işbirliğinde II. Dünya Savaşı sonrasında BM temelli tesis edilen uluslararası sistemin sağlık alanındaki tek hükümetlerarası uzmanlık kuruluşu olan Dünya Sağlık Örgütü’nün (DSÖ) rolü ve sorumluluğu ise akademik ve siyasi çevrelerde tartışma konusu olmaya devam etmektedir.

DSÖ sağlık alanındaki uluslararası işbirliğinin tek yetkin kuruluşu olması dolayısıyla Birleşmiş Milletler gibi tarihi boyunca eleştirilerin de odak noktası olagelmiştir. COVID-19

---

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler(AB) Anabilim Dalı

pandemisi bağlamında DSÖ'ye yöneltilen eleştirilerin başında ise COVID-19'u Uluslararası Önemi Haiz Halk Sağlığı Acil Durumu (PHEIC) ilan etmekte yavaş davranması ile virüsün kaynağını araştırmak üzere Çin'e gönderilen heyetin raporunda Çin'in etkili olmasına ve bu nedenle şeffaf bir araştırmanın yapılamamasına imkan tanınması gelmektedir. ABD önderliğindeki bir grup ülke bu konuda bir bildiri de yayınlamışlardır.² Söz konusu eleştirilerin birleştiği ortak nokta ise üye ülkelerin ve siyasetçilerin DSÖ'yü Anayasası'nda olmayan rollerden sorumlu tutmalarıdır. DSÖ'nün yetki ve kapasitelerinin sınırlı olması nedeniyle temel çalışma alanları sağlık alanında işbirliği olmamasına rağmen Avrupa Konseyi, AB, NATO, OECD, G7 ve DTÖ gibi uluslararası kuruluşlar da bu alanda toplantılar düzenlemekte ve geleceğe yönelik politika öncelikleri hazırlamaktadır. Bu çerçevede AB Zirvesi Başkanı Charles Michel, pandemi hazırlıklılığının küresel ölçekte artırılması amacıyla uluslararası arenada ilk kez bir pandemi antlaşması oluşturulması teklifini dile getirmiştir. DSÖ de COVID-19'un uluslararası sistemdeki ortaya çıkardığı aksaklıkları kapsamlı biçimde ele almak üzere bir pandemi antlaşması oluşturulması fikrini öne çıkarmaktadır.

Bir pandemi antlaşması oluşturulması amacıyla DSÖ Genel Direktörü ile birlikte 24 devlet ve hükümet başkanının imzacı olduğu çağrı metninde³ temel olarak *hızlı ve doğrulanabilir uyarı sisteminin oluşturulması, şeffaf bilgi ve veri paylaşımı, aşı ve terapötikler için gelişmiş tedarik zincirlerinin oluşturulması ile kişisel koruyucu ekipmanlarının adil dağıtımı* konularında antlaşma oluşturulması çağrısında bulunmaktadır. Şüphesiz COVID-19 pandemisinden devletlerin alması gereken derslerin başında, DSÖ'nün operasyonel faaliyetler sunmaktan ziyade normatif/teknik liderlik rolünü ifa etmek üzere kurulmuş olan bir uzmanlık kuruluşu olduğu dikkate alındığında, söz konusu çağrı metninde ifade edilen *hızlı ve doğrulanabilir uyarı sisteminin oluşturulması ile şeffaf bilgi ve veri paylaşımı* gelmektedir.

Küresel sağlık alanındaki en önde gelen uluslararası belge konumunda olan ve en son 2005 yılında güncellenerek Dünya Sağlık Asamblesinde bir Rezolüsyon ile kabul edilen Uluslararası Sağlık Tüzüğü'nün COVID-19 sürecindeki etkisizliği de bu hususla ilgilidir. Pandemiler özelinde bunun en temel nedeni ise hastalıkların uluslararası yayılımının tespiti, değerlendirilmesi ve raporlaması için devletlerin ulusal sağlık kapasitelerinin gerekli halk sağlığı yanıtlarını sunabilecek düzeyde geliştirilmesini amaçlayan söz konusu Tüzük'te herhangi bir *denetleme mekanizmasının* yer almamasıdır.

² <https://www.state.gov/joint-statement-on-the-who-convened-covid-19-origins-study/> , (Erişim Tarihi: 10.04.2021).

³ <https://www.who.int/news/item/30-03-2021-global-leaders-unite-in-urgent-call-for-international-pandemic-treaty> , (Erişim Tarihi: 10.04.2021).

Farklı çevrelerce bu yeni pandemi antlaşması ile *Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı* veya *Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması* ile organ/mekanizmalarına tanınmış olan *denetleme ve bildirim yetkisinin* DSÖ'ye tanınması ve böylece ülkelerin DSÖ'nün denetleme ve incelemelerde bulunma taleplerini geciktirme veya veri paylaşımını engellemesinin önüne geçilmesi ileri sürülmektedir. Dahası Antlaşmaya aykırı davranan üye ülkeler için seyahat yasakları ve mal varlıklarının dondurulması gibi yaptırım önlemleri önerilmektedir.

Öte yandan pandemi antlaşması çağrı metninde Çin, Rusya Federasyonu ve ABD gibi büyük güçlerin imzasının olmaması söz konusu sürecin hızını ve etkinliğini olumsuz yönde etkileyecektir. Bununla birlikte 194 üye ülkenin üzerinde mutabık kalacağı yukarıdaki nitelikleri haiz bir pandemi antlaşmasının uygulanabilirliği elbette kolay olmayacaktır. Özellikle tartışmalara konu olan mevcut/olası ABD-Çin Soğuk Savaşı söz konusu antlaşmanın oluşturulması ve uygulanmasındaki ülke tutumlarını belirleyebilecektir. ABD ve Çin'in SARS-CoV-2 virüsünün kaynağına ilişkin birbirlerini suçlayıcı açıklamaları antlaşmanın oluşturulması sürecindeki olası zorluklara işaret etmektedir. Bu nedenle daha şimdiden çok katı hedefler ve hatta yaptırım içerecek bir pandemi antlaşmasının yerine *DSÖ Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi (TKÇS/FCTC)* gibi bir çerçeve sözleşme hazırlanması ve daha sonra ekli protokoller ile etkinliğinin artırılması konuşulmaya başlanmıştır.

Buradan hareketle BM sisteminde DSÖ'ye tanınan yetkiler ile uluslararası toplumun DSÖ'den beklentileri arasındaki ayrışmanın temelinde ulus-devletlerin mevcut sistemin belirleyici oyuncularını olmalarının yattığı ifade edilmelidir. Ocak 2021'de gerçekleştirilen 148. DSÖ İcra Kurulu'nda kabul edilen "DSÖ'nün Küresel Sağlık Acil Durum Hazırlığı ve Yanıtının Güçlendirilmesi" başlıklı Karar aracılığıyla Mayıs 2021'de gerçekleştirilecek 74. Dünya Sağlık Asamblesi'nde bu amaca yönelik bir Rezolüsyon kabul edilmesi hedeflenmektedir. *Pandemi Antlaşması* veya *Çerçeve Sözleşmesi* şeklinde oluşturulabilecek bu belgenin kaderini ise uluslararası sistemde bugüne kadar meydana gelen diğer tüm krizlerde olduğu gibi yine büyük güçler başta olmak üzere ulus-devletler şekillendirecektir. DSÖ'ye tanınan yetkiler ile uluslararası toplumun DSÖ'den beklentileri arasındaki ayrışma ancak ulus-devletlerin azami ölçüde üzerinde mutabık kalacakları özellikle etkin bir denetleme mekanizması içerecek bağlayıcı bir uluslararası belge ile azaltılabilecektir. Aksi halde yakın gelecekte adını daha fazla duyacak olduğumuz uluslararası sağlık mimarisi içerisinde de COVID-19 krizinde olduğu gibi küresel salgınlarla mücadele alanında DSÖ'ye yöneltilen eleştiriler bir kısır döngü olarak devam edecektir.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: *Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), COVID-19, uluslararası sistem, kriz, pandemi antlaşması*

KÜRESEL SALGIN İLE MÜCADELEDE ULUSLARARASI ÖRGÜTLER VE EGEMENLİK İLİŞKİSİ: ELEŞTİREL BİR DEĞERLENDİRME

Harun KOÇAK* ve Zehra ÇELİK**

Covid-19 olarak bilinen ve daha önceden insanlarda karşılaşılmayan bir virüsün iddialara göre Çin’de ortaya çıkması ile birlikte dünya belki de son yüzyılda karşılaşmadığı bir durum ile karşılaşmış ve birçok ülkenin halen mücadele içerisinde olduğu bir salgın meydana gelmiştir. Salgın küresel insan hareketliliği ile yayılarak kısa sürede küresel çapta bir pandemiye dönüşmüştür. Pandemi döneminde Birleşmiş Milletler (BM) ve Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) başta olmak üzere uluslararası örgütler, salgının yönetiminde ve uluslararası iş birliğini sağlamada büyük ölçüde yetersiz kalmışlardır. Temelinde ekonomik sebepler yatmayan böylesine büyük bir kriz ile ilk kez karşı karşıya kalmış küreselleşmiş bir dünyada, etkilerin hızla yayılmasına da engel olunamamıştır. Böylesi bir ortamda, söz konusu sürecin yönetilmesinde birçok problem ile karşılaşmış; ne devletler ne de uluslararası örgütler, etkin ve koordineli bir yönetim konusunda başarılı olamamışlardır. Bunun altında yatan sebepleri, aslında birbirleri ile de bağlantılı sayılabilecek, iki başlık altında toplamak mümkündür. Bunlardan ilki uluslararası örgütlerin, uluslararası hukuktan da kaynaklanan yapısal ve kimliksel kişilikleri sorunudur. Uluslararası hukuka ve ilgili kurumlarına karşı öne sürülen en önemli eleştirilerin temelini oluşturan bu yapısal eksiklikler (kurumsal yapının gevşek ve devlet temelli olması, bağlayıcı karar alamaması vb.) söz konusu krizin küresel çapta daha sistemli ve efektif yönetilmesini engellemiştir. Pandemi yönetimi süresince dünyanın bugüne kadar görmüş olduğu en kapsamlı örgüt olan Birleşmiş Milletler’in yönetim organları Genel Sekreterlik, Genel Kurul ve en önemlisi Güvenlik Konseyi sürecin yönetilmesinde ve pandeminin yarattığı hasarın azaltılmasında neredeyse hiçbir rol oynamamıştır. BM, rolünü daha çok alt kuruluşu olan DSÖ aracılığı ile yerine getirmeye çalışsa da bunun yeterli olmayacağı pandeminin ilk zamanlarında kendini belli etmiştir. Dolayısıyla, gerekli durumlarda bağlayıcı karar alma görev ve sorumluluğu da bulunan ve uluslararası barış ve güvenliği korumak (söz konusu pandemi sonucu meydana gelen ekonomik, siyasal ve temel yaşam koşullarında ortaya çıkan problemleri küresel bir tehdit olarak ele almayı tercih etmeyen) ile sorumlu olan Güvenlik Konseyi ve bütün dünya devletlerinin bir araya gelme platformu olan

* Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

** Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

Genel Kurul'un bu sürecin yönetilmesinde neredeyse hiç doğrudan sorumluluk almaması, sorunun gün geçtikçe kötüleşmesine ve bütün dünyanın yaklaşık 1,5 yıl her anlamda etkilenmesine neden olmuştur. Söz konusu organların etkili bir şekilde sürecin yönetimine katılamaması, birçok küresel sorunda olduğu gibi bu örgütlerin yapısal sorunlarından meydana gelmektedir. Yeterli yaptırım ve efektif karar alma ve uygulama güçleri bulunmayan bu organların işbu güçsüzlüğü, sürecin her aşamasında kendisini bariz bir şekilde göstermiştir.

Pandeminin küresel çapta efektif bir şekilde yönetilmesinin önündeki bir diğer engel ise bütün meydan okumalara karşı aşınmasına rağmen varlığını devam ettiren ve uluslararası hukukta üstün konumunu koruyan devlet egemenliği normudur. Egemen devletler, pandeminin küresel çapta yönetilmesi gereken bir kriz olduğu gerçeğini göz ardı etmiş, mücadele yöntemlerini ulusal ve yerel düzeylerde belirlemişlerdir. Tüm meydan okumalar ve aşınmalara rağmen giderek güçlenen devlet temelli egemenlik anlayışı, böylesine büyük çaplı küresel bir krizin zamanında müdahale edilerek daha az can kaybı ve ekonomik zarar ile atlatılmasına başlıca engel oluşturmuştur. Birçok devlet bu süreçte uluslararası örgütlerin ve uluslararası kamuoyunun belirttiği görüşlere tepkisiz kalmış ve süreci yönetirken bağımsız politikalar izlemişlerdir. Egemen devletlerin izlediği bu yol, bizzat kendi vatandaşlarına büyük zarar vermiş, birçok ülke bu süreçte yüz binlere varan kayıplar vermiş ve toplam can kaybı çalışmanın yapıldığı tarih itibariyle 3,5 milyon gibi yüksek bir seviyeye ulaşmıştır.

Bu çalışmada yukarıda sözü edilen iki neden temel alınarak, pandeminin yönetilmesinde karşılaşılan problemler, uluslararası hukuk, uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi eksenlerinde disiplinler arası bir perspektifte ele alınacaktır. Devletler ile uluslararası örgütler arasındaki egemenlik çatışmaları, egemenlik ve ilgili teoriler temelinde açıklanmaya çalışılacak ve bu teorik zeminde devletlerin küresel sorunları yönetme biçimlerine ve yerel düzeyde aranan çözümlerin neden olduğu sonuçlara da değinilecektir. Öte yandan konunun doğrudan uluslararası hukuka bakan yönü ise pandemi ile doğrudan ya da dolaylı olabilecek örgütlerin yapılarının genel bir incelemesi ve sürecin yönetilmesinde aldıkları ve uyguladıkları ya da uygulamaya çalıştıkları kararlar ve gerçekleştirdikleri faaliyetlerin ne gibi etkileri olduğu üzerine yoğunlaşacaktır.

Sonuç olarak, ideal bir pandemi yönetim süreci ortaya konması açısından ne gibi gerekliliklere ihtiyaç olduğu ve böyle bir durum ile yeniden karşılaşılsa nasıl daha efektif karar alma mekanizmaları meydana getirilmesi gerektiği ve bu sayede can ve mal kaybının azaltılabileceği bu çalışma ile varılabilecek sonuçlardan yalnızca bir kısmı olacaktır. Çalışmada daha genel anlamda ise devlet egemenliğini normu sorgulanacak ve kimi durumlarda (söz

konusu pandemi gibi) ne gibi problemler meydana getirdiği ve uluslararası örgütlerin daha aktif ve etkin şekilde çalışmasına engel olabildiğine dair emareler üzerinde durulacaktır.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: Pandemi, Egemenlik, Uluslararası Örgütler, Uluslararası Hukuk, Devlet

ULUSLARARASI ALANDA SALGINLA MÜCADELEDE İŞBİRLİĞİ SORUNSALI: COVAX ÖRNEĞİNDE AŞI REJİMİ KURMA ÇABALARI

Pınar AKGÜL*

Tüm dünyayı saran COVID-19 salgını uluslararası toplumun karşısına sadece küresel bir sağlık sorunu olarak değil aynı zamanda sosyal, politik, ekonomik ve güvenlik sorunlarını da içeren bir problem olarak gelmiştir. Bu bildiride yaşanan bu salgının sağlık boyutundan ziyade uluslararası alanda ortak bir sorun olması münasebetiyle işbirliği kurma çabaları irdelenecektir. Bu bağlamda salgınla mücadeleye yönelik rejim ortaya konacak ve COVAX örneğinde kavram açıklanmaya çalışılacaktır.

Genel kanı olarak uluslararası sistemin anarşik olarak görülmesi uluslararası alanda işbirliği çabalarının göz ardı edilmesine yol açmış ve bu da uluslararası sistemde devletlerin birbirinden çekindiği, birbirine güvenmediği ve kendi kendilerine yeter hale gelmek için materyalleşmelerini önceleyen bir yapının oluşmasını doğurmuştur. Ancak özellikle küreselleşme kavramının giderek yaygınlaştığı günümüzde sorunlar da sınırları ve zamanı aşarak hareket serbestliğiyle küresel hale gelmiştir. Çin'in Wuhan kentinde pazarda ortaya çıkan bir virüs küresel bir salgına dönüşmüştür. Sorunların yerellikten çıkıp küresel hale gelmesi çözüm için de küresel işbirliğini gerektirmektedir. Bu bağlamda da devletler üstü bir yapının/rejimin kurulmasına ihtiyaç vardır. Salgınla mücadele başlığı altında toplanabilecek bu kavramla amaçlanan küresel anlamda sağlık alanında işbirliği sağlamak ve bu bağlamda eşit, adaletli bir şekilde sağlık imkanlarına erişmek hedeflenmelidir. Bu bağlamda aşı önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Uluslararası rejim, Stephan Krasner (1982)'in tabiriyle “uluslararası belli bir sorun alanına yönelik olarak aktörlerin beklentilerinin örtüştüğü bir dizi açık veya ima edilen ilke, norm, kural ve karar alma prosedürlerine verilen addır”. Bu bağlamda devletler üstü bir sorun haline gelen konular rejim sayesinde küresel olarak çözüme kavuşturma çabaları oluşabilir ve bu sayede işbirliği sağlanabilir. Çözüm yolları anlaşmalar ve normlar olabileceği gibi örgütler de olabilmektedir. Bunu yaparken de güç-bazlı, çıkar-bazlı ve bilgi-bazlı yaklaşımlardan yararlanırlar.

Yaklaşım üç teoride açıklanmaktadır. Bunlar Güç bazlı rejim teorisi; çıkar-bazlı rejim teorisi; ve bilgi-bazlı rejim teorisi. Güç bazlı yaklaşıma göre uluslararası rejim koordinasyonu

---

* Öğr. Gör. Dr., Giresun Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

sağlamak; farklı yararlar ortaya koymak; gücün rejimin inşasında ve bekasında önemli unsur olması; ve dünya düzeninin ilgili rejimin ilkelerine bağlı olduğu görüşlerini ortaya koymaktadır. Çıkar bazlı yaklaşım ise uluslararası rejimin işbirliği sağladığını; ortak iyiyi geliştirdiğini; iyi niyetli egemen devlet tarafından kullanıldığında olumlu sonuçlar verebileceğini; ve küreselleşme ve liberal düzeni ilerlettiğini savunmaktadır. Bilgi bazlı yaklaşım ise bilginin karar almada önemli rol oynadığını ve bilimsel verilere dayanan bilginin liderler tarafından kabul edildiği; normatif olguların önemi; devlet dışı aktörlerin liderlere bilgi sağlanmasında önemli olduğu görüşünü savunmaktadırlar.

Bu kuramsal değerlendirmeler ışığında tüm insanlık için elzem bir konu olan sağlık devletler üstü bir politika olarak yerleştirilebilir. Özellikle pandeminin bitmesi noktasında devletlerin ulusal ölçekte önlemler almasından ziyade küresel ölçekte önlemler almaları, yani işbirliği yapmaları, önemli hale gelecektir. Pandemiyle mücadele rejimi oluşturma aşamasında rejimin asıl prensibi pandeminin bitmesi için uluslararası alanda işbirliği yapılmasıdır. Bu sayede uluslararası işbirliği olma(ma)sı ile pandeminin bitme(me)si arasında bir nedensellik yani sebep-sonuç ilişkisi oluşturulabilir. Tam tersi de geçerlidir. Bu rejimin normu ise uluslararası alanda tüm devletler özellikle ilgili pandeminin tedavisinde tedarikin sağlanması noktasında ortak bir birliktelik oluşmasını ya da hastalığın tedavisi için ortak çalışmaların yapılmasını talep edebilir. Kurallar bu bağlamda ilgili örgüt bünyesinde oluşturulan yapılanmalara taraf olmayı öngörebilir. Karar-alma prosedürü ise ilgili örgütün yaptığı toplantılarda alınan kararlar olabilir. Bu toplantılarda pandeminin gelmiş olduğu durum dikkate alınarak gerekli görülürse devletlerden ek önlemlerin alınması istenebilir ya da mevcut kısıtlamaların gevşetilmesi önerilebilir. Diğer bir deyişle, pandemiyle mücadele rejimi şemsiyesinde ilgili uluslararası örgüt bünyesinde alınan ortak tedavi kararları ya da ilgili tedaviye erişimin sağlanması düzenlenebilir.

Belli bir konu üzerinde rejim oluşturulurken en önemli araçlardan biri örgütsel yapıdır. Yalnız burada dikkat edilmesi gereken husus örgüt ve rejim kavramlarının aynı anlama gelmedikleridir. Uluslararası rejim genel bir soruna yönelik işbirliği çabalarını ifade ederken, örgütler o sorun üzerine kurulan yapılardır. Bu örgütler hükümet-dışı örgütler olabileceği gibi BM bünyesinde anlaşmalar ve örgütler de olabilmektedirler.

Sağlık alanında özellikle de pandemiyle mücadele konusunda uluslararası işbirliğinin sağlanması adına pandemiyle mücadele rejiminin altında uluslararası örgütler incelenebilir. Bu örgütler içerisinde de şüphesiz en önemli olan Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'dur. Sağlık alanında faaliyet gösteren BM uzmanlık kurumu olan WHO'nun Anayasasında belirtilen amacı "tüm insanların mümkün olan en üst sağlık düzeyine ulaşmalarıdır". Sağlık burada "yalnızca

hastalık ve sakatlıkların olmaması değil, tam anlamıyla bir fiziksel, ruhsal ve sosyal iyilik hali” olarak tanımlanmıştır (Buzgan ve Güner, 2020:136). WHO, genel olarak, uluslararası sağlık çalışmalarında yönlendirici ve işbirliği sağlayıcı olarak kurumsallaşmıştır. Hükümetler arası bir kuruluş olan WHO birbirinden farklı teknik ve politik görüşe sahip ülkeleri bünyesinde barınmasından dolayı alınan kararlar en güçlü devletin isteği uyarınca değil devletlerin uzlaşarak politikalar ve stratejiler düzenlendiği söylenebilir. Buna karşılık yaptırım olmaması bağlayıcılık hususunda sıkıntıların çıkmasına neden olabilmektedir (Ata, 2021). Örgüte yönelik bir diğer eleştiri ise çalışma yapısıyla ilgilidir. Örgütün, sağlık acil durumlarına müdahalede geç kalması, operasyonel gücü ve hantal yapısı sıkça eleştirilmektedir (Buzgan ve Güner, 2020).

COVID-19 salgını WHO’ya yönelik olumlu veya olumsuz görüşlerin kanıtlandığı son vaka olarak karşımıza çıkmaktadır. Süreç içerisinde WHO Genel Direktörü Tedros Adhanom Ghebreyesus sık ve düzenli aralıklarla kamuoyunu bilgilendirici basın toplantıları yapmış ve süreç devletlere tavsiyelerde bulunularak ilerlemiştir. Ancak bunun anlamı devletler açısından bağlayıcılığın olmadığıdır. Yani, devletler isterlerse tavsiyeleri uygulayabileceklerdir. Bunun haricinde özellikle sağlık çalışanlarına yönelik eğitimler, halkın bilgilendirilmesi ve gerekli tedavinin herkese ulaştırılması konularında da çaba sarf edilmiştir. Son olarak diğer örgütlerle işbirliği yapılarak pandeminin sadece sağlık boyutuyla değil ekonomik, eğitim ve sosyal boyutlarıyla da ilgilenilmiştir.

COVID-19 örneğinde görüldüğü gibi salgının bitmesi ya da en azından günlük rutinlerimize dönebilmemiz için bilim insanlarına göre kişisel önlemlerin yanı sıra mümkün olduğunca çok insanın aşılması gerekmektedir. Aşılama eğer virüsün yayılımını engelleyecek ise küresel bir harekete ihtiyacı vardır ve bu hareketin kurumsal bir boyutunun olması gerekmektedir. Koronavirüs Aşısı Küresel Erişim Girişimi (COVAX), WHO tarafından özellikle aşı tedarikindeki adaletsizliği ve eşitsizliği ortadan kaldırmak için oluşturulmuştur. COVAX, yine WHO bünyesinde kurulan Koronavirüs Araçlarına Erişimi Hızlandırma Girişimi’nin (ACT Accelerator) aşı ayağıdır. COVAX bünyesinde özellikle gelir düzeyi düşük veya orta seviyede olan ülkelere aşı tedarikinin sağlanmasını öngörmektedir. Bu sayede de salgının hızının yavaşlatılması hedeflenmektedir.

COVAX, Gavi, Salgına Hazırlık İnovasyonları Birliği (CEPI) ve WHO tarafından yürütülmektedir. Ayrıca UNICEF uygulayıcı ortak olarak, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin üreticileri ve Dünya Bankası çalışma ortakları arasındadır. Gavi, kamu ve özel sektörleri bir araya getirerek düşük-gelirli ülkelerdeki insanlara adil aşı tedarik ederek hayatlarını korumak amacıyla olan küresel aşı birliğidir (COVAX Documents, 2020a).

Gavi'nin COVAX içerisindeki rolü aşuların taşınması, müzakerelerinin yapılması ve tedarikini yürütmektedir. 92 düşük-gelirli ülkeye aşı sağlanması için bağışları organize etmektedir (COVAX News, 2021a). CEPI, pandemilere karşı aşı geliştirmelerini hızlandırarak adil aşı erişimi sağlamayı amaçlamaktadır (COVAX Documents, 2020a). CEPI, COVAX içerisinde aşuların araştırma ve geliştirme portfolyosunun başıdır ve aday ülkelere aşı araştırması ve geliştirmesi için yatırım yapmaktadır (COVAX News, 2021a). WHO'nun COVAX'taki rolü ilk olarak aşı politikalarının düzenlenmesine normatif yardım, araştırma ve geliştirme güvenliği, toplanması ve taşınmasını sağlamaktır. İkinci olarak ise küresel koordinasyon ve üye ülkelere aşı güvenliği izleme desteği yapmaktadır (COVAX News, 2021a).

COVAX'ın hedefleri arasında ülkelerin nüfuslarının en az %20'sini aşulamak (öncelik burada sağlık çalışanları, yaşlılar (65 yaş üstü) ve kronik hastalarda bulunmaktadır); çeşitli ve aktif bir şekilde yönetilebilen aşı portfolyosu oluşturmak; aşuların hazır olur olmaz taşınması; pandeminin ağır fazının bitirilmesi; ve ekonomileri yeniden inşa etmek bulunmaktadır (WHO, 2020). Bu amaçlar uyarınca 2021 yılının sonuna kadar en az 2 milyar doz aşının tedarik edilerek özellikle ekonomisi hassas ülkelere uygulanması hedeflenmektedir. Bu hedef başarıyla tamamlandığında "kamu sağlığının iyi yönde gelişeceği bunun da pandemiyi bitirmede önemli rol oynayacağı, milyonlarca kişinin hayatının kurtarılacağı ve ekonominin düzeleceği" öngörüsü yapılmaktadır (COVAX Documents, 2020a:2). COVAX, Şubat 2021'den bu yana 144 ülkeye 344 milyonun üzerinde aşı tedarik etmiştir (UNICEF, 2021).

Ancak, WHO'nun devletler üzerinde bağlayıcı kararlar verememesi işbirliği ve etkinliği hususlarında belki de en önemli sorundur. Bunu da aşı bağışlarında görmekteyiz. 10 Eylül 2021 tarihli verilere göre ilgili tarihe kadar 645 milyon dozun üzerinde aşı donörler tarafından COVAX bünyesinde kullanılması için bağışlanmıştır. Buradan da görüleceği üzere şu an için WHO yılsonuna kadar 2 milyar doz aşı hedefinin çok uzağındadır. Bunun gerçekleştirilmesi için WHO'nun devletleri ve ilaç firmalarını bağlayıcı kurallar koyması gerekmektedir.

Aşılanma rakamlarına bakıldığında özellikle gelişmiş ülkelerde bu oranın çok fazla olduğu ortaya çıkmaktadır, bu da diğer bir önemli sorundur. 12 Ekim 2021 verilerine göre Dünya genelinde toplam yapılan aşılanların oranı %48.8dir (NewYork Times, 2021). Gelir düzeyi ile aşılanma oranlarına bakıldığında aşuların yüksek ve orta gelir düzeyindeki ülkelerde yoğunlaştığı görülürken, düşük gelir düzeyine sahip ülkelerde bu oran hala çok düşüktür. Aşının %77'sinin yüksek ve yüksek-orta gelir düzeyindeki ülkelerde yapıldığı görünürken, bu oran düşük gelir düzeyine sahip ülkelerde sadece %0.5'tir (NewYork Times, 2021). Avrupa'da nüfusun %57'si, Kuzey Amerika'da nüfusun %67'ini aşılanmışken, bu oran Afrika'da %7.2'dir

(NewYork Times, 2021). Her ne kadar aşılmanın başlamasından bu yana düşük gelirli ülkelerde aşılınların sayısı artsa da bu küreselle oranlandığında sayı hala çok azdır.

Gelişmiş ülkelerin COVAX bünyesinde yaptığı çalışmalar ve bağışlar olsa da maalesef yetersizdir. Buna ilave olarak da aşı firmalarının politikaları, özellikle patent konusunda, sorunu daha da derinleştirmektedir. Patente ilgili olarak aşı geliştiren şirketler aşının formüllerinin paylaşılmasının aşının geliştirilmesini ve gelecekte ortaya çıkabilecek varyantların tedavisini olumsuz yönde etkileyeceği görüşünü savunurken ve teknolojik yetersizliklere vurgu yaparken; özellikle nüfusça kalabalık Hindistan ve Güney Afrika gibi ülkeler ilgili şirketlerin aşılarını yerelde üretmek istemektedirler.

Sonuç olarak WHO bünyesinde kurulan ve düşük gelirli ülkelere aşı tedarikini amaçlayan COVAX'ın uluslararası salgınla mücadelede aşı rejimi oluşturmada sorunlar yaşamaktadır. Her ne kadar küresel anlamda tüm insanların eşit ve adil bir şekilde aşılınması için ve bu sayede salgının bitmesi için devletler üstü COVAX fikri ortaya atılsa da devletlerin ve aşı şirketlerinin tek taraflı politikalarıyla aşı rejiminde sorunlar ortaya çıkmaktadır. Devletler kendi nüfus oranlarından fazla aşığı neredeyse stoklayarak diğer aşığı ihtiyacı olan devletlerin tedarikini zorlaştırırken, aşı şirketleri patent kavramını ortaya atarak özellikle nüfus yoğunluğu fazla olan devletlerin ilgili aşıları üretmelerine engel olmaktadır. Bu sorunlar küresel ölçekte salgının bitmesini zorlaştıracığa benzemektedir. Tüm insanlığı ilgilendiren bir konu olan sağlıkta özellikle pandemilerin sona erdirilmesi adına ortak bir işbirliği gerekmektedir. Bu işbirliği uluslararası örgütler bünyesinde daha da hızlanabilecektir. Diğer bir deyişle, bir üst kavram için altta yapısal biçimlendirme gerekmektedir. COVID-19 pandemisi uluslararası kamuoyuna bu rejimin kurulması gerektiğini hatırlatmıştır. Pandemiyle mücadele rejimi kapsamında WHO bünyesinde alınan kararlar ve ortaya konan uygulamalar işbirliği sağlanması noktasında önemli çabalaradır. COVAX bu anlamda işbirliği çabalarını bir mekanizma üzerine oturtulması açısından önemli bir girişimdir. Bilimsel çalışmalar ve bağlayıcılığın şart koşılması bu mekanizmanın daha da güçlenmesini, dolayısıyla da rejim oluşumunu sağlayacaktır. Ancak şu an için küresel salgınla mücadele özellikle büyük devletlerin çıkarları doğrultusunda ilerlemektedir ve bu da aşı rejiminin ya da işbirliğinin oluşmasını engellemektedir. Sonuç olarak WHO bünyesindeki COVAX uluslararası pandemiyle mücadele rejimi için yetersiz fakat önemli bir çabadır.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: WHO, COVAX, aşı, uluslararası rejim, salgınla mücadele

COVID-19 CRISIS AND LIMITATIONS OF GLOBAL GOVERNANCE: A DATA BASED ANALYSIS OF GLOBAL RISKS

İsmail Erkam SULA* ve Mustafa Onur YALÇIN**

The recent Covid-19 Pandemic has shown that global governance is still fragile when it comes to handling global crises and finding solutions. There are many underlying reasons for this fragility. Whatever the reasons are, this does not change the fact that a measure and solution mechanism against global risks and threats is deeply required. But the questions is how do we define threat or risk and how do we produce knowledge about them. First, the concept of risk generally refers to a situation involving exposure to danger. Global risk, on the other hand, means a threat that concern all living beings in earth one way or another as it can be seen through recent pandemic. But modern society developed various institutions to deal with these global risks which are mostly caused by high-tech modern society itself. The huge portion of the global risks are side effects of the fatal progress the mankind has been experienced through last century, and the little part of these risk are nature-born. The greatest irony of the global risks is human beings believed that they could calculate or control these risks whether they are political, environmental or health related. The threats or disasters arise where cannot be calculated or predicted. Humanity, on the other hand, has its own efforts to deal with global risks as it can be seen in the concept of global governance. However, as the world has been witnessing through the Covid-19 pandemic, the global governance is now in a crisis. Nearly 17 months has passed since the first case of the pandemic, but the threat is still in action. Therefore, understanding the transformation of global risks are important in terms of both to be prepared and to manage the process. The world is trying to solve global issues within local measures. But the threats are global, yet the solutions are local.

The main focus of this study is to track down the transformation of risks and challenges against the humanity and the world since the end of the Cold War Era. Our aim is to prepare a data set containing the global risks and threats that are mentioned in the annually published reports of various IGOs (UN, World Bank, World Economic Forum, UNDRR...etc.) and NGOs (Bulletin of Atomic Scientist, Global Challenges Foundation, IPCC, NTL...etc.). The findings from the Global Risks Dataset (GRAD) contains data on major catastrophic threats against

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

** Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, Ortadoğu Enstitüsü

humanity grouped under six different headings including Development, Economy, Health, Nuclear Power, Artificial Intelligence (AI), and Environment. The data is collected with a content analysis of the annual reports of the various IGOs and NGOs that contain information on global risks and challenges. The preliminary findings show that certain risks have been increasingly taking part as early-warnings in these institutions' reports, yet states did not take any or enough precautions. The recent Covid-19 outbreak showed that nation-states still maintain their reflexes of seeking local solutions to global threats. Yet it also clarified that without efficient global governance, these 'statist' reflexes remain insufficient in preventing human suffering. The study contains our assessment on how both states and global-governance mechanisms are ill-prepared to deal with transforming threats as it can be seen in Covid-19 crisis, and our suggestions for the improvement of possible responses toward these issues.

Global problems need global solutions. Local efforts to deal with a crisis like Covid-19 pandemic are doomed to be wasted. Regarding the limits and problems of global governance, main point is that many gaps can be better plugged in a variety of ways in order to better address major problems confronting international society. In this sense, we argue that findings of GRAD will serve well in determining the possible global crises and how to handle or be prepared.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: Global governance, Data sets, Covid-19, Climate Change, Crisis management

KÜRESEL SALGIN DÖNEMİNDE DERİNLEŞEN AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GÖÇ KRİZİ: MÜLTECİ VE SİĞINMACILARIN DURUMU

Buket ÖKTEN SİPAHİOĞLU*

2019 yılının son günlerinde Çin'de ortaya çıkarak tüm dünyaya yayılan Covid-19 virüsü tüm dünyayı birçok farklı açıdan etkilemiştir. Genel anlamda küresel salgın ile ilgili tartışmalar ekonomi, küreselleşme, siyasi tartışmalar ve insan hakları başlıkları çerçevesinde şekillense de, uluslararası göç konusunun da küresel salgından oldukça büyük oranda etkilendiğini söylemek mümkündür. AB'nin özellikle 2015 yılından bu yana gündeminde en üst sıralarda yer alan göç krizi ise şüphesiz küresel salgın ile hem virüsün yayılımı açısından hem de sığınmacıların göç yolunda yaşadıkları zorluklar açısından ele alınmaya değerdir.

Salgın, sığınmacıların tehlikeli yolculuklarını olumsuz yönde etkilemiştir. Küçük teknelerle yer değiştiren sığınmacılar, bu yolculuğu virüsten uzak atlatsalar bile mülteci kampları veya kabul merkezlerindeki kalabalığı virüsten uzak atlatabilecekleri garanti değildir. Düzensiz göçmenlerin sınır dışı edilme korkusuyla hastaneye gitmekten korkması, virüsün teşhis edilemeyen ve bulaşıcılık riskini en üst noktaya çıkaran bir hale getirmiştir. Göçmen kaçakçıları açısından ise salgın süreci bir avantaja dönüştürülmeye çalışılmaktadır: sığınmacıları transit ülkelerde terk etme, cinsel sömürü ve eziyet göçmen kaçakçıların işledikleri suçlardan bazılarıdır. Üstelik bu olaylar daha çok sosyal medya aracılığıyla haber olmaktadır. Bazı aşırı sağcı nefret grupları bu şiddeti öven paylaşımlarda bulunmaktadır. Mülteci ve sığınmacılar, salgın öncesi zaten yaşamak zorunda oldukları bu ayrımcılık içeren davranışların yanı sıra bir de Covid-19 virüsünü ülkelere getirdikleri gerekçesiyle ev sahibi ülkelerde kötü duruma düşürülmektedir. Bosna-Hırvat sınırında yerleşik yaşayan bir vatandaşın aktardıklarına göre Bosna'dan Hırvatistan'a geçmeye çalışan ve Hırvat polisi tarafından işkence, dayak ve kötü davranışa maruz kalan sığınmacılar ayrıca polis tarafından geri itilmektedirler. Hem sınır yakınında yerleşik vatandaşların hem de sığınmacılar tarafından bu kötü muameleler fotoğraf ve videolarla belgelenmiş durumdadır.

Avrupa'nın en büyük göçmen kamplarından biri olan Yunanistan'ın Moria mülteci kampındaki karantinayı protesto etmek için mültecilerin çıkardıkları söylenen 8 Eylül 2020 tarihli büyük yangın, binlerce kişinin evsiz kalmasına neden olmuş ve salgınla zaten zorlaşan yaşam şartlarını daha da zor hale getirmiştir. Yangının sebebi ile ilgili başka söylentilere göre

---

* Öğr. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi, ATAUM

ise kampta rastlanan Covid-19 vakalarına karşı uygulanan karantina kirli, aşırı kalabalık ve tehlikeli bir hale gelmiş ve böylesi bir faciaya açık kapı bırakmıştır. Yeryüzündeki cehennem olarak ifade edilen Moria mülteci kampındaki insanlık dışı yaşam koşullarına karşı kayıtsız kalmakla suçlanan AB yetkililerinin göçmen dalgasını bu şekilde mi önlemeye çalıştıkları konusu hala bir soru işaretidir. Öte yandan Yunanistan, Moria kampındaki mülteciler için AB'den milyarlarca Euro yardım almış ve defalarca kamptaki yaşam koşullarının düzeltileceğine dair sözler vermiştir. Ancak gelinen nokta Yunanistan'ın göçmen krizi sınavında başarılı olamadığını açıkça göstermektedir.

Avrupa'daki mülteci kamplarına ev sahipliği yapan ülkelerden biri olan İtalya'da ise salgın ile birlikte yerel yöneticiler tarafından hükümete karşı tepkiler yükselmeye başlamıştır. Belediye yöneticileri, kapasitelerinin oldukça fazla üzerinde bir kalabalığa ev sahipliği yapan kamplarda koşulların zorluğundan dolayı hükümetin artık daha fazla mülteci kabul etmemesi konusunda taleplerini dile getiriyorlar. 2020 yılı içinde 13.000'den fazla insan- geçen yılın aynı dönemine göre 9.000 kişi daha fazla- Akdeniz üzerinden İtalya'ya gelmiştir. Salgın ile turizm sektörünün oldukça zor zamanlar geçirdiği İtalya'da, bir de kalabalık sığınmacı topluluklarının tekneler ile turistik sahillerde görülmesi ihtimalinin durumu daha da kötüleştirileceği açık görünmektedir.

Akdeniz üzerinden göçmen girişleri konusunda rahatsızlık duyan bir başka ülke olan İspanya'da ise Kanarya Adaları'na yeni göç rotası haline gelmiştir. Kasım 2020 itibariyle 16.700 Afrikalı göçmen Kanarya Adaları'na varmıştır. Yetkililer bu sayının, ada kapasitesinin üzerinde olduğunu ifade etmektedir.

Yeni göç dalgaları rotası açısından ilk sırada yer alan Tunus gibi ülkeleri ciddi ekonomik sıkıntı ve işsizlikle karşı karşıya bırakan küresel salgın, Libya da dâhil olmak üzere diğerleri savaşın etkileriyle uğraşmaktadır. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (BMMYK) rakamlarına göre bu, İtalya ve Malta gibi ülkelerde 2020 yılı itibariyle denizden gelenlerde artışa yol açmıştır. Güneydoğu Avrupa'ya da 2019'da, çoğunlukla Suriye'den, ardından Fas ve Irak'tan gelenler bulunmaktadır.

Bu çalışma, küresel bir salgın olarak (2021 Mayıs ayı itibariyle) 1,5 senedir tüm dünyayı etkisinde bırakan Covid-19 sürecinden AB'deki göç krizinin nasıl etkilendiği tartışılmaktadır. Çalışmada ayrıca mülteci kamplarının sağlık koşullarının yetersizliği yanı sıra mülteci ve sığınmacıların hayat şartlarını kolaylaştırıcı etkin bir politika yürütülemediği savunulmaktadır. Sığınmacıların Akdeniz üzerinden vardığı ve iltica taleplerinde bulunduğu ülkelerden Yunanistan ve İtalya daha yoğun olmak üzere İspanya'nın son zamanlarda Kanarya Adaları'nda yoğunlaşan mülteci kamplarında şartlar giderek zorlaşmaktadır. Literatürde Arap Baharı olarak

adlandırılan göç hareketliliğini takiben yaşanan Suriye İç Savaşı ile birlikte 2015 yılında 2. Dünya Savaşı'ndan bu yana görülmemiş bir sayıda sığınmacının AB sınırlarına dayanmasıyla patlak veren kriz henüz tam anlamıyla çözülmemiştir. Buna ek olarak yaşanan Covid-19 salgını ile birlikte mülteci kamplarındaki ve göç yolundaki yaşam şartları zorlaşmamış aynı zamanda AB'nin göç krizi açısından da olumsuz bir tablo ortaya çıkmıştır. Salgının tam olarak ne zaman biteceği belli olmasa da; AB'nin siyasi ve ekonomik bir yük olarak taşıdığı göçmen krizinin bu süreçte daha da derinleşeceğine kesin gözüyle bakılabilir. Çalışmada 3 ana bölümde planlanmıştır. Buna göre ilk bölümde AB'nin küresel salgın ile birlikte göç krizinde geldiği nokta değerlendirilecektir. İkinci bölümde birlikte mülteci kamplarında ve göç yolunda küresel salgının etkileri ele alınacaktır. Son bölümde ise küresel salgın sonrası AB'nin göç kriziyle mücadelesinin hangi noktaya gelebileceği, izlenebilecek muhtemel politikalar dâhilinde değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: Avrupa Birliği; Göç Krizi; Mülteci ve Sığınmacı; Küresel Salgın

COVID SÜRECİNDE AVRUPA BİRLİĞİ GÖÇ POLİTİKALARININ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ: TR-AB MUTABAKATININ AŞINDIRICI SONUÇLARI

Hikmet MENGÜASLAN* ve Yusuf FİDAN**

Bu çalışma, Avrupa Birliği'nin (AB) düzensiz göç politikası araçlarından üçüncü ülkelerle mutabakatların sürdürülebilir olmadığını iddia etmekte ve uluslararası bir kriz örneği olan Covid-19 pandemisi bağlamında Türkiye ve Libya ile sırasıyla 2016 ve 2017'de imzalanan mutabakatların etkinliğini değerlendirmektedir. Çalışmamız genel olarak düzensiz göç akımlarının azaltılması, sığınmacı ve koruma statüsündekilerin korunmaya erişimi ve düzensiz göçe yönelik uluslararası işbirliğinin pekiştirilmesi gibi hedefler koyan söz konusu mutabakatların insani ve uluslararası işbirliğine yönelik aşındırıcı sonuçları olduğunu tartışmaktadır. Temel sorunsalımız AB düzensiz göç stratejisinin önemli bir aracı olan mutabakatların hedefleri ve sonuçları arasındaki tutarsızlıkların meydana gelmesinde rol oynayan dinamiklerin belirlenmesidir.

İki ana bölümden oluşan çalışmamızın birinci bölümünde AB düzensiz göç politikası amaç ve araçlarına kısaca yer verilmiştir. AB'nin düzensiz göçe yönelik tutumunun daha kısıtlayıcı ve dışlayıcı olmasına yol açan unsurlar ele alınmıştır. AB'nin düzensiz göçe yönelik stratejisinde önemli bir yer tutan "sınırların dışsallaştırılması" amacının önemli bir sonucu olarak Türkiye ve Libya'yla imzalanan mutabakatların içeriği değerlendirilmiştir. İkinci kısımda ise COVID pandemisinde Türkiye ve Libya'da bulunan göçmen, mülteci ve koruma statüsündekilerin yaşadığı ekonomik, siyasal ve toplumsal zorluklara değinilmiştir. Mutabakatların özellikle bu zorluklar karşısındaki etkinliğini/etkisizliği incelenmiştir.

Düzensiz göç akımları için cazip bir varış noktası olan AB 2010'ların ikinci yarısında özellikle yakın çevresinde meydana gelen siyasal, ekonomik ve toplumsal gelişmelerle kapasitesi üzerinde akımlarla karşılaşmıştır (2015 yılı FRONTEX verilerine göre yaklaşık 2 milyon). Bu durum yüksek rakamların yanı sıra uluslararası işbirliğini elzem kılması ve insani boyutlarıyla acil çözümler gerektirmesi bakımından "sığınmacı/göçmen krizi" olarak tanımlanmıştır. Kriz karşısında AB daha fazla ekonomik, teknik ve finansal kaynak ayırmış, üçüncü ülkelerle işbirliğini pekiştirecek girişimleri hayata geçirmiştir. AB stratejisinin temel

* Arş. Gör. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

** Arş. Gör., Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

hedefleri Ege ve Akdeniz rotaları üzerinden Avrupa'ya düzensiz göç akımlarını azaltmak, hareketliliği kısıtlamak ve göç veren ülkelerdeki göçü yaratan sorunları çözmektir.

Çalışmamız AB'nin girişimlerinin güvenlik ağırlıklı bir anlayışla şekillendiğini vurgulayarak özellikle insani ve uluslararası işbirliğine yönelik aşındırıcı sonuçlarına odaklanmaktadır. AB'nin düzensiz göç stratejisinde güvenlik kaygılarının ağırlık kazanmasında iki temel unsura dikkat çekilmektedir. Birincisi “göçün Avrupalılaşması”; yani çeşitli siyasal, ekonomik ve toplumsal nedenlerin de etkisiyle Avrupa'ya göç etmeyi ya da sığınmayı düşünenler giderek daha fazla tehdit olarak görülmektedir. İkincisi “Dublin Sözleşmesi'nin İlk Varış Ülkesi İlkesidir”. Bu ilke Avrupa'ya ilk ayak basılan ülkeye sığınmacı ve göçmenlerin başvurularını işlemek ve süreci yönetmek konusunda ağır sorumluluklar yüklemektedir. Bununla birlikte, üyelerin sığınmacı/göçmenlerden kaynaklanan yükü paylaşmada isteksizlikleri ve göç konusunun giderek daha fazla ulusal güvenlik unsuru olarak görülmesi de düzensiz göçle mücadelede AB'nin daha kısıtlayıcı ve dışlayıcı bir tutum benimsemesinde etkilidir. Sonuçta, güvenlik kaygıları ve siyasallaşma AB düzensiz göçle mücadele stratejisinin belirleyici nitelikleridir.

Çalışmamız bu belirleyici nitelikleri “Kale Avrupası” kavramı doğrultusunda değerlendirmekte ve AB düzensiz göç stratejisinin temelde sınırların dışsallaştırılması amacına odaklanarak işbirliğini pekiştirmeyi hedeflediğini tartışmaktadır. Bu amaç doğrultusunda AB kendi sınırlarının korunması/güvenliği ve sığınmacıların başvurularının değerlendirilmesi sorumluluklarını üçüncü ülkelere transfer etmek şeklinde üçüncü ülkeleri işbirliğine teşvik etmekte ve bu işbirliği karşılığında üçüncü ülkelerin göç idaresi kapasitelerini pekiştirmek için finansal ve teknik destek sözü vermektedir. Diğer yandan, düzensiz göçle mücadelenin daha fazla siyasallaşan ve güvenlik odaklı bir anlayışla biçimlenmesi üçüncü ülkelerle işbirliğinin insani kaygılardan çok sınırların dışsallaştırılması amacına uygun politika araçlarıyla yürütülmesine yol açmaktadır. Örneğin, mutabakatlar Avrupa'ya düzensiz göç akımlarının azaltılmasında önemli rol oynamıştır. Fakat AB'nin bu işbirliği sürecinde gerek finansal ve teknik desteğe yönelik sözlerini tutmaması gerekse de üçüncü ülkelerde bulunan göçmen, sığınmacı ve koruma statüsündekilerin korunmaya erişimleri konusunda etkili adımlar atmaması mutabakatların insani ve uluslararası işbirliğine yönelik olumsuz sonuçlar doğurmasına yol açmaktadır. Bu doğrultuda çalışmamız Türkiye ve Libya ile imzalanan mutabakatların içeriğinden ve sonuçlarından hareketle şunları vurgulamaktadır: 1) Mutabakatlar denetleme mekanizmalarının eksikliği sebebiyle kırılabilir politika araçlarıdır. 2) Mutabakatların imzalanması ve sonrasında işbirliği girişimleri siyasal/ekonomik bir pazarlık sürecine dönüşmüştür. 3) Mutabakatların insani sonuçlarında ciddi eksiklikler bulunmaktadır.

Bu sebeplerle, çalışmamızda insani ve uluslararası işbirliğine yönelik sonuçlarıyla mutabakatların AB düzensiz göç stratejisinde sürdürülebilir politika araçları olmadığını tartışmaktayız. Bu iddiamızı Libya'daki mülteciler ve göçmenler ile Türkiye'de koruma statüsünde bulunan Suriyeliler ve diğer göçmenlerin COVID pandemisinde maruz kaldığı ekonomik, siyasi ve toplumsal zorlukları inceleyerek ve mutabakatların bu zorluklara yönelik sağlamış/sağlayamamış olduğu mekanizma, işbirliği süreçleri ve girişimleri AB'nin dışlayıcı göçmen politikasıyla ilişkisine değinerek tartışmaktayız.

Uluslararası Göç Örgütü'ne (IOM) göre, pandeminin başladığı 2020 yılının ilk aylarında Libya'da Nijerya, Çad ve Mısır gibi Afrika ülkelerinden gelen 650 bin civarı göçmen bulunmaktaydı. Libya'da yaşanan iç karışıklığın üzerine pandemi koşulları göçmenler için hâlihazırda zor olan hayat koşullarını daha da zorlaştırmıştır. Çalışmamız bu sürecin özellikle gelir ve istihdam, barınma, gıdaya erişim, eğitim ve korunmaya erişim gibi yaşam koşullarını yakından ilgilendiren boyutlarına dair sonuçlarına odaklanmaktadır. Birçok göçmen bu süreçte gelir kaybına uğramış, barınma sorunu çekmiş, temel gıdaya ve korunmaya erişimde zorluk yaşamış, eğitim süreci aksamış ve sınır/geçiş noktalarında insan hakları ihlallerine maruz kalmıştır. Bir yanda bu zorlu yaşam koşulları ve insan hakları ihlalleri düzensiz göç akımlarına yönelimi arttırırken, diğer yanda düzensiz göçe karşı İtalya kendi güvenliğini sağlama kaygısıyla hareket etmiş ve Libya mutabakatı çerçevesinde İtalya kıyılarına doğru düzensiz göç akımlarını önlemek amacına odaklanmıştır. Bununla birlikte uluslararası kamuoyu ve sivil toplum örgütlerinin tepkilerine rağmen 2020 yılında Libya ile mutabakat yine güvenlik kaygılarıyla yenilenmiştir.

Türkiye'de geçici koruma statüsünde bulunan Suriye uyruklular her ne kadar Libya'daki koşullara göre daha iyi durumda bulunsalar da Avrupa'ya ulaşma fikri cazibesini korumaktadır. Çeşitli anket ve mülakatların sonuçlarının da desteklediği bu durumun yanı sıra 2020 yılında Türkiye'nin Yunanistan sınır kapısını kısa süreli açması ve Avrupa'ya kaçak yollardan göç etme girişimlerinin devam etmesi imzalanan mutabakatın düzensiz göç akımlarını engelleme konusundaki başarısızlığına önemli bir örnektir. Pandemi koşullarının bu sürece etkisi ise Libya'dakine benzer şekilde gerçekleşmiştir. Koruma statüsünde bulunanlar korunmaya erişim, temel gıda maddelerine erişim, eğitim, sağlık ve gelir alanlarında zor durumlarla karşılaşmıştır. Bu süreçte Türkiye'nin kötüleşen ekonomik koşullarının da etkisiyle artan yabancı düşmanlığı da mutabakatın toplumsal uyum süreçlerindeki etkisizliğine önemli bir göstergedir.

Sonuç olarak, çalışmamız siyasal ve güvenlik odaklı anlayışın şekillendirdiği AB düzensiz göç politikasının ortaya koyduğu mutabakatların Avrupa'ya düzensiz göç akımlarını engellemekte başarılı olduğunu fakat insani ve uluslararası işbirliğine yönelik aşındırıcı

sonuçları olduğunu tartışmaktadır. Mutabakatların COVID pandemisindeki sorunlara yönelik etkisizliği de bu iddiayı desteklemektedir.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: Düzensiz Göç, AB-Türkiye Mutabakatı, AB Göç Politikası, Covid-19, Sürdürülebilirlik

PANDEMİ SÜRECİNDE ÇEVRESEL GÖÇ SORUNSALI

Arda ÖZKAN*

Çevre kavramı, geniş bir tanım, anlam ve yorum yelpazesine sahiptir. Çevre, en basit şekilde, bir bireyin, nesnenin veya sistemin etrafını saran diğer tüm varlıkları ifade etmektedir. Esasen bireyler, nesnelere veya sistemler tek başlarına var olamazlar; çevrelerindeki varlıklarla çeşitli düzeylerde etkileşim kurma eğilimindedirler. Nitekim, bu varlıkların hepsi çevrelerini etkilerler ve karşılığında etkilenirler. Bu yüzden, çevre, canlı/cansız varlıkların ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı etkileşim içerisinde buldukları, biyolojik, fiziksel, sosyal ve kültürel bir ortam olarak tanımlanmaktadır. Çevre, bu varlıklar arasındaki ilişki ağlarının ve ara bağlantıların meydana geldiği bir alan olarak kabul edilmektedir. Bu karşılıklı etkileşim, çevre biliminde merkezi konumdadır; zira çevre sorunları bir çevre unsurunun diğerleri üzerinde oluşturduğu değişikliklerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Çevre sorunları, ekosistem üzerinde ya insan müdahaleleriyle ya da doğal etkenlerle oluşan ve işlevlerini azaltan, güçleştiren veya engelleyen bozulmalar olarak ifade edilmektedir. Günümüzde çevre sorunları, ekosistemleri doğrudan etkileyen küresel bir sorun haline gelmiş, disiplinlerarası özellikleri nedeniyle birçok parametre ile ilişkili olarak düşünülmeye başlamıştır. Özellikle 18. yüzyılda Sanayi Devrimi sonrası kentleşme ile beraber şehirlerde yoğun biçimde gerçekleşen göç hareketliliği, çevrenin etkilediği durumlardan biri haline gelmiştir. Nitekim, göçü etkileyen birçok çevresel unsur bulunmaktadır. Çevresel koşullarda yaşanan değişiklikler, insanlığın hemen her döneminde göçleri tetikleyen unsurlardan olmuştur.

Göç, insanlık tarihinde sebep olduğu sosyal, siyasal ve sosyo-ekonomik sonuçlarından dolayı çok boyutlu incelenmesi gereken bir konudur. Tarih boyunca insanların hayatında önemli bir yer edinen göç, gerek devletlerin gerek uluslararası örgütlerin gerekse STK'ların en güncel araştırma alanlarından birini oluşturur. Göç, genellikle ekonomik gerekçelerle ilişkilendirilerek, daha rahat hayat beklentisiyle bireyler, topluluklar veya kitlelerin yaşadığı yerleri terk ederek geçici veya sürekli olarak tercih ettiği ya da etmek zorunda kaldığı yeni yerleşim bölgelerine gitmeye karar vermeleridir. Bu kararlar gerçekleştirilen “göç, zorunlu veya gönüllü, ülke içi veya dışı, geçici veya daimi, yasal veya yasadışı, düzenli veya düzensiz olarak yapılan insan hareketidir.” Göç, insanlığın var oluşuyla beraber ortaya çıktığı için etkilerini her dönemde insanlık üzerinde hissettirmiş ve sürdürmüştür. Bu yüzden, göç, sadece gidilen ya da

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü

terk edilen yeri değil, birçok bölgeyi ve hatta dünyada bütün devletleri ilgilendiren bir soruna dönüşmüştür. Ünlü kuramcı E.G. Ravenstein, göçün zincirleme olarak geliştiğini, göç alan yerleşim yerlerinin aynı zamanda göç de verdiğini, gerçekleştirilen her göç dalgasının itici ve çekici faktörlerin etkisiyle tetikleyici olduğunu ve diğer göç dalgalarını oluşturduğunu ileri sürmüştür. Yaşanan göç hareketliliği, hayat standartlarının kısıtlı olduğu bölgelerden daha rahat bölgelere doğru bir yer değiştirme olarak gerçekleşmektedir. Çevre bu yer değiştirmede önemli rol oynamaktadır.

Çevre sorunları neticesinde insanların yaşam yerlerini terk etmek zorunda kalmasını ifade eden çevresel göç kavramı, 20. yüzyılda beliren çevresel duyarlılığın ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle, iklim değişikliğinden kaynaklanan çevre sorunları, insanların yerinden edilmesine yol açarak, çevresel göçün küresel bir yaklaşımla eş zamanlı müdahale gerektiren bir sorunsal haline geldiğini göstermektedir. Çevresel göç sorunsalı, doğası gereği zorla yerinden edilme biçimi midir? Gönüllü yer değiştirme şeklini alabilir mi? Zorunlu göç ve gönüllü göç ayrımı önemli midir? Çevresel bir bozulma sonrası devletin yerleşim planları nasıl yapılandırılacaktır? gibi sorular çevresel göç sınıflandırmalarını etkileyen bir ivmeye sahiptir. Dolayısıyla, çevrenin bozulmasıyla oluşan zararların giderilmesi ve çevreye ilişkin tehditlerin yaşanabilecek bir yer değiştirme açısından önlenmesi, çevre sorunları ile göç olgusu kapsamında iç içe geçmektedir. Çevresel güvenlikte sınıraşan bir tehdit algısı olarak görülen çevresel göç, çevresel yönetim ortamında siyasi gücü harekete geçirmek için kullanılan bir kavram haline gelmesi gerekir. Çevre sorunlarından etkilenenlerin gerçekleştirdiği göç, akademisyenlerin araştırma konusu olmaya ve karar alıcıların gündemlerine girmeye başlayarak çevre, sağlık, güvenlik, ekonomi, antropoloji, siyaset, vb. alanların kapsamı içinde değerlendirilmeye yönelik bir duyarlılığın oluşmasına sebebiyet vermiştir. Buradaki soru şudur: Çevre ile göç arasındaki nedensel ilişkiyi kanıtlamak yeterli midir, yoksa çevresel göç sorunsalı uluslararası bir koruma oluşturulmadan insan hakları ihlali mi yaratacaktır?

2021 yılı Kasım ayı itibarıyla dünyada yaklaşık 247 milyon vakanın rapor edildiği ve 5 milyon kişinin hayatını kaybetmesine neden olan Covid-19 Pandemisi'nin çevresel göç ile ilişkisi farklı üniversiteler, araştırma merkezleri ve sivil toplum kuruluşlarında incelenirken, aynı zamanda bu durumun özellikle iklim değişikliği ile göç ilişkisine ilişkin görüşler de ortaya atılmaktadır. Başlangıçta sağlık krizi olarak ortaya çıkan Covid-19 virüsü, gerek küresel düzeyde gerekse ulusal düzeyde ekonomik ve sosyal krize dönüşmüş ve insanları olumsuz yönde etkilemiştir. Çevre sorunlarından kaynaklanan nedenlerle göç etmek isteyen veya zorunda kalan insanlar, bu süreçte uygulanan seyahat yasaklarına takıldıkları için bir yer değiştirme hareketliliğinde bulunamamış, ilgili bölgede gerçekleşen çevre sorunlarıyla

yaşamak zorunda kalmışlardır. Bu bağlamda, Covid-19 Pandemisi, olası çevresel göç krizi için önemli bir test olmuştur. Bilindiği gibi, iklim değişikliğinin sonuçlarından biri, dünyanın gelecekte kitlesel göçlerle karşı karşıya kalmasıdır. İklim değişikliği, esasında bir sağlık krizi etkisi yarattığı için uluslararası toplum Pandemi'nin yayılmaması için gösterdiği çabayı ve aldığı önlemleri iklim değişikliği için de göstermelidir. Fakat, Pandemi, dünyanın buna hazır olmadığını göstererek, bu süreçte çevresel göçün etkilerini durdurmak için devletlerin bir araya gelmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Pandemi'yle mücadele sürecinde yürütülen uygulamalarda göç eden insanların ihtiyaçları da göz ardı edilmemelidir. Devletlerin dünyada bir kriz etkisi yaratan iklim değişikliği ve buna bağlı olarak gerçekleşecek yer değiştirme hareketlerini içeren ulusal güvenlik politikalarını ve kitlesel göçler için eylem planlarını oluşturmaları gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çevre, göç, çevresel göç, iklim değişikliği, Covid-19.

**COVID-19, KÜRESEL RESESYON VE TÜRKİYE: ‘LE PÉRİL JAUNE?’ DEN
‘A GLOBAL PERFECT STORM’A. (MART.2020-NİSAN.2021)**

Elif Hatun KILIÇBEYLİ*

COVID-19 ilk defa 29 Aralık 2019’da Çin’de ortaya çıkmasıyla, tüm dünya devletleri dikkatlerini Wuhan merkezli Çin’e yöneltti. 26 Ocak 2020’da Fransız Courier Picard gazetesi ‘Le péril jaune?’ başlığı ile önce rasizm’e sonrasında da pandemi ve yaşamsal risk ile dikkatleri üzerine çekti. 11 Mart 2020’de Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) bu uluslararası kamu sağlığı acil durumunun COVID-19 hastalığı olduğunu açıklayarak “Pandemi” ilanıya tüm dünya devletleri için ‘olağanüstü sağlık tedbirleri’ başlamış oldu. Başta uluslararası hareketliliğin toplumlar, ekonomik mallar ve lojistik üzerinde doğrudan ve ani kesintisi meydana geldi. DSÖ’nden önce Ulusal Ekonomik Araştırma Bürosu (NBER), ABD’de resesyona olduğunu, Şubat 2020’de ekonomik genişlemenin sona erdiğini resmen ilan etti (Frankel, J., 15.06.2020, PS). COVID-19, dijital alanda yeni ve hızlı araçlar, programlar ve sistemlerle beraber ‘dijital para’ hızla yükselir, ilerlerken; diğer yanda ‘reel ekonomi’yi oluşturan mal ve hizmete bağlı her eylem, işlem ile finansal hareketlerde radikal azalma olmuştur. Ekonomi politik açıdan ise, açık ve net olarak, uluslararası ekonomik ilişkiler, neo-liberal küreselleşme’nin tam kontrolü altına girmiştir. Resesyona’un nedenleri ve etkilerinde finansal, psikolojik ve reel ekonomik faktörler rol oynar. COVID-19 ile dünya ekonomisini etkisi altına alan resesyona, negatif GSYİH büyümesinin ardışık iki çeyreğidir şeklinde tanımlamak mümkündür. Durgunluktan önce genişleyen özel sektör, üretimi geri ölçeklendirir ve sistematik riske maruz kalmayı sınırlamaya çalışır. Ölçülebilir harcama ve yatırım seviyelerinin düşmesi olasıdır ve toplam talep düştükçe fiyatlar üzerinde doğal bir düşüş baskısı meydana gelebilir. GSYİH azalır ve işsizlik oranları yükselir, çünkü özel sektör maliyetleri düşürmek için istihdamda azalma yoluna giderler. Bu standart bir makro ekonomik açıklamadır. Mikroekonomik düzeyde ise özel sektör, durgunluk sırasında azalan marjlar yaşar. Satışlardan veya yatırımlardan elde edilen gelir azaldığında, özel sektör kurumları en az verimli faaliyetlerini azaltmaya çalışırlar. Bir firma düşük marjlı ürünler üretmeyi bırakabilir veya çalışan tazminatını azaltabilir. Ayrıca, geçici faiz indirimi almak için alacaklılarla yeniden görüşebilir. Azalan marjlar genellikle işletmeleri daha az üretken çalışanlarını bir an önce kurum-dışı bırakmaya zorlar. Bazen de bu özel sektör karar vericisinin

---

* Doç. Dr., Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

ilk ve hemen vereceği hızlı bir yöntemdir. Neo-liberal yaklaşımın, bireyselciğini öne çıkaran, kendi-çıkarcı odaklı olmanın doğal koşulu kabul edilir.

2020'de Türkiye'deki 'Yeni Resesyon'un nedenleri arasında COVID-19'un doğrudan etkisi ve ulusal ekonomiyi finansal-ekonomik şoklara karşı savunmasız bırakan aşırı parasal teşviklerin öncesi on yıllar yer alıyor.

Türkiye için resesyon'un doğası ve nedenleri aynı anda hem açık hem belirsizdir. Resesyon özünde aynı anda gerçekleşen bir iş başarısızlığı kümesidir. Özel sektör kaynakları yeniden tahsis etmek, üretimi geri ölçeklendirmek, kayıpları sınırlamak ve genellikle çalışanları işten çıkarmak zorunda kalmışlardır. Bunlar resesyonun açık ve görünür nedenleridir. Genel bir iş başarısızlığı kümesine neyin neden olduğunu, neden aniden aynı anda gerçekleştiğini ve nasıl önlenebileceğini açıklamanın birkaç farklı yolu vardır. Neo-liberal teorileri içeren politik kararlar ve uygulamalara en ağır eleştiri, uluslararası örgütler üzerinden kamusal alanın koordinasyonu olarak görev tanımı yapılmış olsa da 'ayrımcılık', 'eşitsizliğin artması', 'yoksunluk', 'öngörülemeslik' üzerinden gelmiştir. Finans kapital'in yarattığı sermayenin küreselleşmesi sürecinde; dolaysız yatırımlar, kısa vadeli parasal sermaye akışı, faiz arbitrajı, spekülasyon fon akışları, kayıtdışı ekonomiye özellikle gelişmekte olan ekonomilerde göz yumulması, karapara aklanması gibi mali krize yol açmış tüm koşulların engellenmemiş olması, bugünkü dünya ekonomisini COVID-19'la kesintiye uğrayan hammadde-üretim-satış-ithalat-ihracat-lojistik zinciriyle bir kez daha mali krizler ortamını yaratmıştır. Mali kriz'in kabul edilmesi birçok gelişmiş ülke tarafından, kamusal tedbirlere dönüşürken; sosyal politikalarda da kamusal alan'a ilişkin gelişmiş kararlar, tedbirler gündeme gelmiştir. Türkiye gibi ihracata yönelik ithalat ile ekonomik büyüme hedefli politikalar uygulayan ülkeler, önce COVID-19'un mali ve sosyal kriz etkisini kabul etmemişler. COVID-19 pandemi sorununun, donanımsız sağlık üniteleri ve zayıf sağlık politikalarına sahip olan ülkelere ait olduğunu savunmuşlardır.

Finans kapital hareketliliği dışında, uluslararası ticaret'e ilişkin çarpıcı gelişmeler uluslararası ticaret hukukunu da gündeme getirmiştir. Uluslararası ticari ilişkilerde *force majeure* nedeni oluştu. "Zorlayıcı nedenler(mücbir sebep), idarenin iradesi dışında oluşan, öngörülmesi ve en büyük bir dikkat ve özenle dahi önlenebilmesi mümkün olmayan ve de bir kamu hizmetinin yürütülmesini imkansızlaştıran olaylardır. Yer sarsıntısı, sel, aşırı yağış ya da yıldırım düşmesi, toprak kayması gibi (Yıldırım,2019:82). Günümüzde ise buna COVID-19 pandemisi de eklenmiştir. Pandemi, hızla Asya, Avrupa, Amerika, Afrika kıtalarına yayılmıştır. Avrupa'dan ilk ölüm haberi 15 Şubat'ta Fransa'dan gelmiş, ardından 19 Şubat'ta İran'dan, 20 Şubat'ta İtalya'dan; 24 Şubat'ta da Bahreyn, Irak, Kuveyt, Afganistan ve Umman ilk olgularını açıklamışlardır (Varol, Tokuç, 2020:4). Bu olağanüstü durum, devletleri 'kamusal alanın

korunumu' nedeniyle radikal kararları almaya zorunluluk gerektirirken, dünya ekonomisini doğrudan olumsuz etkileyen *force majeure* durum, uluslararası hukuk üzerinde çözüm sağlamayı gerekli kılmıştır.

Bildiri'ye söz konusu olan başlıkta Resesyon'un Kriz'e dönüşme risklerini içerdiği; onun diğer bir boyutunun sosyal etki yaratarak kırılğan sosyal sınıfların daha da olumsuz duruma düşeceği risklerini içermektedir. 'Le péril jaune?' (Sarı tehlike mi?) başlığını hümanizmin merkezi sayılan bir ülke olan Fransa'da bir basın organının manşetinde yer alması, yüksek protestolara neden olsa da içinde rasizm'i, öteki'ni ve öteki'nin sosyal sınıfına işaret eder. Sosyal sınıf, sosyolojik bir terim olsa da, ekonomi politiğin de kapsamı dahilindedir. Mart.2020-Nisan 2021 pandemi koşulları süresince Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde emeğiyle geçinmek zorunda olan ve büyük bir olasılıkla sendikasız, iş garantisiz/güvencesiz işkollarında alışan emekçi sınıfın pandemi'de karşı karşıya kaldığı tehlikeler, iş güvencesiz emekçilerin günübirlik işlerinin son bulması gibi bir dizi olumsuzluklarına rağmen, sermaye sınıfının özel ve titizlikle devlet tarafından kısmen desteklenmesi ve korunması neo-liberal yaklaşımın geliştirdiği eşitsizliklerin derinleşmesi, sosyal düzeyde toplumsal yapının artan dengesizliğidir. Tüm bu destek ve kamu kaynaklarının rasyonel olmayan kullanımı sonucunda makro ekonomik göstergelerde negatif sonuçlar kaçınılmazdır. N. Roubini'nin 'A Global Perfect Storm' gelişmekte olan ülkelerde çoktan yola çıkmıştır. Uluslararası kurumların mali analiz ve finansal tablolarında görülebilmektedir. Mart.2020 ile Nisan.2021 dönemi, Türkiye'nin makro ekonomik bilgilerini hem uluslararası finans kurumlarının (IMF ve WB) hem de Türkiye'deki ulusal resmi mali kurumların (TÜİK, TCMB, Ticaret Bakanlığı) finansal tablolarıyla açıklanacaktır. Bu bildirin küresel ölçekte makro ekonomik gelişmelerle neo-liberal yaklaşıma karşı teorik önermeleri içeren kaynakçalar; Cumhuriyet Gazetesi, Investopedia, Nizavisimaya Gazeta, Project Syndicate'in COVID-19 dosyalarında yayınlanan haber, yorum, röportaj, köşe yazılarından oluşmaktadır.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: COVID-19, Küresel Resesyon, Dönüşüm, Uluslararası Ekonomi Politik, Türkiye.

COVID-19 VE FİNANSAL PİYASALAR

Anıl AKÇAĞLAYAN*

Bu çalışmanın amacı Covid-19'a tepki olarak gelişmiş ve gelişmekte olan ülke merkez bankalarının uyguladıkları politika önlemlerini incelemektir. Politikaların ortak özellikleri, amaçları, bu amaçları gerçekleştirmede ne kadar başarılı oldukları ve gelecekte merkez bankalarını bekleyen zorluklar ele alınmaktadır. Pandemi ile mücadelenin temel olarak maliye ve sağlık politikası önlemleri ile yapılması gerektiği genel olarak kabul görmeye birlikte 2020 yılında yaşanan gelişmeler merkez bankalarını olağanüstü önlemler almak zorunda bıraktı. 1929 Buhranı'ndan bu yana barış dönemlerinde global üretimde gerçekleşen en büyük daralma, pandemi kaynaklı belirsizlikteki olağanüstü artış, finansal piyasalardaki oynaklık ve gelişmekte olan ülkelere sermaye girişinin durması bu olumsuz gelişmeler arasında sayılabilir. Merkez bankaları bu olağanüstü döneme uygun olarak daha önce görülmemiş, hız kapsam ve büyüklükte tepkiler verdiler.

Merkez bankalarının aldığı önlemler dört grupta toplanabilir: Faiz indirimi ve sözlü yönlendirme, varlık alımı, likidite ve sermaye desteği, makro ihtiyati önlemler. Bu önlemlerin amacı öncelikle finansal istikrarsızlığı önlemektir. 2007/2008 Küresel Finansal Krizi sonrasında da gelişmiş ülkelerde benzer önlemler alındığı için 2020 başında bazı ülkelerde faiz oranları çok düşüktü ve bu ülkelerde minimum efektif faiz kısıtı bağlayıcı hale geldi. Faiz indirimleri sınırlı kaldığından gelişmiş ülkeler daha önce görülmemiş büyüklükte varlık alımına yöneldiler. Gelişmekte olan ülkeler ise ilk defa geleneksel olmayan para politikası aracı olarak varlık alımı yaptılar. Bankaların hane halkı ve yatırımcılara verdiği kredi miktarının azalmaması için hem bankalara kredi ve likidite desteği sağlandı hem de tutmaları gereken sermaye ve likidite ile ilgili standartlar gevşetildi. Alınan bu önlemler kısa vadede finansal istikrarsızlığı engellemede başarılı oldu.

Merkez bankalarının 2007/2008 ve pandemi döneminde uyguladıkları bu geleneksel olmayan önlemler gelecekte bazı zorluklara yol açabilir. Son on yıldır gelişmiş ülkelerde çok düşük düzeyde tutulan faiz oranları nedeniyle merkez bankaları fiyat istikrarı ve büyüme amacına yönelik olarak kullandıkları faiz artık işlevini yitirebilir. Çok büyümüş bilançoların küçültülmesi sırasında ortaya çıkabilecek mali yük nedeniyle merkez bankaları üzerindeki politik baskılar artabilir. Merkez bankalarının karşılaşma olasılığı yüksek olan diğer tehlikeler

---

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, İktisat Bölümü

ise son on dört yıl içinde merkez bankalarının iki defa olağanüstü önlemler almalarının yol açabileceği iki durum. Birincisi merkez bankaları ilerde yine müdahale edeceği ve olası kayıplarını telafi edeceği beklentisiyle banka dışı kesim aşırı risk alabilme olasılığı yani ahlaki tehlike yaşanma riskidir. İkincisi ise son yıllarda bu kadar kapsamlı önlemler almaları gelecekte merkez bankalarının geleneksel olanlar dışında başka görevleri üstlenebilecekleri beklentisini yaratmasıdır. Bu görevler gelir dağılımının iyileştirilmesi, yeşil enerjinin teşvik edilmesi, sanal paraların kullanımı ve iklim değişikliği gibi konulara ilişkin olabilir. Merkez bankalarının bu amaçlara yönelik araçları olmadığı gibi bu amaçlara yönelmeleri temel görevleri olan fiyat istikrarına odaklanmalarını engelleyebilir.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin merkez bankalarının 2020 yılında aldıkları önlemler, ülkelerin ekonomik olarak koma olarak tanımlanabilecek durumdan çıkmalarını sağlamıştır ve bu anlamda başarılıdır. Büyüme üzerinde amaçlanan olumlu etkinin de özellikle 2021 ve 2022 yıllarında ortaya çıkması beklenmektedir. Bununla birlikte enflasyonun gelişmiş ülkelerde yüzde 2'e çıkarılması amacı konusunda ne kadar başarılı oldukları tartışmalıdır. Günümüzde gelişmiş ülkelerde hedefin üstüne çıkan enflasyon oranlarının kalıcı olup olmayacağı tartışılmaları devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel Olmayan Para Politikaları, Global Ekonomi, Covid-19

Jel Sınıflandırması: E3, E4

Kaynakça

Altavilla, C, F Barbiero, M Boucinha and L Burlon (2020), "The great lockdown: pandemic response policies and bank lending conditions," ECB Working Paper Series No. 2465.

Arslan Y, M Drehmann and B Hofmann (2020), "Central bank bond purchases in emerging market economies," BIS Bulletin No. 20, Bank for International Settlements.

BIS – Bank for International Settlements (2020), *Annual Economic Report 2020*, Haziran, Basel.

Board of Governors of the Federal Reserve System (2020f), *Financial stability report*, May (www.federalreserve.gov/publications/files/financial-stability-report-20200515.pdf).

Borio, C (2020). The Covid-19 economic crisis: dangerously unique. National Association for Business Economics, Perspectives on the Pandemic Webinar Series'inde yapılan konuşma.

Emmons, W and C Neely (2020), “Responses of international central banks to the Covid-19 crisis”, working paper, October.

English, B., Forbes, K. ve Ubide, A. (2021). Monetary policy and central banking in the Covid era: Key insights and challenges for the future. *Monetary policy and central banking in the Covid era: Key insights and challenges for the future*. Ed. English, Forbes ve Ubide. CEPR, London, 3-26.

Ferretti, G. M. M. (2021). A year like no other. *Monetary policy and central banking in the Covid era: Key insights and challenges for the future*. Ed. English, Forbes ve Ubide. CEPR, London, 27-44.

IMF (2021), *World Economic Outlook*, April.

Lane, P R (2020), “[The pandemic emergency: the three challenges for the ECB](#)”, presentation at the Jackson Hole Economic Policy Symposium “Navigating the Decade Ahead: Implications for Monetary Policy”, Federal Reserve Bank of Kansas City.

ÇİN'İN AŞI DİPLOMASİSİNİN EKONOMİ POLİTİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Kürşat KORKMAZ*

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan Rusya Federasyonu, 1990'lar boyunca siyasi, ekonomik ve toplumsal çeşitli sorunlar yaşadı. Bu sorunlardan bazıları derinleşerek Rusya'nın “çökmüş devlet” kategorisinde değerlendirilmesine dahi neden oldu. Rusya'yı kaotik bir iklime sürükleyen bu sürecin travmatik olaylarının başında da dış politikada yaşanan başarısızlıklar geliyordu. Sovyetler Birliği döneminde uluslararası sistemin iki başat aktöründen biri olan Rusya, 1990'larda Üçüncü Dünya ülkeleriyle eşdeğer bir konuma düşmüştü. Bu nedenle, 2000 yılında devlet başkanı seçilen Vladimir Putin ve ekibinin en önemli önceliklerinden biri, Rusya'nın küresel imajının düzeltilmesi ve onu yeniden etkili bir aktör haline getirmek oldu.

Rusya'yı siyasi, ekonomik, askeri, teknolojik vb. alanlarda yeniden güçlü bir ülke kılmayı ve bu imajı küresel sistemin başat aktörlerine kabul ettirmeyi amaçlayan bu siyasal ajanda, Putin yönetiminin öncelikli dış politika rehberi haline geldi. Çeçenistan'da egemenliğin yeniden tesis edilmesi, oligarkların kontrol altına alınması, merkezi hükümetin otoritesinin tüm federasyon geneline kabul ettirilmesi, ekonominin toparlanması gibi süreçlerle içeride gücünü yeniden tesis ve tahkim eden Moskova, 2008'deki Gürcistan Savaşı, 2014'teki Ukrayna müdahalesi ve Kırım'ın ilhakı, Suriye iç savaşında ABD ile girişilen mücadele gibi süreçler aracılığıyla Rusya'nın küresel siyasette gücünü ve prestijini yeniden kazanmanın yollarını aradı.

Bu süreçte ortaya koyduğu birçok girişimden büyük ölçüde istediğini alan ve Rusya'nın küresel imajını güçlendirerek 1990'ların neden olduğu travmanın olumsuz etkilerini büyük ölçüde ortadan kaldıran Moskova, 2019'un sonlarına doğru Çin'de ortaya çıkan ve kısa sürede küresel bir salgın haline dönüşen Kovid-19 salgınına da ulusal prestijini ve küresel etki kapasitesini artıracak bir araç olarak kullanmanın yollarını aradı. Bu bağlamda Rusya, koronavirüse karşı geliştirdiği Sputnik V aşısını, gerek prestij elde etme gerekse de dünyanın çeşitli bölgelerinde etki alanını genişletme çabasının bir aracı olarak kullandı.

Salgının tüm dünyayı esaret altına aldığı dönemin tam ortasında, Ağustos 2020'de Rusya, koronavirüse karşı etkili bir aşı geliştiren ilk ülke olduğunu ilan etti. Rusya'nın bu aşı

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

çıkışını başta Batılı ülkeler olmak üzere çeşitli aktörler, bilimsel olmayan ve sadece ulusal gururu ön plana çıkartan bir hareket olarak yorumladılar. Rusya'nın gerek aşığı ilk geliştiren ülke olduğunu vurgulaması gerekse de aşığı verdiği isim, ulusal prestij motivasyonunu doğrular nitelikteydi. Zira aşığı verilen Sputnik ismi, Sovyetler döneminde Rusya'nın Batı'yla giriştiği teknolojik rekabetteki üstünlüğüne doğrudan bir atıfta bulunmaktadır. Sovyetler döneminde geliştirilen ve Batılı muadillerinden önce sahaya sürülen ve bu nedenle de Sovyetlerin teknolojik üstünlüğünü simgeleyen Sputnik uydu sistemlerinin isminin aşığı verilmesi sembolik bir mesaj içeriyor: Rusya yeniden teknolojik anlamda Batı'dan önde hareket etmektedir.

Bu mesaj, 1990'larda diğer birçok alanda olduğu gibi teknolojiye de çöküş yaşayan Rusya açısından önem taşımaktadır. Fakat Sputnik V aşığı her ne kadar Rusya açısından önemli bir prestij hamlesi olsa da ilk aşamada dünya genelinde çok fazla ilgi görmedi. Bunda Avrupa İlaç Ajansı ve Dünya Sağlık Örgütü başta olmak üzere birçok uluslararası aktörün Sputnik V'nin etkinliğine ilişkin ortaya koydukları çekinceler etkili oldu. Ayrıca Batılı devletlerin Sputnik V'yi tıbbi bir olgudan ziyade abartılmış bir ulusal gurur nesnesi olarak görmeleri ve bu yönde propaganda yürütmeleri de etkiliydi. Bu süreçte küresel kamuoyunun gündemine daha çok Batı menşeli aşığı çalışmaları getirildi. Pfizer-BioNTech, AstraZeneca, Moderna ve Johnson & Johnson gibi Batılı ülkelere geliştirilmekte olan aşıkların Sputnik V'den daha etkili ve bilimsel temelli olduğu iddia edildi.

Bu süreçte ortaya çıkan iki önemli gelişme ise aşığı-politik rekabeti Rusya'nın lehine çevirdi. İlki, Batı menşeli aşığı üreticileri, üretim imkânlarının neredeyse tamamını ABD ve İngiltere başta olmak üzere bazı Batılı ülkeler için kullandılar. Bu durum dünya genelinde pek çok ülkenin yeterli miktarda aşığı ulaşmasına engel oldu. Dahası Afrika ülkeleri başta olmak üzere çok sayıda az gelişmiş ülke hiç aşığı tedarik edemedi. İkincisi, Şubat 2021'de tıp alanında otorite kabul edilen The Lancet dergisinde yayınlanan bir çalışma, Sputnik V aşısının Kovid-19'a karşı % 91,6 oranında etkili olduğunu ortaya koydu. Bu iki durum, Rus aşığına olan küresel ilgiyi kısa süre içerisinde artırdı. Bu doğrultuda Rus Gamaleya Ulusal Epidemioji ve Mikrobiyoloji Merkezi tarafından geliştirilen ve Rusya Federasyonu Doğrudan Yatırım Fonu tarafından finanse edilen Sputnik V aşığı, 2021'in başından itibaren yoğun talep almaya başladı.

Haziran 2021 itibariyle dünya nüfusunun üçte birine karşılık gelecek şekilde altmıştan fazla ülke Sputnik V aşığı kullanımını onayladı ve Rusya ile aşığı tedariki konusunda anlaşma imzaladı. Belarus'tan Moldova'ya, Pakistan'dan Myanmar'a, Bolivya'dan Guatemala'ya, Angola'dan Gabon'a, Lübnan'dan Cibuti'ye, Arjantin'den Honduras'a, Türkiye'den Güney Kore'ye kadar her kıtadan çok sayıda ülke Rus aşığına temin arayışına girdiler. Bu durum, Batılı

ülkelerden ve aşı üreticilerinden ümidini kesen çok sayıda ülkenin Rusya'ya yaklaşmasına da vesile oldu. Bu sayede Rusya, Putin döneminde dış politikada öncelik verdiği Batı-dışı dünyada etkin ve etkili olma stratejisini, diğer birçok unsurun yanında Sputnik V aşısı ile de uygulama imkânı elde etmiş oldu.

ABD ve İngiltere'nin kendi nüfusları aşılacak sayıdan çok fazla aşığı stoklamaları neticesinde Batı içerisindeki çok sayıda ülkenin de aşı tedarikinde zorluklar yaşaması, sadece Batı-dışı az gelişmiş ülkelerin değil, Batı siyasal sistemi içerisinde olan çok sayıda ülkenin de Rusya ile aşı işbirliği yapmasına neden oldu. Çekya, Avusturya, Macaristan, Slovenya, İtalya, İspanya ve Fransa Sputnik V aşısının ya temini ya da kendi ülkelerinde üretilmesi konusunda Rusya ile çeşitli anlaşmalar imzaladılar. Salgının süresinin uzaması ve diğer aşı üreticilerin üretim eksiklikleri yaşaması Rus aşısına olan ilgiyi daha da artırdı. Öyle ki Almanya aşı komisyonu başkanı Thomas Mertens, Sputnik V'nin Avrupa'da uygulanabilecek kadar iyi bir aşı olduğunu açıkladı. Bu doğrultuda Almanya'nın Bavyera eyaleti, Sputnik V'nin tedariki için Rusya ile ön anlaşma imzaladı. Avrupa Birliği (AB) üyesi bazı ülkelerin Rus aşısına ilgi göstermesi, AB'nin birlikte hareket etme ve aşının birlik içinde eşit dağıtım ilkesine de zarar verdi. Böylece Rusya, 1990'lar boyunca dışlandığı Avrupa toplumunu aşı silahıyla kendi içinden vurmuş oldu. İlaveten Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) ile Rusya 220 milyon doz aşının temini konusunda Mayıs 2021'de bir anlaşma imzaladı. Ayrıca YouGov'un Mart 2021'de çeşitli ülkelerde yapmış olduğu araştırmaya göre Rusya, ABD'nin de önünde yer alarak en güvenilir aşı üreticisi ülke; Sputnik V de en çok adı duyulan aşı oldu.

Sonuç olarak, aşı kargolarının üzerine "Tescilli ilk Kovid-19 aşısı" ibaresini yerleştirerek gönderen Rusya açısından Kovid-19'a karşı geliştirilen Sputnik V aşısı, tıbbi bir mesele olmanın çok ötesine geçmiştir. Geliştirdiği aşı sayesinde salgın sürecini 2000'lerin başından itibaren uygulamaya koyduğu dış politika stratejinin bir parçası olarak kullanan Rusya, bir yandan Kovid-19'a karşı aşığı ilk geliştiren ülke olarak ulusal prestijini artırma diğer yandan da salgın karşısında zor durumda kalan ve Batılı devletlerden hiçbir destek alamayan ülkeler üzerinde etki kurma yoluna gitmiştir. Dolayısıyla Rusya, hem teknolojik anlamda Batı'yı geride bırakabildiğini hem de küresel anlamda etkili bir aktör olduğunu Kovid-19 salgınını aşı-politik bir rekabet alanına dönüştürerek kanıtlamaya çalışmıştır.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: Rusya, Sputnik V, Kovid-19, Aşı-politik

COVID-19'UN SİYASİ EKOLOJİSİ: SÜRDÜRÜLEBİLİR BİR UYGARLIK VE DOĞAL KAYNAKLAR ARASINDA DÜALİZM

Yasemin KONUKCU *ve Hüdayi SAYIN**

Son on yıllarda yaşanan çevresel felaketler ve salgınlar, dünya ekosisteminin bağımsızlık sahibi olmadığı bir değişimden geçtiğini göstermektedir. Covid-19 pandemisi, çevreye karşı insanlığın yükümlülüklerini hatırlatırken, özellikle 1990'lı yıllardan itibaren uluslararası ilişkiler literatüründe kendisine yer bulan politik ekoloji yaklaşımını, yeniden ele almayı da zorunlu hale getirmektedir. Bu çerçevede siyasi ekoloji, çevre sorunlarına politik bir perspektiften bakmayı önermektedir. Bu yaklaşıma göre çevre sorunları, insanlığın hiyerarşi, ayrıcalık, güç ve ekonomik zenginlik arayışından bağımsız değildir. Bu bildiride Covid-19 pandemisi, çevreye insan müdahalesinin getirdiği yüklerden biri olarak ele alınmaktadır. Diğer bir ifade ile dünya çapında çevre sorunlarının altında yatan değişim ile Covid-19 pandemisine neden olan değişim aynıdır. Pandeminin yarattığı küresel krizi ve bu krizin çözümünün ne olduğunu ortaya koymak için politik-ekoloji teorik olarak tek başına yeterli değildir. Bu nedenle politik ekoloji, teorik olarak modern devlet ve kapitalizm ile ilişkili olarak işlevseldir.

Covid -19 pandemisi kuramsal ve politik anlamda eko-politik teoriler perspektifinden de ele alınmalıdır. Zira Modernizm ve bununla barışık yaklaşımlar, “düzen değişimi” önermemektedir. Oysa pandemi ve sonrası yaşanan gelişmeler bizzat kurulu “düzenin yarattığı” sorunların semptomudur. Diğer taraftan klasik Marksizm ekonomik çatışma ekseninden sistemi ele alır. Post-modern yaklaşımlar ise eleştirel ancak nihilist analizler sunar. Eko-politik ise, çevre sorunlarını insanlığın geleceği ile doğrudan ilişkilendirmektedir. Zira çevresel felaketler gibi salgın hastalıklarında arka planı bulunmaktadır. Toplumsal ekoloji yaklaşımının en önemli temsilcisi sayılan ve radikal ve ütopyik bir düşünür olan Murray Bookchin, doğada çeşitli yaşam formlarının gelişiminde rekabetin değil işbirliğinin belirleyici olduğunu ileri sürmektedir. İnsan gelişimi ve medeniyet doğaya rağmen varlığını sürdüremez.

Bunun yanında dünya sistemindeki krizin “jeopolitiğini” işaretlemek gerekirse, izlenen kriz, yıkım ve yeniden inşa süreci arasında istikrarsız bölgede yer almaktadır. Kriz, gerçekleşmekte olan gelecektir ve doğal olarak belirsizlik taşır.

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

** Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

Covid 19'un yarattığı kriz, kapitalist tüketim ve üretim ilişkileri, modern devlet, ataerkil ve ırksal temele dayanan muhafazakâr toplumun mirasına gerçek zamanlı bir eleştiri imkânı sunmaktadır. Ekonomik büyüme paradoksu, daha fazla üretim ve daha fazla tüketim imkanlarını ve nüfus artışını zorunlu kılan bir yaklaşımdır. Bu nedenle eko-politik yaklaşımların Marksizm'e yakın bölümü olan eko sosyalistler, büyüme ve kalkınma fikrine karşılık olarak daha az üretim ve tüketim anlamında "küçülme" önerisi getirmektedirler

Son kırk yılda doğa ve insanlık arasındaki denge dramatik bir şekilde değişmiştir. Politik ekoloji insan ve doğa arasında yeni bir uyum tesis etme fikrinden ilham alır. Zira modernite insanın egemenliği üzerine kurgulanmakla kalmamış aynı zamanda bu egemenlik desteklenmiştir. Liberal geleneğin kaynağı kabul edilen John Locke'un "değerin kaynağı doğa değil birey ve bireyin emeğidir" yaklaşımını direk olarak hedef alan ekolojik perspektif açısından etik bir ekonomi ve demokrasi modeli, insanlığın doğa üzerinde mutlak hâkim olduğu fikrinden üretilemez daha ziyade bu fikir, nüfus artışı ve çevre krizi de gündeme geldiğinde insan medeniyeti üzerine kuşku yaratmaktadır.

Buna göre doğa, doğal kaynak değil dünyanın varoluşsal bir öznesidir. İnsanın doğa karşısında hiyerarşisi ve tahakkümü, insan ve doğa arasında düalite yaratmaktadır. Bu nedenle insanın doğa karşısında ayrıcalıklı ve belirleyici bir konumu yıkıcı bir düşüncedir. Doğa ve insan arasında etki tepki mekanizması vardır. İnsan etkisi ve müdahalesi arttıkça doğanın tepkisi de artacaktır. Bu nedenle insan merkezli devlet ve dünya sistemi eleştirel bir bakış açısı ile ele alınmalıdır.

Uygarlık süreci, insan topluluklarının kolektif eylemlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu sürece doğrudan etki eden denge noktası, insan yaşamı için zorunlu olan doğal kaynaklar ile insan yaşamını destekleyen uygarlık kazanımlarıdır. Covid-19 pandemisi jeopolitik, ekonomik ve etnik eşitsizlikleri dolaysız bir şekilde ortaya çıkarmıştır.

Covid-19 pandemisinin küresel sisteme ve reel politikaya hediye ettiği en önemli farkındalık çevresel sorunların yerel sorunlar olarak görülmesinin imkânsız olduğu gerçeğidir. Her ne kadar bilimsel veriler 1990'lı yılların başından itibaren küresel ısınma konusunda alarm veriyor olsa da başta ABD ve Çin olmak üzere pek çok ülke iklim krizi bağlamında çevresel sorunları ve nüfus artışından kaynaklanan sorunları görmezden gelme konforuna sahiptiler. Ne var ki pandemi bu konforu onların elinden almıştır.

Bildirinin başında tanımlanan kriz, modern dünyayı tamamen feda etmek veya tamamen kurtarmak şeklinde bir evrime doğru yol almamaktadır. Ancak yeni dönem inşa edilirken politik ekoloji perspektifinin görmezden gelinmesi mümkün görünmemektedir. Diğer seçenek ise

Antonio Negri'in 17. yy burjuvazisine atfen ifade ettiği gibi, bir kopuş momentinde krizi kendi tanımının kurucu bir öğesi gören kapitalizmin, karakteristik olarak kendini yenilemesidir.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: Covid-19, politik ekoloji, küreselleşme, kapitalizm

COVID-19, EKOLOJİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER

Yelda ERÇANDIRLI*

İnsanlık oldukça tuhaf günlerden geçiyor. İnsanlık, tarihinde birçok defa salgın hastalık yaşamış olmasına ve bilim insanlarının, ekolojik tahribatla bağlantılı yeni bir salgına karşı uyarılarına rağmen, toplum bilimleri COVID-19'a hazırlıksız yakalandı. Toplum bilimleri en iyi düzeyde salgının eğitim, ekonomi, siyaset üzerindeki etkisini açıklamakla yetinirken; COVID-19'a neden olan maddi toplumsal ilişkiler ile yeterince ilgilenmediler. Toplum bilimlerinin fosil yakıt tüketimine dayanan iklim değişimini artık yalnızca doğa bilimlerini ilgilendiren bir mesele olarak görmedikleri aşikâr; ancak hala iklim değişikliği ile COVID-19'un arkasındaki itici gücün ve bu ikisi arasındaki ilişkiyi kendi disiplinlerine yansıtma konusunda isteksizlik hâkim görünmektedir.

Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) İcra Direktörü Inger Andersen ve diğer bilim insanları COVID-19 pandemisi ve daha ölümcül hastalıkları önlemek için yalnızca vahşi hayvan pazarlarının yasaklanması gerektiğinin değil aynı zamanda iklim dengelerin tekrar sağlanmasının, canlı çeşitliliğinin korunması, tarımsal üretimi zehirlememe, temiz hava ve su gibi çevresel faktörlerin önemine işaret etmesine rağmen Uluslararası İlişkiler (Uİ) düşünürleri yalnızca COVID-19 gibi küresel salgınlarda uluslararası örgütlerin ve işbirliğinin önemine ve etkinliğine değinen çalışmalar ürettiler. COVID-19'un altında yatan sosyo-ekolojik nedenselliğin oluşumunda "uluslararası" olanın etkisi göz ardı edilmekte, benzer şekilde COVID-19 ve diğer ekolojik tehditlerin "uluslararası" yeniden üretimine nasıl katkıda bulunduğu yeterince tartışılmamaktadır. Bir başka ifade ile Uİ disiplini çoğunlukla toplumsal gelişmelere odaklanan doğal olanın toplumsal olan üzerinde etkisi tartışılmamaktadır.

Oysa, insanlık tarihinin şekillenmesinde doğa ve doğal koşullar her zaman önemli rol oynamıştır. Uİ ders kitaplarında realist düşünce için önemli bir başlangıç olarak kabul edilen Thucydides için bir topluma yönelik asıl tehdit ve içerdiği uluslararası siyasi sistemin yapısından, içinde bulunduğu siyasi-ekonomik sistemden, rejimden ya da diğer toplulukların güç elde etmesinden kaynaklanmıyordu. Bunun yerine, Thucydides'e göre en büyük tehlike insanlığın hayal dahi edemeyeceği doğal bir kaynaktan geliyordu. Thucydides MÖ 430 yazında Atina'ya Pire Limanından giren bir virüsün Atina halkını savaşıtlardan nasıl daha fazla etkilediğini yazmıştır: Atina'daki bir virüsün hiçbir ayırım gözetmeksizin genç ve yaşlı zengin

---

* Dr. Öğr. Üyesi, *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*

ve fakir ayırt etmeksizin toplumsal ve siyasal düzeni nasıl etkilediğini yazmaktadır. Salgın o kadar yıkıcıdır ki Atina yalnızca Mora savaşını kaybetmemiştir; aynı zamanda ekonomik ve politik nedenlerle büyük bir belirsizlik, kaygı ve korku dönemi uzun bir süre devam etmiştir.

Söz konusu bakış açısından bakıldığında sürdürülebilir bir toplum için ön koşulların, merkezi meşguliyetler oluşturan istikrar, düzen ve barışı içerdiği düşünülebilir. Ancak ekolojik bir bakış açısıyla, devlet temelli militarizme kaynaklanan (neo)Realist stratejilerle izlenen istikrar ve güvenlik arayışı yanıltıcıdır. Aynı şekilde, COVID-19'un bize açık bir şekilde gösterdiği üzere korunacak düzen küresel kapitalist ekonomi ise, barış ve sürdürülebilirlik uzak bir ihtimal olarak kalacaktır. Bu açıdan bakıldığında Uİ disiplinin doğayı göz ardı etmediği düşünülse de ekolojik perspektiflerden bakıldığında var olan anlayışın "dışsal bir doğa" anlatısına dayandığı ve ekolojik-doğal sorunları ortaya çıkaran nedenlerin toplumsal temellerine değinilmediği iddia edilebilir. Bir başka ifade ile toplumsal ilişkilerin nedeni olarak doğa; sonucu olarak ise şekillendirilen ya da toplumsal doğa gerçekliğinin (ortaya çıkmasında, şekillenmesinde) nedensel bir güç olarak yer almaz. Tam tersine doğa, sadece biyolojik, değişmez ve verilidir, insanın toplumsal ilişkileri aracılığı ile doğayı nasıl değiştirdiği ve doğal süreçlere nasıl yön verdiği konu edinilmez. Bu açıdan toplum-doğa ilişkisinin sürdürülebilirlik temelinde değişimi yönünde de tatmin edici açıklamalarda bulunamaz.

Oysa, doğanın özellikle fosil yakıt tüketiminin toplumsal ilişkileri dönüştürmede temel bir rolü olduğuna değinmektedir. 15. ve 16. yüzyılda toprak ve emeği dönüştüren erken kapitalizmin inşası ile Hollanda hegemonyası, Kanada'dan Güneydoğu Asya'nın baharat adalarına kadar uzanan bir dünya-ekolojik devrimin içinden ortaya çıkmıştır. Napolyon Savaşları ile hızlı bir geçiş sağlanamasa da kömür gücü ve plantasyon devrimleri yoluyla İngiliz hegemonyası sağlanmış; iki büyük dünya savaşı ve dünya ekonomik buhranı ile petrole geçiş kesintiye uğrasa da tarımın sanayileşmesi ile birleşerek Amerikan hegemonyasını ortaya çıkarmıştır.

Bu açıdan hem COVID-19'un nedenlerini ve uluslararası olana etkisini anlayabilmek hem de ekolojik krizi var eden toplumsal ilişkileri anlayabilmek açısından doğanın yıkımının ne zaman ve nasıl ortaya çıktığını tarihselleştirmek önemlidir. Modern dünyanın ve ekolojik yıkımın nedenlerini yalnızca sanayileşmede aramak sanayileşmenin ortadan kalkmasını, sanayileşme öncesine dönmeyi istemekle aynı şeydir. Modern dünyanın kökenleri 1450'lerden sonra kapitalist uygarlığın yükselişinde ve bitmek tükenmek bilmeyen sermaye birikiminde, her şeyi metalaştırmasında ve tüm bu faaliyetleri rasyonelleştirme çabalarına yerleşik olan iktidar ilişkilerinde aramak gerekmektedir. On altıncı yüzyıl Avrupası yalnızca kapitalizmin değil aynı zamanda doğayı dönüştürmenin farklı bir türüne ev sahipliği yapmıştır. Neoliberal

süreçte, sermayenin küreselleşmesi sonucunda uygulanan politikalar ile doğanın metalaştırılması hızlanmış/yoğunlaşmıştır. Doğanın metalaştırılması süreci, kapitalist devletler sisteminde yeni söylem ve faaliyetlerin ortaya çıkmasını sağlarken, Uİ disiplini insanlığın birbiriyle bağlantılı ve çok boyutlu fiziksel, kimyasal ve biyolojik süreçlerini, toplulukların devamı için gerekli olan enerjinin dolaşımını ve jeofizik süreçleri yani toplum-doğa arasındaki ilişkiyi yeterince sorunsallaştırması ile sonuçlanmıştır. Bu bilgiler ışığında bu çalışma (Marksist) ekolojik bir bakış açısından, Uİ'ye toplum ve doğa arasındaki diyalektik ilişkiyi içselleştirmesi yönünde katkı yapmayı amaçlamakta disiplinin yapısını ve kimliğini COVID-19 öncesi- sonrası (uluslararası) toplumsal gelişmeler ışığında tartışmaktadır.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: COVID-19, Ekoloji, Uluslararası İlişkiler, Toplum-Doğa İlişkisi

TEK SAĞLIK YAKLAŞIMINDA İHTİYATLILIK PRENSİBİNİN ÖNEMİ

Feza Sencer ÇÖRTOĞLU*

Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization), Covid 19 Pandemisinin ‘Tek Sağlık’ (One Health) yaklaşımının siyasal karar-alma süreçlerinde hayata geçirilmesinin ne kadar önemli olduğunu bizlere gösterdiğini açıklamıştır. Bu açıklamaya göre insan sağlığı, hayvan sağlığı ve çevre (ekosistemler) arasında çok yakın bir ilişki bulunmakta ve bunun sonucunda zoonotik hastalıklar hayvanlar ile insanlar arasında gerçekleşen bu geçişler sonucu yayılabilmektedir. Bundan dolayı Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) gelecekte ortaya çıkabilecek pandemileri önlemenin de ancak ‘Tek Sağlık’ yaklaşımının hayata geçirilerek, siyasal karar-alma süreçlerinde toplum sağlığı, hayvan sağlığı ve çevre alanları arasındaki ‘bütünleşmenin’ (integration) sağlanması sonucu mümkün olabileceğini belirtmektedir. DSÖ insan sağlığını korumanın, insan faaliyetleri sonucu gerçekleşen ekosistemlerin tahribinden, doğal alanların ele geçirilmesinden ve iklim değişikliğinin sebep olduğu sorunlardan bağımsız değerlendirilemeyeceğini vurgulamaktadır.

Tek sağlık yaklaşımı, dünyada daha gelişmiş ve iyi bir toplumsal sağlık seviyesine erişebilmek için siyasal karar-alma süreçlerinde insan sağlığı, hayvan sağlığı ve çevre alanlarında yer alan aktörlerin birbirleriyle uyumlu şekilde çalışabilecekleri bir ortamın sağlanarak, toplumsal sağlık konusundaki politikaların, mevzuatın ve bilimsel araştırmaların planlanması ve uygulanması anlamına gelmektedir. Tek sağlık yaklaşımının uluslararası düzey açısından en geçerli olduğu konular arasında ise hayvanlar ile insanlar arasında yayılım gösteren Covid 19’un içinde yer aldığı zoonotik hastalıkların kontrolü örnek olarak verilebilir. Günümüzde tek sağlık yaklaşımının ne kadar önemli olduğu Covid 19 Pandemisi yüzünden kanıtlanırsa da, bu yaklaşımın uluslararası düzeyde uygulanabilmesi açısından çeşitli sorunlar bulunmaktadır. Bu sorunların arasında en göze çarpanlarından birisini ise çevre politikaları açısından yıllardır üzerinde tartışılan ‘ihtiyatlılık’ (precautionary) prensibinin uluslararası arenada devletler tarafından farklı şekillerde yorumlanması meselesidir. Bu farklı şekilde yorumlamanın bir örneği tek sağlık yaklaşımı için de önemi bulunan biyogüvenlik alanında uluslararası arenada yıllar önce yaşanmıştır ve bu ihtiyatlılık prensibi açısından farklı yorumlama günümüzde devam etmektedir. Uluslararası arenada devletlerin siyasal karar-alma

---

* Öğr. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi, ATAUM

süreçlerinde ihtiyatlılık ilkesini farklı şekillerde yorumlamalarının, tek sağlık yaklaşımının dünya genelinde etkin bir şekilde hayata geçirilmesine zarar vereceği düşünülmektedir.

Çevre koruma alanında, siyasal karar-alma sürecinde yer alan karar alıcılar genelde bilimsel kesinlik olmadığı durumlarda, risk almayarak harekete geçmemektedir. Bilimsel kanıt olmadığında çevre koruma açısından uzun dönemli riskler göz ardı edilebilmektedir. Bu durumda çevre ve toplum sağlığı öngörülmeyen risklerin gerçekleşmesi nedeniyle ciddi zararlar görebilmektedir. Bu nedenden dolayı ihtiyatlılık prensibi, çevre koruma ve sürdürülebilir kalkınma ile ilgili olan ulusal yasal düzenlemelerde ve uluslararası antlaşmalarda önem kazanmıştır. İhtiyatlılık prensibi, ‘Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı’nda (1992) yayınlanan ‘Rio Bildirgesi’nde yer alarak uluslararası alanda en önemli tanınırlığını elde etmiştir. Rio Bildirgesi’nde sürdürülebilir kalkınma açısından önemli bulunan 27 ilkeye yer verilmiş ve bunların arasında da ihtiyatlılık prensibi 15. ilkeyle tanımlanmıştır. Yine BM Çevre ve Kalkınma Konferansı’nda kabul edilen ‘Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi’, sürdürülebilir kalkınma açısından genetik mühendisliğinin rolünü ele alarak, ‘Genetiği Değiştirilmiş Organizmaların’ (GDO) yol açabileceği muhtemel risklerin önlenmesi veya en aza indirgenmesi yönünde hükümler içermiştir. Daha sonra Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi’nin bir eki olarak kabul edilen Cartagena Biyogüvenlik Protokolü’nde (2000) ise ihtiyatlılık, biyolojik çeşitlilik kayıplarına engel olmak amacıyla GDO’ların sınırötesi hareketlerini düzenleyecek bir prensip olarak düşünülmüştür. Cartagena Protokolü, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi’nin uygulanabilmesi için gerekli bulunan biyogüvenlik değerlendirmelerini resmi bir süreç haline getirmiştir. Protokol özünde, GDO’lu ürünlerin biyolojik çeşitlilik üzerindeki etkisi açısından çevresel meseleleri içermektedir. Sanılanın aksine, kamuoyunun merak ettiği GDO’lu ürünlerin insan sağlığı üzerine olan etkisi, Protokolde dolaylı olarak ele alınmaktadır. Protokol detaylı bir şekilde ‘Değiştirilmiş Canlı Organizmaların’ biyolojik çeşitlilik üzerindeki zararlı etkisini önlemek amacıyla yasal ve bilimsel süreçleri ortaya koymaktadır. Protokol özellikle ticari kurallar ve çok taraflı çevre antlaşmaları arasında bir ilişki kurarak, bu ilişki açısından ihtiyatlılık prensibine yer vermektedir. Cartagena Protokolünde ihtiyatlılık prensibi, Avrupa Birliği’nin (AB) bu konuda belirlemiş olduğu çerçeveye büyük ölçüde örtüşmektedir çünkü her ikisinde de bilime dayalı risk değerlendirmesi ihtiyatlılık eylemi için temel oluşturmaktadır. AB’nin yaklaşım modeli ‘ihtiyatlı biyogüvenlik düzenlemesi’ iken bu konuda ABD’nin modeli ise ‘bilim tarafından desteklenen biyogüvenlik düzenlemesini’ savunmakta ve sınırlayıcı eylemlerin ancak zararın meydana geleceği yönünde bilimsel kanıt olduğunda yapılması gerektiği şeklinde ortaya konulmaktadır. Böyle bir kanıt olmadığı takdirde, ABD’nin modeli

genetik olarak değiştirilmiş veya değiştirilmemiş tohum ve gıda bitkileri çeşitleri arasındaki eşitliği kabul etmektedir.

Protokol kapsamında yer alan risk değerlendirmesi ve ihtiyatlılık birbirleriyle uyumlu görülmekte ve karar-alma sürecinde farklı rolleri bulunmaktadır. Protokolün düzenlemeleri genel olarak ‘Değiştirilmiş Canlı Organizmaları’ (DCO) ithal eden tarafların karar-alma süreçleri ile ilgilidir. Buna göre DCO’ların ithali sırasında alınacak kararların, risk değerlendirmesi sürecinin sonrasında alınması Protokolde ortaya konulmaktadır. Risk değerlendirmesi DCO’ların potansiyel zararlı etkilerinin ortaya konulmasında, ihtiyatlılık ise karar-alma sürecinde bilimsel olarak belirsiz bir durumda risk alınması tavrının gösterilmesinde önemli rol oynamaktadır. Risk değerlendirmesi, karar-alma sürecinde ihtiyatlılık tavrının gösterilmesini önlememektedir. Risk değerlendirmesi, DCO’ların potansiyel zararlı etkilerini eldeki geçerli bilimsel bilgiye göre ortaya koyma konusunda önemli bir girdi sağlamaktadır.

Cartagena Protokolü’ndeki risk değerlendirmesinin düzenlenmesi konusunda çeşitli görüşler savunulurken, en temel anlaşmazlığın yaşandığı yer ihtiyatlılık prensibinin risk değerlendirmesi ile olan ilişkisinde meydana gelmiştir. Bu konuyla ilgili olarak Cartagena görüşmelerinde ABD’nin liderliğindeki ‘Miami Grubu’ risk değerlendirmelerinin ve DCO’ların ithali ile ilgili karar-alma sürecinin ‘bilim temelli’ ve Dünya Ticaret Örgütü’nün taleplerine uygun olması gerektiğini savunmuştur. Buna karşılık AB’nin başı çektiği grup ise bilimsel kesinliğin olmadığı durumlarda, ihtiyatlılık prensibinin geçerli olduğuna dair düzenlemelerin Protokole eklenmesinin gerektiği şeklinde karşı görüş ortaya koymuştur. Bütün bu tartışmaların sonucunda Protokol, AB’nin görüşüne uygun olarak ihtiyatlılık prensibine yer vermiştir. Buna göre Protokol bilimsel kesinliğin olmadığı durumlarda, tarafların DCO’lar ile ilgili karar almasını engellemeyeceğine hüküm vermiştir. Bunun yanında Protokol tarafları karar-alma süreçlerinde ihtiyatlılık prensibini kullanmaları konusunda yetkilendirmektedir.

Gıda güvenliğinin yanı sıra, Covid -19 Pandemisi gibi ilerde yaşanabilecek diğer zoonotik hastalıkların engellenmesi açısından da ihtiyatlılık prensibi büyük bir önem taşımaktadır. Tek sağlık yaklaşımının öngördüğü biçimde toplum sağlığı, çevre ve hayvan sağlığına yönelik tehditlere karşı bütüncül önlem alabilmenin, ihtiyatlılık prensibinin bu bütüncül önlemi sağlayabilecek uygun yorumunun uluslararası düzeyde bütün devletlerin siyasal karar-alma mekanizmalarında benimsenmesiyle mümkün olabileceği düşünülmektedir.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: Tek Sağlık Yaklaşımı, İhtiyatlılık Prensibi, Çevre, Toplum Sağlığı.

PANDEMİ ÖNLEMLERİNİN KALDIRILMASI KARARLARININ IŞIĞINDA COVID-19 VERİLERİNİN GÜVENİLİRLİĞİ SORUNU

Mert MORAL* ve Evgeny SEDASHOV**

Covid-19 sebebiyle ortaya çıkan sağlık sorunlarının engellenmesi amacıyla alınan ve hayata geçirilen çeşitli tedbirler, bir yandan kamu sağlığının korunmasını hedeflerken, diğer yandan toplumun birçok farklı kesiminden vatandaşların günlük hayatlarına doğrudan yahut dolaylı biçimde etki etmekte olup, bu durum siyasa yapıcılar için bir ikilem teşkil etmektedir.

Pandemi nedeniyle dünyanın dört bir yanındaki hükümetler tarafından alınan, riskli yaş grupları için sokağa çıkma kısıtlaması, çeşitli işyerlerinin geçici sürelerle kapatılması ya da tam kapanma gibi tedbirler, yalnız başta servis sektörü olmak üzere birçok iş kolunun çalışanlarını değil, bu tedbirlerden dolayı ya da doğrudan etkilenen diğer sosyal grupları da ekonomik ve sosyal açılardan önemli ölçüde etkilemektedir. Dolayısıyla, pandemiyle mücadele tedbirleri vatandaşların bu kararları alan siyasi aktörlere, kararların alınması yönünde görüş bildiren uzmanlara ve kararların uygulayıcısı olan kamu görevlilerine duydukları güven ve desteklerini önemli ölçüde etkileyebilmektedir.

Güney Kore, Almanya, Yeni Zelanda ve Avustralya gibi örneklerin gösterdiği üzere, pandemiyle mücadele kapsamında alınan bu sert tedbirler, pandeminin kamu sağlığı üzerindeki yıkıcı etkilerini azalttıkları takdirde vatandaşların hükümetlere güven ve desteklerini olumsuz yönde etkilememektedir. Öte yandan, A.B.D.'de Donald J. Trump'ın seçim yenilgisi ya da Brezilya'da Jair Bolsanaro ve Hindistan'da Narendra Modi'nin hızla düşen görev onaylarının gösterdiği üzere, seçilmiş temsilcilerin aldıkları tedbirlerin pandemiyle mücadele konusunda yetersiz kaldığı yahut başarısız olduğu hallerde benzer sertlikte tedbirler kamuoyu nezdinde destek görmemekte ve hatta tepkiyle karşılanmaktadır.

Çalışmamızda pandemiyle mücadele kapsamında alınan önlemlerin beklenen neticeleri doğurmadığı hallerde, pandemi başından bu yana günlük hayatımızın önemli bir parçası haline gelen ve hükümetlerce alınan tedbirlerin başarısını ölçmek için referans aldığımız vaka ve vefat istatistiklerinin geçerliliklerinin önemli ölçüde azaldığı öne sürülmektedir. Çalışmamızın kuramsal çerçevesi, siyaset bilimi ve sosyal psikoloji literatürleri ile oyun teorisine dayanmaktadır. Bu çerçeveden hareketle, pandemiyle mücadele tedbirlerinin başarılı netice

---

* Dr. Öğr. Üyesi, *Sabancı Üniversitesi, Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi*

** Dr., *National Research University Higher School of Economics*

vermediği durumlarda, pandeminin ve bu tedbirlerin kamu sağlığına dair etkilerini gösteren ilgili verilerin yanlış veya eksik raporlanacağını öngörüyoruz.

Argümanımızın dayandığı iki önermenin ilki, pandemiyle mücadele tedbirleri neticesinde azalan vefat ve vaka sayılarının başta bu kararları alan seçilmişler ve bunları uygulayan bürokratlar olmak üzere ilgili aktörlerin liyakat ve yeterlilikleri ile bu tedbirlerin yerindelikleri hakkındaki seçmenlerin aklındaki soru işaretlerini ortadan kaldıracak olmasıdır. Bu sebeple, pandemiyle mücadele kapsamında alınan tedbirlerin başarısız olduğunu gösteren doğru verilerin yayımlanması, seçilmişlerin, bürokratların ve teknokratların pandemi sonrası siyasi, bürokratik ya da profesyonel kariyerlerini olumsuz yönde etkileyecektir. İkinci önermemiz ise, görevde kalmak için kamunun onayına ihtiyaç duyan ve alınan tedbirlerin sorumluluğunu üstlenen seçilmişlerin ilgili istatistiklerin hazırlanmasından sorumlu bürokrat ve teknokratlar üzerinde baskı kurarak, alınan tedbirlerin meşruluğunu ve "olumlu" neticelerini gösterecek "daha iyimser" istatistikler yayımlanmasını talep etme temayülünde olacaklarıdır.

Çalışmamızda bu iki önermeden hareketle üç hipotez öne sürülmektedir. Bunlardan ilki, ekonomik ve sosyal sonuçları itibariyle pandemiyle mücadele kapsamında alınan en sert tedbirlerin başında gelen tam kapanma kararının kaldırılması (ve uygulamanın neticelerinin bu uygulamadan etkilenenler tarafından değerlendirilmesi) hemen öncesinde vefat ve vaka istatistiklerinin geçerliliğinin azalacağıdır. İkincisi, tam kapanma kararının vefat ve vaka istatistiklerinin geçerliliğine etkisinin bu verilerin geçerliliğinin çeşitli denge ve denetleme mekanizmaları tarafından tartışmaya açılmasının görece daha zor olduğu demokratik olmayan ülkelerde negatif olacaktır. Üçüncü ve son hipotezimiz ise, yukarıda örneklerini listelediğimiz popülist siyasaları halk sağlığına tercih etme temayülündeki popülist liderlerin, almak durumunda kaldıkları pandemiyle mücadele tedbirlerinin olumlu neticeler verdiğini göstermek adına, verilerin geçerliliğini zedelemeye daha yatkın olduklarıdır.

Bu üç hipotezi test etmek amacıyla çalışmamızda Oxford COVID-19 Government Response Tracker ve V-Party veri setlerinden faydalanılmaktadır. Günlük ve kümülatif vefat ve vaka sayılarına dair veriler kullanılarak, Newcomb-Benford kanununa dayanan bir ölçüt geliştirilmiş ve 2020 yılının Ocak ayından bu yana en az bir kez tam kapanma uygulamış ve toplam vaka sayısı 10,000'in üzerindeki tüm ülkeler için zaman içerisinde değişen geçerlilik katsayıları hesaplanmıştır. Büyük sayılar kanunundan hareketle, oluşturduğumuz bu ölçütün zamanla artan gözlem sayısı ile daha yüksek geçerlilik katsayıları göstermesi beklenmeliyken, yukarıda açıkladığımız hipotezlerimiz ampirik olarak desteklendiği takdirde tam kapanma uygulamasının sona ermesi öncesinde başta demokratik olmayan ve popülist liderlerin hükümet ettiği ülkelerde bu geçerlilik katsayılarının düşeceği beklenmektedir.

Çalışmamızda yer alan betimsel ve ampirik tahliller, tam kapanma uygulamasının sona ermesinin öncesinde toplam vefat ve vaka sayılarına dair istatistiklerin daha az geçerli (ve güvenilir) hala geldiğini göstermektedir. İncelenen ülkelerin nüfusları, kişi başına düşen gayrisafı milli hasılları, demokrasi seviyeleri ve iktidarda popülist liderlerin olması gibi değişkenler kontrol edilirken dahi gözlemlediğimiz bu negatif etkinin demokratik olmayan ve popülist liderlerin hükümet ettiği ülkelerde daha yüksek olduğuna dair hipotezlerimizi test edebilmek adına interaktif bir araştırma tasarımı kullanmaktayız. Bu interaktif modeller ise demokratik olmayan ülkelerde daha kayda değer bir negatif etki olduğunu ortaya koyarken, geçmiş çalışmalarda öne sürülenin aksine, popülist liderlerin hükümet ettiği ülkelerde benzer bir etki göstermemektedir. Çalışmamızın eklerinde yer alan çok sayıda alternatif model, ölçüt ve analiz de çalışmamızda ulaştığımız bu sonuçları desteklemektedir.

Çalışmamızın son bölümünde, pandemiyle birlikte başta kamu sağlığı olmak üzere, ekonomi, demokrasiye güven ve demokratik sürece katılım gibi birçok önemli konuda belirleyici hale gelen vefat ve vaka istatistiklerinin geçerliliklerinin ve kamuoyu nezdindeki güvenilirliklerinin ortadan kalkmasının temsili demokrasi, kamu politikaları ve pandemiyle etkin mücadele açılarından olası sonuçları tartışılmaktadır.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: Covid-19; popülizm; karşılaştırmalı siyaset

“SALGINDAN KORUNMAK” KİMİN NORMU? COVID-19 ÖNLEMLERİNİN OLUŞTURULMASI SÜRECİNDE KATILIM, SAHİPLİK VE MEŞRULUK SORUNU

Gürhan ÜNAL*

Bu çalışma, Türkiye’de Koronavirüs ile mücadele sürecinde aktör bazlı toplumsal katılımı merkeze alarak, hayata geçirilen önlemler ile kararlaştırılan politikaların meşruluğunu ve sahipliğini, kamu kurumu niteliğinde bir meslek örgütü olan Türk Tabipleri Birliği (TTB) üzerinden incelemektedir. Salgın yönetimi, salgından eşitsiz biçimde etkilenen farklı grupları dikkate alarak oluşturulmalıdır. Tüm doğal afetlerde olduğu gibi Kovid-19 salgınında da yoksullar, işçiler, göçmenler, kadınlar ve çocuklar salgının ekonomik ve toplumsal etkilerine daha fazla maruz kalmaktadır (Guadagno, 2020). Ev karantinaları sonucunda kadınların maruz kaldığı ev içi şiddetin arttığı gözlenirken; salgın sebebiyle oluşan iş ve gelir kayıplarından kadınların daha fazla etkilendiği görülmüştür (ILO, 2021). Elverişsiz çalışma şartları, kalabalık ortam ve ekonomik güvencesizlik sebebiyle çalışma zorunluluğu gibi faktörler sebebiyle, salgının daha çok işçileri ve güvencesiz kesimleri etkilediği bilinmektedir (Pala, 2020). Üstelik tüm kapanma kararlarına rağmen üretimin devamlılığının sağlanması adına fabrika işçileri, şoförler, temizlik çalışanları, kargo çalışanları gibi pek çok sektörün çalışmaya devam ettiği gözlenmiştir (Kocabaş, 2020). Dolayısıyla salgın yönetiminin toplumdaki sınıflı yapıyı dikkate alarak, dezavantajlı grupların temsilcilerine katılım imkânı sağlayacak biçimde ve salgının yalnızca ekonomik etkilerini değil aynı zaman toplumsal boyutlarını da dikkate alır biçimde oluşturulması gerekmektedir.

Çalışmada kuramsal yaklaşım itibariyle, Tully’nin (2008) “tanınma” teorisinin temelini oluşturan herhangi bir düzenlemeden etkilenenlerin tümünün o düzenleme üzerinde söz sahibi olması gerektiği normatif pozisyonundan hareketle, toplumu oluşturan farklı aktörlerin Kovid-19 salgın yönetimi sürecine katılımının önlemlerin meşruluğunu arttıracak ileri sürülmektedir. Öte yandan toplumsal aktörlerin karar alma süreçlerine katılımı çoğu zaman eşitsiz şartlarda gerçekleşmekte, katılım imkanının sağlanması çoğu zaman mümkün olmamakta ve belirli grupların çıkarlarının daha yaygın biçimde temsil edildiği görülmektedir. Bu temsil eksikliğini ve dolayısıyla meşruluk sorununu aşmak için, Wiener’in (2018) “ihtilaf teorisi” ile ortaya koyduğu model üzerinden, toplumsal aktörlerin ihtilafa giriş imkanları değerlendirilerek, salgın

---

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

ile mücadele kapsamındaki kuralların oluşturulduğu platformların makro, meso ve mikro seviyelerde aktörlerin katılımına imkân tanıyacak biçimde yeniden tasarlanması gerekmektedir. Bu çalışmada Kovid-19 salgın yönetimi sürecindeki karar alma ve aktörlerle müzakere platformları incelenerek, süreçten hem etkilenen hem de süreci etkileme kapasitesi olan bir uzmanlık örgütü olan TTB'nin önlemlerin oluşturulmasına katılım durumu tespit edilmiştir.

Türkiye'nin Kovid-19 ile mücadelesindeki karar alma mekanizmaları incelendiğinde dikkat çeken ilk durum hem merkezde hem de yereldeki temsil eksiliğidir. Önlem ve kararların, Bilim Kurulu'nun önerileri, Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu'nun kararları ile oluşturulduğu bilinmektedir. Kararların Bilim Kurulu'nun önerileriyle şekillendiği ifade edilmekle birlikte bu önerilerinin kararların alındığı Bakanlar Kurulu kararlarına ne ölçüde etki ettiği tespit edilememektedir. Üstelik, Bilim Kurulu üyelerinin büyük oranda sağlık sektörü temsilcilerinden seçilmiş olması, salgın ile mücadelenin ekonomik ve toplumsal boyutlarının ihmal edilmesi ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Salgın ile mücadelenin yerel boyutunda ise, il bazlı kurulan İl Pandemi Kurulları'nın üye formasyonu ve aldıkları kararlar incelendiğinde temsil noksanlığı bir kez daha dikkat çekmektedir. İl Pandemi Kurulu üyelerinin ağırlıklı olarak kamu kurumlarının yöneticilerinden oluştuğu, yerel toplumsal aktörlere ve sektör temsilcilerine yer verilmediği görülmektedir. Alınan kararların ise yerel öncelikler ve farklılıkları yansıtmaktan ziyade, merkezden gelen kararların tekrarı niteliğinde olduğu tespit edilmektedir. Kültürel, ekonomik ve coğrafi farklılıkların dikkate alınmaması neticesinde salgın ile mücadele sürecinde yerel gerçekleri karşılayamayan bir karar alma mekanizması ortaya çıkmaktadır.

Çalışmada, üyeleri itibariyle alınan kararlardan doğrudan etkilenen bir meslek örgütü olması ve sorun alanına dair uzmanlığı sebebiyle sürece olumlu anlamda katkı sağlama kapasitesi olan bir aktör olarak TTB üzerine odaklanılmıştır. Özellikle salgının başlangıcında artan iş yükü ve virüs ile yakın temas sebebiyle artan risk faktörü gibi gerekçelerle sağlık çalışanlarının durumu kamuoyunda geniş yer tutmuş, pek çok sağlık çalışanı hayatını kaybetmiş ya da uzun süre yoğun bakımda kalmıştır. Bu durum, TTB'nin sağlık çalışanlarının maddi ve manevi haklarını korumak adına salgın ile mücadele sürecinde yer alma taleplerini yoğunlaştırmıştır. TTB, salgın yönetiminde öncelikle farklı uzmanlık alanlarına imkân tanıyan çok aktörlülük ve salgının ekonomik, toplumsal, kültürel boyutlarını da içerecek biçimde çok boyutluluk vurgusunda bulunmuştur. Aynı zamanda salgına dair verilerin şeffaf biçimde paylaşılması ve oluşturulan politikaların gerekçelendirilmesinin bireylerin önlemlere uyumunu arttıracaklarını hatırlatmıştır. TTB, hükümet tarafından salgın yönetimi amacıyla oluşturulmuş olan mekanizmalarda (Bilim Kurulu, İl Pandemi Kurulu) yer alma talebini pek çok defa ifade

etmiş, fakat bu mekanizmalarda ve karar alma sürecinin bütününde katılımı tespit edilememiştir. Sağlık çalışanlarının karar alma süreçlerinde yer almamalarına rağmen, basın ve ilgili hükümet temsilcileri tarafından virüs ile mücadelede “kahramanlaştırılması” ise sağlık çalışanlarının taleplerini ifade etmelerine ya da taleplerinin karşılanmasına yol açmamıştır. TTB süreçte alternatif bir Pandemi İzleme Kurulu oluşturarak, salgına dair bilimsel çalışmalar gerçekleştirmiş ve sıklıkla kamuoyuna bulgu, talep ve önerilerini iletmek üzere açıklamalarda bulunmuştur. Kimi zaman gerçekleşen protesto ve gösteriler ise sağlık hizmetlerini aksatmayacak ölçüde yürütülmüştür. Öte yandan, TTB'nin bu tür faaliyetlerine rağmen salgın yönetiminde halen yer almıyor oluşunun, birliğin gelecek dönemdeki yol haritasında daha köklü ve ses getirici faaliyetlere yol açma ihtimalini barındırdığı tespit edilmiştir.

Sonuç olarak, karar alma mekanizmalarının üye yapısı ve alınan kararların hükümet politikalarına etkisinin sınırlılığı, salgın yönetimi sürecindeki temsil eksikliğine işaret etmektedir. Yerel boyuttaki farklılıkların salgın yönetimi sürecine aktarılmaması ise bir diğer temsil eksikliğini yaratmakta ve böylece önlemlerin meşruluğunu tartışmaya açmaktadır. Öte yandan, salgın ile mücadele sürecine toplumsal katılımın sağlanması mevcut mekanizmalarla mümkün görünmemektedir. TTB örneğinde görüldüğü gibi toplumsal yaşamın kilit paydaşları olan sektör temsilcileri, meslek odaları, uzmanlık grupları ve dezavantajlı grupların süreçte aktif ve süreci etkileyen birer katılımcılı olmaktan ziyade pasif birer uygulayıcı konumunda oldukları anlaşılmaktadır. Bu durum, salgın ile mücadele önlemlerinin toplumsal kabulünü azaltmakta, dolayısıyla salgın ile mücadele sürecindeki kazanımları tehlikeye atmaktadır. İlgili kamu kurumlarının, toplumsal katılımı sağlayacak mekanizmaları oluşturmasının ve katılımı adil biçimde sağlayacak ilkeleri hayata geçirmesinin salgın ile mücadele sürecine olumlu bir etkide bulunması beklenmektedir.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: Meşruluk, Toplumsal Katılım, İhtilaf Teorisi, Kovid-19, TTB

Kaynakça

Guadagno, L. (2020). Migrants and the COVID-19 pandemic: An initial analysis. *Migration Research Series N° 60. International Organization for Migration (IOM)*. Geneva

ILO (2021). Building Forward Fairer: Women's rights to work and at work at the core of the COVID-19 recovery. ILO Policy Brief.

Kocabaş, A. (2020). Eşitsizlik ve Covid-19. *Türk Tabipler Birliği Covid-19 Pandemisi Altıncı Ay Değerlendirme Raporu*.

Pala, K. (2020). COVID-19 Pandemisinin Yükü Emekçilerde. *Çalışma Ortamı*, 21-23.

Tully, J. (2008). *Public Philosophy in a New Key: Volume 1, Democracy and Civic Freedom*. Cambridge University Press.

Wiener, A. (2018). *Contestation and constitution of norms in global international relations*. Cambridge University Press.

KRİZ YÖNETİMİNDE VERİ MERKEZLİ YAKLAŞIM: COVID-19 KRİZİ ÖRNEĞİ

Halil Yasin TAMER*

COVID-19 virüsü, ilk olarak görüldüğü Çin'in Wuhan eyaletinden dünyaya hızlı bir şekilde yayılmış ve küresel sistemi tehdit etmeye başlamıştır. Küreselleşmenin bir sonucu olarak görülebilecek bu durum, öncelikle bir halk sağlığı krizi olarak nitelendirilmiştir. Fakat sonrasında birçok ülkenin siyasal, ekonomik, toplumsal ve teknolojik koşullarına nüfuz ederek, çok boyutlu küresel bir krize dönüşmüştür. Bu krizin çözülmesinde birtakım zafiyetler oluşmuş ve krize ilişkin süreç uzamıştır. Dahası, krizin çözümünde kullanılan birçok yöntemin eksiklikleri görülmüştür. Dolayısıyla, mevcut durum krizin yönetimini güçleştirmiştir. Bu çalışmadan elde edilen bulgulara göre COVID-19 krizinin yönetimindeki temel eksiklik, veri yönetimi alanındadır.

Veri, çağımızın en önemli ekonomik ve yönetsel değerlerinden birisidir. Bu sebeple, ulus-devletlerin COVID-19 krizinin yarattığı etkileri azaltmak için öncelikle veri bazlı yönetimde belirli bir yeterliliğe ulaşması gerekir. Veri bazlı yönetim yaklaşımları temel olarak ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan ilki, “veri-yönelimli (data-oriented)” yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre, problem ortaya çıktıktan sonra gerekli veriler toplanır ve gerekli işlemlerden geçirilerek önce yapılandırılır, sonra da bilgiye dönüştürülür. Bu aşamalardan geçen veri, bilgiye dönüştükten sonra karar vericiler bu yorumlanmış bilgilerden yararlanarak karar verir ve veri setleri işlevini kaybeder. Fakat bu yaklaşımın kriz anlarında gereken hızlı karar alabilme, esneklik ve veri setlerinin kontrollü bir şekilde yönetiminin sağlanabilmesi noktasında yetersiz kaldığı görülmektedir. Ayrıca, toplanmış veri setleri, tek seferlik kullanılarak işlevsizleştirilmektedir. Söz konusu yetersizliklerin aşılabilmesi adına, küresel krizlerin gerektirdiği ulus-aşırı veri kapasitelerinin oluşturulması ve yeni bir yaklaşım önerilmektedir. Bu yaklaşım, “veri merkezli (data-centric)” yaklaşımdır. Veri merkezli yaklaşımda, yönetsel süreçlerin tümünde yapılandırılmamış veri setlerinden yararlanılması sağlanır. Veri merkezli yaklaşımla, kriz yönetimine dönük politika üretiminde verinin yönetsel süreçler için oluşturduğu faydalardan maksimum çıktı elde edilmesi amaçlanmaktadır. Veri merkezli yaklaşım, veri odaklı yaklaşımdan farklı olarak, veri setlerini yalnızca politik karar verme girdileri olarak değil, bu verilerin kontrolünün ve mülkiyetinin de belirli bir değer teşkil eden

---

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı

çıktılar olduğunun farkında olan bir yaklaşımdır. Çünkü kriz ortamlarında çözüm üretmek için kullanılan veriler tamamen rasyonel girdiler olarak görülmemelidir. Bu durum, COVID-19 krizinin henüz başında yaşanan, veri eksikliği ve yanlış bilgilendirme (misinformation) koşullarının oluşturduğu kararsızlık ortamına karşı devletlerin politika belirleme noktasında ortaya çıkmıştır. Yalnızca belirli kaynaklardan gelen sınırlı ve çerçeve veri kaynaklarının girdi olarak kullanılmaması gerektiği, bu verilerin aynı zamanda veriyi merkeze alacak şekilde veri yönetişimi çerçevesinde incelenerek değerlendirilmesi ve tüm paydaşlardan elde edilen çıktılar doğrultusunda harekete geçilmesi gerekmektedir. Ancak bu durum, kriz yönetiminde hız ve esneklik sorununa yol açmaktadır.

Kriz yönetiminde alternatifler arasından en iyi seçimi gerçekleştirebilmenin önemi, normal dönemlerden daha hayatidir. COVID-19 krizi, bu durumu net bir şekilde kanıtlamıştır. Veri merkezli yaklaşımla birlikte, karar almada gerekli hız, esneklik ve rasyonellik için yapılandırılmış ve yorumlanmış bilgiler yerine, doğrudan doğruya yapılandırılmamış büyük veri setlerinden veri analitiği teknikleriyle yararlanılması hedeflenmektedir. Bunu gerçekleştirirken, siyasal ve yönetsel meşruiyeti sağlamanın yolu ise yönetişimden geçer. Bu sebeple, veri merkezli yaklaşımda “veri yönetişiminden (data governance)” yararlanılmalıdır. Veri yönetişimi, veri setlerini belirlemek, yönetmek, paydaşlar arasındaki hareketini kontrol etmek, kullanımından doğan sorumlulukları hesap verebilirlik ve şeffaflık çerçevesinde tasarlamak için kullanılan strateji ve araçları ifade etmektedir (Leonelli, 2019: 6). Veri yönetişiminde, politika üreticiler için karar verme büyük veriye dayalıdır. Büyük veriye dayalı politika üretimi noktasında verilerin yalnızca niceliği değil, niteliği de önem arz etmektedir (Brous vd., 2016: 116). Bu sebeple politika üretiminde kullanılacak veri setlerinin arasından veri kalitesinin artırılması için ek bir seçim yapılması gerekmektedir. Belirli kararlar için, belirli veri setlerinin daha önemli olduğunu öne süren veri merkezli yaklaşımına göre, karar vermede etkinliği ve verimliliği sağlamanın yolu veri yönetiminden geçmektedir.

COVID-19 Krizinin küresel sisteme hatırlattığı gerçeklerden birisi de realist yaklaşımın halen geçerliliğini korumasıdır. Halk sağlığı alanında başlayan krizin oluşturduğu ekonomik zafiyetlerle, birçok ülke yönetiminin, özellikle sağlık ve ekonomi alanlarındaki açıklarını kapatabilmek için diğer ülkelerle olan ilişkilerinde uluslararası yardımlaşma ve çözüm üretme bağlamında eksiklikler yaratan politikaları izlediği görülmüştür. Ekonomi yardım paketleri, sağlık alanında gerekli malzemeler ve son olarak aşı çalışmalarında yaşanan krizlerle birlikte, küresel sistemde realizm yeniden güçlenmiştir. Veri yönetişimi de, küresel realizm akımından etkilenen alanlardandır.. Veri paylaşımında yaşanan aksaklıklar ve veri rekabetinin COVID-19 krizini derinleştirdiği görülmüştür. Dolayısıyla, kriz yönetiminde realizmi temel alarak veri

merkezli bir yaklaşımın benimsenmesi gerekmektedir. Her bir ülkenin COVID-19 kriziyle ilgili olarak ürettiği ya da sahip olduğu verilerin krizin çözümlenmesindeki rolü büyüktür. Bu sebeple, her bir devlet yönetimi krizin aşılabilmesi için bir çeşit “veri rekabeti” içerisine de girmiş bulunmaktadır. Ayrıca uluslararası sistemde rekabet açısından siber güvenlik ve veri mahremiyeti kavramlarının da önemli olduğu vurgulanmalıdır. Bu ortamda, ulus-devletlerin başarı sağlayabilmesi ve krizi en az hasarla atlatabilmesinin yolu ise, her bir devletin kendine has bir veri yönetişimi mekanizması oluşturması ve kriz yönetiminde veri merkezli çözümleri uygulamasıdır. Bunu gerçekleştirirken, kamu yararı ile veri mahremiyeti arasındaki denge de gözetilmeli ve veri yönetiminde, gerekli paydaş analizi gerçekleştirilerek demokratik değerler korunmalıdır. Aksi takdirde, yönetim için gerekli verilerin toplanması, gözetim toplumunun oluşumuna sebebiyet verebilir. Bu noktada, ulus-devletlerin mevcut demokrasi yaklaşımlarının önemi büyüktür. Sonuç olarak, demokratikleşmemiş toplumlarda veri merkezli kriz yönetimi yaklaşımının benimsenmesi risk oluşturmaktadır. 21. yüzyılın küresel krizlerinin çözümü konusunda hızlı, esnek, etkin ve verimli, rekabetçi, hesap verebilirliği yüksek, ekonomik değer oluşturan ve toplumsal çıkarların gözetilmesini sağlayacak çözümlerin oluşturulması veri merkezli yaklaşımla mümkündür.

Anahtar Kelimeler: COVID-19 Krizi, Kriz Yönetimi, Veri Yönetişimi, Veri Merkezli Yaklaşım, Dijitalleşme.

AŞIYA ERİŞİM HAKKI İLE İLGİLİ CEBRİ KARAR OLASILIĞININ TRIPS ÇERÇEVESİNDE YORUMLANMASI

Betül YAVUZ*

Covid-19 pandemisi, ulusal ve uluslararası güvenliğin ne kadar iç içe geçtiğini gösterirken, bir yandan da ilaca erişim hakkının küresel bir sorun olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu durumun ortaya çıkardığı en önemli tartışma ise söz konusu güvenlik bağımlılığının pandemiye karşı aşı tedariki ve tedaviler gibi konularda uluslararası işbirliği yaratıp yaratamayacağı olmuştur. Pandemiye karşı mücadelenin yürütülmesinde özellikle bölgesel ve küresel örgütlerin büyük bir rol üstlenmesi beklenmiştir. Ancak kurumların, üyelerinin izin verdiği ölçüde etkili olabilmesi, sınırlı ölçüde hareket etmesine neden olmuştur. Uluslararası sağlık alanındaki uzman kuruluş olan DSÖ (Dünya Sağlık Örgütü), üyelerinin çelişen öncelikleri nedeniyle nispeten etkisiz kalmıştır. Daha önce HIV/AIDS ve Ebola gibi hastalıkların uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiğine dair kararlar alan BM Güvenlik Konseyi'nin de Covid-19 ile ilgili etkin bir karar alamadığı görülmektedir. Avrupa Birliği (AB) ve Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) gibi bölgesel örgütler de aynı şekilde, ülkelerin içe kapanması ve milliyetçi uygulamaları ile sınırlı hareket etmiştir. Covid-19 krizinin gerekli olan işbirliğini yaratamaması ve *self-help* sisteminin işlemesi ise şu soruyu akla getirmektedir: Uluslararası güvenliğe tehdit oluşturan küresel bir sağlık krizi durumunda aşıya erişim ile ilgili cebri bir karar alınması mümkün müdür? Söz konusu sorunsal, ilaçlar üzerindeki mülkiyet haklarını düzenleyen ve kamu sağlığını ilgilendiren durumlarda ilaçlara etkin erişim konusunda hükümler içeren TRIPS (Ticarette Bağlantılı Fikri Mülkiyet Anlaşması, 1995) üzerinden incelenecektir. Buna bağlı olarak söz konusu çalışmanın amacı, Covid-19 pandemisinin meydana geldiği süreçte bahsi geçen yasal çerçeve üzerinden cebri bir karar olasılığını araştırmaktır.

TRIPS Anlaşması, DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü) üyelerinin fikri mülkiyet ve patent haklarının korunmasına ilişkin belirli minimum standartları belirlemiş ve ilaçlar üzerinde münhasır haklar yaratmıştır. Bununla birlikte söz konusu Anlaşma'da, kamu sağlığını ilgilendiren ya da güvenliğe etki eden durumlarda patent haklarının askıya alınmasını sağlayan istisnalar da bulunmaktadır. Örneğin, Anlaşma'nın 27.2. ve 30. maddelerinde öngörülen genel istisnalar, acil bir ulusal durumda herhangi bir devletin buluşu ticari olmayan kullanıma açmak

---

* Arş. Gör., *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*

istememesi halinde, zorunlu lisansa başvurabileceği çerçeveyi düzenlemektedir.¹ 31. maddede ise, olağanüstü durum ya da aşırı aciliyet gerektiren durumlarda telif hakkı sahibinin lisans ücretinden feragat edebileceğini düzenlemektedir. Bu anlamda lisansı kullanan ülkeye ilaca erişim konusunda kolaylık sağlanmaktadır. Yine aynı madde, Doha Deklarasyonu ile de teyit edildiği üzere, acil bir ulusal durumu neyin oluşturduğunu belirleme konusunda devletleri serbest bırakmaktadır. Kuşkusuz ki bu maddelere dayanarak devletlerin Covid-19'a karşı aşı ve ilaç üretiminde TRIPS Anlaşması dışında hareket etmesi mümkündür. Ancak az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin aşı üretme kapasitesine sahip olmaması bahsi geçen istisnaların kullanımını zorlaştırmaktadır. Bu durumda ise 6. madde, ülkelerin üretim kapasitelerinin olmaması ve diğer ülkelerde daha ucuz alternatifler bulması durumunda paralel ithalattan faydalanabilmesini düzenler. Buna ek olarak, Anlaşma'nın 73. Maddesi ise, uluslararası ilişkilerde herhangi bir acil durumda Anlaşma'nın uygulanmayacağını, uluslararası barış ve güvenliği ilgilendiren durumlarda Anlaşma'nın BM yükümlülüklerinin yerine getirilmesine engel teşkil etmediğini belirtmektedir. Söz konusu maddeler, uluslararası güvenlik ve kamu sağlığı alanında büyük bir tehdit oluşturan Covid-19'a karşı patentli aşuların üretilmesi ve kullanılmasını mümkün kılmaktadır. Bu noktada, iç pazarlarında nispeten yüksek ilaç fiyatlarına sahip olan veya ülke dışından satın alma kapasitesi olmayan ülkelere aşı üretimi ve tedarigi için kolaylık sağlandığı şeklinde bir çıkarım yapılabilir. Zira konu ile ilgili Doha Deklarasyonu, devletlerin kamu sağlığı hedeflerini geliştirmek için TRIPS bağlamında kullanabileceği mekanizmaları yeniden ifade eder. Deklarasyon, üye ülkelerin TRIPS yükümlülüklerini sağlık politikalarına katkıda bulunacak ve bunlara karşı çalışmayacak şekilde yorumlayabileceklerini teyit etmektedir. Ancak Deklarasyon, TRIPS Anlaşması ile ilgili yeni yollar açmamakta, sadece Anlaşma'da yer alan esnekliklerin kamu sağlığı önlemleri doğrultusunda kullanılmasını teyit etmektedir. Başka bir deyişle, sağlık krizleriyle mücadele yollarını araştırırken TRIPS Anlaşmasının dar bir yorumunu benimseyen ülkeleri desteklemektedir. Dolayısıyla ilaçlar ile ilgili yasal çerçevenin, aşuya erişimin sağlanmasında, uluslararası ve bölgesel işbirliğine hanel getirmediği açıktır. Ancak işbirliğinin gelişmediği durumda, ihtiyaç sahibi ülkeler için uluslararası hukukta aşuya erişim hakkı ile ilgili cebri bir karar çıkarılıp çıkarılmayacağı konusu yoruma açıktır. Kimi yazarlar, ilaca erişimin temel bir insan hakkı olduğunu ve bu bağlamda, TRIPS 73. maddesindeki uluslararası güvenlik düzenlemesinden yola çıkılarak BM Güvenlik Konseyi aracılığıyla aşuya erişimin sağlanması için zorunlu bir karar çıkarılabileceğini iddia etmektedir. Bu çalışma ise, TRIPS Anlaşması'nın

¹ Zorunlu lisanslama durumunda, ülkeler üretim kapasiteleri yoksa veya başka yerlerde daha ucuz alternatifler bulabilirlerse bu hükümlerden faydalanabilirler.

insan hakları perspektifinden yorumlanmasının Anlaşma'nın amacına aykırı olduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla çalışmada öncelikle TRIPS Anlaşmasında yer alan hak ve yükümlülükler yorumlanacak, Anlaşma'da yer alan hükümlerin uluslararası ilişkilerde herhangi bir acil durumda nasıl uygulanacağı ile ilgili inceleme yapılacaktır. Söz konusu inceleme, Anlaşma'nın uluslararası güvenlik ve acil durumlar ile ilgili hükümlerinin BM güvenlik sistemi ile uyumunu da içermektedir.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: Aşı, İlaça Erişim, TRIPS, Pandemi, İnsan Hakları

COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE BELİREN YENİ EŞİTSİZLİKLER: AŞI MİLLİYETÇİLİĞİ

Tülin YANIKDAĞ*

2019 yılının Aralık ayında ilk kez Çin'in Wuhan kentinde görülen Koronavirüs salgını, Çin'den Avrupa'ya yayılmış ve daha sonra dünyanın neredeyse tamamını etkisi altına almıştır. Türkiye'de ise resmi kayıtlara göre ilk koronavirüs vakasına Mart 2020'de rastlanmış ve bu durum küresel bir dizi sıkı önlemin alınmasıyla birlikte gerek Türkiye'de gerekse diğer dünya ülkelerinde yeni bir sürecin kapısını aralamıştır. Sosyal, ekonomik, psikolojik etkileri bakımından bütün insanlığı doğrudan etkileyen ve taşıdığı birçok özelliği nedeniyle tarihte görülmuş diğer salgınlardan farklılık gösteren bu süreç, dünya nüfusunu olumsuz etkilemeye devam etmektedir. Nitekim Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ/WHO) aktardığı son verilere göre bu salgın, Mayıs 2021 tarihine kadar yaklaşık 170 milyon insanın yakalandığı ve 3,5 milyon vakanın ölümüyle sonuçlandığı küresel bir felakete yol açmıştır. Yine DSÖ'nün güncel verilerine dayanarak Mayıs 2021 tarihi itibarıyla 1,5 milyar doz aşı uygulandığı açıklanmıştır. COVID-19 salgın sürecinin başlamasından günümüze kadar yaşanan birtakım gelişmelerle birlikte karantina, temaslı olma, mutasyon, yeni normalleşme gibi kavramlar sosyal bilimler literatüründe daha sık kullanılır hale gelmiştir. Bunun yanı sıra gündelik hayatta eskiye dönüşün sağlanabilmesi, pandemi sürecinin yarattığı sosyal ve ekonomik hasarların giderilmesi ve en önemlisi demografik verilerdeki büyük kayıplara bir an önce son verilmesi adına ülkelerin attığı en somut adım, virüse karşı etkili bir aşı geliştirilmesi konusunda sarf edilen yoğun çabada görülür. Buradan hareketle, virüse ilk kez rastlanılan ülke olan Çin başta olmak üzere Almanya, daha sonrasında ABD, Rusya gibi ülkeler pandeminin ilk aşamasından itibaren aşı üretme faaliyetlerine başladıklarını dünya kamuoyuna duyurmuştur. İlk aşamada belirli ülkelerde görülen pandeminin etkisini azaltacak ve kontrol altına alınmasını sağlayacak aşığı bulma eğilimi, zamanla birçok ülkenin kendi aşısını üretme mücadelesine girmesine neden olmuştur. Bu durum, küresel çapta yaşanan bir krizin çözülmesi aşamasında *aşı milliyetçiliği* diye adlandırılan kavramın yeniden gündeme gelmesine zemin hazırlamıştır. COVID-19 etkisiyle birlikte toplumsal ve ideolojik yansımaları olan milliyetçilik artık içinde bulunduğumuz küresel krizin, ülkesel sınırlarını, vatandaş kavramını ve tüm bunların ötesinde kapitalist dünya sistemini sorgulatan bir kavrama dönüşmüştür. Aşı milliyetçiliği; adil paylaşım kaygısı

---

* Dr., İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

taşımaksızın devletlerin, üretilen aşuları kendi nüfuslarına yetecek miktarda satın alıp stoklaması ve yeterli miktarda aşuyu stoklayamadıkları takdirde diğer ülkelere dağıtımını geciktirme eğilimi şeklinde açıklanabilir. Küresel bir sağlık sorununun çözümü de küresel boyutta gerçekleşmelidir. Ancak aşı konusunda yaşanan tartışmalarda ülkelerin sorunu ulusal açıdan değerlendirip kendi vatandaşlarına öncelik tanıyan bir tutum benimsemesi, Aralık 2019'da başlayan ve günümüzde etkisini devam ettiren salgın sürecinin en önemli çelişkilerinden biri olmuştur. Aşı bulma ve üretme çalışmalarına öncülük eden ülkelere yapılan yoğun aşı siparişleri ile birlikte aşı stokçuluğu ve aşı patentlerinin üretici ülke dışındaki diğer ülkelerle paylaşılması ya da paylaşılmaması gibi hususlar yeni sorun alanları olarak karşımıza çıkmaktadır. Aşı milliyetçiliği kavramı, dünya üzerindeki ekonomik eşitsizliği görünür kılan yeni bir unsurdur. Aşıya erişim konusunda ekonomik gücü nispetinde avantajlı konumunda bulunan gelişmiş ülkeler karşısında az gelişmiş ülkelerin aşıya nasıl erişebileceği sorunu belirsizliğini korumaktadır. Aşı üreten ilaç firmalarının karlılık oranını kapsayan aşı ekonomisi büyümeye devam ederken, yoksul ülkelerin aşıya erişim konusunda yaşadığı sorunlar güncelliğini korumaktadır. Bu sorun, az gelişmiş ülke vatandaşlarını etkilediği kadar aynı zamanda yaşanan küresel sağlık krizinin çözümünü imkansız hale getirmektedir. Kapitalist ekonomilerin küresel bir salgın karşısında ulusalcı çözümlere başvurması, salgın krizini aşı krizine dönüştürmektedir. Aşıya erişim konusundaki eşitsizliğin ve dolayısıyla aşı milliyetçiliği sorununun çözümü, aşı dayanışmasıdır. Aşı dayanışması ifadesinin taşıdığı anlam ise hükümetlerin ve ilaç şirketlerinin sorunun çözümü noktasında birlikte hareket etmeleri ve aşı üretimi ile dağıtımını konusunda fikri mülkiyet ya da başka bir deyişle patent haklarının paylaşılması hususunda üreticiler arasında gönüllük esasına dayalı sözleşmeler yapılmasını kapsar. Aşıya erişim ya da aşı dağıtımına ilişkin olarak yaşanan *orantısızlık* ve bu dengesizliğin yol açtığı *eşitsizlik*, yalnızca ekonomik açıdan küresel krizin uzamasını sağlamanın ötesinde ülkelerin insan haklarına bakış açısını yansıtmaları anlamında önemli veriler sunmaktadır.

Bu çalışma, küresel salgın sorununun yol açtığı yeni eşitsizlikler bağlamında aşı milliyetçiliğine odaklanmaktadır. Pandemi sürecinin başlangıcından bugüne mutasyona uğramaya devam eden bir virüse karşı aşı geliştirme konusunda yaşanan belirsizliğin, aşının bulunması ve çeşitli ilaç firmaları tarafından üretilmesiyle birlikte yerini aşı milliyetçiliği diye adlandırılan bir sorun alanına bıraktığı görülmektedir. Aşıya erişim konusunda ülkelerin içerisinde bulunduğu durum, pandemi sürecine karşı üretilen tek çare olan aşının paylaşımı konusundaki ulusal refleksleri harekete geçirmiştir. İlaç şirketlerinin ve aşıya erişim noktasında daha avantajlı konumda bulunan ekonomisi güçlü ülkelerin, diğer ülkelere karşı tutumu “aşı milliyetçiliği mi yoksa aşı dayanışması mı” tartışmalarının ötesinde salgın sürecinin seyrini

belirleyecektir. Bu bağlamda çalışmada aşı stokçuluğu, üretilen aşılarda paylaşımı noktasında yaşanan eşitsizlik gibi sorunlarla birlikte küresel bir sorunun ulusal reflekslerle çözümsüzlüğe doğru yönelme eğilimi konusunda yaşanan tartışmalar ele alınacaktır.

Bildirinin Anahtar Kelimeler: COVID-19, Aşı milliyetçiliği, Aşı paylaşımı, Eşitsizlik, Aşı dayanışması.

ALL FOR VACCINES OR VACCINES FOR ALL? IMPACT OF VACCINE NATIONALISM IN THE GLOBAL SOUTH

Cem SAVAŞ*

The aim of this study is to understand what came to be known as vaccine nationalism during the Covid-19 pandemic and to identify its economic and political ramifications in the global South. The international distribution of vaccines is one of the key issues in the global fight against the ongoing Covid-19 pandemic. While the vaccine can be considered as a common good, nearly 80% of the doses were given in 10 rich countries, indicating enormous global inequality and vaccine divide internationally. Each country is affected differently by the pandemic in terms of long-term health effects, economic hardships and social problems. At the same time, it should be noted that the economic, social, technological and power gap between developed countries and developing/under developed countries seems to grow as the Covid-19 pandemic goes. It is under these conditions that the concept of vaccine nationalism is invented by public health experts to define unilateral action by states trying to gain access to vaccines for their own people before other countries. Although this term is widely used in the context of the Covid-19 pandemic, this type of behavior is not really new. In fact, similar behaviors should be found regarding previous concerns about access to HIV drugs or H1N1 vaccines.

In an increasingly globalized world, the Covid-19 pandemic illustrates the dangers of nationalism. While vaccine nationalism can protect citizens in the short term, a well-structured international distribution led by justice would be the most effective way to ensure long-term security. With vaccine nationalism affecting the worldwide distribution of Covid-19 vaccines, the prospects of an equitable distribution and, ultimately, an efficient end to the Covid-19 pandemic seem severely jeopardized. Indeed, vaccination nationalism clearly shows how countries prioritize vaccinating their citizens over others. For example, in response to the Covid-19 pandemic, many countries have signed bilateral agreements with pharmaceutical companies to keep promising vaccine candidates from being placed on the market. Nationalism is also evident in the decision of some countries to create some national vaccine development programs. At this point it can be said that the countries of the South are far behind in the global race to end the coronavirus pandemic with vaccinations. Covid-19 Vaccine Global Access (COVAX) is the world's largest effort to provide these countries with Covid-19 vaccines. This facility was founded last year by the World Health Organization (WHO), Gavi, the Vaccine

---

* Dr. Öğr. Üyesi, *Yeditepe Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü*

Alliance and the Coalition for Epidemic Preparedness Innovations. The Covid-19 pandemic is affecting many regions of the Global South due to weak health systems, fragile economies and extreme inequalities, which in turn affect health care, livelihoods and peace.

COVAX provides an opportunity to create equity in the distribution of vaccines and to ensure that vulnerable groups around the world have access to vaccines regardless of the economic situation in their country. To achieve its goals, COVAX pools funds from participating countries and private donors to gain purchasing power and negotiate vaccine contracts with pharmaceutical companies. The main objective of COVAX is to end this crisis and there needs to be quick, equitable and equitable access to them, especially for the people who live in the world's poorest countries, which are most at risk of missing out. Another goal is to maximize their impact. Vaccine supplies must be distributed fairly, with priority given to protecting those most at risk of Covid-19 infection and mortality worldwide. Therefore, by focusing on the context of COVAX, this study will critically assess the effects of vaccine nationalism in the countries of the Global South. This vaccine nationalism contradicts the aims of the multilateral initiative, since COVAX is in direct bidding competition with wealthy industrialized countries for scarce vaccines. It should be noted that COVAX also sources vaccines through its own sales contracts with the same manufacturers, but because of its limited financial resources, COVAX cannot compete with the high prices rich countries are willing to pay. The result is late deliveries to COVAX and limited quantities. Because of this, the COVAX facility aims to inject at least 20% of the population of the world's poorest countries with Covid-19, but is grappling with severe supply shortages. In addition, unilateral sales contracts, among other things, weaken the COVAX, which is intended to ensure access to vaccines for all risk groups and medical staff worldwide.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: Covid-19, Vaccine Nationalism, COVAX, Global South, International Relations.

COVID-19 PANDEMİSİ, DEVLET VE YAŞAM HAKKI

Dikran M. ZENGİNKUZUCU*

Bu bildiri COVID-19 salgını koşullarında devletlerin yaşam hakkına ilişkin pozitif yükümlülüklerini ele almaktadır. Bildirinin ana konusu “COVID-19 Pandemisi gibi olağan dışı veya elde olmayan durumlar devletlerin yaşam hakkı çerçevesindeki pozitif sorumluluğunu azaltır mı?”dır. Buna bağlı olarak cevabı aranacak diğer sorular “COVID-19 salgını gibi bir durum nasıl önceden görebilir ve tüm önlemleri alabilir?” veya “bu durumda salgın koşullarında hazırsızlık ve yoğunluktan dolayı ölümler bu manada yaşam hakkı ihlali midir?” olacaktır. Bu soruların cevapları devletlerin beklenmedik, olağan dışı durumlar veya elde olmayan şekilde tanımlanan gelecekteki salgınlar, doğal afetler, iklim felaketleri ve benzeri durumlarda devletlerin ve hükümetlerin yükümlülüklerini ortaya koyacaktır.

Uluslararası insan hakları hukuku yaşam hakkını devletlerin hiçbir şekilde askıya alamayacağı, azaltamayacağı çekirdek haklar içerisinde ele alır. Bu çerçevede hükümetler olağanüstü durumlarda dahi bireylerin bu hakkını korumak ve saygı göstermek yükümlülüğündedir. BM Kişisel ve Siyasal Haklar Paktı 4. maddesine ve AİHS 15. Maddesine göre meşru savaş koşulları dışında devlet yaşam hakkına ilişkin yükümlülüklerde hiçbir azaltma yapamaz. T.C. Anayasası da bu uluslararası insan hakları sözleşmelerine paralel şekilde yaşam hakkına dokunulamayacağını öngörür. AİHM de bir çok kararında yaşam hakkını işkence ve insan dışı muameleyi yasağı ile birlikte demokratik toplumların en temel değerleri olarak saymaktadır.

Öte yandan, AİHM kararları devletlere yaşam hakkının korunması çerçevesinde pozitif yükümlülük yüklemektedir. Bu çerçevede devlet öncelikle yaşamı korumak için gerekli usulleri ve yasal düzenlemeleri kurmalıdır, ardından da önleyici uygulamaları hayata geçirmelidir.

Uluslararası hukukta sağlık hakkı genel olarak ekonomik ve toplumsal haklar altında yer almaktadır. Ancak AİHM *Campanu* ve diğer davalarda sağlık hakkının ihlali nedeniyle hayatını kaybetmeyi yaşam hakkı ihlali çerçevesinde değerlendirmektedir. BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Paktı ve Avrupa Sosyal Şartı sağlık hakkını “herkesin ulaşılabilir en üst düzeyde fiziksel ve ruhsal sağlık standartlarına sahip olması” olarak tanımlamaktadır.

---

* Doç. Dr., *İstanbul Esenyurt Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü*

BM Paktı'nın 2. maddesine göre tüm Sözleşmeciler devletler bu hakları yalnızca mevcut kaynakları ölçüsünde değil giderek artan şekilde ve kaynakları mümkün olan en üst seviyesinde kullanarak sağlamak yükümlülüğündedirler. Bu çerçevede tüm devletlerin işbirliği içerisinde olması, özellikle de gerektiğinde ekonomik ve teknik yardım sağlanması gerekli kılınmaktadır. Bu hak bakımından devletin sorumluluğu vatandaş olsun olmasın kendi yetki alanındaki herkese karşıdır.

COVID-19 salgını koşulları devletlere uluslararası insan hakları hukuku çerçevesinde sağlık hakkı kapsamında öncelikle sağlık çalışanlarının gerekli korunma araçlarıyla donatılması, kendi yetki alanlarında bulunan herkesin ayrımsız olası en üst düzeyde sağlık hizmetlerine ulaşabilmesi, herkesin gerekli olduğu çerçevede şeffaf bilgi alabilmesi ve uluslararası işbirliğini içerir. Bu çerçevede herkesin ayrımsız olanaklı en iyi ölçütte sağlık hizmetlerine erişimi, sağlık kuruluşlarına erişimi, temel gıda ve su kaynaklarına erişimi, güvenli ve sıhhi barınması devletlerin yükümlülükleri altındadır. Bu yükümlülüğünü yerine getirmek hususunda devletlerin olanakları ve kaynakları kısıtlıdır. Ancak bu kısıtların üstesinden gelinmesi ve herkesin belirli bir standartta sağlık hakkına erişebilmesi için devletin elinden gelen tüm olanakları kullanacak politikalar geliştirmesi ve uluslararası toplumun da bu konuda işbirliği ve yardımlaşma içerisinde olması gerekmektedir.

Bu açıdan bakıldığında, devlet yaşam hakkı yükümlülüğü gereği öncelikle bireylerin sağlık hakkını gözetmek ve korumak, yaşam hakkını tehdit eden sağlık risklerine karşı teçhizat ve donanım ulaşılabilir en üst düzeyde sağlık hizmetine erişebilmeleri için gerekli önlemleri almak, usulleri kurmak yükümlülüğü taşımaktadır. AİHM devletin yaşam hakkı çerçevesinde sağlık hakkı kapsamındaki yükümlülüklerini, öncelikle gereksinim duyanlara “kamu ya da özel bütün hastaneleri, hastalarının yaşamlarını korumak için gerekli tedbirleri almaya zorlayan düzenlemeler yapma” ve gerektiğinde sağlık durumuna yeterli bakımı sağlamak için yeterli - personel, teçhizat ve diğer- donanıma sahip bir kuruluşa uygun tedaviye erişimlerini güvence altına almak olarak göstermektedir.

Her ne kadar COVID-19 olağan dışı bir durum, bir doğal afet sayılabilirse de bu durum devletin pozitif yükümlülüğünü kaldırmayacaktır. AİHM, *Budayeva ve diğerleri* davasında insan kontrolü dışında gerçekleşen doğal afetlerde devletin pozitif yükümlülüğünün normal durumlar kadar somut olmasa da devam ettiğini belirtmiş ve devletin doğal afet öncesi sivililerin yaşam ve sağlığının korunması için yaşamsal önemde olan önlemleri almış olmamasını bir ihlal kabul etmiştir.

Tüm bu çerçevelerden değerlendirildiğinde öncelikle devletin olağanüstü durumlarda dahi bireylerin yaşam hakkını koruyacak sağlık önlemlerini almış olması, usulleri kurmuş

olması gerekir. Ardından salgın bazında gerekli usulleri kurmuş olması gerekir. Bir çok devletin salgın sonrası yayınladığı kılavuzlar buna örnektir. Sonrasında yeterli donanım, teçhizat, personel ve diğer hazırlıklar asgari seviyede de olsa yeterli olmalıdır ve sistematik bir sorunun olmaması gerekir. Mahkeme devletlerin kaynaklarının kısıtlı olduğunu ve her durum için önlemi almanın imkansızlığının farkındadır. Ancak bu önlemler alınmalıdır, “yöntem seçimi”nde devletler serbest bırakılmaktadır ancak *Brincat-Malta* davasında altı çizildiği gibi bu kaynak yetersizliği devletlerin pozitif yükümlülüğünü ortadan kaldırmamaktadır ve azaltmamaktadır. Bu anlamda devletler kaynaklarını kullanmada bir “zor seçim” ile karşı karşıyadır.

Yoğunluk da bu bakımdan bir mazeret sayılmamaktadır. AİHM *Asiye Genç* davasında hastanelerde “boş yer olmamasının hastaların gelişinin birdenbire artmasından doğan öngörülemez bir yer sıkıntısına bağlanamayacağı ve devletin kamu hastane hizmetinin düzgün bir şekilde örgütlenmesi ve daha genel olarak sağlık koruma sisteminin doğru işleyişini sağlamak için yeterli özeni göstermemiş olduğunu ortaya koyduğu” sonucuna varmıştır.

BM Paktı ve tüm diğer insan hakları sözleşmeleri hakların kullanımında ayrımcılığı sert şekilde reddeder. Bu çerçevede sağlık hakkı ile bağlantılı yaşam hakkını güvence altına alma yükümlülüğü bakımından devlet ve yetkililer ırk, din, dil, cinsiyet, köken gibi ayrımcılıklar yapamayacakları gibi genç-yaşlı, hastalıklı-sağlıklı, öğrenme zorluğu ya da otizmliler ile diğerleri arasında ya da cinsel yönelimlere dayanan veya herhangi bir başka ayrımcılık içerecek şekilde öncelikli bir muamele de gözetemezler.

Pandemi dönemi yoğunluğu nedeniyle yaşam şansı çok azalan bir kişinin yerine daha fazla şansı olan bir kişiyi tedaviye almak ile ilgili durumlarda Mahkeme özellikle doktorların vereceği kararın kesin bir açıklıkla yasal düzenlemeyle belirlenen sürece uygunluğunu aramaktadır yani keyfi ya da öznel kararların engellenmesini istemektedir. Sonuç olarak böyle bir duruma ancak bir prosedür çerçevesinde nesnel koşullara göre devletin belirlediği yetkili uzmanlar karar vermelidir.

Son olarak devletler haklar ve özgürlükler bakımından doğası gereği eşit olmayan konumdaki bazı grupların bu haklara erişimleri için bazı özel “uygun önlemleri” alma yükümlülüğü de vardır. Bu çerçevede öncelikle yaşlılar ve kronik hastalar, sağlık hizmetine erişim bakımından engelliler özel önlemler alınması gereken gruplar arasında sayılabilir. Özellikle de toplu olarak “elverişsiz koşullarda” bulunan tutukluların ve sığınmacıların için devletler durumlarına uygun önlemler almak yükümlülüğü vardır.

Bu çerçeveden bakıldığında eğer insan odaklı bir bakış açısı ve politika benimsenirse insan hakları hukuku devletlerin gelecekteki o aslında beklendik olan beklenmedik salgın,

doğal afet, iklim felaketleri için nasıl davranmaları gerektiğini gösterir bir kılavuz olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: COVID-19, insan hakları hukuku, pozitif yükümlülük, yaşam hakkı, sağlık hakkı,

ULUSLARARASI BİR ETİK SORUN OLARAK COVID-19: HAYVAN HAKLARI VE İNSAN HAKLARI NASIL KESİŞİYOR?

Mustafa ATATORUN*

Covid-19, hayvan hakları ile insan haklarının kesiştiği bir nokta olarak nasıl açıklanabilir ve ne tür bir ahlaki sorumluluk gerektirmektedir? Bu çalışmanın konusu olan söz konusu soruların cevabı Covid-19'un nasıl ortaya çıktığı ve etkilerinin neler olduğuyla ilgilidir. İnsandan insana bulaşarak bütün dünyayı etkisi altına alan bir pandemiye dönüşen ve kısaca Covid-19 olarak adlandırılan yeni tip Korona virüsün muhtemel kaynakları arasında yarasalar, karıncayiyenler (pangolinler), kirpiller ve misk kedileri gibi çeşitli vahşi ve egzotik hayvanlar gösterilmektedir. Bu hayvanların insanlarla yakın teması ise, başta Çin olmak üzere Asya'nın çeşitli ülkelerindeki canlı hayvan pazarlarında gerçekleşmektedir. Birçok Asya ülkesinde kültürel bir uygulama olan canlı hayvan pazarlarındaki sağlıksız şartlar ve hayvanlara yapılan kötü muameleler bütün dünyaya yayılan Covid-19 sağlık sorununun çıkış noktasını teşkil etmektedir. Her ne kadar Asya'daki belirli toplumların yemek kültürü içinde yeri olsa da, söz konusu pazarlarda satılan vahşi ve egzotik hayvanlar hijyenik olmayan şartlar altında birbirlerine çok yakın ve hatta temaslı biçimde tutularak, hayvanların nefeslerinin, kanlarının ve dışıklarının birbirlerine bulaşması söz konusu olmaktadır. Bununla birlikte, yemek için satılan hayvanlar kötü muamelelere maruz bırakılarak kesilmekte veya başka şekillerde öldürülmektedirler. Bütün bu sağlıksız şartlar ve uygulamalar da, hayvanların vücutlarında bulunan bazı tehlikeli virüslerin yayılması ve mutasyon geçirmesi için ideal şartların oluşması anlamına gelmektedir. Çoğu bilim insanı, Covid-19'un insanlara geçişini sağlayan mutasyonun böyle bir ortama sahip Çin'deki bir canlı hayvan pazarında gerçekleştiğini düşünmektedir. Daha da kötüsü, küresel bir salgına dönüşmemiş olsa da, geçmişte etkisini bölgesel olarak göstermiş SARS, MERS ve H1N1 gibi ölümcül virüs türlerinin çeşitli hayvanlardan bulaşmış olması, Covid-19'un neden olduğu salgının son olmayabileceğini işaret etmektedir. Ortaya çıkan ölümcül virüsler, tespit edildikleri durumlarda hayvanların itlafına sebebiyet verirken; bulaştıkları insanların da ciddi sağlık sorunları yaşamalarına ve hatta ölümlerine yol açmaktadır.

2020 yılında Covid-19'un bütün dünyaya yayılması ile, ülkeler kapanma ve karantina kararları almak zorunda kalmışlar, insanlara sokağa çıkma kısıtlamaları dahil, hem yurtiçi hem

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

de yurtdışı seyahatlere yasaklar veya sınırlandırmalar getirmişlerdir. İnsanların en temel hakları olan hayat ve sağlık hakkına ulaşmalarının zorlaşması veya tamamen ortadan kalkması başta olmak üzere, bazı özgürlüklerinin kısıtlanması ile karşı karşıya gelmişlerdir. Asya'daki canlı hayvan pazarlarında görülen kültürel uygulamanın dünyadaki diğer insanlara zarar vermesi söz konusudur. Aslında, buradaki vahşi veya vahşi olmayan hayvanların bir arada tutulması, farklı şekillerde ve acı çektirilerek öldürülmeleri, mutasyona uğrayan virüslerin yayılarak hayvanların itlafına yol açması gibi durumlar onlar açısından da bir hak ihlali durumu sayılabilir. Hayvan haklarının bu şekilde ihlal edilmesi, ortaya çıkan virüsün yayılması ile başka insanların hayatlarını tehlikeye atarak insan haklarının da ihlal edildiği bir etik sorunu ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla Covid-19, hayvan hakları ile insan haklarının kesiştiği bir noktada durmaktadır.

“Kesişimsellik” analizi ilk olarak hukuk ve siyaset teorisinde kullanılsa da, daha sonra uluslararası ilişkilere de uygulanarak özellikle feminist kuram içinde kendine yer bulmuştur. Bu bağlamda “kesişimsellik”, cinsiyet, ırk ve sınıf gibi farklı kategorilerin birbirleriyle etkileşim ve etkilerine odaklanan bir analiz biçimini ifade etmektedir. Bu çalışmada ise “kesişimsellik”, hayvan ve insan kategorileri bağlamında, Covid-19 salgını çerçevesinde kullanılmaktadır. Böylece, hayvan hakları ve insan hakları arasındaki etkileşim ve bunun etik boyutu ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Covid-19'un nedeni olarak görülen hayvanlara insanların yaptığı kötü muameleler ile Covid-19'un insanlara verdiği zararlar arasında doğrudan bir bağlantı vardır ve ortaya çıkan sorun temelde ahlakidir. Daha açık bir ifadeyle, belirli toplumlarda görülen, satılmak üzere vahşi ve diğer hayvanların sağlıksız şartlarda temas halinde birlikte bulundurulmaları, yine hijyenik olmayan şartlarda kesilmeleri ve öldürülmeleri sürecinde ortaya çıkan Covid-19, insanların hayat ve sağlık haklarını kaybetmeleri başta olmak üzere, bazı özgürlüklerin devletler tarafından sınırlandırılmasına veya askıya alınmasına neden olmuştur. Buradan hareketle, hayvan hakları insan hakları ile kesişerek, etkisini göstermiş olmaktadır. Kısaca bu çalışma, Covid-19'un, aslında hayvan haklarının ihlaliyle ilgili bir etik ihlalin sonucunda ortaya çıktığını ve insan haklarını etkilediğini öne sürmektedir. Çözüm önerisi olarak ise, uluslararası kozmopolitan etik bir yaklaşımın zorunlu olduğunu savunmaktadır. Çünkü, her ne kadar Asya'nın bazı hayvan pazarlarındaki uygulamalar o toplumların kendi kültürlerine mündemiç olsa da, bunun bütün dünyaya yayılan salgın bir hastalığa sebebiyet vermesi, böyle kültürel uygulamaların kozmopolitan etik ilke ve kurallar çerçevesinde ele alınmasına ve düzenlenmesine gerek olduğunu göstermektedir. Covid-19 bütün dünyada temel bazı insan haklarının geçici dahi olsa askıya alınması tecrübesini yaşatmıştır. Bunun kalıcı olarak ortadan kaldırılması ise, belirli toplumların yemek kültürü

içinde olan canlı hayvan pazarları, vahşi hayvanların bir arada tutulması, öldürülmesi, satışı ve yenmesi ile ilgili evrensel kısıtlayıcı düzenlemeleri içeren ahlaki sorumluluğun üstlenilmesinden geçmektedir. Kozmopolitan etik normların etkili olduğu uluslararası bir düzenleme sayesinde ayrıca, insanların hayvanları onlara karşı hiçbir sorumluluk hissetmeden kendi tabiyetleri altına almamaları, onlara istedikleri muameleleri yapmamaları sağlanabilir. Hayvan haklarını garanti altına alan evrensel düzenlemelerle, her zaman ortaya çıkma ihtimali olan salgın hastalıkların sonucunda sınırlandırılan en temel insan haklarına erişiminin önü de açılmış olacaktır.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: Covid-19, Hayvan Hakları, İnsan Hakları, Kesişimsellik, Uluslararası Etik

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN KORONAVİRÜS SINAVI: İNSAN HAKLARI EKSENİNDE BİR İNCELEME

Yusuf Gökhan ATAK*

Koronavirüs salgını siyasi, ekonomik ve sosyal alanlardaki etkileri itibariyle uluslararası ilişkilerde yeni bir dönemin habercisi niteliğindedir. İnsan sağlığı için uzun süredir eşit görülmemiş ölçüde büyük bir tehdit barındıran bu virüs, yalnızca bireyleri değil, örgütlerin ve devletlerin temel değerlerini de enfekte etme riskini beraberinde getirmiştir. Zira kısa süre içinde dünya gündeminin merkezine oturan salgın, devletleri olağanüstü tedbirler almaya mecbur kılmış, bu durum bireylerin temel hak ve özgürlükleri çerçevesinde yeni tartışmalara kapı aralamıştır.

Kurucu antlaşmalarında ifade edildiği şekliyle, insan onuruna saygı, özgürlük, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygı gibi değerler üzerine kurulmuş olan Avrupa Birliği (AB), pandemiyle birlikte söz konusu değerler ekseninde yeni bir sınamanın içerisine girmiştir. Nitekim “COVID-19 sonrası dönemde insan hakları temelli iyileşme” konulu AB Konseyi sonuç bildirgesi de, kriz zamanlarının insan haklarına ve demokratik değerlere saygı bakımından bir nevi test teşkil ettiğine dikkat çekmektedir.

Pandemi ile insan hakları arasındaki ilişkinin merkezinde sağlık hakkı yer almaktadır. Bilhassa uluslararası ve bölgesel sözleşmeler yoluyla güvence altına alınan sağlık hakkı, esas itibariyle bir pozitif hak olarak öne çıkmakta ve devletin bireylere karşı sağlık alanında yerine getirmesi gereken sorumlulukları güvence altına almaktadır. Öte yandan, sosyal ve ekonomik haklar arasında yer alan sağlık hakkı, yapısı itibariyle birinci kuşak haklarla da yakın ilişki içindedir. Zira sağlık hakkı, yaşam hakkının yanısıra, ayrımcılık yasağı ya da özel hayatın korunması gibi unsurlarla doğrudan bağlantılıdır. Bu durum da bilhassa pandemi esnasında kendisini daha güçlü şekilde göstermektedir.

Kamu sağlığını tehdit eden bir pandemi karşısında, bireyin sağlık hakkının yanısıra genelin sağlığının korunması da elzem bir ihtiyaç olarak kendisini göstermekte, kamu sağlığı birtakım kişisel hak ve özgürlüklerin kısıtlanmasına yol açabilmektedir. Nitekim uluslararası ve bölgesel sözleşmeler de, pandemi şartlarında kamu sağlığı adına birtakım hakların askıya alınmasına, dolayısıyla hükümetlerin olağanüstü tedbirlere başvurmasına olanak tanımaktadır. Öte yandan, pandemi gerekçesiyle bireylerin özgürlüklerini kısıtlayacak tedbirlerin keyfi ve

---

* Arş. Gör., *Galatasaray Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*

ayrımcı değil, ölçülü ve bilimsellik temelli olması gerekmektedir. Zira AB üye devletlerinin tamamının taraf olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi de, alınacak tedbirlerin kamu sağlığı amacı dışında uygulanamayacağını ve yasayla öngörülmüş olması gerektiğini belirtmekte, ayrıca alınacak önlemlerde göz önünde bulundurulması gereken bir unsur olarak, demokratik bir toplum vurgusu yapmaktadır.

Bu çerçevede, pandemi tehdidi karşısında hükümetler tarafından alınacak kısıtlayıcı önlemler ile insan hakları normları arasındaki hassas dengenin gözetilmesi, krizin otoriterleşme eğilimi için bir fırsata çevrilmemesi gerekmektedir. Ancak yürütme erkinin geniş yetkilerle donatılıp, olağanüstü tedbirler aldığı koronavirüs pandemisi sürecinde, insan haklarına saygı bağlamında yeni riskler gün yüzüne çıkmıştır. Bu riskler, kaçınılmaz olarak AB üye devletleri, dolayısıyla Avrupa bütünleşmesi için de kendisini göstermektedir.

Esasen pandemi krizi, AB'nin temel değerleri bağlamında halihazırda çeşitli meselelere karşı karşıya kaldığı bir dönemde patlak vermiştir. Sığınmacı kriziyle mücadelede AB'nin normatif güç kimliğiyle bağdaşmayan uygulamalar, bilhassa Vişegrad Grubu ülkelerinde kendisini gösteren hukuk devleti ve çoğulculuk ilkelerine yönelik ihlaller, ayrıca Avrupa Parlamentosu içerisinde ve neredeyse bütün üye devletlerde popülist siyasi partilerin yükselişi son yıllarda Avrupa bütünleşmesinin temel sorunlarından birkaçı haline gelmiştir. Koronavirüs pandemisi ise, mevcut krizlere bir yenisinin eklenmesine ve AB için temel değerler bakımından ilave sınamaların ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Bahsi geçen sınamalar karşısında, AB'nin yanısıra, Birleşmiş Milletler'in ve Avrupa Konseyi'nin dikkat çektiği unsurları iki kategoriye ayırmak mümkündür. İlk olarak siyasi iktidar, koronavirüs pandemisi gerekçesinin arkasına sığınarak temel hak ve özgürlükleri ölçüsüz şekilde sınırlandırmamalı, olağanüstü hal gibi uygulamalar yürütme erkinin süresiz biçimde siyasi kontrol dışına çıkmasına yol açmamalıdır. Dolayısıyla, hukuk devleti ve demokratik değerler pandemiyle mücadelenin kurbanı haline gelmemelidir. Yine bu bağlamda, kamu otoritelerince hayata geçirilen tedbirler amacına uygun olmalı, birey üzerinde tahakküm kurma hedefi gütmemelidir. Örneğin, koronavirüsle mücadelede çeşitli avantajlar sağlayan mobil uygulamalar, devletler tarafından bireyleri daha sıkı şekilde kontrol etmeye yarayan bir araç haline indirgenmemelidir.

Diğer uluslararası aktörler gibi, AB'nin bu süreçte insan hakları bakımından göz önünde bulundurması gereken ikinci ilke, ayırım gözetmemedir. Nitekim AB Temel Haklar Şartı da, herkesin ulusal hukuk ve uygulamalar uyarınca koruyucu sağlık hizmeti alma ve tıbbi tedaviden yararlanma hakkına sahip olduğunu ifade etmektedir. Öte yandan, ayırım gözetmeme ilkesi yalnızca tıbbi hizmet sağlanması esnasında değil, kısıtlayıcı tedbirlerin uygulanmasında da

dikkat edilmesi gereken bir husustur. Zira seyahat özgürlüğünü kısıtlama gibi tedbirler, herhangi bir bilimsel dayanağı olmayacak şekilde, göçmenler veya romanlar gibi belirli bir azınlık grubunu hedef almamalıdır. Dolayısıyla, pandemiyle mücadelede toplumun hiçbir kesimi ötekileştirilmemeli, azınlık mensupları günah keçisi haline getirilmemelidir.

AB'nin koronavirüs pandemisi sürecinde, yukarıda belirtilen unsurlar çerçevesindeki politikalarını, birbiriyle etkileşim halindeki iki analiz seviyesinde ele almak gerekmektedir. Söz konusu analiz düzeylerinden ilki AB'dir. Bir başka ifadeyle, ilk olarak bir uluslararası aktör olarak AB'nin, bu çalışmanın konusunu oluşturan alanlarda kurucu antlaşmalarında öngörülen sorumlulukları ve yetkileri ile söz konusu sorumluluk ve yetkiler temelinde çeşitli organlarının faaliyetlerinin incelenmesi gerekmektedir. AB üyesi devletler ise ikinci analiz düzeyini teşkil etmektedir. Bir yandan Birlik düzeyini etkileyen, diğer yandan Birlik düzeyinden etkilenen üye devletlerin çalışma konusu bağlamındaki politikaları, Birlik düzeyiyle etkileşim içerisinde analiz edilmelidir.

Dolayısıyla bu çalışmada, AB'nin koronavirüs pandemisi karşısındaki politikaları insan hakları perspektifinden irdelenmekte, normatif temeller üzerine inşa edilmiş olan Birliğin koronavirüs sınavından insan hakları bağlamında ne ölçüde başarılı bir sınav verdiği sorusuna cevap aranmaktadır. Bu kapsamda, yapılacak olan analizin çerçevesini mümkün kılması amacıyla öncelikle pandemi-insan hakları ilişkisi incelenmekte, bu alandaki temel ilkeler ortaya konulmaktadır. Ardından AB'nin ve üye devletlerinin koronavirüs sürecindeki politikalarının Birliğin temel normlarıyla ne ölçüde uyum gösterdiği tartışılmaktadır. Böylelikle bir yandan salgının AB'nin normatif temelleri ve Avrupa bütünleşmesinin gidişatı üzerindeki etkisi, diğer yandansa bir pandeminin insan haklarına ve demokratik değerlere saygı bakımından ne tür riskleri beraberinde getirdiği ortaya koyulmaktadır.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: Avrupa Birliği, koronavirüs, insan hakları, sağlık hakkı, ayırım gözetmeme ilkesi, hukuk devleti

SAHRAALTI AFRIKA'DA SEÇİM TEMELİNDEKİ PANDEMOKRASİ

Volkan İPEK*

Antik Yunan döneminde siyaset temelinde değil felsefe temelinde ele alınan demokrasinin bileşenleri yakın tarihte çeşitli görüşlere göre farklılık göstermiştir. Demokrasi temelinde, rejim meşruiyeti, sınıf yapısı, milli yapı, basın, kuvvetler ayrılığı, siyasi ve anayasal yapı ile siyasi liderlik gibi bileşenlerin bir ürünüdür (Diamond, Linz, Lipset 1988). Bununla birlikte, demokrasi sadece bu bileşenlerin tek bir ülke üzerindeki özel etkisiyle değil birçok ülke üzerindeki genel etkisiyle ölçülebilir (Huntington 1991). Aynı zamanda demokrasi sadece siyasi ve sosyal bileşenlerin birden fazla ülke üzerindeki etkisiyle de anlaşılabilir. Bunun yanında ekonomik kalkınma da demokrasinin kalitesini belirleyen önemli bir bileşendir (Pinkney 1993). Ek olarak, demokrasinin kalitesi siyasi, sosyal ve ekonomik bileşenlerin yanında ılımlılık, hoşgörü, sivil yaşam, bilgi ve siyasi katılım gibi kültürel bileşenlerle de ölçülmelidir. (Almond ve Verba 1963, Diamond 1994). Son olarak, demokrasi servest ve adil seçimlerden oluşur. Seçimler hükümet yetkililerinin halkın oyuyla değişebildiği anayasal ve siyasi sistem (Lipset 1960), hükümetin halka karşı sorumlu olduğu ve bu sorumluluğun halk tarafından adil seçimlerle verildiği siyasi sistem (Dahl 1978), halkın halk tarafından düzenli oy sistemiyle belirlenip yönetildiği sistem (Peenock 1979), halkın seçimler aracılığıyla siyasi katılım gösterebildiği ve yöneticilerin halka karşı sorumlu olduğu sistem (Diamond, Linz, Lipset 1990), halkın dürüst ve eşit seçimler içinde serbestçe oy kullanıp yöneticileri belirlediği yirminci yüzyıl siyasi sistemi (Huntington 1991) veya yöneticilerin anayasal seçimlerle belirlendiği rejim (Alvarez, Cheibub, Limongi, Przeworski 1996) olarak tanımlanabilir. Seçimler COVID 19 salgını boyunca tüm dünyada olduğu gibi, postkolonyal dönemde sömürgeciliğin devam eden etkileri, iç savaşlar, ekonomik krizler, neokolonyalizmin yarattığı baskılar, açlık, kuraklık ve askeri darbeler gibi etkenlerle bir türlü tam olarak gelişmemiş Sahraltı Afrika'da da görülmüştür. Teorik boyutuyla demokrasi bileşenlerini bağımsızlıklarından günümüze tam olarak yerleştirememiş Sahraltı Afrika ülkeleri COVID 19 salgını boyunca kendi genel ya da başkanlık seçimlerini gerçekleştirmişlerdir. Bu bağlamda, salgın öncesinde liderlerin mainipülasyonlarına ya da ülkedeki şartlara bağlı olarak olumsuz anlamda etkilenen ve pek çok kere iptal bile edilen seçimler Sahraltı Afrika'da salgın boyunca yapılmıştır. Salgının dünyada ekonomik ve siyasi olarak hissedilmeye başladığı 1 Şubat 2020

* Dr. Öğr. Üyesi, *Yeditepe Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü*

tarihinden bugüne kadar toplamda on beş Sahraltı Afrika ülkesi genel ya da başkanlık seçimleri görmüştür. Bu ülkelerdeki seçim sonuçlarına bakıldığında, Seyşeller ve Nijer dışında, bir önceki seçimlerde başa gelen kişinin veya partinin COVID 19 salgını sırasında gerçekleşen seçimleri de kazandığı görülmektedir. COVID 19 dönemindeki Sahraltı Afrika demokrasisi (pandemokrasi) salt seçimler temelinde değerlendirildiğinde gerek halklarda gerekse uluslararası toplumda olumlu izlenim bırakmıştır. Pek çok ülkedeki seçimlerde ilk defa bilgisayar kullanılmış, iktidar partisinin kontrolündeki ordu seçim sonucuna itiraz eden halka şiddet uygulamamış, ECOWAS gibi bölgesel örgütler ise seçimleri dikkatle izleyerek iki dönemden fazla Cumhurbaşkanlığı yapmış kişiler üzerinde gerekli baskıyı kurabilmiştir. Ne var ki bu pandemik sorunsuz değildir. Nijer 31 Mart 2021 tarihinde bir askeri darbe girişimiyle karşılaşmış, Mali ise 18 Ağustos 2020 tarihinde gerçekleşen ve Cumhurbaşkanı Boubacar Keita'nın istifasına neden olan askeri darbe yönetimine karşı 24 Mayıs 2021 tarihinde bir darbe daha yaşamıştır. Mali'deki ve Nijer'deki askeri darbeler on beş Sahraltı Afrika ülkesinde kendisini en açık olarak seçimlerle gösterebildiği Afrika pandemik sisteminin başarısızlığı gibi görünse de aslında bundan daha fazlası da vardır. Bu on beş ülkeden Kamerun'da 9 Şubat 2021 seçimlerini kazanan ve muhalefeti sindiren Paul Biya ülkenin bağımsızlıktan bugüne olan sürecindeki tek lider olarak dünyanın en uzun süre görevde kalan Cumhurbaşkanı unvanını elde etmiştir. Bunun yanında Mali'deki 18 Ağustos darbesini yapan cuntanın yerini alan Geçici Hükümet'teki beş kişiden üçünün asker kökenli olması Mali'de sivil yönetimin geleceği konusunda şüpheler uyandırmıştır. 24 Mayıs 2021 tarihinde Geçici Hükümet'e yapılan darbe ise Mali geleceğindeki sivil yönetim hayallerinin yıkılmasına neden olmuştur. Yine 27 Aralık 2020 tarihinde genel seçimlerin yapıldığı Orta Afrika Cumhuriyeti'nde seçimi kazanan iktidar partisi Birleşik Kalpler Hareketi güvenlik bahanesini öne sürüp Kouli'deki ve Ngoundago'daki seçmenlerin oy vermesini engellemiştir. Aynı yasak Burkina Faso'da da getirilmiş, iktidar partisi aynı nedenlerle 400.000 kişinin oy vermesini engellemiştir. Uganda'daki 14 Ocak 2021 Başkanlık seçimlerinden önce Cumhurbaşkanı Yaweri Museveni ona rakip olan Bobi Wine'ı sekiz kere hapse atmış, Tanzania'da ise muhalefet partisinin lideri 28 Ekim 2020 seçimlerinden önce kaçırılmıştır. Burundi'deki 20 Mayıs 2020 yılındaki genel seçimlerden önce ise iktidar partisi Demokrasinin Korunması için Milli Konsey'in gençlik kolu Imbonerakure halktan partini seçim kampanyası için vergi toplamış, halkı iktidar partisine oy vermek için zorlamıştır. Bu çalışma COVID 19 dönemindeki Sahraltı Afrika pandemik sisteminin seçim özellikleriyle ve sorunlarıyla bir bütün olarak inceleyecektir.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: Seçimler, Afrika, COVID 19, Demokrasi

COVID-19 SÜRECİNİN İRAN İÇ POLİTİKASINA ETKİSİ

Atay AKDEVELİOĞLU*

Bu sunuşun temel varsayımı, İran'da iç politik gelişmeler üzerinde COVID-19 Pandemisi'nin belirgin biçimde etkili olduğudur. Pandeminin iç politikada etki doğurmasına yol açan iki temel gelişme bulunmaktadır. İlk gelişme, zaten bir kriz içinde olan İran ekonomisinin, pandemiyle birlikte çöküşe doğru sürüklenmesidir. İkinci gelişme ise, pandemiyle mücadele konusunda hükümetin başarısız olduğuna dair yaygın bir kanının oluşmasıdır. Pandeminin İran iç politikasına etkisi en somut biçimde, pandemi döneminde İran'da yapılan Meclis (Şubat 2020) ve Cumhurbaşkanlığı (Haziran 2021) seçimlerinde görülmüştür. Ekonominin pandemi nedeniyle kötüleşmesinin ve pandemiyle mücadelenin başarısız olmasının sorumluluğunu seçmen öncelikle Ruhani hükümetine yüklemiştir. Dolayısıyla, Reformcu kabul edilen veya en azından Muhafazakâr olmayan Cumhurbaşkanı Ruhani nedeniyle, Muhafazakârların rakibi olan neredeyse tüm politik renkler, seçmen tarafından seçimlerde cezalandırılmıştır. Buna rağmen, ekonominin kötüleşmesinin yarattığı derin hoşnutsuzluk, rejimin sahibi olan Muhafazakârların da seçmen nazarında gözden düşmesine yol açmıştır. Buna rağmen, hem Muhafazakârların alternatifsiz hale gelmesi, hem de Muhafazakâr seçmenlerin saflarını sıkılaştırabilecek ve ekonomik sorunların kamburunu taşımayan bir Muhafazakâr cumhurbaşkanı adayının olması, seçimlerin sonucunun Muhafazakârların aleyhine olmasını engellemiştir.

İran ekonomisi pandemi öncesinde de kötü durumdaydı ve bu durumun iki temel nedeni bulunmaktaydı. İlk neden, İran ekonomisinin yapısal sorunlarıydı ki İran bu yapısal sorunları 40 yıldır çözmeye çalışıyordu. Sözkonusu yapı, 1980'lerin ilk yarısında Humeyni ve ekibi tarafından kurulmuştu. Büyük burjuvazinin tasfiye edildiği ve bu sınıfın rolünü devletin ve dinsel (veya askeri) vakıfların oynamaya çalıştığı İran'ın ekonomik yapısı son derece verimsiz, hantal, yozlaşmış bir tablo sergileye gelmişti. Hem kapitalizmin kuralları ekonominin altyapısını oluşturuyor, hem de kapitalizmin ruhuna aykırı bir sistem, bu kurallar içinde uygulanmaya çalışılıyordu. Bu kapandan bir çıkış yolu bulunabilmesi için rejimin değişmesi gerektiğinden, görünür gelecekte yapısal ekonomik sorunların aşılması mümkün değildi. Pandemi öncesi ekonominin kötü olmasının ikinci nedeni ise, İran'ın nükleer programı başta olmak üzere, farklı nedenlerle ABD'nin uyguladığı ekonomik yaptırımlardı. Katılmaları için tüm devletlere Obama döneminde dayatılan yaptırımlar içinde iki unsur belirleyiciydi: İran'dan petrol alımına son verilmesi ve İran'ın uluslararası finans sisteminden dışlanması. P5+1 ile İran arasındaki Temmuz 2015 tarihli uzlaşılı ile kaldırılmaya başlanan yaptırımların, 2018'in yaz aylarında Trump yönetimi tarafında daha sıkı biçimde yeniden devreye alınması, rantiye devlet

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

olan İran'ın petrol satımına darbe vurdu. Üstelik, petrol fiyatlarındaki görece düşük seyir ve hatta Nisan 2020'de petrolün inanılmaz biçimde eksi fiyatlara düşmesi, İran'ın temel ihracat gelirini çok azalttı. Bundan da kötü olan ise, swift kodu silinen İran bankalarının döviz transferi yapamamalarının, İran'ın tüm ekonomik faaliyetlerini sekteye uğratmasıydı. Her şeyden daha kötü olan ise, İranlıların ekonomik geleceğe dair umutsuz olmalarıydı.

2019'un sonunda COVID-19 virüsü, neredeyse Çin'le eş zamanlı biçimde İran'a ulaştığında, ekonominin daha da kötüye gitmesinden çekinen Ruhani hükümeti, sosyal kapanmaya gitmekten çekindi. Buna rağmen, pandeminin İran'da hızla yayılması nedeniyle, İran ile ulaşım kanallarını kapatan dünyanın zorlamasıyla İran fiilen dünyadan izole oldu. Ruhani hükümeti de içeride kapanmaya gitmek zorunda kaldı. Bu çifte (içten ve dıştan) kapanmanın ekonomik sonucu sadece birkaç ay içinde tam bir yıkım oldu. İşsizlik dramatik biçimde aniden yükseldi. İlerleyen aylarda bu yükselişin durduğuna ve hatta gerilediğine dair resmi istatistik verisi ise toplumda şüpheyle karşılandı. Resmi açıklamaya göre, Ekim 2021 itibariyle işsizlik %10'un hemen altında ama gene bu istatistiğe göre, tam zamanlı çalışan sayısı 13,4 milyondan ve yarı zamanlı çalışan sayısı 9 milyondan az. Çalışan toplam nüfus sadece 22 milyon ama İran nüfusu 85 milyon vatandaş ve tahminen 5 milyon göçmenle birlikte 90 milyon. Üstelik bu resmi veriye göre enteresan biçimde işsizlik azalırken, çalışan sayısı da azalıyor. Ayrıca, 35 yaş altı işsizliğin yüksekliği de dikkat çekici. Bu tablodan, işsizliğin %10'un altında olduğunun açıklanması, özellikle işsizlerin tepkisine neden oldu ve halkın gündelik hayatındaki ekonomik zorluklara dayanma azmini azalttığına dair İran medyasında ve sosyal medyasında eleştiriler yer aldı. Rejimin dayandığı temel sınıf olan Çarşı, para kazanamadığını ve sermayelerini kullanmaya başladıklarına dair şikâyetlerini üst perdeden dile getirmeye başladı. Bu çağrıya cevap vermek için Ruhani hükümetinin açıkladığı esnaf kurtarma paketleri Çarşı'nın şikâyetlerini ortadan kaldırmaya yetmedi. Kapanmayla birlikte enflasyon ve döviz kurları fırladı. Enflasyon kısa sürede %10'dan %45'e çıktı ve Ekim 2021 itibariyle %40 civarında devam ediyor ama bundan da vahim olan husus, açıklanan resmi enflasyon oranına (%40) kimsenin inanmıyor olması ki bu da halkın öfkesini artırdı. Dolar pandemi başladığında resmen 42.000 Riyal'di ve Ekim 2021'de gene kur aynı. Buna rağmen piyasada Dolar pandemi başladığında 140.000 Riyal'di ve ilk aylardan itibaren hızla ve durdurulamaz biçimde yükselmeye başladı. Ekim 2021'de ise iki katına çıkarak 280.000 Riyal'e ulaştı.

Ekonominin böylesine hızla kötüleşmesi karşısında toplumdan yükselen tepkilere karşı Ruhani hükümeti, ekonomideki kötüleşmenin nedenini ABD yaptırımları ve pandemi olarak göstererek kendisini savunmaya çalıştı. Yaptırımlar ve pandemi ile mücadele eden bir ekonomi yönetiminin başarısız olmasının normal olduğunu iddia ederek, bir yandan pandemi nedeniyle mağdur rolü oynarken, diğer taraftan da ABD ile mücadele eden ulusal direniş sembolü olmaya çalıştı. İran medyasının ve sosyal medyasının açıkça gösterdiği gibi, Ruhani hükümeti her iki algı oluşturma çabasında da başarısız oldu. Böyle bir ortamda pandeminin getirdiği ekonomik yıkıma dair insanlar bahane duymak istemedi. Tüm fatura ne ABD'ye, ne de pandemiye kesildi. Halk Ruhani'yi suçladı. Ruhani'yi 2013'te ilk turda cumhurbaşkanı seçen halk, nükleer

meseleye fazla onur kırıcı olmayan bir çare bulacağını düşünmüştü ki 2015'te öyle de oldu. 2015 uzlaşısından sonra ekonomi ve daha önemlisi ekonomiye dair umutlar olumlulaştı ama yukarıda değinildiği gibi 2018'de Trump'ın uzlaşından çekilmesi her şeyi bozdu ve ülke hızla krize sürüklendi. Pandemi öncesinde 2019'un sonunda halk sadece Ruhani'ye değil, tüm rejime isyan eden biçimde sokağa çıktı. 1999 ve 2009 büyük gösterilerinden farklı olarak bu sefer rejimin destekçileri "açız" diyerek sokaktaydı. Meşhed ilk ateşin yandığı yerdi.

Ruhani hükümetinin pandemi karşısında ilk tavrı, sorunu görmezden gelmek oldu. Pek çok gelişmede kullanılan "bu bir ABD komplosudur" tezi burada da kullanıldı. Oysa, sosyal medyanın gösterdiği gibi, İran halkı durumun farkındaydı. Şubat 2020'de yapılan Meclis seçimlerinde katılımın yüksek olması, rejimin öncelikli hedefiydi. Bu öncelik nedeniyle pandemiye gizleme politikasına gidilmişti. Bu politika, İran'ı pandeminin yeni üssü haline getirdi. Pandeminin boyutu gizlenemez hale geldiğinde, hükümet pandemiye kabullendi ama bu sefer de hasta sayısı, ölenlerin sayısı ve pandemiye dair diğer güncel veriyi ya çarpıttı, ya da hiç açıklamadı. Üstelik, pandemiyle mücadeleye dair yapılanlar da şeffaf biçimde ortaya konmadı. İran halkı sosyal medya aracılığıyla gerçek durumu öğrenmeye çalıştı ve bu çaba hem panik havası yarattı, hem de hükümete karşı öfke uyandırdı. Sosyal medyada ulaşılabilen verilerin çok çelişkili olması, panik ve öfkenin artmasında rol oynadı. Bugün bile, gerçek hasta ve ölen sayılarını bilimsel olarak tahmin eden araştırmalar arasında büyük fark var. Devletin resmi verisine ise inanan yok. Hükümetin bu inkârcı ve şeffaf olmayan tavrı, Ocak 2020'de Ukrayna uçağı olayına dair infialin üzerine geldi. Uçak olayındaki halkın tepkisi henüz çok tazeyken, hükümetin benzer bir tutumu pandemi konusunda sergilemesi, halkın öfkelerini artıran başka bir unsurdu.

Pandeminin etkisiyle birlikte sağlık sistemi kısa sürede iflas etti ve halkın sisteme güveni daha da sarsıldı. Oysa, İran'daki pek çok olumsuzluğa rağmen, bölge ülkeleri arasında sağlık hizmetinin görece iyi olduğuna dair bir kanı vardı. Bu yaygın kanı, pandemiyle birlikte yıkıldı. Sağlık sisteminin neredeyse felç olmasını hükümet, ABD ambargosuna bağladı. Bu nedenler İran, pandemi nedeniyle ABD'nin yaptırımları askıya almasını istedi ama ABD "zaten tıbbi malzeme ve gıda ambargo dışında" cevabını verdi. Gerçekte, kimi kalemler ambargo kapsamında olmasa da finansal ambargo nedeniyle, ithalatı serbest olan tıbbi malzemelerin ödemesi zamanında yapılamayınca, ithalat da aksadı ki aşı da buna dâhildi. Pandemiyle mücadeleyi sekteye uğratan ABD ambargosunun, temel insan hakları belgelerini çiğnediği iddia ediyor ki 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ve 1966 İkiz Sözleşmeler hükümleri bu iddiayı doğrular nitelikte.

Diğer yandan, İran'da aşı temini de yeterince sağlanamadı. Bu nedenle, halkın sağlık sistemine ve hükümete güveni daha da sarsıldı. Esas olarak Sputnik aşısı kullanıldı ama Rusya'dan ithalat yetersiz kaldı. Ülkede aşılama oranı şu anda %20'lerde. Gerek Sputnik, gerekse diğer aşılarda temininde asıl neden, Rusya'nın ve Çin'in söz verdikleri zamanda ve miktarda aşığı gönderememeleriydi. Bu açığı kapatmak için yerli aşı Coviran ve diğer yerli aşı projeleri devreye alındı ama henüz hayat geçirilemedi. 2021 yaz aylarında alelacele

uygulanmasına başlanacaktı fakat 2021 Ekim ayına geldiğimizde henüz kitlesel uygulaması başlamadı. Aşı bulmakta İran zorlanırken, ABD’de yaşayan İranlılar 150.000 doz Biontech aşısı hibe ettiler ama Hamaney-Ruhani ikilisi bunu kabul etmedi. Kabul edilmemesinin nedeni olarak, aşının ABD menşeli olması (Türkiye’de Alman aşısı olarak bilinen Biontech, ABD Pfizer firmasının ürünü) ve mRNA teknolojisine güvenilemeyeceği açıklandı. Elbette sözkonusu miktar çok azdı ama aşı olamayan milyonlar, bu sembolik hareket nedeniyle çok kızdı. Aşı yokluğu nedeniyle suçlanan hükümet tepkilerden çekinerek, bir süre sonra her yerden (ABD dâhil) aşı bulmaya çalıştı ama bu çaba yeterli olamadı. DSÖ’nün COVAX programı sayesinde İran da aşı alabildi ama bu program çerçevesinde gelen aşı miktarı da sadece birkaç milyon dozdan ibaret kaldı.

Pandeminin ekonomi ve sağlık alanlarındaki etkisinin ülkenin iç siyasetine nasıl yansıdığı, İran medyası ve sosyal medyası üzerinden takip edilebilir. Diğer yandan, pandeminin hemen ilk aylarındaki Şubat 2020 Meclis seçimleri ve ilerleyen dönemdeki Haziran 2021 Cumhurbaşkanlığı seçimleri de bir göstergedir. İlk seçimde Muhafazakârlar, kelimenin tam anlamıyla ezdi geçti ve neredeyse tüm Meclis’i ele geçirdiler çünkü hem rejim destekçileri, hem de rejim karşıtları Ruhani’den bıkmıştı. Ayrıca, Reformcu adayların veto edilmesi üzerine, rejim karşıtları seçimi boykot etmişlerdi. Dolayısıyla, Sadece Muhafazakârların oy verdiği seçimleri gene Muhafazakârlar kazandı. Daha kötüleşmiş ekonomi ve sağlık ortamında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimi de benzer bir tablo sergiledi. Ultra Muhafazakâr aday Reisi açık farkla ilk turda kazandı. Reisi gibi çok tartışmalı bir siyasi figürün bu başarısı özellikle anlamlıydı. 20 yaşında savcı olup, binlerce insanı astıran, işkence yaptıran, keyfi biçimde hapse attıran Reisi sadece medrese eğitimi alan bir kişiydi. Bir gecede kendini Hüccet-ül İslam ilan etti ve 2021’de de kendinden menkul biçimde Ayetullah oldu. Bir din dışı üniversiteden hukuk diploması aldığı yalanını da iyice uzattı ve sahte diploma yaptırdı. Hamaney seçimden önce ölseydi, muhtemelen İran’ın üçüncü rehberi Reisi olacaktı. Ruhani hükümetinin pandemi dönemi başarısızlığı, İran’ı Reisi hükümetine mahkûm etti.

COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE MODERN OTORİTERYAN EĞİLİMLERİN TARİHSEL VE KURUMSALCI BİR PERSPEKTİFTEN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Nurcan CEYHAN *ve Vildan MEYDAN**

Tarihsel olarak belirli dönemlerde bazı lider tiplerinin ve siyasal rejim türlerinin öne çıktığı ve ilgili dönemi karakterize ettiği bilinmektedir. Huntington'ın demokrasi dalgaları kavramsallaştırmasına paralel bir şekilde 1920'lere kadar demokratik, 1930 ve 1940'larda ise totaliter ve otoriter eğilimli siyasal aktörlerin ve rejim yapılarının baskın konumda olduğu ifade edilmektedir. Yakın tarihe bakıldığında ise bir döngü şeklinde 1980 ve 1990'larda demokratik niteliğe sahip rejimler artış gösterirken, 21. yüzyıl ile beraber otoriter eğilimlere ve rejimlere geri dönüşün tekerrür ettiği gözlemlenmektedir. Bu süreçte önceki dönemlerin totaliter rejim yapıları, rejimin meşruiyetinin sağlanması adına dönüşüm geçirmekte ve totaliter unsurları yumuşatarak otoriter bir görünüm kazanmaktadır. Otoriter karakteristiğe sahip rejimlerin geri dönüşü de önceki versiyonlarından farklılık göstermektedir. Söz konusu rejimler bir anlamda demokrasiye eklenerek, oyunu demokratik kurallar çerçevesinde oynayarak, demokrasinin şekilsel unsurlarını kullanarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum demokratik rejimler ile otoriter rejimler arasındaki keskin sınırların ortadan kalkmasına, hibrid nitelik gösteren gri bölge rejimlerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Kurumsalcı perspektiften bakıldığında siyasal rejimlerin daha çok kurumsal ve normatif bir örgütlenme olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Her bir siyasal rejimin temel yapısal unsurları, kurumları, norm ve genel kuralları değişiklik göstermekte; farklı şekillerde formüle edilmektedir. Bahsi geçen kurumsal düzenlemeler, rejimlerin demokratik niteliklerini karakterize eden unsurları içerebileceği veya demokrasilerdeki otoriter eğilimlerin önünün alınması amacıyla birtakım mekanizmaları hayata geçirilebileceği gibi, otoriter amaçlara da hizmet edebilmektedir. Bir demokratik rejimin kurumsal yapılanması genel olarak siyasal iktidarı elde eden aktörlerin adil, serbest ve rekabetçi seçimler vasıtasıyla belirlenmesi, temel siyasi kurumlar arasında güçler ayrılığı ilkesinin hâkim kılınması, yöneten ve yönetilenler arasındaki ilişkinin hesap verilebilirlik bağlamında düzenlenmesi gibi birçok normatif değer üretimini gerektirmektedir. Tarihsel olarak kurumsal yapılar, kurum ve kuralların bahsi geçen

* Arş. Gör., *Batman Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*

** Arş. Gör., *İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü*

değerlere hizmet etmek amacıyla inşa edildiği bilinirken, günümüzde bu işlevlerini yitirerek dönüşüm geçirdikleri görülmektedir.

Kurumsal düzenlemeler demokratik rejim yapısını koruyabilmek adına oldukça işlevsel olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda tarihsel örnekler bakıldığında özellikle Almanya'daki pratiği ile öne çıkan militan demokrasi anlayışı ile rejim içerisindeki otoriter eğilimlerin önüne set çekilmeye çalışıldığı görülmektedir. Böylece demokratik rejimlerde radikal niteliğe sahip söylemlerin, aktörlerin veya siyasi unsurların kontrol altında tutulması amacıyla anayasal hukuki kısıtlamalar uygulanmakta ve rejimin demokratik niteliğinin korunması amaçlanmaktadır. Almanya'daki söz konusu durum 20. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan totaliter eğilimlerin ve nasyonal sosyalizmin nelere sebebiyet vereceğinin bizzat tecrübe edilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu anlayış günümüzde de sürdürülerek özellikle sağ popülist bir parti olan AfD'ya yönelik anayasal çerçeve dâhilinde hukuki önlemlerin alınması noktasında da gündeme gelmektedir.

Farklı siyasal rejimlerde de Almanya'dakine benzer uygulamalarla karşılaşılacağı gibi günümüzde kurumsal norm, yapı ve unsurlar üzerinde farklı saiklerle düzenlemeye gidildiği gözlemlenmektedir. Kurumsal düzenlemelerin hizmet ettiği anlayış dönüşüm geçirerek daha otoriter bir niteliğe sahip olmaktadır. Bu bağlamda özellikle son dönemlerin popülizm ve illiberalizm dalgası ile beraber demokratik seçimlerle iktidara gelen otoriter eğilimli siyasi liderlerin kurumsal düzenlemeleri fonksiyonel olarak kullandıkları bilinmektedir. Bu durum hem yürütmenin yetki alanının genişletilmesi hem de otoriter eğilimlerin kurumsal norm ve yapılar üzerindeki etkisinden kaynaklanmaktadır. Böylece suistimalci veya illiberal anayasacılık olarak formüle edilen, otoriter eğilimli siyasal aktörlerin anayasal değişiklikler aracılığıyla mevcut konumlarını sağlamlaştırdığı ve özellikle iktidarı daha uzun bir süre ellerinde bulundurmasını sağladığı olgu ile karşılaşılmaktadır.

Kurumsalcı yaklaşımın siyasal rejim anlayışının üzerine inşa edildiği kurumlar, kurumsal yapılar, norm ve kurallar siyasal rejimlerin genel çerçevesini belirlemekte ve dolayısıyla söz konusu çerçevenin dışına çıkılamayacağı garanti edilmektedir. Günümüzde otoriter eğilimler doğrultusunda siyasal rejimlerin sınırlarının kurumsal düzenlemeler aracılığıyla değiştirilmesi ve farklı şekillerde dizayn edilmesi söz konusu olmaktadır. Özellikle pandemi sürecinde siyasal rejimlerin daha da otoriter eğilimler içerisinde olduğu; kurumsal yapılar, normlar ve yapısal unsurların sınırlarının zorlandığı gözlemlenmektedir. Bu durum pandemi ile beraber kamu sağlığı nedeniyle getirilen temel hak ve özgürlükler bağlamındaki kısıtlamalara atıfla ifade edildiği gibi, pandemi sürecinin sebep olduğu dinamikler bahane

edilerek otoriter rejim yapılarının sağlamlaştırılması ve kurumsal düzenlemelerin suiistimal edilmesi çerçevesinde de gerçekleşmektedir.

Siyasal rejimlerin özellikle de demokrasilerin kurumsal dayanakları önemli unsurlar olarak karşımıza çıkmakla birlikte, siyasetin 21. yüzyıldaki genel görünümünde olduğu gibi kurumsal yapıların da otoriter eğilimlerce sınırları zorlanmaktadır. Önceki dönemlerde demokrasilerin sürekliliğinin sağlanması için kurumsal yapıların otoriter eğilimlerin önüne set çekilmesi amacına hizmet ettiği bilinmektedir. Ancak günümüzde rejim niteliklerindeki hibridleşme ve otoriterleşme nedeniyle ne tam anlamıyla liberal demokrasiler ne de otoriter rejimler olarak karakterize edebileceğimiz seçimsel demokrasiler, kendi rejimlerini konsolide etme saikleri doğrultusunda kurumsal yapı ve normları fonksiyonel olarak kullanmaktadır. Bu durum tüm dünya genelinde yansıma alanı bulmakta ve pratik edilmektedir.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: Kurumsalcılık, Otoriteryanizm, Demokrasi, Hibrid Rejimler

COVID-19 PANDEMİSİ VE OTORİTER POPÜLİZMİN ÇIKMAZLARI: ABD VE BREZİLYA ÖRNEKLER

Esra AKGEMCİ*

Bu bildiri, son yıllarda Orbán, Modi, Duterte, Trump ve Bolsonaro gibi liderlerin iktidara gelmesini sağlayan otoriter popülist stratejilerin, COVID-19 pandemisi karşısında nasıl tıkandığını, ABD ve Brezilya örneklerini inceleyerek göstermeyi amaçlamaktadır.

İlk kez 1970’lerin sonlarında Stuart Hall tarafından İngiltere’de Thatcher’ın yükselişini açıklamak için kullanılan “otoriter popülizm” kavramı, bugün hâkim siyasal momenti belirleyen sağcı/aşırı sağcı popülist dalgayı anlamak için önemli bir olanak sağlar. Hall’e göre, Thatcher iktidarında otoriter eğilimlere popülist söylemlerle meşruiyet kazandırılması, Gramsci’nin “pasif devrim” olarak tanımladığı, burjuvazinin hegemonyası zayıfladığı zaman geliştirdiği stratejiler bağlamında ele alınmalıdır. Hall’ün analizinin önemi, sağ popülizmin yükselişini, sadece kapitalist ekonominin dönüşümüyle ilişkilendirmekle yetinmemesinden, aynı zamanda bu dönüşümün toplum üzerindeki sosyo-psikolojik etkilerini de incelemesinden kaynaklanmaktadır. Buna göre, kapitalist birikim sisteminin krize girdiği ve insanların geleceğe olan inançlarını kayb ettikleri dönemlerde, belirli bir “ortak düşman” korkusu oluşturmak ve bu düşmanı, kin ve nefret duyguları uyandırarak ekonomik krizlerden ve suçlardan sorumlu tutmak, toplumdaki kaygı, stres ve paniğin mobilize edilmesini kolaylaştırmaktadır. Thatcher’ın hegemonyasını bu şekilde nasıl güçlendirdiğini gösteren Hall’ün analizi, bugün ABD ve Brezilya örneklerinde Trump ve Bolsonaro’nun nasıl iktidara geldiğinin anlaşılması açısından da önem taşımaktadır. İki ülke örneğinde de 2008 küresel ekonomik krizinin ardından artan ve içinde yaşadığımız dönemin de ruhunu belirleyen güvencesizlik, belirsizlik ve kaygı, otoriter popülizmin yükselişine zemin hazırlamıştır.

Bildiride, Trump ve Bolsonaro’yu iktidara taşıyan otoriter popülist stratejiler beş başlık altında toplanmıştır. Birincisi, yerelcilik (*nativism*), “yerel olmayan” herkesin ve her şeyin tehdit olarak algılandığı muhafazakâr bir görüş olarak ortaya çıkmaktadır. ABD örneğinde yerelcilik, Trump’ın göçmen karşıtı, ırkçı söylem ve politikaları ile kendisini açıkça göstermektedir. Brezilya gibi güncel göç hareketlerinin yoğun olmadığı ancak yüzyıllar boyunca süren göç dalgaları sonucunda etnik ve kültürel çeşitliliğin hâkim olduğu bir ülkede ise göçmenler, Bolsonaro’nun “tehlikeli ötekiler” inşasındaki temel unsurlardan biri haline

* Arş. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

gelmiştir. Bolsonaro'nun, görevdeki ikinci haftasında ülkeyi BM Göç Paketi'nden çıkarması, Trump'ın ABD'yi Dünya Sağlık Örgütü'nden (DSÖ) çekmesi, iki liderin de “küreselleşme karşıtı” söylemlere sıkça başvurması, çoğu zaman klişelere bağlı olarak bir “düşman” tanımlayan ve “uluslararası kurumların ulusal otoriteyi baltaladığı” iddiasını pekiştiren yerelciliğin ürünüdür. Bulaşıcılık ve salgın hastalık tehdidi, insanlık tarihinde her zaman ötekileştirme ile beraber gelişmiş, 1980'ler ve 1990'larda HIV/AIDS'te olduğu gibi, salgın hastalıklardan “ötekiler” suçlanmıştır. Trump ve Bolsonaro'nun Covid-19 pandemisini “Çin gribi” olarak tanımlaması, iki ülkede de salgının ilk günlerinde Asya kökenlilere yönelik ayrımcılığın artmasına yol açmıştır. İlerleyen süreçte ise salgının yayılmasından göçmenleri sorumlu tutan nefret söylemleri hızla yayılmıştır. Ancak iki ülke de belirli aralıklarla pandeminin merkez üssü haline geldiğinde, sağlık sistemlerindeki çöküşün faturasını göçmenlere kesmek zorlaşmış ve salgını kontrol altına almanın hükümetin sorumluluğunda olduğu kaçınılmaz bir şekilde ortaya çıkmıştır.

İkinci olarak, Trump ve Bolsonaro'nun “iyi” ve “kötü” arasındaki savaşta yol gösterici bir “Mesih” olarak öne çıkmasıyla, iki ülkede de lider-fetişizmine dayanan bir Mesih inancı (*messianism*) gelişmiş ve özellikle Evanjelist tabanın desteğini güçlendirmeye yaramıştır. Ortanca ismi "Mesih" anlamına gelen Jair Messias Bolsonaro'nun kampanyası sırasında, takipçileri onu ülkeyi kurtaracak bir “Efsane” (*O Mito*) olarak tanımlamış, benzer şekilde Trump'ın destekçileri de kendisini bir Mesih olarak görmüştür. Mesih inancı, yaklaşan bir tehlikeye işaret eder ve “beklenen liderin” takipçilerinin kurtuluşunu müjdelir. Ne var ki pandemi sürecinde ölüm sayısının hızla artmasının karşısında Bolsonaro, “Ben Mesihim ama mucize gerçekleştiremem” diyerek felaket söylemlerinin, gerçek bir felaket karşısında nasıl çıkmaza girdiğini açıkça göstermiştir.

Üçüncü olarak, iki liderin söylemlerinde de öne çıkan tarihsel uyanış (*historical revivalism*), ülkeyi yeniden büyük ve zengin yapmak ve eski günlerine döndürmek vaadini, belirlenen “ortak düşmanı” ortadan kaldırma şartına dayandırmakta ve böylelikle muhaliflere yönelik baskıcı şiddeti meşrulaştırmaya yaramaktadır. Daha iyi bir geleceğe dair ütöpik bir vizyonun yokluğunda, Zygmunt Bauman'ın tanımıyla “retrotopya” dürtüsü daha belirgin hale gelir ve geçmişin siyasi inşası, cennete dönme arzusunu içeren nostaljik söylemlere dayanır. “Amerika'yı yeniden büyük yapmak”, “Brezilya'yı yeniden harika yapmak” söylemlerinde bunu görmek mümkündür. Bu nostaljik söylem, Mesih inancıyla birlikte liderin otoritesini güçlendirir ve yürütmenin yasama ve yargı üzerindeki üstünlüğüne vurgu yapar. Salgınla birlikte gelecek iyice belirsizleşirken geçmişe dönme arzusu elbette daha baskın hale gelecektir. Ancak Covid-19 öncesi bir dünyaya dönmek ne kadar mümkün, bu da çok büyük bir soru işareti

oluşturmaktadır. Pandemi ilerledikçe hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağı inancı yerleşmeye başlamıştır. Trump ve Bolsonaro'nun salgın hastalığı küçümsemesi, tam da bu yüzdendir. İki lider de sosyal mesafe karşıtı eylemlere katılmış, eyaletlerde alınan önlemleri eleştirmiştir. İki ülkede de eyalet valileri ile federal hükümet arasında yaşanan çekişme dikkat çekicidir. Valilerle merkezi yönetimi arasındaki gerilim arttıkça, bu liderlerin "halkın iradesinin temsilcileri" oldukları ve otoriterlerinin her şeyin üstünde olması gerektiği inancı sarsılmıştır.

Dördüncü olarak, cezalandırıcılık (*punitivism*) silah kültürünü ve bireysel silahlanmayı özendirerek militarizmi tırmandırmakta ve otoriter rejimin güçlenmesi için zemin hazırlamaktadır. Hem Trumpizm hem Bolsonarizm kısa sürede partizan hareketlere dönüşmüş, salgın boyunca iki liderin militanları da "yönetimin 'düşmanları' tarafından yönetilen eyaletlerde" faşizan saldırılarını sürdürmüştür. Herhangi bir suçun kurbanı olma korkusu ve daha fazla ceza talebi, iki lidere desteğin temel unsurları olmuş, kolektif kaygılar daha fazla polis gücü kullanılmasına meşruiyet kazandırmıştır. Ne var ki salgın gibi beklenmedik bir "düşman" karşısında, silahla çözüme dayalı dar bir güvenlik anlayışı yerine insanların "bildikleri dünyanın" toplumsal ve fiziksel koşullarına yönelik tehditleri ortadan kaldırmaya yönelik bir ontolojik güvenliğinin anlayışının önemi ortaya çıkmıştır. Böylelikle "suçla mücadele" için etkili bir söylem olan cezalandırıcılık, uzmanlara, doktorlara ve tıbbi personele dayalı "salgınla mücadelede" işlevini yitirmiştir.

Son olarak, komploculuk (*conspiracism*), tüm sorunların çözümü için basit bir yol göstermekte ve muhaliflerle demokratik kurumlara paranoyak ve komplocu saldırıları teşvik ederek antagonizmi körüklemektedir. Brezilya ve ABD örneğinde, "kültürel Marksizm" olarak bilinen klasik bir aşırı sağ komplo teorisi, Bolsonaro'nun ve Trump'ın hem muhaliflere hem de "müesses nizamın" kurumlarına saldırmanın yeni bir aracı haline gelmiştir. Kültürel Marksizm üzerine kurulu komplolar, Brezilya'da genellikle İşçi Partilileri hedef alırken, ABD'de bu hedef, Trump karşıtlarından İslamcılara, Black Lives Matter hareketinden uluslararası bankalara, Demokratlardan ılımlı Cumhuriyetçilere, derin devletten stand-up'çılara kadar uzanmaktadır. İki ülke de Covid-19 pandemisinin, kültürel Marksistlerin bir aldatmacası olduğu yönünde iddialar bulunmaktadır. Otoriter popülizmin en güçlü damarı, belki de hiçbir bilimsel kanıtın çürütmeye yetmeyeceği komplolardan oluşmaktadır. Dünyanın her yerinde pandemiyle ilgili çeşitli komplolar yıllar geçse de rağbet görmeye devam edecektir. Ancak Trump ve Bolsonaro'nun komploları, salgının yükünü kültürel Marksistlerin üzerine yıkmaya yetmemiştir.

Sonuç olarak, Trump ve Bolsonaro'yu iktidara getiren yerelci, dinî, nostaljik, cezalandırıcı ve komplocu söylemler, Covid-19 pandemisi sürecinde kriz çözmekten çok kriz

yaratmıştır. İki liderin de salgın sürecinde popülaritesini kaybetmesi, otoriter popülizmin, popülizm kısmını zayıflatırken otoriterlik kısmını güçlendirmiş, başka bir ifadeyle otoriter popülist stratejilerin tutarsızlıklarını ve çelişkilerini ortaya çıkarmıştır. Trump iktidarını kaybederken, Bolsonaro giderek artan kitlesel tepkiler, azil talepleri ve art arda istifalarla gelen siyasi krizler yüzünden yaklaşan seçimler öncesinde içinden çıkılması zor bir duruma düşmüştür. Bu bildiri, COVID-19 pandemisini, otoriter popülizmi zayıflatacak başlı başına bir unsur olarak ele almasa da, pandeminin son yıllarda yükselen otoriter popülizm açısından önemli bir kırılma noktası olup olmadığını tartışmaya açmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Otoriter popülizm, COVID-19, Trump, Bolsonaro.

ROMANTİK ANTI-KAPİTALİZMDEN ROMANTİK ANTI-LİBERALİZME: COVID-19 İLE İLGİLİ KOMPLO TEORİLERİ, BİLİM KARŞITLIĞI VE AŞIRI SAĞ

Klevis KOLASI*

Bilim karşıtlığının ve komplo teorilerinin kökenleri Aydınlanma karşıtlığı geleneğine kadar uzanan uzun bir tarihsel geçmişe dayanmaktadır. Bununla birlikte komplo teorileri Covid-19 pandemisi sürecinde küresel olarak yeni bir ivme kazanmıştır. Son zamanlarda, Covid-19 ve büyük güçlerin jeopolitiğinden dünyadaki yaşamın kökenlerine ve günlük siyaset olaylarına kadar her olayın birleşik bir açıklamasını vermeye çalışan bir komplo teorileri yığını zemin kazanmıştır. Tarihteki en zengin ülke olan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) (veya Uluslararası İlişkilerin jargonuyla ifade edecek olursak dünya düzenin hegemonu), en iyi hastaneler ve doktorlara sahip olduğu halde, dünyadaki en çok Covid-19 vakasını, en çok Covid-19 ölüm vakasını ve belki de en yüksek bilim karşıtlığını yaşamıştır. Uzmanlar, Donald Trump yönetiminin farklı davranmış olması durumunda, Covid-19'dan hayatını kaybeden 400.000 Amerikalıdan on binlerce kişinin ölümünün önlenmiş olabileceğini söylüyor. Covid-19 pandemisi ile ilgili üretilen komplo teorilerinin (çip takılması, genlerin değiştirilmesi, kısırlık hatta ABD-Çin küresel mücadelesi gibi) ve aşı karşıtlığı biçiminde boy gösteren bilim karşıtlığının Covid-19 ile mücadelede oynadığı olumsuz rol literatürde yaygın olarak tartışılmaktadır. Ancak Covid-19 ile ilgili komplo teorileri ve bilim karşıtlığının ABD'ye özgü bir olay olmadığı ortadadır. Nitekim Trump yönetimi sırasında öne çıkan söz konusu örüntüler, kolay bir biçimde tespit edilebileceği üzere, diğer gelişmiş kapitalist toplumlarda da görülmektedir. Açık olmayan ve sorunsal olarak karşımıza çıkan şey ise söz konusu örüntülerin nedenleri ve kaynaklarıdır. Uluslararası bir nitelik taşıyan bu örüntülerin açıklanması günümüz ulusal ve uluslararası (dünya) siyasetin krizini anlamak açısından da önemlidir. Söz konusu bilim karşıtlığı nasıl açıklanabilir? Aşılamaya karşı gösterilen rasyonel olmayan tepki rasyonel bir biçimde açıklanabilir mi? Aşı karşıtlığı ve küreselleşme karşıtlığı arasında nasıl bir ilişki vardır? Artan bir takipçi kitlesine sahip kendi liderleri bulunan komplo teorilerin ideolojik olarak güçlenmesinin sosyo-politik nedenleri nelerdir?

Bu yazı, birbirleriyle yakından ilişkili olan yukarıdaki soruları; Georg Lukacs'ın (2003) "romantik anti-kapitalizm" kavramını, komplo teorileri ve küreselleşme karşıtı aşırı sağ siyaseti

---

* Doç. Dr., *Ankara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*

arasındaki ilişkiyi irdelemek için kullanarak cevaplamaya çalışmaktadır. Bu amaçla romantik anti-kapitalizm kavramı ışığında Trump yönetimi örneğindeki aşırı sağ siyaset (küreselleşme karşıtlığı) ile neoliberalizm arasındaki ilişki belirtilecektir. Bu doğrultuda Covid-19 salgını sırasında aşırı sağın siyasi söyleminde yükselen ve “çarpık bir kapitalizm eleştirisi” sunan bilim karşıtlığı ve salgına ilişkin komplo teorilerinin, kapitalizmin şimdiki örgütlenme biçimine işaret eden neoliberalizmin çarklarını yeniden üreten, “romantik bir anti-küreselleşme” tepkisi bağlamında anlaşılabilmesi öne sürülmektedir.

Romantik Anti-Kapitalizmden Romantik Anti-Neoliberalizme

Romantizm hareketi modern burjuva dünyasına muhalefet biçiminde ortaya çıkmıştır. Bu anlamda romantik siyasal felsefe, “burjuva kapitalist yaşantıya tutucu bir tepki” veya “modern dünyanın taşıyıcısı güçlere karşı ideolojik düşmanlık” biçimini almıştır (Löwy ve Sayre 2016: 22). 19. yüzyılda Orta Çağ, artık Aydınlanma’da görüldüğü gibi karanlık bir batıl inanç çağı olarak değil, aksine; her bireye anlamlı bir görev verilen uyumlu ve bütünlüklü bir düzen çağı olarak görülmeye başlanmıştır. Böylece idealize edilmiş bir geçmişe, bugünü değerlendirmekte kullanılacak değer ve modeller kaynağı gözüyle bakmak sanayi kapitalizmi eleştirisinin ilksel temelini oluşturacaktır (Callinicos 2013: 108). Modern Batı düşüncesinin bu eğilimini Lukacs (2003), “Romantik anti-kapitalizm” ifadesiyle tanımlamıştır. Bu açıdan burjuva toplumu eleştirisinin geçmişe dönük bir özlemden esinlendiği tüm düşünce biçimleri “romantik anti-kapitalizm” kavramının kapsamına girmektedir. Löwy ve Sayre (2016: 33) romantik anti-kapitalizmi kapitalizm öncesi değerler adına kapitalizme karşı çıkmak olarak tanımlar. Romantik anti-kapitalizm bu yönüyle hem bir protesto hareketi – “kapitalist burjuva dünyaya karşı, 'kayıp hayaller' dünyasına karşı, iş dünyasının ve karın sert üslubuna karşı tutkulu ve çelişik protesto hareketi” (Löwy ve Sayre 2016: 25) – hem de ekonomik, ve toplumsal sistemdeki kötülüklerin “kültürel kriz”den kaynaklandığını iddia ederek çarpık bir kapitalizm eleştirisi ortaya koymaktadır.

Romantik anti-kapitalizmin konumuz açısından öne çıkan ayırıcı özelliği; burjuva toplumunun kültürel eleştirisini yaparken onu maddi temelinden kopartarak dile getirmesi ve daha da önemlisi karşılaşılan sorunların, eşitsizliğin ve çürümenin (kültürel alanda yaşanan yozlaşmanın) sorumluluğunu şeytani bir avuç insanda (örneğin yozlaşmış yönetici elitler) öznelendirme eğiliminde olmasıdır. Kapitalizmin çarpık bir eleştirisini dile getiren romantik anti-kapitalizmin bu özelliği, onun komplo teorileri ve aşırı sağ siyaseti ile bağlantısını ortaya koymakta ve aynı zamanda kriz dönemlerindeki çekiciliğini ve mevcut toplumsal hiyerarşilerin yeniden üretilmesindeki araçsallığını göstermektedir.

İrrasyonel mit yaratmanın modern biçimleri olarak karşımıza çıkan komplo teorileri, özellikle sosyal medyada yaygın hale gelmiştir. Komplo teorileri, önemli toplumsal ve siyasi olayların nihai nedenlerini iki veya daha fazla güçlü aktörün gizli komplo iddialarıyla açıklamaya yönelik girişimlerdir. Komplo teorisyeni, “belli belirsiz bir şekilde anlamak ister ve sıradan insanlara üstünlüğünü kanıtlamak için narsist bir arzu tarafından yönlendirilir, ancak bunu karmaşık ve mesafeli entelektüel işlemlerle başaramaz. Komplo teorileri, “tıpkı diğer irasyonel inançlar gibi, örneğin; ırkçılık, kompleks olanı elverişli bir formüle dönüştürmenin bir kısa/kestirme yolunu sağlar ve aynı zamanda eğitim ayrıcalıklarından dışlanan birinin hala ‘bilen’ bir azınlığa ait olduğu konusunda bir rahatlık sunar” (Adorno 2002: 61). Böylece çağdaş komplo teorisyeni, hem popülist (bilginin resmi tanıma ve belgelendirme prosedürlerinden dışlanmış bir halk adamı olarak) hem de seçkincidir (büyük sırrı sadece o keşfetmiştir).

Bugün tüm dünyanın, 1929-1933 Büyük Buhranı’ndan bu yana en ciddi ekonomik kriz ile karşı karşıya olduğu öne sürülmektedir. Uluslararası mal, üretim ve tedarik zincirinin kısmen bozulmasına eşlik eden kapanma ve mesafe önlemleri; üretim ve dağıtımın örgütlenme biçiminde (neoliberalizmin) radikal bir değişikliğin olmamasıyla birleştiğinde, özellikle küçük işletmeler için işsizliği ve iflası çarpıcı biçimde artırdı.

Artan yoksullaşma, eşitsizlik, umutsuzluk ve hayal kırıklığı koşullarında; özellikle geleneksel orta sınıf olarak adlandırılabilirler (küçük işletmeler ve aile girişimleri) arasında, çoğu kişinin, sorumluluğu şeytani bir avuç insanda öznelletiren sihirli, hızlı, basit ve tüketici açıklamalar araması eğilimi öne çıkmaktadır. Umutsuzluk ne kadar derin olursa, durumun fantastik açıklamalarına duyulan ihtiyaç da o kadar güçlü olur. Böylelikle komplo teorileri, tüm dünyada uluslararası kapitalizmin ve küreselleşmenin güçlerine karşı bir muhalefeti dile getirmenin popüler bir yolu haline gelmiştir (Byford 2011).

Aşırı sağın ayırıcı özelliklerinden birisi siyaseti bir komplo olarak görmesidir. Aşırı sağ siyasetini oluşturan toplumsal bileşenler ve kullandığı ideolojik araçlar, kapitalist gelişmenin miras bıraktığı ve yeniden oluşturduğu toplum tipiyle, siyasetle, çatışmalarla ve güvensizliklerle yakından bağlantılıdır. Aşırı sağın eskinin yeniden yapılandırılması ve yeninin özümsemesi yoluyla başarmaya çalıştığı şey, ayrıcalığı ve hiyerarşiyi popüler kılmak; sallantıda olan eski bir rejimi kitlelerin dinamik, ideolojik olarak tutarlı bir hareketine dönüştürmektir. Aşırı sağ bazen bilinçsizce, demokratik reform dilini hiyerarşi davasına uyarlar ve benimser (Robin 2018).

Trump, Eski Muhafazakârlık (*Paleoconservatism*) ve Romantik Küreselleşme Karşıtlığı

“Kendi teorisine göre, yalnızca kâr birikimiyle yönlendirilen bir ekonomik sistem olan kapitalizm, en az NAACP [Siyahi İnsanların Gelişmesi İçin Ulusal Birlik] veya komünizm kadar geleneğin düşmanıdır.” Beyaz üstünlüğünü savunan önde gelen bir “eskimuhafazakar” isim olan Samuel Francis’e ait yukarıdaki alıntı (aktaran Kiely 2019: 126), Trumpizm ve romantik anti-neoliberalizm arasındaki ilişkiyi kavramak açısından önemlidir.

Günümüzde komplocuların kimliği ve yeri değişmiş olsa da “yabancı” veya “kozmpolit” güçler tarafından yönetilen seçkinlerle ilişkilendirilen ortak komplo teması aynı kalmıştır. Genel olarak aşırı sağcılar, sorunların kaynağı olarak gördükleri “yozlaşmış elitleri” bir halkın/ulusun “doğal” eğilimlerini ya onların “doğal” ya da “meşru” isteklerini baltaladığı düşünülen uluslararası veya kozmpolit kuruluşlarla bağlantılı kişiler olarak tanımlanma eğilimindedir. Trump, “yamuk Hillary” ifadesini sürekli tekrarlarken; George Soros’un hem Meksika’dan gelen sözde “yasadışı göçmenlerin” akınından hem de siyasi muhalefetten sorumlu olduğunu iddia ederek geleneksel Yahudi karşıtı bir “Yahudi Dünyası Komplosu” başlattı. Dahası, medya ve gerçekler gayri meşrulaştırılırken (çünkü resmi medya ve bilgi edinme kaynakları gizli güçlerin kontrolünde) “alternatif gerçekler” ve yalanlar meşrulaştırıldı (Jackson 2021: 5).

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de aşırı sağ, özel mülkiyet ve ücretli emeğin sömürülmesine dayalı üretim ve piyasa mübadelesi gibi kapitalizmin kilit unsurlarına itiraz etmezken; sermayenin uluslararasılaşan ve küreselleşen özelliklerine ve “üretim” ile “finans” arasındaki ayırımına odaklanmaktadır (Saul 2015: 30). Genel olarak aşırı sağ ve özel olarak Trumpizm, söylem düzeyinde; yozlaşmış seçkinler ile ihanete uğramış halk arasında bir antagonizma inşa eder. Ancak bunu yaparken, mülkiyetin, gelirin ve güç kaynaklarının eşitsiz dağılımından oluşan fiili tahakküm bağlantısını eleştirilerinin dışında tutar. Bunun yerine, mevcut kapitalist ilişkileri verili alarak mevcut koşulların bir eleştirisini sunarlar. “Sistem karşıtı” söylem, verili bir hedef olarak alınan kapitalizme yönelik değil, liberal temsili demokrasi sistemine yöneliktir (Baier 2016: 51). Trump’ın küreselleşme karşıtı söyleminin çekiciliği bu bağlamda daha anlaşılır olmaktadır. Küreselleşmenin teşvik ettiği çok-kültürlülüğün varsayılan “kültürel birliği” ve “organik bağları” bozduğu iddiasında olan aşırı sağ siyaseti, toplumsal ilişkilerdeki çelişkileri ve gerilimleri kültürel düzleme taşıyarak, bu sefer de “küreselleşmesiz bir neoliberalizmin” yeniden üretilmesini sağlamaktadır. Örneğin Trump yönetimi, bir taraftan liberal elitlerin projesi olarak gördüğü serbest ticaretin ve ticaret anlaşmalarının işsizliğe neden olduğunu ileri sürerken, diğer taraftan şirket vergilerini

indirmeye devam etti ve hatta belirli finans şirketlerinin yöneticilerini yönetime alabildi. Üstelik Trump'ın, işçi sendikalarına, hükümetin sağlık ve sosyal yardımlarından yararlananlara ve tüketici haklarına saldırması yanı sıra iş çevreleri kısıtlayan düzenleyici kurumların üzerine yürümesi tamamıyla neoliberal uygulamalarla uyumludur. Böylece Trumpizm; bir yandan düzen karşıtı görünerek mevcut düzenden hoşnut olmayanların desteğini çekerken, diğer yandan organik krizi doğuran asıl nedenleri (neoliberalizme içkin çelişkiler) popülist bir söylemle örtterek neoliberal uygulamaların yeniden üretilmesini sağlamaktadır.

Sonuç olarak, Covid-19 salgını sırasında aşırı sağın siyasi söyleminde yükselen ve çarpık bir kapitalizm eleştirisi sunan bilim karşıtlığının ve salgınla ilgili komplo teorilerinin; kapitalizmin şimdiki örgütlenme biçimine işaret eden neoliberalizmin çarklarını yeniden üreten, romantik bir anti-küreselleşme tepkisi bağlamında daha iyi anlaşılabilceğini öne sürmek mümkündür.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: Romantik Anti-Kapitalizm, Romantik Anti-Neoliberalizm, Küreselleşme Karşıtlığı, Komplo Teorileri, Bilim Karşıtlığı, Aşırı-Sağ

Kaynakça

- Adorno, T. (2002) *The Stars Down to Earth*. London: Routledge.
- Baier, W. (2016) "Europe on the Precipice: The Crisis of the Neoliberal Order and the Ascent of Right-Wing Populism", *New Labor Forum* 25(3) 48–55.
- Byford, J. (2011) *Conspiracy Theories: A Critical Introduction*. London: Palgrave Macmillan.
- Callinicos, A. (2013) *Toplum Kuramı: Tarihsel Bir Bakış*. İstanbul: İletişim.
- Jackson, P. N. (2021) "Debate: Donald Trump and Fascism Studies", *Fascism*, 1-15.
- Kiely, R (2019) "Locating Trump: Paleoconservatism, neoliberalism, and anti-globalization", *Socialist Register* 55: 126–149.
- Löwy, M. ve Sayre, R. (2016) *İsyan ve Melankoli: Moderniteye Karşı Romantizm*. İstanbul: Alfa.
- Lukacs, G. (2003) *Roman Kuramı*, Çev. Cem Soydemir, Metis: İstanbul.
- Robin, C. (2018) *The Reactionary Mind: Conservatism from Edmund Burke to Donald Trump*. Oxford: Oxford University Press.
- Saull, R. (2015) "Capitalism, crisis and the far-right in the neoliberal era", *Journal of International Relations and Development* 18, 25–51.

Xİ JİNPİNG LİDERLİĞİNDE ÇİN'İN COVID-19 SINAVI

İlhan ARAS*

2000'li yıllarda hakkında en fazla konuşulan, çalışmalar yapılan ve küresel ekonominin en güçlü aktörlerinden biri olarak görülen Çin'in yakından takip edilen bir ülke olduğunu belirtmek mümkündür. On yıllardır devam ettirdiği ekonomik büyümesi -bazılarına göre ekonomik mucizesi- sonucunda dünyanın en büyük ikinci ekonomisi olması, Çin'e ilginin daha da fazla artmasını sağlamıştır. Bu çerçevede Çin'in küresel ekonomide ve siyasette önemli bir noktaya gelmesinde Devlet Başkanı Xi Jinping etkisinden özellikle belirtmek gerekmektedir. 1949'daki kuruluşundan günümüze Çin'in en önemli siyasi liderleri olarak Mao Zedong, 1978'den sonra Deng Xiaoping ve 2012 sonrası Xi Jinping'i belirtmek mümkündür. Mao ve Deng gibi Çin'in en önemli iki ismiyle birlikte anılan ve Çin'in küresel güç mücadelesinin lideri olarak Xi ile ilgili önemli bir literatür olması da bu durumu göstermektedir. Bu liderleri genel anlamda kurucu isim olarak Mao, dışa açılmayı sağlayan Deng ve küresel bir aktör olmayı sağlayan Xi şeklinde yorumlamak mümkündür.

Xi'nin küresel aktörlük mücadelesinde karşısına birçok sorunun çıktığı da görülmüştür. Xi döneminin önemli diğer sorunlarından/ krizlerinden daha farklı bir boyutta olan Covid-19 ise, sadece Çin'de değil bütün dünyada yüzyılda bir görülen bir kriz olarak kabul edilmektedir. Bu çerçevede Çin'de başlayan ve dünyaya yayılan salgını Çin özelinde ve Xi liderliğinde ele alarak literatüre bir katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Covid-19 krizi, 2019'da Çin'den dünyaya yayılma hızı ve etkileri bakımından çok fazla alanda incelenmiştir. Finans, uluslararası politika, psikoloji, eğitim vd. alanlarda büyük ölçüde etki yaratan bu kriz Çin bağlamında da birçok açıdan önem taşımaktadır. Çin, başlangıçta krizin doğduğu yer olması nedeniyle tepkileri üzerine çeken ülkeden krizin ilerleyen zamanlarında çözümün en önemli parçalarından biri haline gelme çabasıyla kriz sürecinde farklı bir noktaya gelmiştir. Bu nedenle, salgın boyunca Çin'in durumunu takip etmek bu dönüşümü anlamayı sağlayacaktır.

Covid-19 krizinin Donald Trump dönemindeki ABD-Çin ticaret savaşında, Trump tarafından Çin'e karşı kullanılan bir yıpratma aracı olarak kullanılması, krizin bir sağlık sorununun ötesinde küresel güç rekabetindeki rolünü de göstermektedir. Bu nedenle, bir sağlık konusu olarak başlayan kriz ekonomik-siyasi güç mücadelelerini de ortaya çıkarmıştır.

---

* Doç. Dr., *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*

Trump'ın "Çin virüsü" şeklindeki kullanımıyla Çin karşıtı görüşleri şekillendirme ve güçlendirme girişimi, Çin'in kriz sürecinde sağlık ve ekonomi dışında da mücadele etmesi gereken konular olduğunu göstermektedir.

Xi liderliğinde otoriter bir yönetim olarak kabul edilen Çin'in, bu yönetim şekliyle virüsün yayılmasını önleme noktasında daha başarılı olduğu ve nüfusunun büyüklüğü düşünüldüğünde başarılı bir uygulama yolu izlediği görülmektedir. Öyle ki, demokratik Batı ülkeleri ile otoriter yönetimlerin salgınla mücadele yöntemleri kıyaslanmış ve hangi sistemin daha başarılı sonuçlar verdiği Çin üzerinden örneklendirilmiştir. Nüfusu göz önüne alındığında Çin'in çoğu ülkeden daha hızlı bir şekilde salgını kontrol altına alması dikkatleri çekmiştir. Covid-19 sürecinde Çin'de Xi yönetiminin olması genellikle daha güçlü bir devlet yönetiminin olduğu imajını yaratmış ve salgının kontrolünde bu boyut öne çıkarılmıştır.

Xi'nin salgın süreci boyunca ele alması gereken birçok konu olmuştur. İlk olarak, başlangıç noktası olması nedeniyle öncelikle kendi ülkesindeki krizin üstesinden gelmesi gerekmiştir. Sorunun kaynağında çözülmesi bir sorumluluk olarak da görülmüştür. Ekonomik ve toplumsal etkileri de dikkate alınarak hızlı bir şekilde bu sürecin atlatıldığını hem vaka sayıları hem de salgın dönemindeki büyüme rakamları üzerinden görmek mümkündür. İkinci olarak, dünyayı etkisi altına alan salgının bir anlamda sorumlusu olan ülke olarak bütün dünyada yayılan Çin karşıtlığı düşünceleri ve Çin'in dünyada bozulan imajı da ilgilenilmesi gereken bir konu olmuştur. Bu noktada da, beklenen aşının geliştirilmesi aşamasındaki bilimsel katkılarından, aşının dağıtılması veya maddi anlamda destek olmak için bazı ülkelere aşı yardımı yapması Çin'in zarar gören imajını düzeltmek için attığı önemli adımlardır. Salgına sebep olmakla suçlanmaktan ülkelere aşı yardımı veya maddi destek sağlamaya kadar uzanan bir süreç Çin'in önemli bir ilerleme katettiğini de göstermiştir. Üçüncü olarak, Hong Kong'daki protestolarla ve ABD ile ilişkilerinde yaşadığı krizlerle gündemde olan Çin'in Covid-19 krizindeki rolü, uluslararası alanda artan ağırlığı için de bir sınav niteliği göstermiştir. Salgından iki yıl sonra gelinen noktada, vaka sayılarındaki başarısı, ekonomik büyümede en önde gelen ülkelerden olması ve ABD ile ticaret rekabetinde geride kalmaması bu sınavı büyük ölçüde başarıyla geçtiğinin işaretleri olarak değerlendirilebilir.

Çalışmada, Covid-19 krizinin Çin özelindeki gelişimi Xi liderliğinin bu krizdeki etkisi üzerinden incelenmiştir. Bu çerçevede öncelikle, salgının Çin'deki doğuşu ve gelişimi ele alınacak, daha sonra Xi'nin salgınla mücadelede öne çıkan söylem ve eylemleri aktarılacaktır. Bu doğrultuda Çin'in kendi içinde ve diğer ülkelerle ilişkilerinde Covid-19 krizi nedeniyle yaşadığı sorunlar ve fırsat olarak kullandığı durumlar öne çıkarılacaktır. Çalışmanın özellikle

takip edilecek konu, Xi'nin bu krizdeki rolü ve etkinliği olacaktır. Böylece, güçlü bir lider yönetimindeki Çin'in Covid-19 krizindeki durumu gösterilmeye çalışılacaktır.

Bildirinin Anahtar Kelimeleri: Xi Jinping, Çin, Covid-19